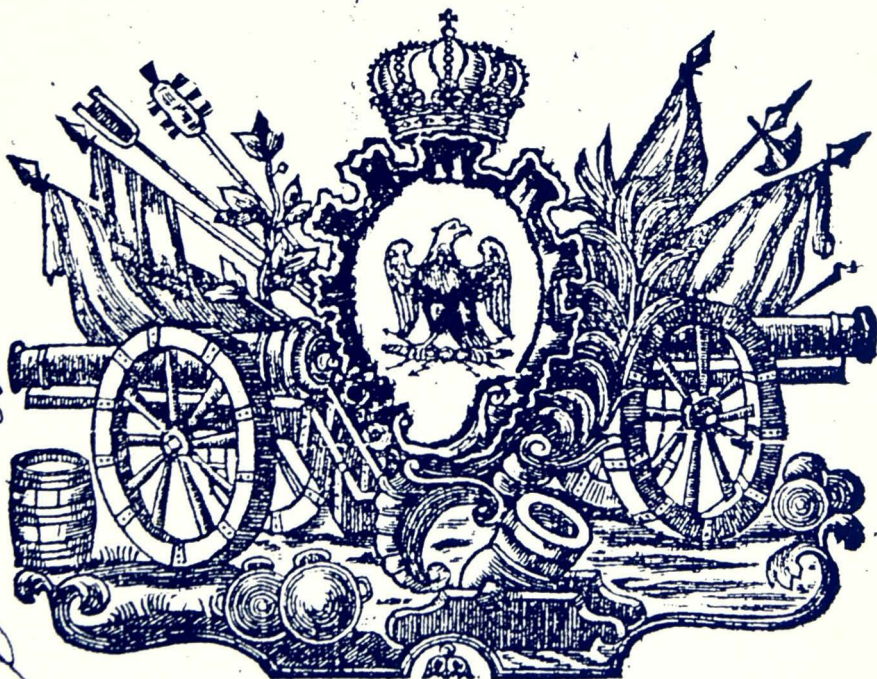

castellum

VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS
VAN KALKEN EN LAARNE

A

le

1811

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
JAARGANG XVII – NR. 1 – MAART 2000

Afgiftekantoor: 9270 Laarne 1

castellum

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING
VOOR LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE**

BESTUUR

- Ere-voorzitter: **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries,**
Slot van Laarne, 9270 Laarne
- Voorzitter: **Marcel Meijs,**
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken, tel. (09) 367 55 06
- Boekenbeheer: **Wim Van de Voorde,**
Eekhoekstraat 39a, 9270 Laarne
- Penningmeester: **Lieven Hanselaer,**
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Redactiesecr.: **Johan R.J. De Wilde,**
Varensbos 29, 9920 Lovendegem
- Secretaris: **André Van De Sompel,**
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. (09) 367 83 54
- Leden: **Antoon Afschrift,**
Brandemanstraat 93, 9270 Laarne
Eric Balthau,
Termstraat 80, 9270 Laarne
Dirk Clerick,
Nerenweg 72, 9270 Kalken
Felix Waldack,
J. Van De Veldestraat 7, 9270 Kalken,
tel. & fax (09) 367 80 92
- Verantwoordelijke uitgever: Johan R.J. De Wilde,
Varensbos 29, 9920 Lovendegem

EDITORIAAL

Onze vereniging ging dit werkingsjaar van start met een voordracht en een receptie: het wordt stilaan een gewoonte.

Op zondag 30 januari hield ons bestuurslid Eric Balthau een leerrijke uiteenzetting over de ontstaansgeschiedenis van het slot van Laarne.

Zowel de voordracht als de receptie vonden plaats in de lokalen van de biblotheek in de Keistraat. Het bestuur hoopt aldaar binnen afzienbare tijd de eigen boeken en tijdschriften op vastgestelde uren ter inzage te stellen van onze leden.

Bij deze kunnen wij u ook het eerste kwartaalnummer voor het jaar 2000 brengen. Het bevat 2 artikels en het jaarverslag.

De eerste tekst is van de hand van Patrick Devos, die enkele jaren geleden een monografie weidde aan het kasteel van Laarne. De voorliggende bijdrage gunt ons een blik op de wooncultuur van de verblijven van Geraard van Vilsteren, de eerste heer van Laarne van dit geslacht.

Johan De Wilde gaat uitgebreid in op het verschijnsel van de soldatenbrieven in de Napoleontische tijd. Ze bevatten heel wat informatie over het dagelijkse leven van de Vlaamse soldaten die in de Franse legers moesten dienen. Een twaalfstal brieven van deze aard (uit Laarne en Kalken) worden hier voor het eerst gepubliceerd.

Vermelden we tenslotte nog dat de inventarisatie van het archiefmateriaal, bewaard op het slot van Laarne, reeds ver gevorderd is.

ROND EEN OVERLIJDEN IN 1683. EEN UNIEKE BLIK IN HET KASTEEL VAN LAARNE.

Patrick Devos

Bij zijn overlijden in 1683 liet Gheeraert van Vilsteren vier nog erg jonge kinderen na, waarvan enkel de jongste (in 1708) effectief baron van Laarne werd.

In verband met de erfenisregeling bleven in het archief van het kasteel ten minste vier documenten bewaard die een schat aan informatie bevatten¹.

Een eerste document is van 1684 en betreft het huisraad van de woning die de familie op de Kouter te Gent had. Twee andere stukken dragen geen datum; ze zijn respectievelijk een boekencatalogoog en een lijst van zilveren voorwerpen. Een laatste stuk is van 1689 en betreft uitdrukkelijk het huisraad van het kasteel van Laarne. Beide interieurinventarissen bieden een enige gelegenheid om een beeld te krijgen van de aankleding en de meubilering van de kamers van toen.

Wij volgen eerst de beschrijving van 1689 te Laarne. Het overzicht begint in de bijgebouwen: de brouwerij met haar kuip, koelbak, tonnen, de brandhoutvoorraad, twee paarden en een veulen, twee wagens, twee karren, twee koeien en een kalf, twee biggen “zonder de mest te vergeten”, kippen en soortgelijke (*de kieckens ende ander poilirye*).

Vervolgens ging men *in de camere naest de cappelle*. Hier bevonden zich *viijthien cleene schilderyckens met een groote schilderye voor de schauwe*, verder een *ledecant* (= bed) *niet behanghen een tafelken ende twee haude saelstoelen*. Nadien betrad men de *haude groote salette*; hier stonden *twee tafelen met vyf schilderijckens*. Daarna ging men *inde groote nieuwe salette*, waar men *twee spiessche groote tafelen* aantrof, *eenen leenstoel met groen becleet ende een schilderije voor de schauwe*. Nadien was sprake van de *camere boven de keuckene*; hier zag men een *schilderye ende eenen spieghel*.

De volgende twee ruimten waren dienstvertrekken. *Int contoir* vond men een *haude tafele met een schryfbert*, *twee slechte stoelen*, *inpot* (=inktpot), *santschotele* (om de inkt te drogen) *met een leepelken ende een deel slechte boucken*, waarmee hun materiële staat en wellicht niet hun inhoud werd bedoeld. Dan kwam de *confuytur camere* aan de beurt, met haar *twee caskens*, *twee robde* (= rode ?) *behanssels van Ledecanten met een groen ende ghespekelt*, *twee sitte cuysenen*, *een robbe*.

De daarop volgende opsomming werd niet in een bepaalde kamer gesitueerd: *XXXII pont ghesponnen garen met omtrent twee pont ghesoen* (?) *garen;.. aldar eenen coofere met ses inghelssche messen ende een casken met thien messen, twyntygh ghelassen* (=glazen), *met vyf flasschen, een deel steenen cannekens ende een deel*

¹ NVDR: Bij de inventarisatie van de archiefbescheiden die op het van Laarne worden bewaard, werden drie van deze documenten ondergebracht onder het voorlopig nummer 441.

hertewerck (=aardewerk). Wellicht waren al deze voorwerpen in de *confuyturcamere* aanwezig, wat door het woordje *aldar* wordt aangeduid.

Mogelijk waren de drie volgende ruimten reeds op de verdieping gelegen. De eerstvermelde *camere naest de cappellecamer* met de *ledecant* was niet als slaapkamer omschreven, de nu volgende wel : *inde slapcamere een ledecant, een slechte tafele met vier cleene tafereelkens*.

Er was nog een andere kamer, die tegenover de kapel werd gelokaliseerd: men omschreef ze als *saele voor de capelle*, wat op een grote ruimte wijst. Hier stonden *een tafele, een pesse* (?), *een camebert* (?) met *een groote schilderye*. Vervolgens noteerde men *een oorlogie met hare toebehoorten*, die wellicht eveneens in deze *saele* waren. *Inde paterscamere* waren er *een tafele met een cleet matrassen ende ander slapdynghen*.

Pas met de volgende ruimte kwam de verdieping uitdrukkelijk ter sprake. Op de *lyntwaetsoldere* (lijnwaadzolder) stond er een *langhe tafele met een rebbanckpesse* (?) met *eenen hauden stoel* ...

In het camerken darneffens bevond zich een *uutghebrooken ledecant met een kelderken ende acht boetellyen* (= flessen) met *eenen couffer sonder scheel, een wieghe ende kin* [d]scurf (= kinderkorf).

Voor de lokalisatie van de volgende kamers refereerde men naar de onderliggende ruimten. *Inde camere boven de nieuwe groote salette* was plaats voor *twee groote spiessche tafelen*,... *neghenentwyntijch saelstoelen overdeekt met rooleer* (=rood leder), verder nog *vier saeystoelen* (?), *oock met rooleer overdeekt*..., *thien saelstoelen overdeekt met ghespekelte stoffe met wapens oppe, ... ses saelstoelen*. In deze kamer waren ook nog *dry haude setelstoelen ghedeckt met swart leer*,... *vier ghelycke stoelen overdeekt met swart leer vergult, ...II stoelen ghedeckt met rooleer*,... *elf stoelen met enen setelstoel*,... *vier stoelen met eenen setelstoel overdeekt met ghespekelte stoffe*. In het totaal telde deze ruimte dus 75 stoelen ! Of zij normaal opgesteld stonden dan wel opgeborgen vertelt de tekst niet. Het is mogelijk dat in dezelfde kamer nog *vyf caerten van diverssche quartieren met vier schilderyen* hingen.

Een volgende kamer werd als *opden balckon* omschreven, met een *slecht ledecant met een schabelle, II slechte stoelen ende een tafelken*.

Een andere ruimte was de *camere boven de haude salette*; deze bevatte *twee ledecanten, een tafelken, ses slechte stoelen, acht schilderyckens ende eenen spiegel*.

Enigszins bevreemdend is de lokalisatie *boven de camere neffens de capelle*, met een *ledecant* en een *tafelken, II schilderyen, eenen stoel ende schabelle ende seven stucken slech hauden leer*.

De volgende kamer zou op het eerste gezicht als locatie geen probleem mogen geven, maar het verbaast toch zeer in deze *cappelle camere* voorwerpen te vinden als een *ledecant, een tafelken, vier stoelen ende ses schilderijen*. Zij doen er sterk aan twijfelen of deze kamer wel de kapelruimte zelf betrof. Bovendien wijst de con-

text op de verdieping, zodat ook de benaming zelf problematisch wordt.

In de *kindercamere* stonden *twee ledecanten, een slaepcoetse, twee tafelkens, twee schutsels, met seven stoelen*; verder *een pluymbeddeken, groen sargie, hofpulm* (= hoofdpeluw), *vyf oorcussens, derthien sittecuysens met twee gordynen voor een vensters, ende seven cleen schilderyen*.

Naast deze kamer waren er *twee gordynen voor een coetse, een tafelken, een wieghe haycuef* (?), *een voestermante met vier appels van een ledecant*.

Nadien ging men beneden naar de *keuckene*, waar heel wat voorwerpen werden opgetekend: *een yseren latte met dry anghels, ... de dresse ofte rebbanck, ... thien schabellebancken van vort* (?) *haut met eenen biesen stoel ende tafele, dry tanghen, ... vier schuppen brandele, ... dry yseren rynghe van confooren met vier yseren potten, vyf cleene speeten* (=spitten), *eenen roostere, cuijssecheanghen, ijsere capmesch, heeretwerck* (=aardewerk). Verder nog *vyf keetels, daronder twee tasschen met dry hakkers* (=emmers), *een latoenen* (=geelkoperen) *canneken, panne, een decksel ofte schyve, blockenen, coelback, eenen mathalen* (=metalen) *morthier metten stamper*. In de kelder waren ongeveer veertien tonnen bier, zowel *groet* als *cleen*, waarbij het niet duidelijk is of deze termen op de tonnen dan wel op het bier betrekking hadden.

Verder stonden hier de *kerene* (= karn) *met hare toebehoren met tghone dat den kelder raeckt met het herdewerck aldaer*.

De beschrijving ging verder met *acht steenen kannen*, zowel kleine als grote, *ses gheleyede* (=aarden/grès) *shotelen met een stryckysere ende meelstande*. Daarop volgde het *slapdynghe vanden cnape ende maerte*, die bestonden in een *plumbeddeken, een matrasse, twee cuysens, twee sargien*.

Waar de volgende voorwerpen zich bevonden is niet zeer duidelijk: *vyf par dunne slaepelaeckenen, dry cleene hanelacken, dry witte ende dry blauwe antdoucken met een serveet, ... twee schabellebancken met vier slaplijfen, kinderrwaghen, eenen scheel van een tafele ende dry wascuypen, ... een balance, ... een hooftpulmenken met een groene sargie*.

De lange huisraadbeschrijving sloot af met het *slachaut* (=slaghout) *vooralsnoch te velde staende*.

De totale waarde werd geschat op 311 ponden, 4 schellingen en 2 denieren "groten".

Bij gebrek aan verdere informatie moeten veel vragen zonder definitief antwoord blijven. Welke plaatsen bezochten de schatters en hoe was de opeenvolging? Waar zijn deze plaatsen precies te lokaliseren in het kasteel? Stonden de genoteerde voorwerpen op hun normale plaats? Wat werd er niet opgetekend en waarom?

De kameraanduidingen laten meestal niet met volle zekerheid toe deze met huidige ruimten te vereenzelvigen. De enige uitzondering daarop vormen de "kamer boven de keuken" en de keuken zelf. Het *contoir* kan de later gesloopte aanbouw geweest

zijn in de hoek van de keuken en de donjon. Ook de confituurkamer moet in deze omgeving worden gezocht. De omschrijvingen *caemer naest de cappelle* en *saele voor de capelle* zijn verwarrend. De oude *salette* kan eventueel op de zuidelijke zaal in de noordoostelijke vleugel wijzen, en de nieuwe *salette* misschien de grote zuidoostelijke vleugel, maar dit is slechts een hypothese. Bijzonder vervelend is dat men in de tekst geen duidelijke aanwijzing vindt wanneer de beschrijving met de verdieping aanvangt, zodat de *paterscamere* volledig in het ongewisse blijft. Pas met de *lynwaetsoldere* kan men van bouwlaag zeker zijn. Het *balckon* kan misschien de loggia aanduiden boven de ingang. Gelet op de opvolging in de beschrijving bevond de kinderkamer zich misschien dicht bij de keuken.

De omschrijving van de *capellecamere* wekt, gelet op haar inhoud (waaronder een bed), verwondering. Een mogelijke interpretatie kan een lokaal zijn dat via een doorkijk of venster een uitzicht gaf in de kapelruimte zoals de huidige slaapkamer met de stuccoschoorsteen. Ook de *slapcamere* tussen de *confuyturcamere* en de *saele voor de cappelle* is problematisch.

In het geheel van de opsomming valt het groot aantal bedden (tien *ledecanten*), tafels en stoelen op. Andere meubels ontbraken volkomen. Zelfs koffers, die normalerwijze tot de basisuitrusting behoorden, kwamen niet voor. Met nadruk werd in de tekst gewezen op de slechte staat van heel wat voorwerpen.

Het grootste deel van de beschrijving betrof enkel meubilair en schilderijen. Pas op het einde, in de keuken en de omgeving ervan, werden enkele losse voorwerpen opgesomd die weliswaar nauw met de ruimte in kwestie verband hielden. Hetzelfde geldt ook voor de opsomming van kussens en beddengoed. Toch blijft de afwezigheid van heel wat gebruiksvoorwerpen en van siervoorwerpen intrigeren. Waren zij volkomen afwezig of werden zij bewust uit de beschrijving gesloten?

Over de andere drie lijsten die opgesteld werden na het overlijden van Gheeraert van Vilsteren kunnen we kort zijn: één document betreft het huisraad van zijn woning te Gent en de andere twee bevatten een reeks voorwerpen zonder vermelding van hun normale bewaarplaats. Een aantal van deze stukken zal ongetwijfeld de familie op haar verplaatsingen hebben gevolgd.

Een eerste lijst bevat een opsomming van zilverwerk. Zij telt een tiental paar kandelaars, zes borden, acht borddragers (*poort asieten*), twee bekkens met lampetkan, acht zoutvaten, een olievat, een azijnvat, twee mosterdpotten, twee peperdozen, twee stellen van elk twaalf lepels en twaalf messen en een mostaardlepeltje, twee kaarsensnuiters, twee wijwatervaten, vier *confooren* (om het eten warm te houden), een pappotje en nog enkele andere voorwerpen zoals een *becker*, *croes* enz. Het geheel werd geschat op 507 ponden, 10 schellingen en 10 denieren "groten", voor een totaal gewicht van 1100 "onsen".

Tussen de archiefstukken steekt ook een boekeninventaris. Die bevat een veertigtal

titels, te vermeerderen met 218 niet nader omschreven werken. Zij geven ons een beeld van de intellectuele interesse van de bezitters. Men treft er een paar atlassen aan waarvan een uit 9 *stucken* die 10 ponden "groten" waard was, en een andere, veel kleinere, die omschreven werd als *Atlas mundi sive Mercator*. Verder was er een *Flandria illustrata* (in twee delen) van Sanderus, op 6 ponden "groten" geschat. Opmerkelijk was de aanwezigheid van diverse historische werken zoals *Imago primi seculi*, *Histoire de France par Pierre Matthieu*, *Gheldersche geschiedenis*, *Cronycke van Brabant*, *Cronycke van Zeelant*. Er waren ook wetboeken aanwezig, zoals de *Placaetboeken van Vlaenderen* in twee delen, de *Costumen Van Ghent*, van *Antwerpen*, *Dendermonde met tleenhof met de concessie caroline*.

Zoals steeds had men vrij veel vrome of godsdienstige werken: *Kerckelycke historie* door P. Gasaert in 4 delen, een *Cathechismus* door dezelfde, *diversche kerckboecken*, *5 vlaemsche gheestelicke boecken*, *14 fransche devotie boecken*, *S. Augustijn (De la cité de Dieu)*, *Les épîtres spirituels de s. François de Sales*, *Afbeeldinghe van de eerste eeuw der societijt Jesu met figuren*. De verhalende literatuur was zeer goed vertegenwoordigd met : *Cleopatra*, *Le grand Cyrus* in tien delen, *L'Astrée*, *Almahide ou l'esclave relevé*, *Cassandra*, *Clélie*. Al deze romans maakten deel uit van de toenmalige grote succesliteratuur in Parijs. Als kunstboek bezat de bibliotheek slechts het *Schilderstoneel van Teniers*. Een verhouding van de aanwezige genres aangeven is onmogelijk daar heel wat werken te vaag omschreven werden. De geschatte geldwaarde bedroeg 53 ponden en 13 schellingen "groten". Met uitzondering van de reeds vermelde atlas (10 ponden) en de Sanderus (6 ponden), alsook een paar werken van twee ponden (o.a. *Kerckelycke historie*), telde men 14 boeken van één enkel pond of iets meer; de rest werd doorgaans op 5 of 6 tot 10 schellingen geschat.

Het laatste archiefstuk is een zeer omslachtig document van 17 bladzijden. Het beschrijft de huisraad van het sterfhuis te Gent en werd, wegens de aanwezigheid van minderjarige erfgenamen, voor de schepenen van gedeelte van die stad afgesloten. De beschrijving ving blijkbaar aan vanaf de verdieping. De opgesomde kamers zijn in de gevolgde orde: *op het opperste: de operste balconcamere, op de achtercamere, op de gryse camere, in het contoïr, op de kinderenkamer, op het cadernat* (?), *op de kamer van de messes (= meisjes, meiden), in de salette van mevrouwe, in de salette van mijnheere, in de saele, in de keuckene, in het schotelhuys, in de kelder, in de brauwerije, op de plaetse, in de camer van mevrouwe, in de kasse op de kindercamer, in de kasse op de geluwe (= gele) camer, in de coffere van de blauwe camer*. Het aantal beschreven voorwerpen is een veelvoud van wat op het kasteel van Laarne was bewaard. Naar soort evenwel ingedeeld is de diversiteit gering : bedden, tafels, zetels, stoelen, spiegels, lakens, gordijnen, enz. Ook hier treft het groot aantal schilderijen, o.a. *de twaelf keyzers, ... een schilderije van Ste Veronica, ... een portriet ende een ander stuck sijnde eenen cardinael*... Sommige voorwerpen

getuigden duidelijk van luxe : *een camer met hauden leer van roo gront, ... een geluwe damasten ledicant, ... een schiltpadde schribaene met een ghelycke taefele, ... de tapijten van de salette*. Het geheel werd op 2146 ponden, 18 schellingen en 9 denieren “groten” geschat, of het zevenvoud van wat zich te Laarne bevond.

Gheeraert van Vilsteren overleed op 23 oktober 1683 *in syn huys ende woonste ghestaen op de peerdecautere* te Gent. Mogelijk waren op dat ogenblik al heel wat draagbare kostelijke voorwerpen, met het oog op het winterverblijf van de familie in de stad, uit Laarne weggehaald.

Toch kan men het enorme verschil in aantal en kwaliteit van de voorwerpen tussen de beide verblijfplaatsen als symptomatisch beschouwen, èn voor de leefgewoonten in het algemeen, èn in het bijzonder voor het gebruik van het kasteel van Laarne als zomerverblijfplaats. Als correctie kan men aanbrengen dat sommige voorwerpen ongetwijfeld steeds hun eigenaars volgden. Gebruiksredenen zowel als overwegingen in verband met veiligheid kunnen daarin hebben meegespeeld.

INHOUDELIJKE ASPECTEN VAN VLAAMSE SOLDATENBRIEVEN UIT DE TIJD VAN NAPOLEON I (met voorbeelden uit Laarne en Kalken).

Johan R.J. De Wilde

Inleiding

In het najaar van 1798 werd in Frankrijk de wet op de algemene dienstplicht goedgekeurd (wet Jourdan-Delbrel). Omdat Frankrijk in 1795 de provincies van het huidige België had geannexeerd was de genoemde wet er ook van toepassing. De molen van de *conscription*¹ trad dus ook hier in werking. Dit had verregaande gevolgen voor de jeugd.

Jongemannen van gemiddeld 20 jaar oud werden weggerukt uit hun vertrouwde omgeving. Op die leeftijd werden zij aangeduid als *conscriit* en medisch gekeurd. Het toeval van de loting bepaalde of zij werden ingelijfd of niet. Diegenen met een laag nummer kwamen in de rangen van de Franse regimenten vervolgens in alle uithoeken van Europa terecht. Ver van huis bleven zij terugdenken aan de mensen en dingen die zij hadden achtergelaten. Het heimwee was nooit ver weg. Slechts één communicatiemiddel stond hen ter beschikking: de post.

Duizenden brieven reisden heen en weer tussen de soldaten en het thuisfront.

Een deel ervan (vermoedelijk een zeer gering deel) bleef bewaard. De plaats van bewaring kan zowel een privé- als een overheidsarchief zijn. In het laatste geval kwamen zij er terecht omdat een soldatenbrief als een bewijsstuk kon worden gebruikt om aan te tonen dat een bepaalde conscrit effectief in dienst was².

Die brieven zijn om verschillende redenen interessant. Ze geven inlichtingen over het verloop van de legerdienst van de opgeroepene: zijn eenheid, de plaatsen waar hij kwam, de gevechten, zijn ervaringen, enz... Tevens weerspiegelen zij zijn gevoelens en zorgen op het ogenblik dat hij zijn schrijven opstelt.

Het zijn daarom tijdsdocumenten van de eerste orde. Voor het eerst in de Vlaamse geschiedenis komen jongens uit het gewone volk in groten getale aan het woord. Hun stemmen weerklinken met een hoge frequentie gedurende een langere tijdspanne (ongeveer 15 jaar).

In de brieven ontbreekt elk literair franje. De zinsbouw is dikwijls onbeholpen en de verwoording is gekleurd door hun gewesttaal. Om de haverklap ook verbasterde Franse termen. Tussen de realiteit van hun leefwereld en hetgeen zij neerpelden was weinig verschil. Daarom zijn deze egodocumenten eersterangsgetuigenissen over hun ervaringen.

¹ In Vlaamse soldatenbrieven treft men ook de term *réquisition* aan. Die was tijdens de 18de eeuw reeds in voege voor de opvordering van waren en diensten door de militaire overheid.

² Zie verder in deze studie over de certificaten.

Voor een goed begrip willen wij eerst een overzicht geven van de frequent terugkerende thema's in de soldatenbrieven en die punten terzelfdertijd uitdiepen. Vervolgens publiceren wij een twaalfstal brieven van Kalkense en Laarnse conscrits. De resultaten van deze studie zijn gebaseerd op de epistels van jongens uit het gewone volk. Vermits we nog bijna geen brieven van Vlaamse officieren terugvonden, gelden de hiernavolgende bevindingen niet voor het officierenkorps.

Het bronnenmateriaal

De synthese die wij hier brengen van de inhoud van de soldatenbrieven, steunt zowel op gepubliceerde als op ongepubliceerde bronnen. In eerste instantie gebruiken wij de uitgave van Jan Van Bakel en Piet C. Rolf, die in 1977 een verzameling van meer dan 300 soldatenbrieven van West-Vlaamse conscrits publiceerden³. Voor zover wij weten is dit vooralsnog de enige publicatie van soldatenbrieven, behorend tot een omvangrijk administratief geheel in ons taalgebied. De motivatie van die uitgave lag echter op dialectologisch vlak. Hoewel het verzamelde materiaal zich daar uitstekend toe leende, hebben we noch bij Van Bakel, noch in andere bijdragen enige analyse of synthese van de inhoud van de brieven teruggevonden.

Wij hebben daarnaast een bibliografie opgesteld van bijdragen in Oost-Vlaamse geschiedkundige en heemkundige periodieken waarin soldatenbrieven uit de Napoleontische periode werden gepubliceerd, samengevat of besproken⁴.

Ook het fonds Schelddedepartement in het Rijksarchief te Gent bevat heel wat soldatenbrieven uit de bewuste periode. Ze zijn evenwel niet systematisch geïnventariseerd of geordend. Ons onderzoek is momenteel nog aan de gang, maar het heeft reeds een tachtigtal brieven opgeleverd⁵. Het beeld dat erin verschijnt, loopt zeer parallel met de feiten, gepubliceerd in de genoemde verzameling van Van Bakel. Die bevindingen zijn samen verwerkt in deze inleidende studie, die slechts een voorlopige bijdrage wil leveren. Het is immers aannemelijk dat er - naast de nog te verwachten vondsten in het fonds Schelddedepartement - nog talrijke brieven in gemeente- en privéarchieven berusten. En die zijn nog nagenoeg onontgonnen terrein.

³ Vlaamse soldatenbrieven uit de Napoleontische tijd, uitgegeven en van een inleiding, aantekeningen, register en een woordenlijst voorzien door Dr. JAN VAN BAKEL, met medewerking van Drs. PIET C. ROLF, Brugge-Nijmegen, 1977. De brieven zitten gebundeld in: Rijksarchief Brugge, Archief van de Franse hoofdbesturen in West-Vlaanderen, nr. 3.259bis.

⁴ Zie achteraan dit artikel.

⁵ Wij troffen brieven aan, destijds verstuurd naar de volgende bestemmingsplaatsen: Aalst, Balegem, Bazel, Dendermonde, Eine, Evergem, Galmaarde, Gavere, Gent, Hamme, Hofstade, Herzele, Kalken, Lokeren, Lembeke, Maldegem, Ninove, Nazareth, Oombergen, Overmere, Petegem, Ronse, Semmerzake, Serskamp, Sint-Lievens-Houtem, Sint-Niklaas, Temse, Viane, Vrasene, Wachtebeke, Welle, Winkel en Zaffelare.

Enkele opmerkingen over de schriftdrager en de opbouw van de brief

A. De schriftdrager

Er werd geen envelop gebruikt. Een brief bestond uit één of twee bladen.

Bij het schrijven van de brief liet men de rugzijde blanco. Eenmaal de brief geschreven werd hij dichtgevouwen, door de vier zijkanten naar voor te plooien.

Op sommige brieven vindt men nog sporen van de rode zegellak waarmee het document vervolgens werd dichtgekleefd.

Op de blanco zijde plaatste men het adres van de bestemming. Dit adres kan enkelvoudig of tweevoudig zijn. Met enkelvoudig bedoelen we dat het om één bestemming gaat, die rechtstreeks wordt aangeschreven. Meestal gaat het om de familie van de briefschrijver. Tweevoudig houdt in dat de brief eerst naar een contactadres werd gestuurd om vervolgens door te zenden naar het eigenlijke bestemmingsadres. Het eerste adres betreft dan een vertrouwenspersoon (dikwijls een herbergier). Die persoon werd wellicht ingeschakeld omdat de eigen familie analfabeet was. Zo vroeg T. Lux schriftelijk aan zijn neef, een apotheker in Brugge, om zijn brief te laten voorlezen aan zijn familieleden⁶. Ook de Laarnenaar P.J. Rommel richtte een brief aan zijn halfzuster via een herbergier in Wetteren (zie brief LA 1). Over het adres krabbelden de postbeambten de verzendingskosten. Stempels geven soms de plaats van herkomst aan⁷. Verder treft men aantekeningen aan in de trant van: *sito(e)* (snel) of *très pressé* (zeer dringend).

Meestal gebruikten de soldaten blanco briefpapier. Maar soms wisten zij voorgedrukt papier te bemachtigen. Bovenaan de brief prijken dan republikeinse leuzen en symbolen, of tekeningen van een schip, een staande soldaat, de Franse adelaar omringd door kanonnen en vlaggen, en dergelijke meer.

B. De opbouw van een brief

Nagenoeg alle brieven volgen een vast stramien. Bovenaan op de eerste bladzijde staan de plaats en datum van verzending⁸. Na een spatie volgt dan de aanspreking en de begroeting (zie verder).

De eigenlijke tekst begint met gegevens over de eigen gezondheid en de vraag naar die van de brieflezer(s). De eigenlijke hoofdtekst vertoont heel wat variatie. De inhoud ervan behandelen we verderop in extenso.

In de slotparagraaf maakte men groeten over en informeerde men naar de situatie thuis en in de parochie. Helemaal op het einde gaf de soldaat aan op welk adres men hem kon bereiken: naam, rang, eenheid en verblijfplaats. Soms pende een tweede soldaat in dezelfde brief een korte boodschap voor zijn ouders neer.

⁶ Van Bakel (1977), p. 168-169.

⁷ Bijvoorbeeld: ARM(EE) DALLEMAGNE, ARM(EE) D'ITALIE, BAYONNE, FLESSINGUE, ROCROY, 125 VEERE, 21. GUINGAMP, 48.CHERBOURG, 55 METZ e.v.a.

⁸ Soms werd het jaartal of de plaats van verzending vergeten.

De inhoud van de soldatenbrieven

Zeër Beminden Vader ende Moeder: de begroeting

De begroeting gebeurde in vrij stereotiepe bewoordingen. De aanspreking behelsde de ouders, of, in geval van een overlijden, de vader of de moeder. Dikwijls werden ook broer(s) en zuster(s) in één adem met de ouders vernoemd. Daarnaast worden ook wel eens brieven gericht aan een oom of een tante, een voogd, aan de persoon voor wie men in het leger als vervanger optrad, enz ... In enkele zeldzame gevallen is de brief tot een *seer beminde vrouwe* gericht ⁹.

den staed van myne gezondheid: de eigen gezondheid en die van de familie

De omschrijving van de eigen gezondheid, onmiddellijk gekoppeld aan de vraag naar informatie over het wel en wee van de familieleden thuis, behoort tot de klassieke openers van de brieven. Formules als deze waren goed ingeburgerd: *ik laete ul(ieden) weten den staet van mijne goede gezondheid en verhope van ul(ieden) het zelve want als het anders waere dat zoude my groote pijn doen*.

De beschrijving van de eigen gezondheidstoestand van de schrijver vertoont natuurlijk van persoon tot persoon veel gradaties: gezond en wel, genezen na een ziekte of na een verwonding, herstellende of nog lang niet de oude.

In deze context reageren de conscripts ook op de berichten die zij van thuis uit ontvingen: het kwam wel eens voor dat de soldaat het overlijden van een dierbaar familielid via de post moest vernemen.

Na deze eerder formele aspecten in de aanhef gaan we over tot de eigenlijke inhoud van de brief. Daarin kunnen de volgende punten aan bod komen.

gy moet den brief doen franqueren: de praktijk van de correspondentie met het thuisfront

Bij het verzenden van brieven moesten beide partijen afspraken maken en respecteren. De soldaat gaf vaak zelf enkele richtlijnen mee. Soms vroeg hij zijn ouders expliciet dat zij hun brieven zouden frankeren, omdat hij anders zelf voor de betaling moest opdraaien¹⁰. Een tweede uitdrukkelijke wens betrof de adressering: duidelijkheidshalve schreef de soldaat zijn eigen adres voluit neer op het einde van zijn brief. Hij drukte zijn ouders op het hart dat dit adres in het Frans moest opgesteld zijn; dit moest een vlotte bestelling van de brief bevorderen.

Soms voorzag hij dat zijn eenheid op mars zou gaan en dan vroeg hij zijn ouders

⁹ Hoewel gehuwde mannen vrijgesteld waren van legerdienst (*excepté comme marié*) werden zij als vrijwilliger zeker niet geweigerd. Sommige vrijwilligers lieten niet alleen een vrouw, maar ook hun kroost thuis achter.

¹⁰ A. De Koster verloor zo eens 9 stuivers (anderhalve schelling) van zijn soldij: Van Bakel (1977), p. 47-48. Volgens L. Cokhuit kostte de verzending van een brief uit Duitsland naar Vlaanderen in november 1812 zeven schellingen: Van Bakel (1977), p. 109.

om te wachten met hun antwoord, totdat hun zoon zelf een tweede brief schreef met daarin een nieuw adres. Brieven werden niettemin nagestuurd: zij volgden de leger-eenheid.

De conscripts schreven hun verbazing neer indien zij na twee, drie, vier of meer brieven geen antwoord van thuis hadden ontvangen. Blijkbaar gebeurde dit zeer vaak. Maar ook het omgekeerde is waar. Ook een soldaat kon niet altijd de brieven van zijn ouders beantwoorden. Er doken immers verschillende belemmerende factoren op. Zolang zijn eenheid op mars was, had de soldaat geen gelegenheid om te schrijven. Meerdere jongens waren bovendien ongeletterd en moesten iemand zoeken om in hun plaats te schrijven: de Kalkenaar Pieter Willems kon zo beroep doen op zijn lotgenoot Pieter Van Damme (zie brief KA 3). En Pieter Lanoeije moest zelfs twee jaar lang wachten om vanuit Spanje naar zijn moeder te schrijven¹¹. Schrijver en auteur van de brief zijn dus niet noodzakelijk dezelfde persoon¹²! Dit blijkt duidelijk uit de brieven KA 3 en 4.

Tenslotte was er soms van hogerhand geen toestemming om brieven te versturen: J.F. De Beule berichtte in augustus 1809 dat er gedurende zes maanden geen brieven uit Spanje vertrokken waren¹³.

nu mach ick schrijven in Vlamsch: de taal van de brieven

Het zal geen verbazing wekken dat bijna alle brieven van de gewone soldaat in het Vlaams gesteld zijn. Hoewel de Vlaamse soldaten de gelegenheid hadden om Frans te leren, kwam daar in de praktijk weinig van terecht. In diverse regimenten lagen immers tientallen of zelfs honderden Vlamingen samen; en dit was, zoals zij zelf beseften, de meest belemmerende factor om een andere taal aan te leren¹⁴.

Maar er zijn uitzonderingen op de bovenstaande regel: een zeer klein aantal brieven is in het Frans opgesteld. Hiervoor kan men uiteenlopende oorzaken opgeven. Bij Franstalige brieven is er nu eens sprake van een strafmaatregel, dan weer van tekenen van acculturatie en sympathie met het Franse bewind.

Wat het eerste geval betreft: Victor De Grauwe uit Kalken werd verplicht om tijdens zijn straftijd (omwille van desertie) in het Frans naar huis te schrijven (zie brief KA 4). Wij weten echter niet of dit in elke strafkamp werd toegepast.

In het Frans geschreven brieven kunnen echter ook een uiting zijn van een pro-Franse gezindheid. Dit is het geval bij de familie Stevens: Joseph, de zoon, was vrijwillig in dienst getreden *dans le corps de vilites (sic) des grenadiers de la Garde Impériale*. Zijn vader Jacques Stevens was actief als *percepteur des Contributions*

¹¹ Van Bakel (1977), p. 346: *want ik 'en conde niemand vinden om voor mij te schrijven*.

¹² Die vreemde briefschrijver vermeldt soms expliciet zijn naam: *geschreven van pieter coussijn door horder van jacobus crombek* (Van Bakel (1977), p. 41).

¹³ RAG, Scheldedepartement nr. 4894. Reeds uitgegeven door COUCKE (1984), p. 87.

¹⁴ Zo deelt J. Mantez van het 45ste regiment mee dat er in 1807 te Munster 800 à 900 Vlamingen verzameld waren: Van Bakel (1977), p. 63-64.

directes voor het Franse bestuur¹⁵.

Ook legerartsen schreven in het Frans. Wij denken hier aan het verslag van Carolus Blomme¹⁶, en ook aan de brief van (N.) Hantson¹⁷, beiden gezondheidsofficier in het Franse leger.

zyt zoo goet van my wat geld af te zenden: de eeuwige geldnood van de soldaat

Het woord *aermoede* is een sleutelbegrip in een aanzienlijk aantal soldatenbrieven uit de Napoleontische tijd. Uiteraard is de vraag om financiële ondersteuning dan ook een constante.

Of de soldaat nu in garnizoen lag, over berg en dal marcheerde of zich in het hospitaal of de gevangenis bevond, steeds bleken zijn geldmiddelen ontoereikend.

De belangrijkste redenen hiervoor zijn gemakkelijk aan te geven: een lage soldij of zelfs helemaal geen, en de ondermaatse dagelijkse legerrantsoenen. Er waren ook veel andere factoren. De briefschrijvers gaven hierover vrij veel details. De beschrijving van hun ellende moest immers hun ouders vermurwen en toeschietelijk maken om met geld over de brug te komen.

Om geld te bekomen spraken zij niet alleen hun ouders aan, maar soms ook hun broers of zusters, hun peter, hun voogd, de *maire* van hun gemeente, enz...

Het gebeurde wel eens dat zij zelf voorstelden om hun bezittingen, die zij thuis achterlieten, te verkopen; meestal kledij, maar ook een geweer of pistolen.

De behoeftige soldaat gaf steeds aan welke munteenheid hij wenste. Er waren immers verschillende mogelijkheden. De meesten vroegen om kronen of franken. Gouden Louis of guineas werden zeer zelden gevraagd¹⁸.

met de pre kan men niet veel uytsetten: over de soldij van het Franse leger

“De Fransen geven ons geen loon”. “Omdat wij geen geld krijgen moeten wij alles kopen”. “Wij hebben wel veel soldij te goed, maar wanneer we die krijgen weten we niet”. “Het is ons onmogelijk om te leven met hetgeen wij van de Fransen krijgen”. Het zijn slechts enkele voorbeelden uit de talrijke klachten over de soldij in het Franse leger. Zolang een soldaat niet bij zijn eenheid was aangekomen, ontving hij al geen soldij¹⁹. Maar ook de aanwezigheid in het regiment was nog geen garantie voor uitbetaling. Vooral soldaten in Spanje ondervonden hier hinder van. J. Van Steenberge ontving er minstens 7 maanden lang geen cent²⁰. Voor J. De Lij

¹⁵ RAG, Scheludedepartement nr. 3255/51.

¹⁶ Zie het addendum van de bibliografie op het einde van dit artikel.

¹⁷ RAG, Scheludedepartement nr. 4957/1, uit het Poolse Thorn (1/4/1807). Zijn vader was apotheker in Ronse.

¹⁸ Af en toe is er ook sprake van het wisselen van geld en geldkoersen; meestal bleek de Vlaamse soldaat dan verlies te doen op zijn geld. Zie bv. Bovyn (1970), p. 77. Maar het bronnenmateriaal is over dit punt te schaars om uitspraken te doen.

¹⁹ Voor een aangehouden dienstweigeraar (*réfractaire*) of een deserteur gold dat hij ook gedurende zijn straftijd geen soldij ontving.

(1811) liep dit al op tot 14 maanden²¹. Maar ook elders viel dit voor. In juni 1806 schreef N. De Griese uit Duitsland dat hij al 11 maanden zonder soldij leefde²². De uitgekeerde bedragen waren trouwens laag. De soldij wordt, per dag, uitgedrukt in *oorden* of in *stuivers*, gebeurlijk ook in *cent*. De bedragen lopen trouwens uiteen: 1, 2 of 3 oorden; een halve, één, drie, vier of meer stuivers; en 7 cent²³. Het mag duidelijk zijn dat het om kleine pasmunt gaat. Kanonnier P. Minnens beweerde dat er veel deserties waren omdat zij *maer slegten pre en troken*²⁴. Slechts enkele soldaten wisten een extraatje te verdienen: zo had bijvoorbeeld C. Van Der Donck een bijverdienste als barbier²⁵, en J.J. De Caluwe als bakker²⁶.

wy heten vlees dat stynkt en broet dat 6 jaer haud es: de rantsoenen

De rantsoenen die het leger verschaftte bleken dikwijls ontoereikend te zijn om ervan te leven. Uit sommige brieven blijkt dat de dienstplichtigen in de Franse kazernes een maaltijd kregen om 10 uur in de voormiddag en om 4 uur in de namiddag. In de voormiddag kregen zij zo soep of bouillon met een stuk vlees, in de namiddag bonen, aardappelen of rijst.

Men rekende op anderhalf pond brood per dag per persoon, maar drie pond brood (de portie voor 2 dagen) kon men gemakkelijk op één dag verorberen. Men kloeg trouwens ook over oudbakken brood, en de slechte kwaliteit ervan.

Op mars en tijdens de militaire campagnes bleef de voedselvoorziening zwaar in gebreke. Na de inname van Rome (winter 1808) moesten soldaten in de omgeving van de stad gaan jagen op *herten en kemels wolven leuwen bierren tiegers en martecoen*²⁷. Josephus Eeman en zijn metgezellen moesten in 1809 vijf dagen lang leven van paardenvlees en brandnetels, waar ze soep van trokken²⁸. De groep van C. Philips moest honden en katten doden om iets te eten te hebben²⁹. S. Eeckhaute maakte zelfs gewag van kannibalisme in Spanje³⁰.

Dit summiere lijstje zou men moeiteloos met vele andere voorbeelden kunnen aanvullen.

²⁰ Van Den Bossche (1957), p. 163. Hetzelfde geluid bij P.B. De Wint in 1811: zie Notteboom (1987), p. 119.

²¹ Zie Van Bakel (1977), p. 356.

²² Zie Van Bakel (1977), p. 48-49.

²³ Eén stuiver maakt 2 groten, 4 oorden of 10 cent. Eén frank gold wellicht 10 stuivers. Eén pond Vlaams: 11 of 12 frank.

²⁴ Maes (1985), p. 79.

²⁵ RAG, Schelvedepartement nr. 4838/5.

²⁶ Bovyn (1969), p. 219.

²⁷ RAG, Schelvedepartement nr. 4818/1. Brief van B. De Vuyst, 22/03/1808.

²⁸ Maesschalck (1993), p. 49.

²⁹ RAG, Familiefonds nr. 7174; zie Daem (1980), p. 187.

³⁰ Puls (1984), p. 67.

Om hun karige rantsoen aan te vullen moesten de soldaten dus over geld beschikken. Waar zij ook verschenen of verbleven dreef de dichte concentratie van duizenden manschappen de voedsel- en drankprijzen de hoogte in. Om hun aanvragen bij hun ouders te verantwoorden, gaven de soldaten dikwijls voorbeelden van de levensduurte³¹.

Het ontbreekt niet aan getuigenissen over andere ontberingen, die eigen waren aan het soldatenleven, zoals daar zijn: de uitputtende, dagenlange marsen; het overnachten in het open veld; op de grond slapen; het optornen tegen de elementen (vrieskoude, wind, hagel, sneeuw, regen ...); het ongedierte en huidziektes (door het gebrek aan hygiëne).

En toch was het niet al ellende dat de klok sloeg. Hoewel gering in getal zijn er toch getuigenissen over een weelderig leven. In bepaalde streken van Europa had een soldaat blijkbaar voldoende leeftocht wanneer hij bij burgers ingekwartierd was (zie bv. brief LA 1)³². Zij zochten en vonden wel eens troost in de drank: *wy drinken den wyn als water* schreef P.J. Rommel in brief LA 1 (en hij was niet de enige). Ook tabak wisten zij te waarderen.

gij moet een blauwen wissel op senden: geld ontvangen per wisselbrief

De conscrits vroegen en ontvingen daadwerkelijk geld, ook al bevonden ze zich honderden kilometers van huis. Hoe ging dit in zijn werk?

De soldatenbrieven laten er geen twijfel over verstaan dat de betrokkenen gebruik maakten van wisselbrieven. Dit kredietinstrument bestond reeds in de Middeleeuwen. In enkele epistels blijkt dat die verrichtingen via de post geschiedden: *in den post steken*. In concreto kunnen wij de transacties als volgt reconstrueren. De 'gever' verschaft de som die elders zal worden terugbetaald; in deze context was de gever de familie (of vrienden) van de soldaat. De post fungeerde wellicht als 'trekker' en als 'nemer'. Dit wil zeggen dat de post in Vlaanderen het bedrag aannam (trekker) en dat een kantoor in het buitenland de wissel aanvaardde (nemer) en de betaling uitvoerde.

De 'begunstigde' was dan de soldaat die het bedrag in het buitenland uitbetaald kreeg³³.

Bij de ouders dook wel eens twijfel op over het welslagen van een dergelijke handelwijze. Hun zonen spanden zich dan in om die ongerustheid weg te nemen.

Het ontbreekt in de brieven niet aan richtlijnen voor de te volgen werkwijze.

Eenmaal de storting gebeurd, moesten de ouders de wisselbrief (*reconnaissance*) naar hun zoon opsturen: *gij moet het gelt doen bestellen aen den post meester van*

³¹ Zie bv. Puls (1984), p. 77; Defruyt (1987), p. 16.

³² Daartegenover staat dan de getuigenis van B. De Maesschalck in brief KA 1.

³³ Voor de terminologie zie J.A. Van Houtte, *Het Verleden van Europa. Twintig eeuwen sociaal-economische geschiedenis*, Leuven/Tielt, p. 276-277.

*milanen in italiën en den brief met de conmissansie aen mij in het hospitaal*³⁴.

Die wisselbrief vermeldde dan het bedrag dat de soldaat in het buitenland kon afhalen. Zoals velen benadrukten, moest het een blauwe wisselbrief zijn; een wit exemplaar volstond niet. Vermoedelijk kon men enkel met een blauw exemplaar in alle buitenlandse steden innen. Indien aan die voorwaarde werd voldaan dan liep alles op rolletjes, zo verzekert er een: *van dage onsen Brief morgen ons Geld*³⁵.

Wanneer een geldzending toch zoek raakte of onvolledig bleek te zijn, dan spoorde de soldaat zijn geldschietters aan om naar de post te gaan en het geld terug te eisen. Eenmaal hij het geld ontvangen had, antwoordde de soldaat schriftelijk dat het geld terecht gekomen was. De dankbetuigingen bleven daarbij niet achterwege !

een certificaet voor mijnen broeder: het belang van de certificaten

In heel wat soldatenbrieven is sprake van een certificaat. De volledige titel van dit document luidt: *Certificat d'activité de service* of *Certificat d'Existence au corps*. In wezen is het een aanwezigheidsattest, dat getuigt dat een bepaalde soldaat op de datum van de uitgifte in de rangen van zijn eenheid aanwezig was. Het werd uitgeschreven door de staf van dat korps op de uitdrukkelijke aanvraag van een soldaat en zijn familie (zie bv. brief LA 3 en 4)³⁶.

Er was veel vraag naar certificaten. Verwonderlijk is dat niet. Verschillende Vlaamse conscripts stamden uit een kroostrijk gezin. Vroeg of laat kwam ook een jongere broer van de ingelijfde soldaat op de latere conscriptielijsten, die de Fransen jaarlijks lieten opstellen. De wetgeving voorzag dat een jongere broer van een soldaat op het einde van de conscriptielijst (*à la fin du dépôt*) werd geplaatst indien hij kon bewijzen dat zijn oudere broer onder de wapens was. Dit hield een voorlopige vrijstelling van oproeping in. Daarom waren de certificaten zeer gegeerd (er zijn er ook heel wat bewaard gebleven).

Aan medewerking en inzet van de Vlaamse soldaat ontbrak het niet: *als het kan helpen lieven vader met mijn sertifijkaet aftezenden zal ik het niet laeten om een tus (thuis) te doen bluen (blijven)*, verzekert een soldaat³⁷.

Niettemin liep het bekomen van het attest niet altijd van een leien dakje, en wel om de volgende redenen.

Een soldaat op mars of te velde kon geen certificaat krijgen; hij moest wachten tot hij in zijn depot of op zijn marsbestemming aankwam.

Verschillende soldaten signaleerden hun ouders dat het zelfs in de eigen eenheid niet altijd gemakkelijk was om een attest te bemachtigen. Dikwijls werd als reden opgegeven dat de militaire overheid de afhandeling van de aanvraag op de lange

³⁴ Van Bakel (1977), p. 203.

³⁵ Van Bakel (1977), p. 348-349.

³⁶ Veel exemplaren zijn op voorgedrukt papier van de eenheid, maar er bestaan ook exemplaren die volledig met de hand zijn geschreven.

³⁷ Van Bakel (1977), p. 250.

baan schoof. Sommige soldaten hadden 3 maanden na de aanvraag nog altijd geen attest ontvangen.

Bovendien moest voor de certificaten worden betaald - desnoods werd het bedrag van de schamele soldij afgehouden. Over de prijs ervan vernemen we zelden iets.

We kennen de volgende tarieven: 1 fr. (1807), 5 fr. (1811) en 25 fr. (1813)³⁸. Het hoge bedrag van het jaar 1813 springt in het oog. Beoogde de Franse militaire overheid door een forse tariefverhoging een verworven recht te neutraliseren? Waren dit wettelijk bepaalde tarieven of was hier sprake van willekeur en persoonlijke verrijking?

Wanneer een soldaat zijn attest naar thuis opstuurde (of liet opsturen)³⁹ vroeg hij uitdrukkelijk dat zijn ouders het grondig zouden nalezen en per kerende post bevestigen dat het hen had bereikt. De ouders overhandigden dan het document aan hun burgemeester en die moest er dan voor zorgen dat de jongere broer op het einde van de lijst werd geplaatst. Men moest er wel op letten dat het certificaat slechts 3 maanden geldig was!

Bij ontstentenis van dit document mochten de ouders en de conscrit ook recente brieven voorleggen van de dienstdoende soldaat; met hetzelfde oogmerk en resultaat. Merken we nog op dat ook een eventueel overlijdensattest (*extrait mortuaire*) voor dit doel werd gebruikt.

vrij gemaect: de vervanging

Bij de invoering van de conscriptie kwam elke gezonde jongeman in aanmerking voor legerdienst: niemand kon eraan ontkomen. Vanaf 1803 voorzag de Franse militaire overheid de mogelijkheid tot vervanging. Wie bij de loting een laag nummer had getrokken en tot de eerste oproepingen behoorde, kon zichzelf laten vervangen door iemand die bij de loting buiten schot was gebleven. Dat kon iemand uit dezelfde conscriptieklasse zijn, maar ook iemand uit een eerdere lichting. De vervanging gebeurde tegen een financiële vergoeding, die beide partijen onder elkaar overeenkwamen. Zo evolueerde de vervanging naar een ontsnappingsweg voor de beter gefortuneerden.

Er zijn geen percentages of schattingen inzake vervanging bekend. Indien men zich enkel baseert op de kantonnale conscriptielijsten, blijkt alleszins dat er eerder weinig soldaten als vervanger in het leger waren. In hun brieven staan allusies op deze handelwijze en de gevolgen ervan. Daarbij komt vooral de financiële kant van de zaak aan bod. De vervanger liet zijn kapitaal achter, maar iemand moest die geldmiddelen beheren. Joseph Verstraete liet zich interest van zijn kapitaal opsturen, maar bepaalde dat men niet aan de som mocht raken. Die moest dienen als appeltje

³⁸ Van Bakel (1977), p. 118 (1813), p. 355 (1811) en p. 391 (1807). In 1813 werd ook een bedrag van meer dan 100 frank genoemd (maar dat was een gerucht).

³⁹ In enkele gevallen stuurde het regiment zelf het document naar het thuisadres van de aanvrager.

49e RÉGIMENT

Infanterie
De Ligne.

Empire

Français.

CERTIFICAT D'ACTIVITÉ DE SERVICE.

Le Conseil d'Administration du 4ème Arrondissement de Paris

Certifie que le nommé Van Eenbroek ^{fils} ^{maris}

des villa. et de l'ancienne H. sans domiciles
à Calken. Canton de W. gran Département

d'Edouard né le 11 Janv. 1786. à Calhoun

Canton d' *Helikon* Département d' *Argentan*
domicilié à *Château* Canton d' *Wézen* Département

d' r' Etienne taille d'un mètre 60 centimètres.

cheveux & sourcils chatiaux yeux gris front ord.
nez moyen bouche moyenne menton rond visage ovale

marques particulières

profession _____ inscrit de l'an _____

pour son propre compte: Portugal au N. d'Abelton

One of the arguments is.

2000

757

5

a été reçu sous les drapeaux le 9 Mai 1815. a été signalé
au registre militaire sous le N° 822

du registre matricule sous le N. 3982, et est présent au corps.
 Le 1811. Broquia la guile pour passer au premier maître sous le N. 3982.

Les Membres du Conseil d'Administration,

Eximius

inspecteur adw Recue
Police du Corps.

26, / 2811

Enverge

Deffon

Wm. H. Lytle

certificat doit être revu du timbre du corps et de celui du Sous-Inspecteur.

Ve. DROUILLARD ET FILS, et se trouve chez P. RENARD, Md. de Papier, rue de St.-Sebastien, N° 10.

an het 43ste linieregiment voor de Kalkenaar Ferd

elines, 26 februarie 1811).

Indiquer si le conscrit sert pour son propre compte, ou s'il est remplaçant. Dans ce dernier cas, indiquer le nom, les prénoms du remplacé, sa classe, et le département auquel il appartient comme conscrit.

Je soussigné, J. Darnay, J. P. de
Paris, par le Sous-Inspecteur aux Recou-
pemens la police du Corps.

à Gravelines le 26. Février 1811.

NOTE. Ce certificat doit être revêtu du timbre du corps et de celui du Sous-Inspecteur

Imprimé à Dunkerque chez V. DROUILLARD ET FILS, et se trouve chez P. RENARD, Md. de Papier, rue de St.-Sebastien

Fig. 1 Certificaat van het 43ste linieregiment voor de Kalkenaar Ferdinand Vandenbroek (Gravelines, 26 februari 1811).

voor de dorst in geval van blessure. Ook Livinus Matthys wou dat zijn ouders na 2 jaar zijn geld zouden *op langen* en zorgen voor de *verloopen croisen*⁴⁰.

J.F. De Beule uit Zele trad als vervanger op voor zijn neef Pieter Jan Everaert. Hij herinnerde zijn neven aan de *affaires* die twee jaar eerder gedaan waren en vroeg hen om het geld te behouden zoals zij het de voorbije periode hadden gedaan. Bij zijn terugkeer zou dan de afrekening gebeuren⁴¹.

Zeer ongelukkig tenslotte was Jan Baptiste Vermeulen die de zoon van Bernardus Maenhout had *vrij gemaect*. Hij deserteerde, werd opgepakt en veroordeeld tot de *travaux publics*. Vermeulen vergeleek zijn lot met dat van Maenhout die *vry op syn bedde slaept*. Hij smeekte laatstgenoemde om hem wat geld op te sturen. Hij beweerde dat hij voor de vervanging slechts een kleine som had ontvangen⁴².

gecondameneerd voor den travo publiek: desertie en bestraffing

Wie onderdook voor hij bij zijn eenheid kwam, was een dienstweigeraar of *refractaire*. Zij werden opgespoord door de rijkswacht. Aangehouden dienstweigeraars werden naar de vestingstad Rijsel getransporteerd. Jan Dierick uit Laarne was in dat geval (zie brief LA 2).

Wie ging lopen na zijn inlijving was een deserteur. Werden zij gevat, dan was een langdurige opsluiting in de gevreesde *koten* en een veroordeling tot de *travaux publics* hun straf. De straffen werden uitgesproken door een militaire rechtbank. Zowel Pieter Willems als Victor De Grauwe werden zo tot 5 jaar veroordeeld. Willems was in het gezelschap van zijn dorpsgenoot Pieter Van Damme, ook een deserteur (zie brief KA 3). Maar De Grauwe kon een half jaar na zijn veroordeling reeds zijn vrijlating melden (zie brief KA 5).

Enkele getuigenissen laten er geen twijfel over bestaan dat de levensomstandigheden in de militaire gevangenissen mensonterend waren: onvoldoende en slecht voedsel, erbarmelijke onderdak, vossen en lompen in plaats van kleren, enz ... Verschillende jongens kwamen dan ook vroeg of laat in het ziekenhuis terecht.

Voor de dienstweigeraars en deserteurs bestond er dit lichtpuntje: zij konden bezoek ontvangen. Tenminste: als de afstand voor de familieleden nog te overbruggen bleek. J.B. Daeze, gevangen in de citadel van Rijsel, mocht zich zo verheugen in het bezoek van zijn vader, helemaal uit Sint-Lievens-Houtem⁴³.

Ook deserteur Joannes Bellens drong er bij zijn ouders in Herzele op aan dat zij hem zouden bezoeken in het *hospital van Mielitijren Bij ackergem* in Gent. Zij moesten wel eerst een biljet halen bij de commissaris om binnen te mogen⁴⁴.

⁴⁰ RAG, Schelddedepartement nr. 4948/1, brieven van 6 februari 1808 en 14 december 1805.

⁴¹ RAG, Schelddedepartement nr. 4894. Uitgegeven door Coucke (1984), p. 85-87.

⁴² RAG, Familiefonds nr. 7174, brief van 20 juli 1807.

⁴³ RAG, Schelddedepartement nr. 2792, brief van 9 september (1804 ?).

⁴⁴ RAG, Schelddedepartement nr. 7054/1, brief van 12 april 1811.

gekleed in het wit met zwarten opslaagen: het uniform van de soldaat

De pas ingelijfde rekrut ontving een voorlopige uitrusting bij het vertrek naar zijn eenheid. Bij de aankomst in zijn *dépôt* ontving hij dan zijn volledige militaire tenue. De berichtgeving hierover spitste zich toe op twee concrete punten: de bekostiging en de beschrijving.

Nieuwe rekruten moesten hun militaire uitrusting zelf bekostigen. Joseph Gouwij gaf een overzicht van zijn uitrustingsstukken en besloot: *jk en sal in geen 10 maanden een stuiver pre trekken*⁴⁵. We beschikken zelfs over verschillende getuigenissen dat de Franse officieren geld inhielden dat de soldaten van thuis ontvingen om met dit geld de nieuwe kledij van hun ondergeschikte te bekostigen⁴⁶.

Het dragen van een uniform vervulde de soldaat wel met enige fierheid. Soms gaven zij een beschrijving van hun tenue: de kleuren, de opsmuk, de wapens ...⁴⁷ Vooral dragonders en kurassiers weidden hier graag over uit. Met hun brieven verstuurdten zij soms een portret; een tekening van het uniform en de wapenuitrusting die ze droegen⁴⁸.

Eén West-Vlaming nam zich zelfs voor om trouw te dienen omdat de tenue zo *schoone* was⁴⁹ !

om te leeren exersice te doen: de exercitie en andere taken

Eenmaal in de kazerne werd de rekruten ook militaire drill bijgebracht. Over de duur van de opleiding vernemen we niet veel; enkel dat de exercitie meestal 6 tot 9 uur van de dag in beslag nam. Een ander punt dat de brieven aanstippen is het revue passeren voor de Keizer of een generaal.

Daarnaast werden de manschappen ingezet voor het lopen van wachtrondes, het oprichten van barakken, het metsen van een fort of het bewaken van gevangenen die dwangarbeid moesten uitvoeren. In de omgeving van Verona werd een detachement ingezet om een beer te jagen die drie kinderen had verslonden⁵⁰.

soo dat ick veel streken van Land gezien heb: op mars in het buitenland

In de gelederen van de Franse armée marcheerden de soldaten naar hen onbekende bestemmingen doorheen heel Europa: Frankrijk, Duitsland, Italië, Spanje ... tot in Moskou toe. Die marsen brachten hen honderden, ja duizenden kilometer van huis. Maar hun thuis bleef hun referentiepunt. Zij hielden zelf bij hoever zij van huis

⁴⁵ Van Bakel (1977), p. 237-238.

⁴⁶ Van Bakel (1977), p. 89-90, p. 92, p. 104 en p. 251. In de jaren 1812-1813 drongen de officieren er op aan dat de soldaten naar huis schreven om geld: anders werden ze in de gevangenis geworpen: *ibidem*, p. 112-113.

⁴⁷ Zie De Vos (1954), p. 246.

⁴⁸ Een mooi voorbeeld hiervan bij Bovyn (1970), p. 76 (11de regiment kurassiers te paard). Twee andere voorbeelden in Notteboom (1987), p. 116-119.

⁴⁹ Van Bakel (1977), p. 127.

⁵⁰ Van Bakel (1977), p. 266.

verwijderd waren. Die afstand drukten zij bijna altijd uit in uren (zelden in mijlen): Constantinus De Smet berekende dat hij in Venetië 400 uren van huis was, *maer wij zijn al twaelf hueren wederom gecommen tot Verone*⁵¹, zo voegt hij er aan toe. Ook het slot van brief LA 5 spreekt in dezelfde zin.

Dikwijls somden zij de etappes van hun marsroute op, en de steden die ze daarbij aandeden (zie bijv. de brieven LA 2 en 6). Zij weidden wel eens uit over wat ze onderweg zagen: de natuur (vooral het hooggebergte met zijn eeuwige sneeuw), de landbouwgeplogenheden in een bepaalde streek, de voedingsproducten die men er vond, enz... Vooral in deze passages is de anekdotiek nooit ver weg. J.B. Van Poucke liet ons zo een kort verslag na van zijn bezoek aan Rome (zie brief LA 6).

om ver geschoten en dood gekapt: de gruwel van het slagveld

Vroeg of laat werden de meeste soldaten betrokken in een schermutseling of ingezet in een veldslag. Vooral in de grote militaire confrontaties vielen duizenden doden en gekwetsten. Wanneer soldaten dit in hun brieven te berde brengen, ontbreekt een precieze tijds- of plaatsaanduiding volledig. Zoals brief LA 7 hierna aan toont, verliest het relaas daarom niet aan spankracht.

In beschrijvingen van vuurgevechten duikt meermaals het volgende beeld op: *de kogels en kanon ballen soo dikke vloogen naer ons als de haegelsteen*en. Sommige soldaten kropen daarbij door het oog van de naald. Jan Baptiste Van Poucke schreef naar huis dat tijdens het gevecht een bal (ronde kogel) zijn geweer trof zonder hem te raken (brief LA 7).

Niet iedereen was zo fortuinlijk. Sommigen overleefden, maar met lichte of zware verwondingen. Constantin Philips werd door kogels getroffen in zijn arm en in zijn bil⁵². Sommige kwetsuren genazen, maar veel soldaten bleven - al dan niet na amputatie van een lichaamsdeel - voor de rest van hun leven verminkt. Eén voorbeeld: in een militair hospitaal zette men het linkerbeen van Bernard Van Den Hende af tot boven de knie⁵³.

Tijdens en na de slag werden er natuurlijk ook krijgsgevangenen gemaakt, die vervolgens van hun bezittingen werden beroofd. Door het ruilen van gevangenen konden zij gebeurlijk wel bij hun eenheid terugkeren.

die geen gelt en heeft in het hospital moeten grote harmoe lijden: de erbarmelijke omstandigheden in de militaire hospitalen

Er waren verschillende redenen waarom een conscrit in het ziekenhuis terecht kwam.

Enkele jongens waren ziek op het ogenblik van hun oproeping. Dan werden zij door de keuringscommissie doorverwezen naar het militair hospitaal. Op een latere

⁵¹ Maes (1985), p. 67.

⁵² Daem (1980), p. 187. Een andere beschrijving van gekwetsten in: De Vos (1950), p. 148-150.

⁵³ RAG, Scheludedepartement nr. 4957, brief van 7 juli 1807.

datum werden de opgeroepen en dan opnieuw beoordeeld.

Een soldaat kon zichzelf ziek verklaren en zich aanmelden in een ziekenhuis. In dat geval kan er sprake zijn van simulatie of een onduidelijke vorm van desertie. Daarom was het verboden dat een soldaat zich aanmeldde zonder de toestemming van een officier uit zijn eenheid. Wie dit niet respecteerde, werd als deserteur geklasseerd met alle nadelige gevolgen van dien.

Anderzijds moesten verschillende jongens afhaken tijdens de vermoeiende marsen⁵⁴.

Ten derde werden er soldaten door de ondervoeding en de uitputting effectief ziek. Ook het klimaat speelde hierin een belangrijke rol.

En natuurlijk kwamen ook de gewonden van de veldslagen en schermutselingen in het militair hospitaal terecht.

Het getal der zieken wordt vervolledigd door de deserteurs, die in de strafkampen (de beruchte *koten*: zie hierboven) in dermate erbarmelijke omstandigheden moesten leven, dat ziekte bijna onvermijdelijk was. Voor hen was gebeurlijk *een zaele van het prijson* voorzien⁵⁵.

Het regent klachten over de behandeling in de hospitalen. Men kreeg er heel weinig eten: *te letter (= weinig) om te leven en te veele om te sterven* is in deze context een regelmatig terugkerende uitdrukking. De zieken moesten dus voedsel kunnen kopen. Soms verkochten zij daarvoor, zoals de Velzekenaar Julianus Van Steenberghe, hun spullen⁵⁶. Verschillende noodkreten werden dan aan papier toevertrouwd en naar het thuisfront gestuurd. Maar ook de hulp van een vriend was in deze noodsituatie onontbeerlijk: M. Duyckers getuigt dat hij zonder de steun van B. Vander Linden nooit levend het hospitaal had verlaten⁵⁷.

De militaire hospitalen waren bij tijd en wijle eivol. In het hospitaal van Straatsburg lagen in augustus 1809 maar liefst 190 zieke soldaten van één enkele eenheid, en nog eens 100 in het kwartier⁵⁸. De sterfte was navenant: François Pierlot getuigt op 19 februari 1807 uit het Noord-Italiaanse Alessandria dat er dat jaar reeds 70 mannen van zijn regiment gestorven waren in het hospitaal⁵⁹. Anderhalf jaar later schreef J. Lazou dat hij in hetzelfde ziekenhuis meer dan 25 Vlamingen had zien sterven; ze gaven er om geen mens, zo stelde hij, zij zijn *daer erger opgevoedt als eene beeste*⁶⁰.

⁵⁴ Van Bakel (1977), p. 195: *daer is een groot getal van ons volk in de hospitalen moeten gaen lans de roete door den slegten wegt.*

⁵⁵ Van Bakel (1977), p. 208-209.

⁵⁶ Van Den Bossche (1957), p. 167.

⁵⁷ Steeghers (1988), p. 578-579.

⁵⁸ Van Bakel (1977), p. 74-75.

⁵⁹ Van Bakel (1977), p. 207-208.

⁶⁰ Van Bakel (1977), p. 213.

Zij die het overleefden, wisten te vertellen dat zij er ook werden bestolen.

Dat de onheilstijdingen niet zomaar uit de lucht gegrepen waren, bewijzen de talrijke bewaarde overlijdensattesten van soldaten (*extrait mortuaire*) die in de hospitalen werden opgesteld en naar de burgerlijke stand van hun gemeente werden gestuurd. Ook de Laarnenaar Jan Baptiste Van Poucke en de Kalkenaren Bartholomeus Maesschalck, Jan Baptiste Balck en Pieter Willems, van wie verderop brieven gepubliceerd zijn, hebben in een hospitaal de laatste adem uitgeblazen (zie fig. 2). Van Poucke en Willems maakten trouwens in hun brieven gewag van een eerder verblijf in een hospitaal.

ik verhope van noch thuys te commen: heimwee en overlevingsdrang

De hoop om nog naar huis te kunnen terugkeren - zo uitdrukkelijk verwoord in tal van brieven - gaf de soldaten dikwijls voldoende kracht om te volharden. "Lieve vader, bedenk dat ik in mijn huidige situatie geen andere voldoening heb dan iets van mijn familie te vernemen" bezwoer C. Bekeman⁶¹. Omgekeerd had het uitblijven van nieuws vanwege het thuisfront tot gevolg dat zij zich in de steek gelaten voelden; hetgeen een ontreddeffect op hen had. Na 2 brieven zonder antwoord dacht C. Van Der Donck dat hij door geheel zijn familie verlaten was⁶². En na 5 onbeantwoorde brieven werd het B. Verbeke te machtig: men kan niet geloven, zo schreef hij, hoe nieuwsgierig men is indien men zo lang weg is van zijn vrienden *men en weet niet hoe dat het gaet het kan al dood zijn zonder dat men het waet dat ik ondert pond rijke waere ik zoude het wellen geven voor twee dagen op min proche te zen bij min cammeraelen en min vrienden*⁶³.

Enkel de binnenkomende post kon het gevoel van afgesneden te zijn van de vertrouwde omgeving enigszins goedmaken. Vandaar ook hun herhaalde vragen naar nieuwtjes (*alle de nieuw maeren*) uit de eigen streek.

om syn congé de reform te krygen: het ontslag als uitweg

Verschillende brieven alluderen op een congé. Het gaat hier niet om een gewoon verlof van enkele dagen of weken. Het gaat om een definitief ontslag; het zogenaamde reformeren of ongeschikt verklaren voor de militaire dienst.

De *congé de réforme*, waarvan een attest werd opgesteld en meegegeven, werd toegekend aan soldaten die wegens een aanhoudende ziekte, een verminking en dergelijke meer, niet langer geschikt waren voor de dienstplicht in oorlogstijd.

Zo rekende Marselin Stevens erop om zijn ontslag te krijgen en naar huis te kunnen terugkeren omdat hij na een valpartij zijn arm niet meer kon gebruiken (zie brief KA 2). Onnodig te zeggen dat vele soldaten het minste letsel probeerden te gebruiken om te worden gereformeerd.

⁶¹ Van Bakel (1977), p. 250.

⁶² RAG, Schelddedepartement nr. 4838/5, brief van 21 april 1811.

⁶³ Van Bakel (1977), p. 392-393.

EXTRAIT MORTUAIRE.

(a) Désigner le nom de la commune où est situé l'hôpital; désigner aussi si l'hôpital est civil ou militaire, sédentaire ou ambulante.

COMMUNE de *Strasbourg* (a)
HÔPITAL d *Militaire*

Du registre des décès dudit hôpital a été extrait ce qui suit :

Le Sieur *Pierre Mullens* (b)
Ex Militaire

(b) Désigner les prénoms et nom du décédé, le corps et la compagnie dans lesquels il servait, s'il était enrôlé volontaire ou conserit embrigadé, et de quelle classe; dans ce cas, désigner aussi la commune, le canton et le département où il a été enrôlé: s'il était remplaçant, on le désignerait, ainsi que les prénoms, nom, commune, canton, département et classe de celui qu'il remplaçait.

natif de *Kanfen* canton d *Le Lys* département
d *Le Lys* est entré audit hôpital le *quatre* du mois
d *février* l'an *1810* et y est décédé le *vingt trois* du mois
d *février* l'an *1810* par suite de *fièvre* (c)

(c) Expliquer le genre de maladie ou de blessure dont il est mort.

Je soussigné, Économe dudit hôpital, certifie le présent extrait véritable et conforme au registre des décès dudit hôpital.

Fait à *Strasbourg* le *9* du mois de *Mars* 1811

Nous, Commissaire des guerres chargé de la police de l'hôpital
d *Strasbourg* - certifions que la signature ci-dessus est celle de
M. *Portet* Économe, et que foi doit y être ajoutée.

Fait à *Strasbourg* le *9* du mois de *Mars* 1811

N. B. On recommande la plus grande exactitude dans les actes de décès. Les prénoms et noms des décédés doivent être recueillis avec attention, ainsi que les lieux de naissance, cantons et départements, les noms et numéros des corps et compagnies; et le tout doit être écrit très lisiblement et dans l'ordre indiqué à la marge.

Fig. 2. Extrait mortuaire van Pieter Willems, overleden in het hospitaal van Straatsburg op 23 februari 1810.

Gewoon verlof kwam ook wel eens ter sprake: het bedroeg drie maanden. Of het effectief werd toegekend weten we niet. Maar verlofgangers moesten hun reis wel zelf bekostigen. Veel soldaten leefden met de hoop om verlof te krijgen wanneer zij hoorden dat er een wapenstilstand of een vredesverdrag was gesloten. Meestal berustte die hoop op valse gronden. In twee brieven werd gesuggereerd dat men wel verlof kon krijgen mits het aanbieden van geld aan het Franse officierenkorps⁶⁴.

wij hebben nog al plaisir: het moreel

We zagen reeds dat de aanwezigheid van een pak Vlamingen in een eenheid niet bevorderlijk was om andere talen te leren. Op basis van de getuigenissen kan men zeggen dat het wel bevorderlijk was voor de saamenhorigheid en het plezier. Enkele soldaten vonden het verblijf in het leger zelfs veel plezieriger als het leven thuis. Zoals P.J. Dehack het verwoordde: *ik hebbe meer plesier op eenen dag in duysland of (= dan) in vlander en op een geheel jaer*⁶⁵. Samen drinken en zingen behoorden zeker tot de mogelijkheden.

Sommige dienstplichtigen vonden in het leger zelfs hun roeping. Zo ontpopte C. Philips er zich tot een ware vechtjas⁶⁶.

Men merkt in de brieven duidelijk de emotionele gesteldheid van de schrijver: sommigen zaten echt in de put. Anderen verzekerden hun ouders dat zij zich kranig hielden ondanks de moeilijke levensomstandigheden. Die laatste groep pende dan ook aansporingen neer om de moed niet te laten zakken.

De Franse militaire interventie in Spanje had een merkwaardige impact op het moreel van de Franse troepen. Vanaf 1808 kregen zij er te maken met een genadeloze guerrilla-oorlog. Ondanks enkele tijdelijke successen bleef een definitieve overwinning uit⁶⁷. De hele campagne kreeg na verloop van tijd een heel ongunstige faam. Soldaten die verwachtten of zeker wisten dat zij in Spanje zouden worden ingezet, raakten gedemoraliseerd en namen afscheid van hun dierbaren. Judocus Dasselaer schreef op 6 maart 1810 dat het wel eens de laatste brief was die hij naar zijn vrouw schreef; *want het niet zeker En is dat ik daer nog levende zal konen uyte (uitkomen)*⁶⁸. Een andere soldaat gaf bij het bericht van zijn vertrek naar Spanje *den moedt verloren* en schreef op 13 januari 1811 een afscheidsbrief waarin hij de hoop uitdrukte dat hij de *dod der rechtverdiege* zou sterven⁶⁹.

⁶⁴ Van Bakel (1977), p. 152(1807) en p. 216 (1808).

⁶⁵ RAG, Schelvedepartement nr. 7050 B/1.

⁶⁶ Daem (1980), p. 187 e.v.

⁶⁷ Zie hierover J.A. de Moor en H.P. Vogel, Duizend miljoen maal vervloekt land. *De Hollandse brigade in Spanje 1808-1813*, Amsterdam, 1991.

⁶⁸ RAG, Schelvedepartement nr. 4838/5.

⁶⁹ Maes (1965), p. 97.

en bidt voor my aen godt: uitingen van religieuze gevoelens

De Vlaamse conscripts waren thuis katholiek opgevoed en dat verloochende zich niet. Wanneer de briefschrijver *gezond en wel te pas* was, gevrijwaard bleef van verwondingen of genezen het hospitaal verliet, dan bleef het *God lof* zelden achterwege. Als vanzelfsprekend verzonden zij brieven naar aanleiding van de kerkelijke feestdagen. Zij stuurden hun heilwensen in de Nieuwjaarsperiode, rond Pasen, Pinksteren en soms ook rond Allerheiligen (zie bijv. brieven LA 2, 3 en 6).

Zij lichtten hun ouders in over hun godsdienstplichten, maar zij moesten dikwijls bekennen dat een soldaat zelden tijd had om te bidden of een misviering bij te wonen. Om dit te compenseren verzocht de soldaat zijn familieleden thuis om voor hem te lezen en te bidden. Het komt ook voor dat de schrijver zijn ouders om de *zegen ende benedictie* vroeg.

Een paar jongens hadden het duidelijk moeilijk wanneer zij in streken met een niet-katholieke religie verbleven. Jan Verhas schreef uit het Duitse Ansbach dat hij er niet naar de kerk kon gaan *want daer en zyn niet als ketters joden en Lutters* (Lutheranen)⁷⁰. Het ontbreken van het gebed, het kruisteken, de misvieringen en het geloof in O.-L.-Vrouw in bepaalde gebieden van Duitsland werd met onbegrip en verontwaardiging geconstateerd.

Daartegenover vond Charles Van Haudenhuyse dat men in Italië op religieus vlak strenger was dan in Vlaanderen en dat dit des te sterker werd naarmate men dichter bij Rome kwam⁷¹.

Wanneer een soldaat zich in gevaar bevond, nam hij zich wel eens voor om een bedevaart te maken indien hij de gevaarlijke situatie overleefde. Als bestemming werd O.-L.-V. in Halle opgegeven; van de familieleden thuis werd gevraagd om de gedane belofte in te lossen⁷².

het gene dat ik hier uyt laete: de rol van de censuur

Passeerden de Vlaamse soldatenbrieven de Franse militaire censuur ?

Deze vraag is moeilijk te beantwoorden; in de eerste plaats omdat de bronnen nagenoeg volledig zwijgen over dit punt. Bij de originele brieven die wij doornamen valt het volgende op. Er zijn voorbeelden van schrappingen van enkele letters of woorden, maar die zijn te verklaren als verbeteringen tijdens het schrijfproces. Het wissen van hele zinnen of passages hebben wij niet aangetroffen⁷³. Dit ondanks, zo mag men wel stellen, de ontluisterende beschrijvingen van het penibele soldatenleven.

⁷⁰ RAG, Schelvedepartement nr. 2059/54, brief van 31 juni (sic) 1806.

⁷¹ RAG, Schelvedepartement nr. 4818/1, brief van 31 aug. 1807 uit Brescia.

⁷² Van Den Bossche (1955), p. 94 en Van Bakel (1977), p. 387.

⁷³ Of zou men moeten geloven dat de brief in zijn geheel werd gesupprimeerd na een ongunstige controle ? Veel soldaten klaagden erover dat zij geen antwoord kregen op hun brieven, maar dit kan ook aan veel andere factoren te wijten zijn.

In de brievenverzameling van Van Bakel vonden we één allusie op het feit dat de soldatenbrieven in Frankrijk werden onderworpen aan censuur⁷⁴. En in een brief aan zijn ouders schreef J.B. Daese dat hij bepaalde zaken niet neerschreef; hij wou bij een andere gelegenheid zijn *herte rechte uijt tegen hun spreken*. Hij was er zich dus van bewust dat hij niet alles aan papier kon toevertrouwen⁷⁵. Toch mogen we dit niet zomaar veralgemenen. Want Daese zat als dienstweigeraar opgesloten in de citadel van Rijsel. Controle op de inhoud van de brieven kan daar deel uitgemaakt hebben van de strafmaatregelen (zoals in het Frans schrijven in een ander geval).

Het slot van de brieven

In de slotparagraaf van de epistels komen verschillende punten heel kort aan bod. De schrijver kon meedelen dat hij van eenheid was veranderd⁷⁶ of een bevordering had gekregen. Zij deelden mee dat ze ver van huis kennissen of familieleden in dienst hadden ontmoet⁷⁷. Zij wisten uit eerste hand te vertellen dat sommige jongens ver van huis gestorven waren: de Laarnenaar J.B. Van Poucke deelde in een brief het overlijden van vier lotgenoten mee (zie brief LA 5).

Regelmatig vroegen de dienstplichtigen naar het verloop van de conscriptie in hun thuisparochie. In de eerste plaats wilden zij weten of hun jongere broer een hoger (en dus beter) nummer had getrokken in de loting (zie bijv. LA 2). En verder of er na henzelf nog veel jongens van dezelfde conscriptieklasse waren opgeroepen (*tot wat nombre dat de jonkheyd van myne classe op getrokken is*). Ook het verloop van de latere jaren der conscriptie bleven ze nauwlettend volgen; evenals de werking van de rijkswacht, die jacht maakte op de dienstweigeraars en deserteurs⁷⁸.

Maar de meeste aandacht ging naar het overmaken van groeten aan familieleden in bredere kring, burens, kennissen, een voormalige werkgever, enz ...

Enkele jongens informeerden ook naar een meisje waar ze blijkbaar een oogje op hadden. Nog anderen lieten een lief/verloofde achter. Dit laatste gaf wel eens aanleiding tot zeer spontane en persoonlijke uitweidingen !

De brieven eindigen met een paragraaf waarin de briefschrijver zijn adres opgaf: zijn naam, zijn eenheid (regiment, bataljon en compagnie) en de ligplaats ervan. Dikwijls vroeg hij zijn correspondenten om dit adres in het Frans te schrijven om de bestelling van het antwoord op zijn brief te bespoedigen.

⁷⁴ Van Bakel (1977), p. 241-242 (E. Dehouck, 1805)

⁷⁵ RAG, Scheldedepartement nr. 2792, brief van 21 juli (z.j.)

⁷⁶ Zie brief KA 5.

⁷⁷ Zie brief KA 2: J.B. Balck ontmoette zijn neef Marselin Stevens. Toen J.L. Loppens in Italië een oude makker ontmoette, dronken beiden zich *soo zat gelyk twee theven*.

⁷⁸ Maes (1985), p. 67.

De soldatenbrieven van Laarne en Kalken: uitgave en commentaar.

Verantwoording van de uitgave

Hoofddoel van deze uitgave is een getrouwe weergave van 12 soldatenbrieven.

In die brieven ontbreken leestekens bijna overal en het gebruik van hoofdletters is allesbehalve consequent. Dit laatste geldt trouwens voor de spelling in het algemeen.

Leesmoeilijkheden worden op de volgende manier aangegeven:

- een onleesbaar woord met één *
- een gedeeltelijk onleesbaar woord met een punt voor elke vermoedelijke letter
- een gissing wordt gesignaleerd met een (?)

Doorhalingen in de bronnen werden hier nooit opgenomen, ook niet als ze leesbaar waren.

Zeven brieven zijn afkomstig van Laarnse conscrits (LA 1 tot en met 7). Ze komen uit een privé-archief: er werd gebruik gemaakt van betrouwbare fotokopieën. De vijf brieven van Kalkenaars (KA 1 tot en met 5) vonden we terug in het Fonds Scheldedepartement van het Rijksarchief. Van dit dozijn brieven werden er 5 verstuurd uit Italië, 4 uit Frankrijk (Straatsburg inbegrepen), 2 uit Duitsland en één uit Nederland. Twee, wellicht drie epistels werden geschreven in 1807, drie in 1808, twee in 1809, één in 1810 en drie in 1811.

A. Brieven van Laarnse conscrits

LA 1. Pieter Joannes Rommel uit Orléans, 29 december, zonder jaartal (1807?)

Achtergrondinformatie:

Pierre Jean Rom(m)el werd geboren op 20 februari 1786. Hij was een buitenechtelijk kind van Josine Rommel, de weduwe van Lieven Calle: zij woonden in de dorpskern van Laarne.

Hij behoorde tot de conscrits van 1806, en kwam op 15 oktober 1807 bij het 14de linieregiment⁷⁹. Vermoedelijk dateert deze brief, waarin hij geen jaartal opgaf, nog uit het jaar 1807. Dat lijkt ons aannemelijk omdat hij in deze brief nog de kleuren van zijn militaire tenue, typisch voor zijn eenheid, aangaf. Hij had zijn kledij dus wellicht nog niet lang ontvangen en dit maakt een latere datering van de brief eerder onwaarschijnlijk.

Dit is de enige brief van zijn hand die we bezitten. Hij was geadresseerd aan een herbergier in Wetteren, maar bestemd voor zijn oudere halfzuster Filippine Calle. De omstandigheden van zijn afkomst zijn weerspiegeld in het adres dat hij opgeeft:

⁷⁹ RAG, Scheldedepartement nr. 6035; Kanton Wetteren, algemeen nummer 36 (in de loting: 60).

hij gebruikt zowel de familienaam Calle als Rom(m)el. Voor de Franse overheid stond hij onder de laatste naam bekend.

Hij overleefde de Napoleontische oorlogen. Na 7 jaar dienst in het Franse leger werd hij krijgsgevangen genomen door de Engelsen. Medio 1815 woonde hij te Lokeren.

Actum(1) Orlahns(2) den 29 Desember

Zeer Beminde Zusters en Momfreer

Ik laat ul(3) weeten als dat ik nog gezont ben ik hoop het zelve van ul te ontfangen zeer Beminde zuster zout gy de goedheid willen hebben van my wat geld op te senden als gy kund want ik zou my gerren en broek koopen want ik en heb anders geen als myn broek van ordienans(4) van eten en drinken kan ik niet klagen want wy drinken den wyn als water want wy liggen by de burgers geloserd mynen depo is gewist(5) Sedam(6) maar Daar zyn wy mee ons 400 uit vertrokken om naar den slag te gaan wy trekken al 10 dagen maar 10 stuivers maar eten en drinken genogt wy ligen met 15000 mannen in die stad en nog moet ter 15 duisend moeder koomen zoo zy zeggen wy zyn vertrokken den 27 November uit Sedam naar Orlahns(2) van daar meschins(7) naar bordou(8) en daar zullen wy naar allegedachten op de zee moeten daarom pyst op god want ik heb wynig okasie(9) en in die stad waar wy ligen leen de onden(10) de blinde menschen en wy zyn door de bergen moeten marsieren waar de steenen uit de grond groeden(11) al zoo groot als hier de huizen voorders(12) zyn wy gekleed in het wit met zwarten opslaagen voorders de Complementen aan Lorys Verlinden en gehel het huissouwen(13) en aan pieter haawys en geheel het huissouwen aan Lorys van dosselaer en zyn vrouw en aan Josevus brak en zyn vrouw en ik versoeke waar dat lovinus Maschalk is ik zou dat gerren weeten en waar dat gelis van laar nouw(14) ligt of ze daar al tyding van ontfangen hebben want wy zyn te Gend van malkaar(15) gegaan en onder welk Rissement(16) dat hy is en hoe het tuys al gaat met de disserdur(17) of zy her sterk agter zitten en of zy nog niet spreken van het looten en hoe het Daak koster vergaan of hy al uit kot(18) is aan ooms en moys(19) en al myn kalanten en als gy myn schryf schryf op orlihans en gy moet de brief bestellen aan myn zusten flippini en ik weens altemaal een Goed Zalig nieuwe Jaar

Dit is myn Aderes

Pieter Joannis kalle

5 Compeje 3 Batteljon (20)

* Rissement onder

de lieje(21) a orleans

maar gy moet mynen naam schryven Pieter Joannis Romel ander zout hy niet ten Regten komen

Bestemming: a Monsieur loureys * aubergist a * canton de Wetteren Departement de lescout par gand a Calken pour mettre a mademoiselle phlipine galle * Siteo siteo.

Aantekeningen: (1)Actum (Lat.): geschreven (2)Orlahns: Orléans (3) ul: ulieden: jullie, (4)ordienans: ordonnans (5)gewist: geweest (6)Sedam: Sedan (7)meschins: misschien (8)bordou: Bordeaux (9)okasie: gelegenheid (10)leen de onden: leiden de honden (11)groeden: groeien (12)voorders: verder (13)huissouwen: huishouden (14)nouw: nu (15)van malkaar: uit elkaar (16)Rissement: regiment (17)disserdur: deserteurs (18)kot: gevangenis (19)moys: tantes (20)5e compagnie, 3e bataljon (21) Rissement ... de lieje: régiment de ligne = linieregiment (cijfer verdwenen).

LA 2. Pieter Dierick uit Veere. 3 april 1811

Achtergrondinformatie:

Pieter Dierick was de zoon van Jan en Johanna Scheire. Hij werd geboren op 14 mei 1785 en groeide op in de Eekhoek. Hij behoorde tot de lichting van het jaar XIV⁸⁰. Na zijn oproeping kwam hij op 15 april 1806 aan bij het 4e Reg(iment) d'infanterie de ligne⁸¹.

Later deserteerde hij. De Fransen veroordeelden hem tot 10 jaar dwangarbeid (*boulot*) op 17 augustus 1810. Hij keerde niettemin vrijwillig terug. Op 15 maart 1811 kwam hij aan in het depot van Rijsel⁸². Zoals uit zijn brief blijkt, werd hij kort nadien overgeplaatst naar Veere op het eiland Walcheren.

De broer waarnaar hij informeert is Macharius (geboren in 1791 en conscrit voor 1811).

ter Veere den 3 Apriel 1811

Zeer Beminden Vader ende Moeder

Ik en kan niet mankeren van ul:(1) te laeten weten als dat ik gezondt ben gelyk ik aen ul: ben wenschende met eenen aenstaenden hoogdag van paesschen ik laet ul weten als dat ik van ryssel vertroken ben op Doornyk van daer op Aunaerde van daer op gend van Daer Eeclo van daer op Breskens daer zyn wy schip gegaen op vlossinge van daer op Midelburg van daer op ter Veere daer liggen wy in de brakken(2) by het hooft van de haeve en wy moeten daer blyven liggen om te leeren exersice te doen(3) daer om zyt zoo goet van my wat geld af te zenden want wy daer niet leven en konen(4) als wy geen geld en hebben en zyt zoo goet van my te laeten

⁸⁰ RAG, Scheldedepartement nr. 6035; Kanton Wetteren, nummer 33.

⁸¹ RAG, Scheldedepartement nr. 2226/69.

⁸² RAG, Scheldedepartement nr. 3250/42.

weten hoe het gaet met myn broeder of hy is in het lot gevalen of niet daer om zent
my zoo gouw antworde als het mogelyk is en doet de
complimente aen alle myne goede kennisse hier mede blyve in afwagtinge van ul:
zeer Beminden vader en moeder

Myn aders is tot ter Veere
in de brake by het hooft van
de avee in de nieuw straet
aen pieter dierick in de 3de
Companie

Ul. Onderdaenigsten Dienaer
en zoon
Pieter Dierick

Bestemming: aen Joannes Dierick tot Laerre Caton van Wetteren Departement
van de Schelde tot Laerre Sito Sito
Stempel: 125 VEERE

Aantekeningen: (1)ul: ulieden: jullie (2)brakken: barakken (3)exersice te doen:
militaire drill inoefenen, exerceren (4)konen: kunnen

LA 3. Jos Schepens uit Berlijn, 10 januari 1808

Achtergrondinformatie bij LA 3 en 4:

Judocus Schepens was een kind van Pieter Jacobus en Pieternelle De Roover. Hij zag het levenslicht in het Klein Gent op 30 maart 1786. Op basis van zijn leeftijd behoorde hij tot het conscriptiejaar 1806, waar hij bij de loting het nummer 45 trok⁸³.

Op 4 mei 1807 kwam hij aan bij het 24ste linieregiment. In de rangen van dit regiment kwam hij in Pruisen terecht. Vanuit Berlijn stuurde hij in 1808 twee brieven. In beide brieven beklagde hij zich over de armoede in de kazerne en smeekte hij zijn ouders om geld. Voor zijn eerste brief deed hij een beroep op een tussenpersoon in Gent om de brief aan zijn ouders te bezorgen. In zijn brief van juli 1808 schreef hij over troepenconcentraties in de omgeving van Berlijn.

Berlijn den 10 januwaerius 1808

Zeer beminden vaeder ende moeder desen dint om Ul(1) te laeten weeten den staet van myn gesonthijet godt lof het gaet nog wel met my en ik verhoepe van ul het zelve en ik laet ul weeten als dat ik uwen brief van den 9 desember onfangen hebbe waer uyt den welken dat ik verstaen hebbe als dat ul in verlangen zyt van een serte fiecaet(2) zoo heb ik verzogt aen mynen Capietyn van my een te geven en ik zend ul dese voer een nuwjaer en ik verzoeke als dat ul my ook een zout zenden want ik leyde groete arremoeude in de Caserrenen(3) en verdriet zoo verzoeke ik van op my

83 RAG, Scheldepartement nr. 6035; Kanton Wetteren, algemeen nummer 29 (in de loting: 45).

te peysen(4) want ik op ul ook pyes en ik en kan niet manqueren van ul een zaelig nuejaer te venschen en ik verzoek als dat gy my anttworde zout schreyven of dat ul den brief ontfangen hebt ofte niet met z...

schrift : van het rusument(5)

Myheer Mynheer Odivaere Bosscharts ik verzoek als dat ul zou gaen by myn vae-der en hem den brief zout Geeven en hulder(6) de goede Compliment zout don van myn goede gesonhyet

Complimenten aen myn zusten en aen haer man hier mede blyf ik ul dinnaer Jos Schepens

Myn adres is

A Monsiuer Judocus Schepens Soldae dan 24 Rusuman 2 batae 3 Com infanterie de lienne premeer Coer darreme Garinison a berlyn(7)

Bestemming: A Moschuer moschuer Odevaere Bosschaerts in den hout briel a gand departiman de l:Ecaut A gand an flander

Aantekeningen: (1) Ul: ulieden, jullie (2) serte fiecaet: certificaat (3) Caserrenen: kazernes (4) peysen: denken (5)rusument: regiment (6)hulder: hun (7) soldaat in het 24ste linieregiment, 2de bataljon, 3de compagnie in het Eerste Corps van het leger, garnizoen in Berlijn.

LA 4. Jos Schepens uit Berlijn, 25 juli 1808

Berlin den 25 julius 1808

Seer beminden vader ende moeder ende susters ik laete ul Lieden weten den staet van mijne gesontyt den welken tot hier toe nog welvaerende is godt lof en ik verhope van ul het selve en vooders(1) ben ik van ul versoekende van mij enig geld te willen opsenden met de antworde op desen brief als ul eenigsens mogelyks is want hebbet dat soo zeer van noodig daarom syt soo goet van mij wat geld op te senden want ik ligge in de Couserrenen(2) en wij moeden naer korten tyt in het kamp gaen liggen want hier onttrent 2 uren van Berlin is soo een groot kamp gemaekt dat ik ul niet kan schrijven want het is in de lande en de breedte(3) 4 uren met een wort gelyk eene stat en vooders laete ul weten dat ik ul brief die gij tot mij geschreven hebt om een sertefecaet hebt ik ontfangen ende eenen brief met een sertefecaet wedergesonden ende geene antworde weder gekregen war in ik zeer verwonderd ben vooders de coplementen an jacopus lammens ende simoen staelens ende gool(4) het huys- gesen Colette van herwege ende gool flanderen war mede ik sluyde(5) ende blyve ul diener ende lieven sonne judicus schepens

myn adres is soo a monsuer judocus schepens soldat a 24 Regement 2 batalion de 1 Compagnie de infanterie de Linde de 1 Cor der armee a Berlin

Gij moet de eerste Compagnie schrijven
a prues(6)

Bestemmeling: a monsuer pieter schepens de laeren Canton de Wetteren departement de L:Scaut(7) arondesement(8) de gand
a flantre sitoe sitoe

Aantekeningen: (1)vooders: verder (2)Couserrenen: kazernes (3)de lande en de breedte: de lengte en de breedte (4)gool: geheel (5)sluyde: afsluit (6)prues: Pruisen (7) L:Scaut: l'Escaut, de Schelde (8)arondesement: arrondissement

LA 5. Jan Van Poeke uit Brescia, 10 juni 1807

Achtergrondinformatie bij LA 5, 6 en 7:

Jan Baptiste Van Poucke werd geboren in mei 1786 als zoon van Gillis en Petronilla Impens. De familie woonde dicht bij de kerk van Laarne op *Uckelghem* (= Oostrem ?).

Jan viel onder de conscriptie van 1806⁸⁴. In die tijd werkte hij als knecht.

In het 13de linieregiment kreeg hij het stamnummer 5873. De opname in het hospitaal van Treviso waarover hij schreef, gebeurde op 3 januari 1807. Hij kwam een tweede maal in het hospitaal terecht: dat van Waissenhaus in Gratz op 5 september 1809. Hij overleed er een maand later, op 4 oktober. Men bleef in het ongewisse over zijn lot tot medio 1811, toen de bevelhebber van het 13de linieregiment het *extrait mortuaire* van Jan Baptiste opstuurde naar de prefect van het Scheldepartement (zie fig. 3)⁸⁵.

Zijn drie brieven dateren, met ruime intervallen, uit de periode tussen die twee ziekenhuisopnames. Ze werden allemaal verzonden uit Italiaanse steden.

Via die brieven kunnen we zijn verplaatsingen door Noord- en Midden-Italië een deel volgen: Brescia, Ancona, Loreto, Rome, Palmanova en Verona.

In de eerste van die drie brieven vermeldde hij het overlijden van maar liefst vier leeftijds- en streekgenoten; drie ervan uit Laarne en één uit Wetteren:

Pieter Vliebergh (° in juli 1785, conscrit jaar XIV), zoon van Pierre Jacques en Jeanne Marie Verbrugge, overleed in het hospitaal van Straatsburg op 17 september 1806.

Pieter Anton Coutignies (° in mei 1786, conscrit 1806), zoon van Pieter Anton en Jeanne Herffelynck. Hij trok bij de loting het nummer 4 en kwam aan bij het 13de linieregiment op 17 december 1806. Hij overleed enkele weken later te Vicenza

⁸⁴ RAG, Scheldepartement nr. 6035; Kanton Wetteren, algemeen nummer 47 (in de loting: 72).

⁸⁵ Zie de correspondentie in RAG, Scheldepartement nr. 3129/23. Hieruit blijkt onder meer dat J.B. Van Poucke op 15 september 1807 als dienstweigeraar werd veroordeeld. Dit is ongetwijfeld een vergissing van de Franse overheid, want één van zijn brieven dateert van 10 juni 1807 !

Udine, le 14. mai 1811.

Monsieur le Préfet du Département
de l'Escaut
(A Gene?)

Monsieur le Préfet.

En Conformité des Dispositions de la lettre de M.
le Comte Dumas, Conseiller d'Etat, & de M. de
Rienne & de la Conscription, en date du 16. avril dernier
J'ai l'honneur de vous adresser, ci-joint, le Certificat
mortuaire du nommé Jean Baptiste Van Poucke, soldat
au Régiment dont le Commandant m'en est confié, afin que
vous puissiez le faire valoir, & le faire inscrire
dans la même Matricule de la Commune à laquelle ce Militaire appartenait.

J'ai l'honneur de vous saluer
avec une parfaite Considération,
Le Colonel du 13. Rég.
de ligne. *Bozsmik*

Fig. 3. De kolonel van het 13de linieregiment bericht de prefect van het Scheldedepartement over het overlijden van Jan Baptiste Van Poucke.

(20 januari 1807). Carolus Jan Vervaet (° december 1786, conscrit 1806), zoon van Pieter Jan en Jeanne Van Laere kwam op 8 januari 1807 bij het 13de linieregiment. Hij stierf op 18 april van hetzelfde jaar in het militair hospitaal van Palmanova.

Pierre Ochem: wellicht Pierre Oppem uit Wetteren (° januari 1786, conscrit 1806), die zoals de 2 voorgaande en de briefschrijver bij het 13de linieregiment werd ingedeeld. De precieze datum van zijn overlijden is ons niet bekend.

In zijn tweede brief vertelde Jan Baptiste dat hem nog één kennis over bleef in het leger: Seraphinus De Rae uit Wetteren, een conscrit van 1806, die sinds 8 januari 1807 tot het 13de infanterieregiment behoorde.

In die brief verhaalt hij ook over de inname van Rome door het Franse leger in februari 1808, de overweldiging van de troepen van de Paus⁸⁶ en de angst van de Fransen voor een opstand van de plaatselijke bevolking. In Rome bezocht hij vol bewondering de Sint-Pietersbasiliek. Op het Sint-Pietersplein bemerkte hij een pilaar en 2 fonteinen⁸⁷.

De derde brief is helemaal anders van inhoud. In het voorjaar van 1809 lanceerde de Oostenrijkse keizer op verschillende fronten een aanval tegen het Franse leger.

In dit schrijven lezen we hoe Jan Baptiste dit alles beleefde. De vijand viel aan zonder oorlogsverklaring, en aanvankelijk incasseerden de Fransen in Italië zware verliezen. Na een brief van Napoleon aan prins Eugenius, bevelhebber van de troepen in Italië, gingen deze laatsten in de tegenaanval. Tijdens de talrijke verbeterde gevechten verloor Jan Baptiste op een bepaald ogenblik het contact met zijn eenheid.

De Fransen achtervolgden de Oostenrijkers tot in Oostenrijk. Bij Wagram kwam het tot een beslissend treffen (5 en 6 juli 1809). Op 11 juli werd een wapenstilstand ondertekend. Enkele dagen later schreef J.B. Van Poucke een brief uit de stad Palmanova (noord-oost Italië), die zijn eenheid moest bewaken.

Brescia Den 10 junius 1807

Seer beminden vader en moeder susters en broeders en al myne goede vrienden ik ben grooteluyks in verwonderinge dat Ul my geen en brief toe en zend aengezien ik aen Ul al twee brieven toe gezonden hebbe en ik verzoeke aen Ul van my sito(1) sito antwoorde te geven op dezen brief want ik en wete niet want of ul nog in het leven zuyt ofte niet en ul moet my schruyven tot wat numbere(2) dat de jonkheyd van myne classe(3) op getrokken is en ik verzoeke aen ul van my wat geld op te zenden want ik hebbe het zeer noodig van doen voor myne roete te gaen maeken(4) want wy moeten eene roete gaen maeken van dry a vier honderd hueren en ul can het wel

⁸⁶ Dit geschiedde onder het pontificaat van Pius VII, die neutraal wenste te blijven.

⁸⁷ Die pilaar is in feite een Egyptische obelisk van 26 meter hoog. De zuil werd onder de Romeinse keizer Caligula naar Rome getransporteerd en staat sinds het einde van de 16de eeuw op het Sint-Pietersplein.

De twee fonteinen zijn creaties van Carlo Maderna (1556-1629) en Giovanni Lorenzo Bèrnini (1598-1680).

bedunken(5) als dat daer geld voor ve.. noodig is anderssins zoude ik groote armoe-
de moeten uytstaen en ul moet niet bevreesd zyn dat het geld niet ten rechte en zal
komen want als gy het adres maer wel naer en schryft den can het nood(6) man-
queren en Ul moet het my laeten weten of dat gy al brieven op gezonden hebt ofte
niet en ik laet aen ul weten als dat ik in trvies(7) eene maend in het ospitaal geweest
hebbe waer dat ik zeer slegt gelegen hebbe en ik laet aen ul weten als dat pieter fli-
berg en pieter anton en pieter ochem (?) en carolus vervaet als dat die alle vier over-
leden zyn het welk gy voor vast mogd gelooven, maer ik ben nue godt zy gedankt
in goede gezondheid en ik hope als dat het met ul al zoo gaet en doet de comple-
menten aen geheel myne familie en aen al myne goede kennis en dat ik in goede
gezo.. ben en doet de complimenten aen antonius zegers en aen geheel het huys
gezin daer mede blyve met liefde en respect geheel myn leven
zeer beminden vader en moeder zusters en broeders

let wel op

Ul D W(8)Dienaer

myn adres is zoo

Joannes van poeke en

Monsur

zoon

Jaen van poeke premier regeiment 2 batallion de litte 1 compagnie de voltiigeur(9)
en garnizon a brescia

ik ben nue maer dry hondert huere meer van het huys want wy zyn al hondert en
vuyftig huere leger gekomen

Jan van poeke p..

(andere hand)Mr Jean van poucke soldat au ier regiment 2e Bataillon 1er compag-
nie de voltigeurs d'elite en garnison A Brescia

Bestemming: Josephus De Veirman

Aantekeningen: (1)sito: snel, vlug (2)nombre: nombre, nummer (3)classe: klas,
conscriptiejaar (in casu: 1806) (4) roete te gaen maeken: op mars te gaan (5)bedun-
ken: indenken (6)nood: nooit (7)trvies: Treviso (8)Ul D W: Ulieden Dienstwillige
(9)voltiigeur: lichtgewapend infanterist

LA 6. Jan Van Poeke uit Rome, 4 maart 1808

Roomen den 4 maerte 1808

seer beminden Vaeder Ende Moeder susters ende broeders

naer ul gegroet te hebben en kan ik niet manqueren van aen ul te laeten weten den
staet van mijne goede gesonheyt en dat ik ope(1) dat gy lieden in gesonheyt syt
gelyk als ik en wat ik aen ul laete weten als dat ik den tweeden van october 1807

vertroken ben uyt brescia naer ancone(2) en ik ben uyt anconen(2) vertroken naer roomen den 21 janry(3) 1808 waer ik nu noch resterende en in het gaen naer roomen ben ik gepaseerd tot loretten(4) alwaer men in ons land dikwiels van sprekt van dat loretten en van onse lieve vrouwe van loretten dat en is geen stad maer dat is gelyk alle daer veel toeloop is van alle menschen en wij syn van daer syn wy naer roomen to. gegaen en als wy noch twee daegen van roomen waeren hebben wy moeten te velde liggen en wy syn gekomen voor roomen den tweeden van febry(5) 1808 op eenen nacht omdat de borgers niet en souden geweten hebben dat de soldaeten daer waeren gelyk de poorte gehopend(6) wierd syn onse knoonen(7) gelaeden en wij daerby binnen gelooopen gelyk dieven in een huys en gelyk leewen onvervaer(8) want wy mynden dat de borgers souden tegen ons opgestaen hebben(9) maer sy en duerfden niet want wy waeren te veel volk maer tusschen den 22 en den laesten van febry(5) 1808 hebben de borgers mynnen(10) te revolteren tegen de fransche vermits onsen generael die vraegde aenden paus of hy wield(11) syn vendels overgeven en den paus heeft geseyd als gy wiert met geweld beginnen ton(12) sullen al de borgers en het aerm volk tegen u opstaen en op dat seggen hebben wy horders(13) gekregen van den jenerael van al de soldaeten van den paus te pakken en waeren sy niet gewillig van hun te laeten pakken van maer seffens(14) dood te schieten maer sy hebben hun gewillig laeten pakken en sy syn nu al onder onse resimenten en nu en heeft den paus geen soldaeten meer en wat ik aen u l laeten weten als dat wy in veertien daegen uyt onse kleederen niet geweest en hebben en onse vesieken(15) en hebben niet omlaet(16) geweest vermits dat onse hoverheyd waeren vervaerd(17) dat de borgers souden ... souden revolteren en den paus is wig(18) maer waer en wete ik niet en ook wat ik aen u l laete weten als dat roomen een schoone groote stat is en dat er ook veel schoone kerken syn en ik hebbe in de kerke van den paus geweest die genaemt woort de kerke van sente pieter de welke soo eene scoone kerke is dat in de weirld geen schoonder en is van maerbel(19) en schoone gestenten van alle kleuren gelyk eenen spiegel, en op de plaetse voor de kerke staet eenen pilaer van ontrent de vier a vyf onderd voeten(20) oogge(21) en dat uyt den gelle(22) en langs elken kant van den pilaer staet eene fontyne die spruyt(23) gelyk rook die uyt een kaeve(24) vliegt ende coplimenten te doen aen al myne broeders ende susters en aen geheel myne familie en aen al myne goedge-spelen(25) ende kamraeten ende coplimenten te doen aen antonus segers en aen gehel syn huysgesien ende coplimenten te doen aen joannes de vlieger en syne huysvrouwe en ook wat ik aen u l laete weten als dat ik maer een kennisse en hebbe en dat is serafinus de rae gebortig van Wetteren en wy wenschen u een saeligen vasten en ook eenen salig paesschen naer siele ende lichaem waer me ik bleyve u l die-naer ende sone joannes van pouke

My adres is
a monseieur joannes van

poeke voltigeur au 13me Resiment de ligne faesant partie
du premier bataillon D Elite 5 compagnie en garnisons a rome
a romanie

Bestemming: A Monseur Monseur gullellimus van poekke departiment de L
escaut Canton de Witteren commun laeren a flaenderen sitoe sitoe sitoe
12 1/2 Lokeren (Stempel onleesbaar)

Aantekeningen: (1)ope: hoop (2)ancone(n): Ancona (3)janry: januari (4)loretten:
Loreto (5)febry: februari (6)gehopend: geopend (7)knoonen: kanonnen (8) onver-
vaer: onbevreesd (9)opgestaen hebben: in opstand komen (10)mynnen: menen, den-
ken (11)wield: wou (12)ton: dan (13) horders: orders (14)seffens: onmiddellijk
(15)vesieken: fusieken, geweren (16)omlaet: ontladen (17)vervaerd: bevreesd
(18)wig: weg (19)maerbel: marmer (20)voet: hier lengtemaat van 30 cm (21)oogge:
hoog (22) uyt den gelle: uit één stuk (23)spruyt: spuit, sproeit (24)kaeve: schoor-
steen (25)goedgespelen: vrienden

LA 7. Jan Van Poeke uit Palmanova. 16 juli 1809

Palmenova(1) desen 16 van Julius 1809

Seer bemeinde vader ende moeder suysters en broeders

Naer ul soo hertelyk gegroet te hebben en kan ik niet manqueren van ul te laeten
weten den staet van meyne goede gesontheit en ik hope van ul het selve en waer bij
dat ik ul nog laete weten als dat ik god lof genesen geraekt ben en dat wij vertroken
sijn in de maend van maerte uyt livouren(2) en dat rechte(3) naer den slag want den
duytschen keyser viel soo daenig op den fransche man syn kasake dat sij niet en
wisten waer loopen maer den keyser van duyderland had den orloge gedeclarerd om
te begonen den 25 van maerte maer hij heeft den walschaert(4) gespeelt hij begonts
den 15 self d'armee en was er niet den helf gearriverd self wij en waerender(5) ook
nigt niet maer het heeft ons geleuk geweest want al die in ten Eersten daer gewest
hebben sijn ten mestendeel om vergeschoten en dood gekapt en de reste krijsge-
vangen genomen soo dan sijn wij daer ontrent gekomen maer de geblesserde kwa-
men ons al tegen van ses daegen van daer soo dat wy meer moesten loopen als gaen
dan sijn wij gekomen tot dry daegen van palmenhova en daer kwam de fransche ons
al tegengeloopen(6) dat sij mosten deynsen(7) en dan sijn wij 84 ueren achter uyt
geschlegen(8) tot aen de stat van firone(9) en daer heeft den prins Eugenius Een
brief gekregen van bonaparte als dat hij moest den keyser weder om slaen(10) of dat
hij sou gekomen hebben met syn armee en geheel d'armee van italien sou
gepackt(11) hebben soo sijn wij het s andersdaegs op den keyser gevallen en wij
hebben daer ontrent de de 10 hueren lang gevochten sonder den sak van den reuge

te doen en op het ijnde sijn wij tog moeten achter uyt gaen maer sij en kwaemen niet meer achter ons en dan sijn wy nog eens wederder gekeerd(12) en tans(13) hebben se wij op den loop gekregen en wij hebben se gejaegt tot in duytsland en van daer in longaerien(14) maer sij bleven som wijlen staen en dan vochten wij daer tegen gelijk de bloehonden en tans is bonapaerte bij ons gevallen met sijn armede dan hebben se wij begons vachten met ons handen dat wij met thien duysent mannen met Eenen keer krijs gevangen genomen hebben en bonapaerte heeft geseyt als dat hij de kroone van de keyser sijn hoofd sal moeten pakken eer dat hij sal staeken van te vechten

en dat mag ik schrijven als dat ik gewest hebbe als wij vochten dander(15) de kogels en de kanonballen soo dikke vloogen naer ons als de haegelsteen self isser Een kogel op meyne loop van mij fusike(16) gevlogen hij en was geen twies strood(17) van mejn hand maer hij en heeft mej niet geraeckt en die reden is dat ik in het resiment niet en ben dat is dat ik in het vechten meyn companie in(18) meynen wig verloren hebben tans ben ik in palmenhove gekomen en daer waeren nog soldaeten van donse(19) die geblesseerd waeren en die uyt het hospitael kwaemen en dan ben ik tans daer ook moeten bij blijven om de stat te bewaeren(20) en mij op het ontfangen van desen brief antwoorde te schrijven en het niuw van mejn prochie ende complement an aen geheel mijn famillie waer mede ik sluyte meynen brif met respeckt toegenegen sone joannes baptista van poecke

meijn adres is

a monseur jaen van poecke voltiseur(21) dan la 13em resiment de ligne 4em batelioen a palmanova armee itaillie

Bestemming: monseur sillius van poecke demeurant a larnne canton du witeren dpartiment dleschoud(22) commune du laerne a flandre sitoe sitoe sitoe

Aantekeningen: (1)Palmenova: Palmanova (2)livouren: Livorno (3)rechte: rechtstreeks (4)walschaert: valserik (5)waerender: waren er (6)tegengeloopen: tegemoet gelopen (7)deynsen: terugtrekken (8)achter uyt geschlegen: teruggeslagen (9)firo-ne: Verona (10)weder om slaen: terugslaan (11)gepackt: overgenomen (12)wederder gekeerd: teruggekeerd (13)tans: dan, vervolgens (14) longaerien: Hongarije (15) dander: dat er (16)fusike: geweer (17)twies strood: twee stroobreedtes (18)in: en (19)donse: de onzen (20)bewaeren: verdedigen (21) voltiseur: voltigeur (lichtgewapend infanterist) (22)dpartiment dleschoud: département de l'Escaut (Scheldepartement)

Brescia Den 10 juni 1807

Deer Gemeenten Vaders en moeder Aelken en Broeders en al myne
 goede Vrienden ik ben grootlyfs in verwonderinge dat ik my
 geen brief toe en zoud aengien ik aan ul al twee broeder-
 ten gezonden hebbe en ik verdoelke aan ul van my diezo. Selo
 antwoorde begien op desen brief want ik en wite niet want
 of ul nog in het leuen zucht of le niet en ul niet my ophuyden
 tot wat menbre dat de jouckings van myne gelyde op getrouwen is
 en ik verdoelke aan ul van my wat geld op te kunden want ik
 hebbe het zier woordig van doen voor myne vroude te geven met den
 'Want vry moeder en wate geen menbre van Parys a den kintje

Fig. 4. Begin van de brief van Jan Baptiste Van Poucke uit Brescia, 10/06/1807.

B. Brieven van Kalkense conscrits

KA 1. Bartolomeus Maesschalck uit Palmanova, 6 maart 1807.

Achtergrondinformatie:

B. Maesschalck, geboren op 21 juni 1784, was conscrit van het jaar XIII. Aanvankelijk onttrok hij zich aan de dienst en werd hij als *refractaire* met een boete van 1500 frank bedacht. Op 1 april 1806 meldde hij zich toch vrijwillig aan. Zijn jongere broer Lieven werd in 1807 op de conscriptielijst geplaatst. Om voorlopige vrijstelling van legerdienst te bekomen, had Lieven een certificaat nodig. Omdat hij dit document van de eenheid van zijn broer niet ontving, werd deze brief als bewijs voor de aanwezigheid van Bartolomeus in het 106de linieregiment gebruikt. Zo kon Lieven op het einde van zijn lichting worden geplaatst⁸⁸.

B. Maeschalck overleed in het hospitaal van Udine op 22 oktober 1808⁸⁹. In deze ene brief van zijn hand beschreef hij zijn familie zijn inkwartiering bij arme burgers in Palmanova. Hij koesterde enkele verwachtingen over het dichter naar huis komen en misschien wel definitief terugkeren. Wij vernemen dat zijn majoor hem beloofd had om een certificaat naar Kalken op te sturen.

Palmanhoeve(1) den 6 maerte 1807

Zeër Wel Beminden broeder

Ik en kan niet mankeeren van aen ul. te schreyven en den staed van myne gezondheid ik ben godt zij geloft nog fries en gezond lang als het godt belieft mijnen beminden broeder ook zuster ende zwaeger en ik hop als dat godt huu ook zal bewaeren van rampen en tegen tot dat godt my de graetie van ul. nog Eens te aenschouwen ende te spreken en naer volgens mijn goed dienken als dat ik ul. tusschen dit en Een jaer wel zien zal want het op goeden voet is om mijn conse(2) te krijgen en Ik tog(3) grootelyks trachte(4) om u mynen beminden broeder ook zuster ende zwaeger nog Eens te zien maer wy liggen tegenwoordig in Een geheel slecht land want de menschen die geen hemdens aen hulder(5) lijf te doen en hebben die moeten nog vyf a zes soldaten houden(6) zoo dat ul. wel kan dienken wat voor een leven dat men(7) daer hebben want al hulder Eten dat Eten dat is mel(8) van trostaerwe geroert met water en dat zonder yet(9) daer by want ik mag voor de waereyd schreyven als dat ik hulder anders nog niet zien Eten en hebbe en de savoeyen zoo met stecken(10) met al zoo en het waeter gekockt en die zoo geheten met wat olie en de

⁸⁸ Zie RAG, Schelvedepartement nr. 4920/1.

⁸⁹ M. Bovyn, *Overleden Napoleonisten van het arrondissement Dendermonde*, in: *Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde*. Derde reeks. Deel XX, 1972-1973, p. 29. Bovyn publiceerde in dit artikel een overzicht van alle overleden soldaten onder Napoleon. Dit was gebaseerd op de registers van de burgerlijke stand van de gemeenten in het arrondissement Dendermonde.

raepen met groese(11) met ook zoo klaer gemaakt het zij kleyn of groot zoo dat ul wel kan dienen wat voor Een land dat dat is ik gelove als dat men(7) daer niet lange meer zal in liggen want men(7) zeggen voor de vaste waereyd als dat men Een hondert uren naeder(12) huys zal komen en ik verzoeken als dat ul de goedheid zoud hebben van mij met den Eersten wat geld op te stieren want ik het zeer nodig hebbe en ik hope als dat ul my dat tog(13) niet en zal weygeren en als god my de gratie verlent van Eens weder naer huys toe te keeren trachte ik ul daer voor te loonen maer als ul my Eennen brief schreyft gy moet het adres zoo schreyven
A Monsieur bartelamees maesschaelck soldat Dans la 8 Compie die premier Batlon du 106 regement d infanterie de ligne (14) A palmanova

Palmanova u L D. Willigen(15) dienaar en zoon B.
den 6 maerte 1807 Maesschaelck
en mijnen mansoier(16) heeft gezeyd als dat hy myn resue(17) heeft naer huys gestierd schreyft my een af da... het ontfangen hebt ofte niet.

Bestemming: A Monsieur Josephus bracke commune Calken canton van Witteren departement de l Escaut A Witteren 13 styvers

Aantekeningen: (1)Palmanhoeve: Palmanova (2)conse: congé, hier: ontslag uit het leger (3)tog: toch (4)trachte: probeer (5)hulder: hun (6)houden: onderhouden (7)men: wij (8)mel: meel (9)yet: iets (10)stecken: rotte plekken (11)groese: het groen (12)naeder: dicht bij (13)tog: toch (14)8e compagnie van het eerste bataljon van het 106de linieregiment (15)u L D. Willigen: U Lieden Dienst Willigen: julie bereidwillige (16)mansoier: majoor (17)resue: een certificaat

KA 2. Johannes Baptista Balck uit Verona, 4 april 1809.

Achtergrondinformatie:

J.B. Balck was de zoon van Jaques en Isabeau Stevens. Hij werd te Kalken geboren op 9 mei 1783. Hij kwam bij zijn korps aan op 5 fructidor 12 (23 augustus 1804). Op 4 juni 1809 ging hij in het hospitaal te Gratz. Zijn eenheid schrapte hem van haar lijsten op 31 januari 1810 *pour longue absence*.

Deze brief dateert van kort voor zijn opname in het ziekenhuis⁹⁰. Zoals Jan Baptiste Van Poucke (zie hierboven) was hij ingedeeld bij het 13de linieregiment in het noorden van Italië. Ook J.B. Balck alludeert op de oorlog met de keizer van Oostenrijk. Albert(us) Van Nieuwenhuyse, die door de rijkswacht bij zijn eenheid werd gebracht, was een conscrit van de jaren IX en X. Over de mensen die Balck op het einde van zijn brief noemde, hebben we verder geen informatie.

⁹⁰ RAG, Schelddedepartement nr. 4838/6.

Uyt Verronnen(1) den 4 april 1809

Zeer Beminden Vader ende Moeder zusters, ende Broeder

ik en kan niet naerlaeten van an Ul.(2) toe komen te wenschen, eenen zaligen hoogtyd van paesschen gepasseert vermits ik wat veragtert(3) ben om reden als dat wy vertrokken zyn van livourne(4) om te gaen naer Boulogne(5) en italie aldaer (?) alwaer dat wy 14 dagen gelegen hebben, en van daer vertrokken naer padoua(6) alwaer wij ook 4 dagen gebleven hebben en van daer gegaen nae verronnen(1), alwaer wy nu liggen, maar ook niet voor lang want wy zyn daer om een division te formeren(7), en dan van daer weg te gaen, nae den Keyzer, want wy hebben weder grooten oorlog tegen hun, ook laet ik u weten als dat de 6 kroonen die gij my op gezonden hebt wel ontfaen hebbe, benevens de brieven waer in gy my verzogt van ontrent paesschen te schryven, schoon(8) ik wat lang gewagt hebbe per raport(9) dat wij op roet(10) geweest hebben, ook verzoek ik my op het alderspoedigste antwoord te schryven want ik al heel bekeurt(11) ben om te weten hoe het nu gaet aan niden (?) want vermits ik verstaen hebbe dat het maer redelyk en was volgens u brieven, dog hope dat het wel zal vergaen zyn(12) met godts gratie, benevens met my. dit en kon maer zoo wezen tot nu toe ook albertus van nieuwenhuyse is ook onder ons Regt(13) op gebrogt van de jandarms(14), ik heb hem niet gezien want hy is in den depot in het vyfde Baton(15) die by ons niet en zyn maer ik weet het van andere die van daer gekomen zyn,

ook laet ik u weten als dat Marselin Stevens myn cosyn ook in het vyfde Baton gegaen is om syn congé de reform(16) te krygen hy heeft op synen aerm gevallen en hy kan hem niet gebruyken, hy heeft my ook een brief geschreven uyt den depot als dat zyn broer ook in den depot is voor zyn congé dog van een ander Regt(13) zoo dat sy op hope liggen van alle twee nae huys te komen het welke my plaizier doet, waer mede ik sluyte mynen brief benevens alles het nieuws van bezonder, en blyve in gedurige afwagtinge van het zelve Benevens alles het nieuws van Bezonder, van familie, Cameraeten en kennisse De Complimenten aen geheel myn familie, Monsieur van waelbroeck, van daele, Raes de wilde, Myn heer ter Roden onderpastoor Mossr van doornik en alle Camraeten

adres

a Monssieur Mons Jean Baptista Balck
grenadier au 13 Regt d'infanterie de Lingne
Premier Bataillon, premeir Compagnie en
garnisoen a Verronnen en italie

en italie

waer mede ik blyve Ul. Dienst willigen dienaer ende zone

Joannes Baptista Balck

Bestemming: niet bewaard

Aantekeningen: (1)Verronnen: Verona (2)Ul.: ulieden, jullie (3)veragtert: laat (4)livourne: Livorno (5)Boulogne: Bologna (6)padoua: Padua (7)division te formeren: divisie samen te stellen (8)schoon: ofschoon (9)per raport: par rapport, omdat (10)roet: marsroute (11)bekeurt: curieus, nieuwsgierig (12)wel zal vergaen zyn: goed zal afgelopen zijn (13)Regt: regiment (14)op gebrogt van de jandarms: opgeleid door de gendarmes (15)Baton: bataljon (16) congé de reform: ontslag uit het leger wegens lichamelijke ongeschiktheid

KA 3. Pieter Willems uit Straatsburg, 25 januari 1810.

Achtergrondinformatie:

Pieter Willems werd geboren in juni 1790 en was de zoon van Lieven en Marie De Bruycker. Conscrit van het jaar 1810. Hij werd ingelijfd bij het *5e Régiment d'artillerie à pied*. Na zijn desertie werd hij door het Conseil de Guerre op 29 juli 1809 veroordeeld tot 5 jaar *travaux publics* en de boete van 1500 frank.

Hij overleed als "ex-militaire" in het militair hospitaal van Straatsburg op 23 februari 1810. De toekenning van amnestie (25 maart 1810) bereikte hem helaas enkele weken te laat.

De hier gepubliceerde brief schreef hij enkele weken voor zijn dood⁹¹. Ondanks zijn veroordeling, een verblijf van 7 maanden in de gevangenis en zijn ziekte probeerde hij toch nog zijn ouders moed in te spreken. Zijn dorpsgenoot Pieter Van Damme schreef deze brief. Ook Van Damme was een conscrit van het jaar 1810. Op 7 mei 1810 kwam hij bij het 18de regiment aan. Hij was nog in dienst op 15 februari 1811.

Strasbourg den 25 janearius 1810

Seer beminden vader ende moeder susters ende broeders ick laete ul weten nocht fris ende gezond ben ik hebt langen tyd ziek geweest maer ik ben nu godt zy geloft gezond maer ik ben tocht nocht(1) in het hospitael tot Strasbourg maer ik ben op de crawaese(2) saele, voorders(3) laete ik ul weten als dit al den tweeden brief is die ik schrijve naer huys ik hebt nocht ne keer geschreven over Een (4) maend gy moet my schryven of dat gy dien brief ontvangen hebt ofte niet dien brief en was niet g'heel wel geschreven daerom schryven ik dederom(5) en ik schryven ul als dat ik gecomdamneert(6) op den trevo(7) daer gy geen verdriet in en moet maeken want yk ken maeken daer zelve geen verdriet in want ik ken zal daer tocht niet Lange op zyn in komt by dat yk gedeserteerd ben tot myn leed dat my al dikkels genocht(8) gespeten heeft maer het is nu al zoo daerom en maekt tocht geen verdriet voor-

⁹¹ RAG, Schelddedepartement nr. 4838/6. Bij de brief ook het Extrait mortuaire van het ziekenhuis waar hij overleed (zie fig. 1).

ders(3) versoeckt ik ul om wat geld het welkt ik g'heel noodig van doen hebbe want gy kont dinken en gelyk gy al dikwils hooren zeggen hebt dat het in prison maer g'heel slecht en is om zonder geld te leven en daer by komt gy peysen(9) hulder eygen(10) dat yk al veel aermoede afgezien hebbe want yk hebt nu al ontrent de 7 maenden in het prison gezeten het welkt niet goed en is

ik peyse dat gy niet en zult mankeren van my wat geld op te zenden want het is tocht slecht om zonder geld te Leven yk blyve in af wachtinge van zoo gauw weder te schryven als dat het mogelijk is en die dit heeft geschreven dat is pieter van Damme van Ravelschoot(11) en wy zyn te saemen in hospitael wy zyn goede kameraeten en als gy de goedheyd wilt hebben van de Complementen te doen tot ravelschoot(11) zegt dat pieter van damme zynen brief wel ontfangen heeft dat ik zal schryven zoo haest als yk myn geld ontfangen hebbe

peeter willems

myn adres is a monseur pieter willems

gecondameneerd voor den travo

publiek(7) a hopitael Strasbourg

Bestemming: a monseur pieter willems tot gend op de vrydag mert in den vos de partement de L'escaut a gand cito cito.

Aantekeningen: (1) tocht nocht: toch nog (2)crawaese: huidziekte (3)voorders: verder (4) over een: een maand geleden (5)dederom: weerom, opnieuw (6) gecondamneert: veroordeeld (7)trevo: travaux publics, dwangarbeid (8)dikkels genocht: dikwijls genoeg (9)peysen: peinzen, denken (10)hulder eygen: uzelf (11)Ravelschoot: Raveschoot

KA 4. Victor De Grauwe uit Sète (Sette), 9 februari 1811⁹².

Achtergrondinformatie bij KA 4 en 5:

Victor De Grauwe/Graeve, geboren in oktober 1786, was de zoon van Livinus en Maria Anna De Kroock. Hij stond op de conscriptielijst van het jaar 1806. Hij vertrok op 23 december 1809 naar het 112de linieregiment, waar hij op 1 februari 1810 aankwam en het stamnummer 6936 kreeg. Na zijn desertie werd hij op 31 augustus 1810 veroordeeld tot 5 jaar *travaux publics*⁹³. De twee brieven die hij verstuurde bevatten beide gegevens over zijn desertie en bestraffing⁹⁴. Ze zijn vrij kort. Ook hij moest beroep doen op een briefschrijver. In zijn tweede brief gaf hij aan dat hij van eenheid was veranderd.

⁹² Omwille van de erbarmelijke taal publiceren wij na de transcriptie een vertaling.

⁹³ RAG, Schelvedepartement nr. 6035; Kanton Wetteren nr. 77 (nr. 107 in de loting).

⁹⁴ RAG, Schelvedepartement nr. 4838/6.

De sette le neuf fevrier 1811

Mon cher perre et ma cher mère je vous aprandré avec peine la folis quu jai Eu au desertan ce qui ma fait condamné a tres peux de tan pour les travaux, jaitait au moman de ma desersion a turin ou jai été reconduis et jugé au même androit, édédruit padan tres lontant dan la prison ce qui ma fait éprouve beaucoup misère

je vous pris mon cher perre devandre les éfait qui son restée a la maison et demanvoyer quatre au cinq cens de * six franc ce qui fait Gran besoin dan momanci pour létat demasanté la lettre quue vous mavez ecrit a alexandrie je lai reçu a florence ce qui ma fait plaisier, jai auci reçu les cinq franc qui était dedant je vous pris de me marquer dan quel régiment qui est frans back

De compliman a jan hoogewys ea mon bourgeois nous somme a deux flaman édumême payes il parle tres bien francais ce qui ma servi baucoup pour vous écrire je vous pris de faire savoir coman se porte maseur je vous ambrace de tout mon coeur votre fils

Victoire Degrauwe

voila mon adresse

a monsieur de Comandans les atelier de Cette Departement liro(1).

je vous pris de repondre le plutot possible éan francais

Bestemmeling: Monsieur livinus de grauwe qualche(2) heesvelde Dment De lescort a qualche hiesvelde Gand.

Aantekeningen: (1)liro: le Hérault (Zuid-Frankrijk) (2)qualque: Kalken

Uit Sète, 9 februari 1811

Beminde vader en moeder,

Met droefheid bericht ik u over de waanzin die mij beving bij mijn desertie. Op korte tijd ben ik veroordeeld tot dwangarbeid. Op het moment van mijn desertie bevond ik mij in Turijn. Daar werd ik opgeleid en ter plaatse gevonnist en voor lange tijd naar de gevangenis verwezen, hetgeen mij veel ellende heeft gebracht.

Vader, ik verzoek u om mijn spullen die thuis gebleven zijn te verkopen en mij 400 of 500 ...zes frank te sturen. Ik heb ze op dit ogenblik zeer hard nodig gezien mijn gezondheidstoestand.

De brief die u naar mij stuurde in Alessandria ontving ik in Florence. Dat verheugt me; ik heb ook de 5 frank erin ontvangen.

Ik vraag u om mij te laten weten in welk regiment Frans back is.

Groeten aan Jan Hoogewys en aan mijn baas. Wij zijn hier met 2 Vlamingen uit dezelfde streek; hij spreekt zeer goed Frans, hetgeen mij van groot nut was om u te schrijven.

Ik vraag u om mij te laten weten hoe het met mijn zuster gaat. Ik omhels u met heel mijn hart. Uw zoon

Victor Degrauwe

KA 5. Victor De Grauwe uit Bayonne, 24 september 1811.

Baonne(1) den 24 september 1811
fictoier de grae

Beminde vaeder Ende moeder En suster naer ul van herten(2) gegroet te hebben
desen om ul te laeten weten den staet van mijne goede gesontheit En ick verhoep
van ul het selve ick en kan niet naerlaeten mijne groote veerwonderinge om te lae-
ten weten de blijdschap dat ick van den traiwoirre(3) veerlost ben En nu bhem(4) in
118 resimen(5) het vierde batholion(6) grenadiers En ick bhen onder goet resiment
honder de grenadiers ick veersoeke van om antworde op het ontfangen desen brief
En om te weten alle de nieuw maeren(7) hoe dat met ul allegaeder(8) gaet wat mijne
veerwonderijn is groot om dat het lange is dat van ul geen antworde En hebbe ont-
fangen seder den brijef met Een kroone gelt ick en hebbe niet meer willen schrijven
om dat ick in het vlams niet En mochte schrijven maer nu mach ick schrijven in
Vlamsch En gij ul oock En ick veersoecke van ul om wat gelt indien het moegelyck
is maer ge moet ul net generen(9) voor mij maer dat het moegelijck waere het soude
mij vel plijsier(10) doen om my wat te kleen(11)

mijn adres is het
118 resiment 4 batholion
grenadier in garnison aen behoenne(12)
vichthorius de graeve

A monsieur victoir de grave outre les 118im regiment 4 battelion grenadiers in gar-
naison en Bayonne

Bestemmeling: A Monsieur livinus de graeve a Kalken heesvelde conton(13) wet-
ter dipartement du lescaurt(14) a vlanderens sito sito a Kalken Gand

Aantekeningen: (1)Baonne: Bayonne (2)van herten: van harte (3)traiwoirre: travaux
publics (4)bhem: ben (5)resimen: regiment (6)batholion: bataljon (7) nieuw mae-
ren: nieuwtjes (8)allegaeder: allemaal samen (9)generen: ontrieven (10)vel plijsier:
veel plezier (11)kleen: kleden (12)behoenne: Bayonne (13) conton: kanton
(14)dipartement du lescaurt: département de L'Escaut

Besluit

Geen droever ambacht als het soldaten ambacht schreef Martinus Voorspoet in 1807 naar huis⁹⁵. Of sterker nog: *die zijn vader en moeder vermoort heeft die is nog te goet om soldaat te worden* volgens het schrijven van de zeer depressieve Lowie Cokhuit⁹⁶. Hiermee is de toon gezet. De spontane getuigenissen van de Vlaamse soldaten over hun dagelijkse leven in het Franse leger werken inderdaad zeer demystificerend: we staan hier ver van de glorie van de Franse zegebulletins en de praal van het Napoleontisch imperialisme.

Het lijdt dan ook geen twijfel: een minderheid van vrijwilligers en vervangers daar-gelaten, was de conscriptie voor de ingelijfde Vlaamse jongelui doorgaans een dwangmaatregel die uitmondde in een ware hel. Onderbetaald, slecht gevoed, onderworpen aan tal van ontberingen, uitgeput door langdurige marsen en/of gevechten, in doodsgevaar en doodsangst, soms belaagd door een vijandig gezinde bevolking, ten prooi aan heimwee en verveling, een speelbal in de handen van sommige hebzuchtige officieren en zelfs in de hospitalen niet zeker van behoud. Het zijn allemaal thema's die om de haverklap in de brieven opduiken.

Toch waren er ook lichtpunten in dit sombere bestaan. In de eerste plaats natuurlijk de steun van hun familieleden door middel van brieven en geldmiddelen. Verder ook de samenhorigheid van de Vlaamse jongens in den vreemde en hun religieuze overtuiging.

Anderzijds blijkt de republikeinse of de Napoleontische propaganda op hen nauwelijks vat gekregen te hebben.

In een twintigtal rubrieken hebben wij een staalkaart willen bieden van wat de Vlaamse soldaten in het Franse leger aan papier toevertrouwden. Hopelijk is dit de aanzet tot een systematische inventarisatie en studie van deze belangwekkende ego-documenten.

⁹⁵ RAG, Schelvedepartement nr. 2103/46.

⁹⁶ Van Bakel (1977), p. 109 e.v.

SELECTIEVE BIBLIOGRAFIE

De uitvoerigste verzameling van soldatenbrieven in ons taalgebied is tot op heden ongetwijfeld de publicatie van J. VAN BAKEL, *Vlaamse soldatenbrieven uit de Napoleontische tijd*, Brugge-Nijmegen, 1977. Dit is een diplomatische uitgave van 317 soldatenbrieven verzonden naar steden en gemeenten van het Leiedepartement (ongeveer het huidige West-Vlaanderen) in de jaren 1799 tot en met 1813.

In het hiernavolgende overzicht zijn studies opgenomen over soldatenbrieven van dienstplichtigen die afkomstig waren uit gemeentes van het vroegere Schelddedepartement. De meeste artikels brengen een volledige transcriptie van één of meer brieven uit de Napoleontische tijd. Sommige bevatten genealogische notities over de briefschrijver(s). Meestal is er geen bibliografie opgesteld. De herkomst van de documenten is vrij stereotiep: het archief van een gemeentebestuur of van een privépersoon, of familiepapieren in een Rijksarchief. Deze bibliografie maakt geen aanspraak op volledigheid. Nieuwe verwijzingen zijn steeds welkom.

BAERT (1963) - BAERT G.P., *Jan Baptist Dhont van Kruishoutem. Grenadier van Napoleon (1790-1810)*, in: *Bijdrage tot de geschiedenis der stad Deinze en van het land aan Leie en Schelde*, XXX, 1963, p. 7-34. Transcriptie van 5 brieven met aantekeningen.

BOVYN (1969) - BOVYN M., *Denderbelle. Varia*, in: *Gedenkschriften van het Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde*. Derde reeks. Deel XVIII, 1969-1970, p. 210-220. Transcriptie van 2 brieven, zonder toelichting.

BOVYN (1970) - BOVYN M., *Brieven van en aan Napoleonisten*, in: *Gedenkschriften van het Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde*. Derde reeks. Deel XIX, 1970-1971, p. 71-85. Transcriptie van 9 brieven, met taalkundige noten maar zonder commentaar (2 ervan werden uit Dendermonde naar een dienstplichtige gestuurd).

COUCKE (1984) - COUCKE A., *Zeelse soldaten voor Frankrijk. Deel V*, in: *Heem- en oudheidkundige kring Zele*, Jaarboek 1984, p. 74-112. Transcriptie van één soldatenbrief. Bron: RAG, Hollands Fonds A18 = Schelddedepartement nr. 4894.

DAEMS (1980) - DAEMS M., *Soldatenbrief uit Spanje van Constantin Philips*, in: *Bijdrage tot de geschiedenis der stad Deinze en van het land aan Leie en Schelde*, XLVII, 1980, p. 185-194. Uitgave (nauwe parafrase) van één soldatenbrief met commentaar. Bron: RAG, Familiefonds nr. 7174.

de DONNEA (1983) - Mme X. de DONNEA de HAMOIR, *Ferdinand de Caigny. Lettres d'un Garde d'Honneur de Napoleon*, in: *Le Parchemin*, nr. 224, 1983, p. 114-148. Franse hertaling (?) van 15 brieven van de Gentenaar F. de Caigny, bewaard in een privé-archief.

DEFRUYT (1987) - DEFRUYT R., *Bernardus Hoste, soldaat van Napoleon*, in: *Land van de Woestijne*, 10, 1987, p. 12-17. Transcriptie van één brief.

DE MAESSCHALCK (1993) - DE MAESSCHALCK G., *Wichelse soldaten die vochten onder Napoleon*, in: *Heem- en Oudheidkundige Kring Wichelen*, 20, 1993, p. 31-54. Transcriptie van 9 brieven, met aantekeningen.

DE MAESSCHALCK (1994) - DE MAESSCHALCK G., *Wichelse soldaten die vochten onder Napoleon*, in: *Heem- en Oudheidkundige Kring Wichelen*, 21, 1994, p. 1-20. Transcriptie van 4 brieven, met aantekeningen.

DE VOS (1952) - DE VOS A., *De lotgevallen van Leon-Marie Haegheman, soldaat onder Napoleon*, in: *Appeltjes van het Meetjesland*, 4, 1952, p. 143-152. Verslag van de diensttijd van een conscrit, aan de hand van diens *Carnet de route* en 18 brieven; geen transcriptie, wel enige citaten.

DE VOS (1954) - DE VOS A., *Drie brieven van Bernard Van Hecke, soldaat onder Napoleon*, in: *Appeltjes van het Meetjesland*, 6, 1954, p. 245-249. Publicatie van 3 brieven, zonder aantekeningen.

M.D. (1969) - M.D., *Een soldatenbrief uit het leger van Napoleon*, in: *Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 72, 1969, p. 311-312. Transcriptie van één brief.

MAES (1965) - MAES H., *Nog een en ander uit de Franse tijd*, in: *Bijdrage tot de geschiedenis der stad Deinze en van het land aan Leie en Schelde*, XXXII, 1965, p. 92-96 en p. 96-97. Transcriptie van 2 soldatenbrieven zonder commentaar.

MAES (1985) - MAES H., *Brieven van Deinse Napoleonisten*, in: *Bijdrage tot de geschiedenis der stad Deinze en van het land aan Leie en Schelde*, LII, 1985, p. 55-83. Transcriptie van en commentaar bij 10 brieven van verschillende soldaten. Bron: RAG, Familiefonds nr. 7174.

NOTTEBOOM (1987) - NOTTEBOOM H., *Soldatenbrieven uit de Franse tijd*, in: *Heemkundige bijdragen uit het Meetjesland*, 1, 1987, p. 116-119. Transcriptie van 2 brieven met enig commentaar.

PULS (1984) - PULS W., *Brieven van Serafien Eeeckhaute. Conscrit de l'an 1807*, in: *De Oost-Oudburg*. Jaarboek XXI, 1984, p. 53-88. Transcriptie van 9 brieven (één ervan werd van thuis uit naar de soldaat gestuurd). Met taalkundige noten en met commentaar bij elke brief.

STEEGHERS (1984) - STEEGHERS W., *Een brief van Henricus Josephus Jacques, soldaat onder Napoleon, uit Watervliet*, in: *Appeltjes van het Meetjesland*, 35, 1984, p. 247-248. Transcriptie van één soldatenbrief.

STEEGHERS (1988) - STEEGHERS W., *Brieven van Emmanuel Franciscus Duijckers, soldaat onder Napoleon, uit Gent*, in: *Vlaamse Stam*, 24, 1988, p. 575-581. Transcriptie van 9 brieven van één soldaat. Bron: SAG, Familiepapieren Duyckers nr. 1979/5.

VAN DE CASTEELE (1981) - VAN DE CASTEELE J., *Napoleonisten in het Nevelse*, in: *Het Land van Nevele*, 12, 1981, p. 175-218. Transcriptie van een brief in RAG, Familiefonds nr. 7174. Later hernomen in Maes (1985).

VAN DEN BOSSCHE (1955) - VAN DEN BOSSCHE N., *Brieven van een Zottegemnaar die diende bij de Keizerlijke Wacht van Napoleon I*, in: *Zottegemse Culturele Kring*. Jaarboek 1955-1956, p. 78- 109. Transcriptie van 9 brieven met aantekeningen.

VAN DEN BOSSCHE (1957) - VAN DEN BOSSCHE N., *Een Velzekenaar nam deel aan de Spaanse Oorlog (1808-1814)*, in: *Zottegemse Culturele Kring*. Jaarboek 1957-1958, p. 150-172. Geen transcriptie, maar een samenvatting van 18 brieven (wel enkele citaten en aantekeningen).

VAN DEN BOSSCHE (1961) - VAN DEN BOSSCHE N., *J.B. Crombé (1791-1864) over de Russische veldtocht (1812)*, in: *Zottegemse Culturele Kring*. Jaarboek 1961-1962, p. 116-125. Transcriptie van 4 brieven; één ervan is gericht aan Crombé.

VAN WAELVELDE (1989) - VAN WAELVELDE W., *Overmeerse soldaten van Napoleon*, in: *Heemkundige kring Overmere*, Jaargang 7 nr. 4, 1989, p. 1-36. Transcriptie van een brief van een Zelenaar.

ADDENDUM

G.P. BAERT, *Het dagboek van Carolus Blomme 1813-1814. Een gezondheidsofficier van Napoleon*, in: *Bijdrage tot de geschiedenis der stad Deinze en van het land aan Leie en Schelde*, XXV, 1958, p. 9-100. Geen soldatenbrieven, maar wel de

samenvatting van een verslag dat C. Blomme opmaakte van een negen maanden durende campagne. Het verslag leert eerder weinig over het soldatenleven (de schrijver was arts en officier).

A. BUVE, *Gedenkschriften van Jef Abbeel, "Carabinier te peerd" onder Napoleon (1806-1814)*, in: *Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 73, 1970, p. 69-78. Kort verslag van een handschrift van conscrit J. Abbeel.

K.C. PEETERS, *Soldaten van Napoleon*, Antwerpen, 1972. Zeer goed gedocumenteerde studie over de militaire campagnes van de cavalerie-eenheid van Guilelmus Kenis. Gebaseerd op het reisverslag van deze Kempenaar en op de studie van de stamboekregisters (regimentsboeken) bewaard in Vincennes (Parijs).

Jaarverslag 1999 en toekomstvisie

André Van De Sompel

De activiteiten van de Vereniging voor Lokale Geschiedenis van Kalken en Laarne beperkten zich zoals voorgaande jaren niet tot de uitgaven van het tijdschrift.

Eind januari werden alle leden vergast op een eerste voordracht over het pachtgoed te Cattenaye in Laarne, met aansluitend een receptie.

Samenwerking met de Davidsfondsafdelingen Kalken en Laarne leidde tot twee andere activiteiten: op 23 april een causerie over pater Damiaan, en op 21 augustus een bezoek aan onder andere de Koninklijke Bibliotheek Albert I te Brussel.

Voor wie zelf op onderzoek wou uitgaan naar de plaatselijke geschiedenis of naar zijn voorouders, was de VVF-dag te Kalken 26 september of voordracht FERIE-BOEKEN, WETTELLIJKE PASSERINGEN en STATEN VAN GOED op 25 november the place to be.

Bij de bestuursleden kan iedereen terecht voor historische achtergrondinformatie. Bovendien is voorzitter Marcel Meys steeds bereid om hulp bij onderzoek te leveren. Dat kan in sommige gevallen leiden tot een gezamenlijk bezoek aan een of ander archief.

Naar de toekomst toe streven we een drietal doelstellingen na.

Vooreerst willen we het tijdschrift door de opname van meer illustratiemateriaal voor leden en kandidaat-leden aantrekkelijker maken. We willen bovendien het wetenschappelijk peil van het tijdschrift hoog houden. De lidgelden en de recente gemeentelijke extra financiële steun maken dit alles haalbaar.

Veel werk zal de voorbereiding tot de openstelling van de verenigingsbibliotheek in de Keistraat vergen. Het is de bedoeling dat de boeken en tijdschriften binnen afzienbare tijd voor het publiek worden opengesteld.

Castellum

Driemaandelijks tijdschrift van de VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE

Dienst wettelijk Depot nr. B.D. 40.652

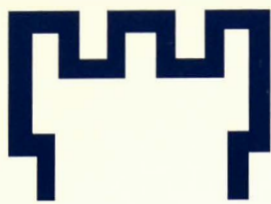
Oplage: 275 exemplaren

Omslagillustratie: Briefhoofd van een soldatenbrief, verstuurd te Brest in 1811
(RAG, Schelvedepartement nr. 4838/9).

INHOUD

Editoriaal	2
Rond een overlijden in 1683. Een unieke blik in het kasteel van Laarne <i>Patrick Devos</i>	3
Inhoudelijke aspecten van Vlaamse soldatenbrieven uit de tijd van Napoleon I (met voorbeelden uit Laarne en Kalken) <i>Johan R.J. De Wilde</i>	9
Jaarverslag 1999 <i>André Van De Sompel</i>	54

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdrage.
Teksten mogen worden overgenomen mits vermelding van de bron en de auteur,
en het toezenden van een exemplaar.

castellum

VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS
VAN KALKEN EN LAARNE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
JAARGANG XVII – NR. 2 – JUNI 2000

Afgiftekantoor: 9270 Laarne 1

castellum

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING
VOOR LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE**

BESTUUR

- Ere-voorzitter: **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries,**
Slot van Laarne, 9270 Laarne
- Voorzitter: **Marcel Meijs,**
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken, tel. (09) 367 55 06
- Bibliothecharis: **Antoon Afschrift**
Brandemanstraat 93, 9270 Laarne
- Penningmeester: **Lieven Hanselaer,**
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Redactiesecr.: **Johan R.J. De Wilde,**
Varensbos 29, 9920 Lovendegem
- Secretaris: **André Van De Sompel,**
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. (09) 367 83 54
- Leden **Eric Balthau,**
Termstraat 80, 9270 Laarne
Dirk Clerick,
Nerenweg 72, 9270 Kalken
Felix Waldack,
J. Van De Veldestraat 7, 9270 Kalken,
tel. & fax (09) 367 80 92,
h² e-mail: Felix.Waldack@advalvas.be

Verantwoordelijke uitgever: Johan R.J. De Wilde,

EDITORIAAL

Het voorliggend nummer is rijkelijk geïllustreerd en bevat drie bijdragen.

A. Afschrift beschreef in een vorig Castellumnummer reeds de zware rellen rond het buitengoed de Mote te Laarne in 1831. In een tweede studie onderzoekt hij de materiële cultuur van de eigenaars van het goed: de indeling van het woonhuis, de kleedij, de sieraden, enz...

A. Van De Sompel bekijkt de oude toponiemen van de Kalkense Boombosverkaveling en legt zo de link tussen heden en verleden.

En J. De Wilde belicht de archeologische vondst van een Gallo-Romeins beeldje op de Belderiksite.

Tegelijk starten wij in dit nummer met "Beelden uit het verleden". Het opzet van deze reeks bestaat erin telkens een oude foto uit Kalken én Laarne te publiceren, vergezeld van enig commentaar.

Lezers die over interessant materiaal (foto's, documenten) beschikken, mogen steeds contact opnemen met redactiesecretaris Johan De Wilde. Het bestuur zoekt o.m. afbeeldingen van gebouwen, oude voorwerpen, natuurzichten in Laarne of Kalken, enz...

Voor het volgende kwartaalnummer voorzien we deze bijdragen. E. Balthau bespreekt een geschil over een zitplaats in de kerk van Laarne in het begin van de 15e eeuw.

J. De Wilde onderzoekt de gevolgen van de Franse militaire dienstplicht (1798-1814) in enkele kroostrijke Laarnse gezinnen: hoe verliep de inlijving in gezinnen waar verschillende jongens onder de conscriptiewetten vielen?

Tot slot nog wat nieuws uit het bestuur. In april laatstleden heeft Wim Van De Voorde aan het bestuur zijn ontslag aangeboden. Wim was reeds van de partij toen in 1989 de Vriendenkring van het slot van Laarne werd omgevormd tot de heem- en geschiedkundige kring Castellum.

Indien één van onze leden zich geroepen voelt om het bestuur te versterken, dan mag hij/zij steeds contact opnemen met één van de bestuursleden.

Vanaf heden kan u ons ook bereiken op het volgende e-mailadres:

Felix.Waldack.@advalvas.be

MATERIËLE CULTUUR IN EEN 19e-EEUWSE GENTSE INDUSTRIËLENFAMILIE

Boedelbeschrijving en poging tot beschrijving van het interieur van
het buitengoed "de Mote" te Laarne

Antoon Afschrift

Inleiding

Na de mislukte poging tot staatsgreep van 2 februari 1831, door Ernest Gregoire en zijn orangistische medestanders te Gent, heerste er onder brede lagen van de Gentse bevolking, maar vooral onder de patriottische, werkloze arbeiders, een felle anti-orangistische stemming. Onder druk van die vijandige sfeer trokken de gebroeders Alphonse en Henri Antheunis, textielfabrikanten en notoire orangisten, zich veiligheidshalve terug op hun buitengoed "de Mote" te Laarne. Ze waren vergezeld door de echtgenote van Alphonse, Euphrasine van den Berghe, en hun zoontje, de echtgenote van Charles Ferdinand Manilius, Virginie van den Berghe en hun dochtertje Emma, de echtgenote van Jean van den Berghe, Marie Anne Van der Linden (die tevens de schoonmoeder van Alphonse Antheunis en Charles Manilius was) en de bedienden Marie Chaster (kokkin), Joséphine Bague (kamermeisje) en André Willems (huisbediende/koetsier). Charles Antheunis, Charles Manilius en Jean van den Berghe waren, wegens hun aandeel in de orangistische intriges, naar Rijsel gevlucht.

De familie Antheunis spande een proces in tegen de gemeenten Laarne, Wetteren en Kalken, die verantwoordelijk werden gesteld voor de aangerichte ravage bij de plundering van haar buitengoed, op 5 april 1831¹. De schadevordering staaft ze met een uitvoerige beschrijving van de aangebrachte schade en de geleden verliezen. De herstellingswerken aan de gebouwen werden nauwkeurig opgetekend: aard, afmetingen, gebruikte materialen en kostprijs. Alle tijdelijke bewoners van het kasteel maakten een lijst op van de persoonlijke goederen die vernield, beschadigd of gestolen waren en vermeldde daarbij de geschatte waarde van ieder voorwerp. De belangrijkste schadevordering kwam uiteraard van de eigenaars van het kasteeltje, de gebroeders Alphonse en Henri Antheunis. Maar ook mevrouw Van den Berghe en mevrouw Manilius dienden een vrij lange lijst in van kostbare bezittingen. In vergelijking daarmee was de lijst van de eigendommen van de bedienden eerder bescheiden.

Aangezien zowat het hele interieur werd verwoest of leeggeroofd, kunnen we

¹ AFSCHRIFT A., *Vive de Belgen! Dood aan de Hollanders! De anti-orangistische plundering van het buitengoed de Mote te Laarne*, in: Castellum, XVI, nrs. 3-4, 1999, pp. 3-73.

ons, aan de hand van die beschrijving, een voorstelling maken van de indeling en inrichting van het kasteel. We krijgen zo een beeld van de materiële cultuur van de welstellende burgers die leden van de families Antheunis, Manilius en Van den Berghe waren.

* * *

Materiële cultuur als middel tot sociale stratificatie

Het 19e-eeuwse politieke, sociale en culturele leven werd, de Franse revolutie en de idealen van vrijheid en gelijkheid ten spijt, in grote mate beheerst door de oude adel en de nieuwe geadelden. *Gelijkheid betekende gelijke behandeling voor de wet*², maar aan de enorme ongelijkheid die ontstaan was door verworven bezit (geërfde eigendom, handel, nijverheid), wenste men niet te raken.

Het cijnskiesstelsel verleende enkel stemrecht aan de burgers die als eigenaar voldoende belasting betaalden. Dat had voor gevolg dat slechts een klein deel van de burgerij, feitelijk enkel degenen die reeds geruime tijd hoog op de sociale ladder waren geklommen, samen met de aristocratie het land bestuurden en het lokale sociale en culturele leven domineerden. Deze bourgeoisie was niet geneigd gelijke kansen voor iedereen te scheppen, wel integendeel. Ze gebruikte alle middelen om zich te distancieren van de opkomende *petite bourgeoisie*, de burgerman met zijn kleinburgerlijke mentaliteit. De latere 19e-eeuwse geschiedschrijvers en cultuurhistorici zullen denigrerend de kleinburgerlijke ethos typeren als banaal, bekrompen, platvoers, kortzichtig. De *haute bourgeoisie* wou zich zeker niet met die mentaliteit laten identificeren. Ze wist dan ook precies wie en wat tot hun stand behoorde.

Binnen de bourgeoisie bestond er dan ook een subtiële geleding die leidde tot naijver, jaloersheid, *dédain* en een behoefte zich van elkaar te onderscheiden, vaak via de omweg van materiële cultuur. *Dit kwam tot uiting in het belang dat men hechtte aan wooninrichting, aan kledij, aan cultureel vertier en andere zaken die ook nu nog de persoonlijke verschillen in de verf moeten zetten*³. Met allerlei middelen trachtte de burgerij, met haar status van voorspoed, zich tussen de rangen van de adellijke stand te wringen. In weerwil van het ressentiment dat de burger voor de aristocratie voelde, deed hij al het mogelijke om haar benijdenswaardige levensstijl na te bootsen en zich eigen te maken. De burgers op hun beurt imiteerden mekaar en gebruikten het materieel vertoon als middel tot sociale stratificatie.

² S. ALEXANDER, *De negentiende eeuw, een betwiste erfenis*, Kapellen, 1998, p. 16.

³ S. ALEXANDER, op. cit., p. 40.

Welke middelen hanteerde de welstellende burgerij, waartoe de Gentse textiel-fabrikanten Antheunis behoorden, om haar sociale positie binnen de stadsbevolking en binnen de bourgeoisie te bepalen?

Het bezit van een **buitengoed**, zoals het kasteeltje van de Mote, was ongetwijfeld een belangrijk statussymbool. De mooie dagen doorbrengen buiten, ver van de bedorven stadsluchten van het industriële Gent, was een geliefde en opgemerkte bezigheid. Met veel vertoon vertrokken de begoede burgers op de vrije dagen, al dan niet vergezeld van vrienden, met **eigen paard en koets** of met de *bargie* naar het buitengoed, om zich daar te ontspannen: kuieren in de **Franse tuin**, tuinieren, pick-nicken, **jagen**, alles in een sfeer van *retour à la nature*. Het huispersoneel reisde mee en zorgde voor het nodige comfort en de gestyleerde bediening.

Dat het buitengoed niet enkel belangrijk was als statussymbool weze duidelijk. De burger hield ervan in de intimiteit van de familie en afgeschermd van de buitenwereld te genieten van zijn comfortabel verblijf en gezellig met allerlei ontspannende bezigheden de tijd te verdrijven. De aanwezigheid van spellen (lottospel, whistspel) en kinderspeelgoed, van handwerk, breiwerk, kantwerkkussens met toebehoren (zie bijlage), enz... laten dat duidelijk blijken.

Vanzelfsprekend bezat de begoede burger een stijlvol, goed ingericht **burgershuis** in de betere stadswijken, met aandacht voor comfort en raffinement bij de inrichting van het interieur, zodat hij met enige trots standgenoten konden ontvangen (met de heimelijke bedoeling van zelf op hun beurt ontvangen te worden) en hun woning openstellen voor buitenstaanders⁴. Allerlei magazines en tijdschriften leerden de “moderne” burgersvrouw hoe ze haar woning *comme il faut* moest inrichten. Wie zich niet hopeloos belachelijk wilde maken, kon best een van de vele, uiteraard in het Frans gestelde handboeken over etiquette aanschaffen.

Het hooghouden van dergelijke stand kon niet zonder de hulp van **huispersoneel** dat voltijds - ze waren vrijwel altijd inwonend - instond voor het onderhoud van de woningen en de tuinen en voor de dagelijkse beslommeringen: een kokkin, een meid voor alle werk, een kindermisje, een huisbediende-koetsier-dienstbode, een tuinman, enz.... Er werd zoveel personeel aangeworven als de sociale status en de rijkdom toelieten.

Een ander onmisbaar middel om zijn sociaal-economische en culturele status te bevestigen (en afstand te nemen van de lagere volksklasse), was het gebruik van de **Franse taal**. Dat fenomeen leidde trouwens een taai bestaan tot ver in de 20e eeuw. Daarbij hoorde natuurlijk het onderhouden van de Franse cultuur: theater, literaire kringen, manifestaties allerlei, de *savoir-vivre*. De invloed op de materiële cultuur was dan ook onmiskenbaar en uitte zich voornamelijk in het volgen van de **Franse**

4

Het burgershuis van de familie Antheunis bevond zich in de St.-Annastraat (tussen de Lange Violettenstraat en het Graaf van Vlaanderenplein), in de onmiddellijke nabijheid van hun textiel-fabriek (in de huidige Karel Antheunisstraat).

mode (kledij, sieraden) en in de huisinrichting (meubels, decoratie).

Dat alles kwam niet alleen voort uit een behoefte aan status, maar ook uit een zeker verlangen naar cultuur, m.a.w. naar de toen overheersende Franse cultuur. Het culturele leven was in de voorgaande eeuwen het privilege van de adel geweest, maar in de loop van de 18e eeuw zal, met het groeiende zelfbewustzijn van de burgerij, ook hun honger naar cultuur toenemen en de kunstwereld (schrijvers, schilders, decorateurs, componisten ...) speelde daar graag op in. Een goedgevulde bibliotheek, het bezit van een piano sierden de algemene cultuur van de burger. Mevrouw en de kinderen⁵ kregen pianoles en de huismuziek kende een groeiend succes.

De sociale en culturele kloof tussen de bewoners van het buitenverblijf en de plaatselijke bevolking was dan ook bijna onoverkomelijk diep. De schaarse contacten met de plaatselijke bevolking gebeurden meestal via het personeel of hadden het afstandelijke karakter van meester tot knecht, van werkgever tot werknemer. Wanneer ze echter dergelijke contacten konden vermijden, deden ze dat. Het is bijvoorbeeld typisch dat de heren Antheunis hun tuinman en manusje-van-alles, Pieter De Cock, naar het gemeentehuis stuurden om bij de gemeenteontvanger de grondbelastingen te gaan betalen⁶. Voor de Laarnenaars waren de bewoners van het kasteeltje mensen uit een andere leefwereld.

In een eerste opzet was het de bedoeling de boedelbeschrijving van "de Mote", te vergelijken met een staat van goed⁷ van een gewone plattelandsbewoner. De aard en de waarde van de opgesomde gebruiksvoorwerpen, meubels, klederen, enz., van de ene verschillen echter zo grondig van de andere, dat vergelijken erg moeilijk is. Uiteraard hadden de activiteiten van een plattelandsbewoner weinig of niets gemeen met die van een op zijn buitengoed verblijvende industrieel. Een voorbeeld: Vergelijken we de kledij van een niet onbemiddelde boswachter⁸ met die van Alphonse of Henri Antheunis, dan stellen we vast dat van de klederen van de eerste eigenlijk weinig of niets is terug te vinden in de garde-robe van de tweede en omgekeerd. Het verschil zit hem zowel in de aard van de kledingsstukken als (en vooral) in de kwaliteit, de waarde. De totale waarde van boswachter

⁵ Charles Antheunis kreeg vanaf zijn prille jeugd pianoles.

⁶ A. AFSCHRIFT, op. cit., p. 28.

⁷ Een staat van goed diende opgemaakt ingeval iemand overleed en hij/zij minderjarige kinderen (- 25 j.) naliet.

⁸ Het bleek moeilijk te zijn een staat van goed van een Laarnenaar te vinden. We kozen dan maar de staat van goed van boswachter Augustinus Neyrinck, Capellestraete te Ussel, overleden op 25 juli 1833. De man was relatief welstellend: hij bezat een eigen huis met schuur, stallen, een boomgaard, een huurhuisje en spaarpot in contante penningen voor een waarde van 6524 fr. De boedelbeschrijving (RAG, Familiefonds nr. 5059) vermeldt als enig luxe-artikel een zakhorloge, waarvan de waarde op 5 fr. werd geschat.

Neyrincks kledij werd geschat op 75 fr., die van Alphonse Antheunis op 1600 florijnen of ongeveer 3200 fr.

De inventaris van “de Mote” is dan ook geen normale boedelbeschrijving gezien de bijzondere omstandigheden waarin die bezittingen werden samengebracht. De tijdelijke bewoners wilden in de eerste plaats kostbare klederen en luxe-artikelen in veiligheid brengen. Bovendien is de lijst mogelijk onvolledig, omdat enkel de gestolen en beschadigde goederen en waarschijnlijk slechts de echt waardevolle zaken vermeld zijn. Er komen weinig alledaagse gebruiksvoorwerpen op voor; ofwel omdat ze er niet waren, ofwel omdat ze door de plunders als waardeloos spul niet zijn meegenomen.

De boedelbeschrijving is wel een interessante bron voor wat de materiële cultuur van deze begoede burgers betreft. Daarom gaat onze aandacht naar die voorwerpen waarmee de eigenaars zich konden onderscheiden van de lagere sociale klassen en vooral zich konden profileren binnen hun eigen burgermilieu. Vooral de beschrijvingen van de kledij en de sieraden geven een goed beeld, naast die van het eetgerei, serviezen en garnituren, de inrichting van de keuken, de woonkamer en de slaapvertrekken. De gegevens over meubels, decoratie, boeken en speelgoed zijn eerder beperkt.

De waarde van de voorwerpen werd uitgedrukt in florijnen, zoals het in de eerste jaren na de Belgische onafhankelijkheid nog zeer gebruikelijk was. In de volgende tekst zal **tussen haakjes de waarde in florijnen**, achter het voorwerp (eenheidsprijs) of de verzameling voorwerpen, geplaatst worden.

Voorbeeld: 6 bierglazen (0,5), *batterie de cuisine* (200), m.a.w. 1 bierglas heeft de waarde van 0,5 flor. of ca. 1 fr. en de hele keukenbatterij is 200 flor. of ca. 400 fr. waard. Wat de preciese waarde van al deze voorwerpen in onze hedendaagse munt zou kunnen zijn, is moeilijk te bepalen.

In de inventaris⁹ rekende men 163 napoleons om tot 3260 frank of 1540,35 florijnen, wat de waarde van 1 florijn op 2,11 frank brengt. Om toch een idee te hebben kunnen we de waarde in gulden dus verdubbelen en vergelijken met het dagloon van een arbeider. In 1835 bedroeg in het arrondissement Tielt het loon van een dagloner “met eten” 0,67 fr. (man) en 0,45 fr. (vrouw), “zonder eten” was dat 1,19 fr./ 0,92 fr. Een tarwebrood kostte in 1846, in hetzelfde arrondissement 0,26 fr., een roggebrood 0,21 fr., 100 kg aardappelen 9,13 fr., 1 kg varkensvlees 1,06 fr.¹⁰ De gebroeders Antheunis schatten de prijs van een hesp op 5,50 fr.

⁹ RAG, Familiefonds, nr. 5058/5059, volume I, Familie Antheunis, p.109.

¹⁰ J. DEVOGELAERE, *De slechte jaren 1840-1850 in het arrondissement Roeselaere-Tielt*, Roeselare, 1982.

Dat zou bijvoorbeeld betekenen dat een arbeider zowat 200 daglonen integraal moest sparen, om een rok (habijt) te kopen, zoals Alphonse Antheunis er een paar bezat. Zijn vrouw kon haar volledige loon van ongeveer vijf maanden dan besteden aan één witte sluier in Engelse kant. Dat deze mensen met dergelijke kledij overigens niets konden aanvangen hoeft geen betoog. Zo uitgedost, konden ze zich nooit in het dorp vertonen, zonder zich voor vele generaties belachelijk te maken.

* * *

Het interieur van het kasteel “de Mote”

Het kasteel was een vrij groot, rechthoekig, bakstenen gebouw, met één verdieping en een met leisteen bedekt dak. Dat dak was mogelijk niet uit één stuk. Boven het plafond van de kapel, die zich op het gelijkvloers bevond, was er geen kamer, maar wel de zolder en het dakgebinte. Het gebouw rustte op een fundering van natuursteen¹¹ en stond praktisch helemaal in het water van de brede walgracht, op een klein, halvemaaanvormig stukje terrein aan de noordzijde na.

De ingang van het kasteel bevond zich zeer waarschijnlijk aan de oostzijde, ten noorden van het neerhof. Uit het relaas van de plundering van 5 april 1831 blijkt duidelijk dat er geen rechtstreekse toegang was vanaf de straatkant. Bovendien liet de eerder smalle zuidkant van het gebouw onvoldoende ruimte voor de brede gang die zich achter de ingangsdeur bevond. Als de verhoudingen op het kadastraal plan min of meer correct zijn, wat niet met absolute zekerheid kan gezegd worden, had de constructie een breedte van 8 à 9 m en een lengte van ruim 20 m.

Een stevige houten brug verbond de tuin, ten noorden van het neerhof, met de toegangsdeur. De brug rustte op vier zware, gemetselde steunpilaren, waarop vierkante, arduinen dekstenen lagen van 60 duim (ca. 1,5 m) zijde. Tussen die pilaren was met ijzeren krammen een houten brugleuning geplaatst. Naar de breedte van de brug hebben we het raden, maar de lengte moet meer dan 10 m geweest zijn.

Een preciese indeling van het kasteel kunnen we niet met zekerheid afleiden uit de te beperkte gegevens, maar als we rekening houden met de volgorde waarin de schade in de diverse kamers is beschreven krijgen we toch een idee. Van een paar kamers kennen we de afmetingen, omdat het volledige plafond of de vloer moest herlegd worden.

Gelijkvloers waren er, buiten de gang, zes kamers: de keuken, de kelderkamer, een ander kamertje, de grote woonkamer, de kapellekamer en de kapel.

¹¹ Volgens getuigenissen verzameld door E. Balthau (in: *Archaeologisch inventaris Vlaanderen, Band III, Laarne*, Gent 1984, p. 156-157) bij de laatste bewoners van het neerhof, de heren Boterdaele en Musschoot, werden er bij graafwerken leisteen, grote stukken baksteen en grote blokken natuursteen gevonden.

Achter de voordeur lag een brede gang met daarin een trap die naar de kamers op de eerste verdieping leidde. Onder de trap waren kasten gemaakt en in twee hoeken van de gang waren driehoekige kasten geplaatst. De toegangen tot de kelder en de daarboven gelegen kelderkamer of voute bevonden zich eveneens in de gang. Naast of achter de voute was er nog een klein kamertje (2m/1,5m) dat vermoedelijk dienst deed als bediendenslaapkamertje of linnenkamer.

De kelder was tweedelig: de zgn. kleine kelder en de achterkelder waar zich verschillende gemetselde wijnbakken bevonden, afgedekt met een houten plaat. Onder de kapel was er een tweede wijnkelder met een wijnbak van 90 duim breed en 60 duim lang.

Links van de gang lag de keuken. Het was een ruime plaats met een grote open haard met gietijzeren brandplaten (1), een blaasbalg (3), twee kettingen en halen (2), een schoorsteenmantel van ca. 3,20 m lang versierd met een schouwgarndituur (5,5). Er stond een stenen komfoor met vijf roosters (6,8), een pomp opgemetseld in blauwe klompen¹² met een zware ijzeren pomparm en een houten bak met loden binnenzijde (40), een grote (1m/ 1,5 m) watersteen in arduin op een gemetseld voetstuk. Verder waren er nog een machine om messen te slijpen en een slagersblok (5), twee dikbuikige, koperen waterketels of *marabouts* (6,5), twee emmers en twee koffertjes (12), een ijzeren komfoor, vier strijkijzers en een plooiijzer (8), een koperen koffiekkan (10), een koffiemolen (5), een filter (4).

De keukenvloer was tweedelig: een oppervlakte van ongeveer 23 m² (4,75m / 4,80 m) was bedekt met blauwe tegels, een kleiner gedeelte, met rode tegels, was bedekt met een houten vloer. Tegen de onderzijde van de muren waren geverfde *berdels*, een soort lambrisering, aangebracht. In het midden van de keuken stond een grote, vierkante kerselaren tafel met wasdoek (toile cirée) en daarrond acht keukenstoelen. Alle vensters werden tegen inslaande regen beschermd door zgn. watervensters (blaffeturen).

Langs een grote dubbele deur (2,10 m hoog en 2,20 m breed), rechts van de gang, kwam men in de "grote plaats" of woonkamer die verder verbonden was met de kapellekamer en de kapel. In die woonkamer was er een schouw (schoorsteenmantel) en waren de ramen eveneens voorzien van watervensters. De vloer was vermoedelijk betegeld, in tegenstelling tot de andere plaatsen waar een plankenvloer lag¹³. Het valt op dat er nergens sprake is van een salon, wat in dergelijke woning normaliter toch niet mocht ontbreken. Waarschijnlijk deed de grote plaats dienst als eetkamer en zitkamer, de kamer waar men de dag doorbracht, en werd de zogenaamde kapellekamer in de eerste plaats als salon gebruikt. Die kamer, 4,5 m lang

¹² Klompsteen: kleine, harde, meestal grijze baksteen.

¹³ In alle kamers hadden de plundersaars de plankenvloer opengebroken op zoek naar verborgen schatten. Dit gebeurde echter niet in de grote kamer, waaruit we kunnen afleiden dat de vloer daar betegeld was.

en 4 m breed, was door een dubbele deur verbonden met de kleine kapel (2,20 m op 3,40 m) en gaf plaats aan de bewoners die er occasioneel de mis bijwoonden. Maar dit laatste dateert vermoedelijk uit de tijd dat de familie Bauwens d'Everstein dit buitengoed bewoonde. Want het is immers zeer de vraag of de orangistische, anti-klerikale familie Antheunis, waarvan we weten dat de jongste zoon, Charles, lid was van de vrijmetselaarsloge¹⁴, regelmatig missen liet opdragen in deze kapel. Het lijkt nogal onwaarschijnlijk, ook al stond er op de lijst van gestolen goederen een gebedenboek, een in leder gebonden "Goede week" en een madonna vermeld, voorwerpen die zich mogelijk in de kapel bevonden. Ook al waren ze anti-klerikaal, daarom waren ze nog niet ongodsdienstig.

Het interieur van de kapel is overigens niet beschreven en was, op de plankenvloer en het plafond na, ook niet beschadigd, waardoor we niets te weten komen over het altaar, ander meubilair en eventuele muurschilderingen. Wel vermeldt de inventaris een op koper geschilderde madonna van de hand van een zekere Baillufoblong, schilder waarover ik verder geen informatie heb gevonden.

Preciese beschrijvingen van de meubilering (aard, uitzicht, stijl) bevatte de inventaris niet. De boedelbeschrijving vermeldt wel drie tafels in acajou (mahonie). Eén ervan behoorde toe aan mevrouw Manilius, die ze blijkbaar te waardevol vond om ze zomaar in haar huis te Gent achter te laten¹⁵. Andere meubels kregen op de lijst het predikaat *gewoon* mee, zoals een paar gewone (dus minder kostbare) tafels, een buffetkast en meer dan dertig stoelen. Wel was er nog een kersenhouten tafel.

In welke kamer die meubels geplaatst waren, komen we niet te weten. Buiten die ene buffetkast en muurkasten in de slaapkamers is er verder geen sprake van andere kasten. Mogelijk hebben de plunderaars de kasten, die er toch moeten geweest zijn, gewoon leeggehaald zonder ze te beschadigen en ze hadden waarschijnlijk niet de tijd en de mogelijkheid om kostbare, zware kasten mee te nemen.

De bovenverdieping telde eveneens zes kamers: een grote slaapkamer, een tweede slaapkamer, een derde slaapkamer, een logeerkamer, een kamer daarnaast en nog "een ander plaatsje". De zgn. grote slaapkamer bevond zich boven de keuken en had eveneens een schouw, die waarschijnlijk aansloot op die van de keuken. De kamer was ongeveer 6m lang en 5m breed. Dit weten we omdat het plafond vernield was en volledig moest vervangen worden; dit levert ons meteen de vermoedelijke afmetingen van de keuken op. Over de andere slaapkamers hebben we enkel nog volgende informatie gevonden: de muren waren behangen met "meubelpapier", in iedere kamer waren er meerdere "ingemaakte kasten" (muurkasten), de ramen

¹⁴ A. AFSCHRIFT, op. cit., p. 14, voetnoot 37.

¹⁵ Vanaf de 18e eeuw werd in toenemende mate het kostbare, harde mahoniehout gebruikt voor het vervaardigen van kwaliteitsmeubelen, dit onder invloed van grote meubelmakers zoals Adam en Chippendale.

waren overal voorzien van blaffeturen.

De boedelbeschrijving geeft heel wat nauwkeurige gegevens wat de inrichting van de slaapkamers betreft. Zo worden er 5 dubbele bedden, 3 enkele bedden en 1 wieg vermeld, voorzien van al het nodige beddengoed: matrassen (geen strozakken, natuurlijk!), beddenlakens, oorkussens en peluws, wollen dekens, een gewatteerde bedsprei. In iedere kamer was een waterpot voorzien en in één van de kamers stond een mahoniehouten nachtstoel (toiletstoel) met de nodige accessoires. Voor het bed lag een karpel.

Een badkamer was er niet in het kasteel; de persoonlijke lichaamsverzorging gebeurde in de slaapkamer waar een lavabomeubel stond met een porseleinen toiletgarnituur, d.w.z. een wasstel: kom, kan, glas, zeep- en kambakje en waarin de toiletartikelen werden opgeborgen.

Toiletartikelen

5 dozijnen handdoeken (0,5), 8 handdoeken (0,5), 4 badhanddoeken (1), 1 kam in schildpad (6), diverse toiletaccessoires: borstels, kammen,... (15), diverse kamgarnituren in koraal, granaat,... (75), 1 toiletgarnituur: wasstel (kom, kan, glazen,...) (5), scheermessen en bijhorende toiletartikelen (15), 1 lavabo met glas (5), 1 grote, schildpad-den kam, 1 kleine kam, tandenborstels, pommades (6), 1 grote schildpad-den kam en een kleinere (3).

* * *

Kledij en sieraden

“De kleren maken de man...” Inderdaad, het fundamentele kenmerk van het zich kleden is dat het onlosmakelijk verbonden is met de plaatsbepaling van individuen binnen een maatschappij. Het is een middel tot persoonlijke en sociale expressie en biedt de mogelijkheid tot onmiddellijke identificatie. *Het sociale en functionele aspect zijn er niet in te scheiden ./... Bijgevolg is zij een uitstekend middel om maatschappelijke verhoudingen te evalueren.*¹⁶

De bewoners van het buitenverblijf “de Mote” waren zich daar duidelijk van bewust. Hun garderobe (zie hierop volgende bijlage) bevatte dan ook de belangrijkste kledingsstukken die in de *Louis-Philippetijd* (1830-1848), de *romantiek*, de beginnende *Biedermeiertijd*, door de modebewuste bourgeoisie werden gedragen¹⁷.

Voor de dames was dit: hoeden, met kantgegarneerde vrouwenmutsen (die ook binnenshuis werden gedragen), zijden japonnen, sluiers in geborduurde tule of

¹⁶ J. VAN RYCKEGHEM, *Eenvoud en raffinement. Kleding en sieraden te Gent*, in: De boedelbeschrijving van een 18e-eeuwse leefcultuur, Oost-Vlaamse Zanten, 6e jrg., nr.1, 1988, p. 33.

¹⁷ M. CONRADS, G. KLINKHAMER, *Elseviers Kostuumgids, westerse kledingstijlen van de vroege middeleeuwen tot heden*, 1981, pp. 91-98.

L. BRUNIN, *Geschiedenis van het kostuum*, 1963, pp. 297-301.

Afb. 1 *De vrouw draagt een voetvrije zijden japon met luifelhoed, parasol en reticule. De man heeft over zijn geruite vest een bruine redingote. Om de boord draagt hij een gestrikte das.*

Engelse kant, kanten kraag, zijden sierschort, kasjmieren sjaal, pelerine, zijden of lakense mantel, fichu's, onderrokken, slobkousen, zijden paraplu, reticule, lorgnet... (Afb. 1 en 2)

De heren droegen toen een jas, ook wel *rok* (Afb. 6) genoemd - de *habit* met weggesneden voorpanden - of de *frac*¹⁸ (Afb.2) met recht afgesneden front of de *redingote* (Afb. 1 en 4), een vest (Afb. 1) - belangrijk onderdeel, dat door kleur en materiaal de sociale status van de drager aangaf - en een broek. Als mantel werd een wijde *garrick*¹⁹ (Afb. 5) of een getailleerde redingote gedragen. Accessoires die niet mochten ontbreken waren: de foulard, zijden halsdoek en dito losjes gestrikte das, handschoenen, een hoge kachelpijphoed, dasspeld.

Als eigenaar van een buitengoed paste het een heer van stand over een volledige *jagersuitrusting* (Afb. 7) te beschikken.

Wat nachtkledij betreft, zien we dat zowel dames als heren al dan niet geborduurd nachthemden en een gegarneerd nachtkapje of een slaapmuts droegen.

Bij dit alles hoorden sieraden in goud, platina, zilver en zelfs ijzer (*fer de Berlin*), edelstenen, cameeën en parels. Het bezit van een gouden *Bréguet-uurwerk*²⁰ (Afb. 8) was toen de *nec plus ultra*. Sommige exemplaren kostten een klein fortuin, zoals het zakuurwerk dat in 1821 aan Lord Hughes Ball Hughes werd verkocht voor 5000 Franse frank.

De kinderkledij vertoonde veel gelijkenis met die van de volwassenen, zodat ze vaak als kopieën van hun ouders voor de dag kwamen: wijde japonnen met pofmouwen, voorschoten, dag- en nachtbonnetten, fichu's, reticule. (Afb. 3)

Ook het personeel deelde in de verantwoordelijkheid en diende, door verzorgde, modieuze kleding, de standing van hun meesters alle eer aan te doen. Dit was zeker het geval voor iemand als André Willems, de huisbediende-koetsier van mevrouw Manilius, die regelmatig zijn meesteres begeleidde en ongetwijfeld een belangrijke rol speelde bij het ontvangen en bedienen van gasten. Zijn garde-robe bevatte dan ook al het nodige wat bij zijn functie paste: een fijn gegalonneerde uniformhoed, een geklede jas, een redingote met uniformkraag, een rok, gilets, zwarte en witte zijden dassen, boorden, ...

Slotbeschouwingen

De hoger opgesomde middelen (buitengoed, eigen rijtuig, Franse tuin, jachtuitrusting, burgershuis, huispersoneel, Franse cultuur en modieuze kledij) vinden we moeiteloos terug in de leefwereld van de besproken Gentse industriëlenfamilies. Ze

¹⁸ Mannenjas met recht uitgesneden voorpanden, vaak opengedragen, met twee losse rugpanden, 1760-1860. Later pandjesjas of rokkostuum genoemd. EKG, p.193.

¹⁹ Een soort redingote met meerdere kragen. Ook garrick (zie fig. 5).

²⁰ Bréguet Abraham Louis (Neuchâtel 10.01.1747 - Parijs 17.09.1823), Frans uurwerkmaker, bekend om de naar hem genoemde spiraal van de balans van een uurwerk. Hij speelde een kapitale rol in de ontwikkeling van het precisie-uurwerk o.m. door gebruik te maken van een compensatiespiraal met een strook bimetaal, om de temperatuurveranderingen op te vangen.

Afb. 2 De vrouw draagt een zijden japon, hooggesloten, met korte pofmouwen en lange ondermouwen. Als accessoires een grote hoed met afhangende linten en een cachemir sjaal. De man draagt een frac, vest en broek met souspieds, platte schoenen met strikken en een hoge hoed.

lieten hen toe hun rijkdom glans en prestige te geven, wat nodig was bij het bepalen van hun vooraanstaande plaats in de burgermaatschappij. Rijkdom en prestige gaf hen een (vals) meerderwaardigheidsgevoel. Dat achter dit alles vaak wantoestanden in de industriële samenleving schuil gingen, scheen de elite weinig te storen. Ze geloofde in het succes van de nieuwe burgermaatschappij, wist zich gesteund door de welwillendheid van de staat en ze suste haar geweten met allerlei argumenten, aangevoerd door geschriften van filosofen en moralisten: *Succes had te maken met biologische superioriteit en armoede vormde een goed middel ter eliminatie van de inferieure elementen*²¹.

BIJLAGE: Inventaris van de goederen die zich in het kasteel “de Mote” bevonden op het ogenblik van de plundering van 5 april 1831²².

De voorwerpen zijn gegroepeerd in volgende items: kleding, slaapkledij, sieraden, kinderkleding, meubelen en accessoires, decoratie (siervoorwerpen, vloer- en wandbekleding), eetgerei, voorraad en varia.

De kleding van heer Alphonse Anthéunis

1 uniform van de vrije jagers (66): blauwe bloes, weitas en buffleries²³ in zwart leder, groen snoer, haren bonnetten, kleine geklede jas met pantalon, 18 mannenhemden van fijn linnen (7,5), 24 zakdoeken in percaline²⁴ (0,5), 9 foulards (3), 1 foulard (3,5), 1 halsdoek in geborduurde zijde (5), 30 paar katoenen ajour kousen e.a. (2,5), 30 paar sokken (0,75), 5 paar wollen sokken (2), 2 paar ajour kousen (2,5), 1 herenrok (frac) in zwart laken (45), 1 pantalon en 1 gilet in zwart laken (30), 8 witte, gegarneerde jacquetten²⁵(4), 2 witte katoenen jacquetten (5,5), 21 hemdsboorden (0,25), 2 dassen in zwarte zijde (2,5), 20 dassen (1,5), 3 sjalen in dubbele vloszijde (225), 1 bruine, lakense herenmantel, gegarneerd met fluweel van Lyon (90), 1 rok (habit): gilet en zwarte geklede pantalon (98), 1 nieuwe, gedoubleerde, gegarneerde jacquet (10), 1 oude rok (18), 6 zomerbroeken (8), 6 gilets (6), 1 fluwelen gilet (12), 8 ceinturen (2,5), 2 paar herenschoenen (3), 2 paar herenlaarzen (8), 2 herenkamerjassen (9), 2 katoenen paraplu's (5), 1 paar herenhandschoenen (1,5), 2 paar herenpantoffels (1,5), 1 herenpet (5).

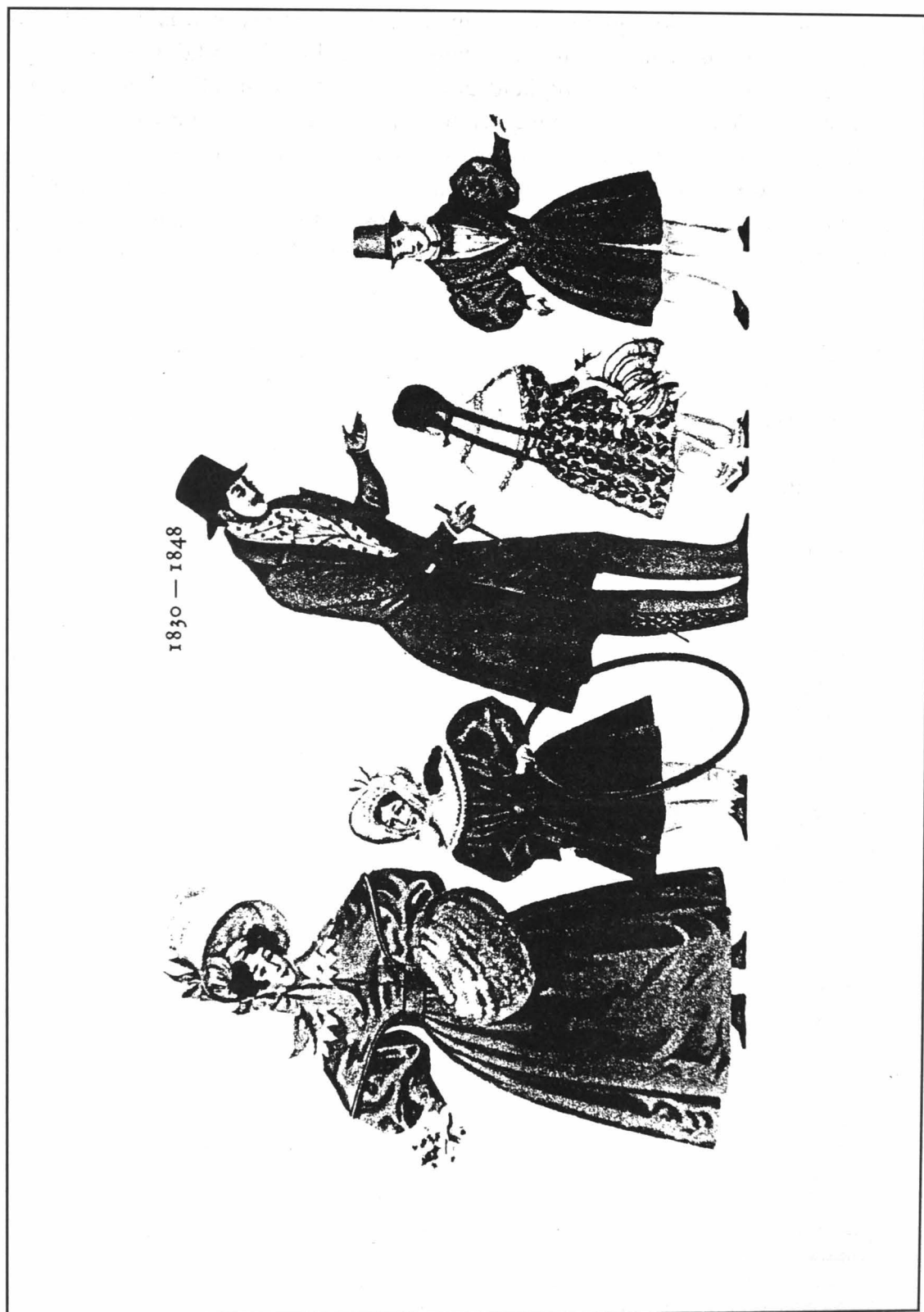
²¹ S. ALEXANDER, *De negentiende eeuw, een betwiste erfenis*, Kapellen, 1998, p. 28.

²² De oorspronkelijke inventaris bestaat uit drie lijsten: een eerste uitvoerige lijst werd vervolledigd door een tweede (met voorwerpen die over het hoofd waren gezien) en een derde (met voorwerpen die na de plundering waren teruggebracht en waarvan de waarde moest afgetrokken worden van de totale schuldvordering).

²³ Deel van militaire uitrusting (hier jagersuitrusting), in buffelhuid, welke diende om de wapens te ondersteunen of in op te bergen.

²⁴ Lichte, glanzende katoenen stof; werd dikwijls gebruikt als doublure.

²⁵ Pandjas met weggesneden voorpanden, afgeleid van habit.

Afb. 3 Kledij 1832-1833, Louis-Philippe 1830-1848

Slaapkledij:

2 gewone nachthemden (1,5), 3 korte flanellen nachthemden (7,5), 12 mannen-slaapmutsen (1,5).

Sieraden:

4 geplatineerde manchetknopen (5), 1 gouden herenuurwerk met sleutel *à la Bréguette* (80), 1 gouden ketting (150), 1 ring met o.m. een prachtige antieke cameo²⁶ (200), 1 zilveren potloodhouder (5), gouden knopen, spelden, e.a. (90), 2 grote ringen en 2 gouden gespen voor ceintuur (34), 3 gouden hemdsknopen (15), 1 gouden ring met diamant (35), 1 grote marokijnse portefeuille met etui (15).

Kleding van mevrouw Anthéunis

34 batisten²⁷ zakdoeken (1,5), 10 geborduurde, gegarneerde batisten zakdoeken (8), 4 piqué onderrokken (5), 1 onderrok in tricot (4), 10 onderrokken in bazijn²⁸ en gegarneerde percaline (4), 2 met kant gegarneerde vrouwenmutsen (bonnetten) (10), 6 gewone bonnetten (3), 1 kanten bonnet (18), 3 paar wollen kousen (1,5), 6 paar zijden kousen (7), 17 katoenen schorten (1,5), 1 zwarte zijden schort (4,5), 1 terne, kasjmieren sjaal (150), 1 pelerine *en cale en chineille*²⁹ (100), 1 kraag in Brusselse kant (40), 1 bronskleurige, lakense damesmantel (50), 1 zijden damesmantel met zilveren trossen (40), 1 japon in Franse merinos³⁰ (35), 1 japon in paarse zijde (*soie couleur pensée*) (35), 1 japon in *gros de Naples* (40), 1 katoenen japon (40), 1 witte sluier in geborduurde tule (30), 1 witte gazen sluier (3), 1 witte sluier in Engelse kant (50), 6 fichu's in gaas en andere (3,5), 5 paar damesschoenen (4), 1 paar damesbottines (4), 1 paar kasmieren slobkousen voor dames (5), 12 ellen zwarte, kanten garnituur voor jurk (tot.120), 1 dameshoed (8), 3 zijden paraplu's (10).

Slaapkledij

14 gegarneerde nachtkapjes (0,75), 9 geborduurde nachthemden (5).

Sieraden

1 gouden damesuurwerk met cilinder van Bréguet, met gouden sleutel en gouden ketting (65), 1 paar diamanten oorringen met een grote edelsteen (300), 1 garnituur in granaatsteen, halssnoeren, oorhangers, armband en gespen (110), halssnoer en oorhangers in koraal (40), halssnoer en oorringen in amber (45), diverse ringen en

²⁶ In reliëf gesneden steen, uit lagen van verschillende kleur bestaande, waardoor het verheven figuur een andere kleur heeft dan de grond. De Ouden gebruikten daarvoor agaat, onyx en sardonx.

²⁷ Zeer fijn linnen, o.m. gebruikt voor lingerie.

²⁸ Sterk, fijn bombazijn, streepjesgoed.

²⁹ Chiné: meerdere kleuren gemengd.

³⁰ Licht gekeperde stof uit de kamwol van merinoschape vervaardigd.

AFB. $\frac{4}{6} \mid \frac{5}{7}$

Beschrijving: zie p. 24

edelstenen (115), 2 paar armbanden en médaillons (25), diverse kamgarnituren in koraal, granaat, enz. (75), 1 gouden uurwerk-garnituur met edelsteen (75), 1 garnituur van witte parels en zilveren oorringen (25), 2 geklede gespen (8), 1 kruis, oorringen en?..... in topaas (80), 2 kasjmieren beurzen met gouden ornament (3), 1 stalen garnituur, ceinturen, armbanden, enz. (25), 1 paar gouden oorhangers (36).

Kinderkleding

12 hemdjes (4), 12 borstrokken in gepiqueerde flanel en andere³¹, 12 zijden zakdoeken (1), 6 paar wollen kousen (1), 2 paar katoenen kousen (0,5), 4 katoenen bloezen (2), 4 japonnen (2,5), 6 gegarneerde schorten (1), 1 kapmantel in Franse merinoswol (15), 1 groene pet (1,5), 1 linnen pet gegarneerd met gouden biezen (8), 6 slaapmutsen (1), 2 geklede slaapmutsen in tule (3), 1 zijden mantel (14).

Kleding van Henri Antheunis

6 hemden (7,5), 4 dassen (1,5), 4 witte zakdoeken (0,5), 1 zijden foulard (3), 5 paar kousen (3), 6 slaapmutsen (1,5), 3 hemdsboorden (0,25), 1 das in zwarte zijde (2), 2 gilets (6), 1 fluwelen gilet (12), 1 groene *carrick* (60), 1 blauwe redingote (45), 1 hoed (12), 1 zwarte kasjmieren broek (20), 1 paar laarzen (8), 1 paar schoenen (3), 2 kamerjassen (8), 3 paar wollen kousen (2), 1 paraplu (10).

Sieraden

1 gouden speld met edelstenen (8), 1 gouden repeteeruurwerk³² (125), 1 zilveren potloodhouder (5).

Kleding van mevrouw Van den berghe

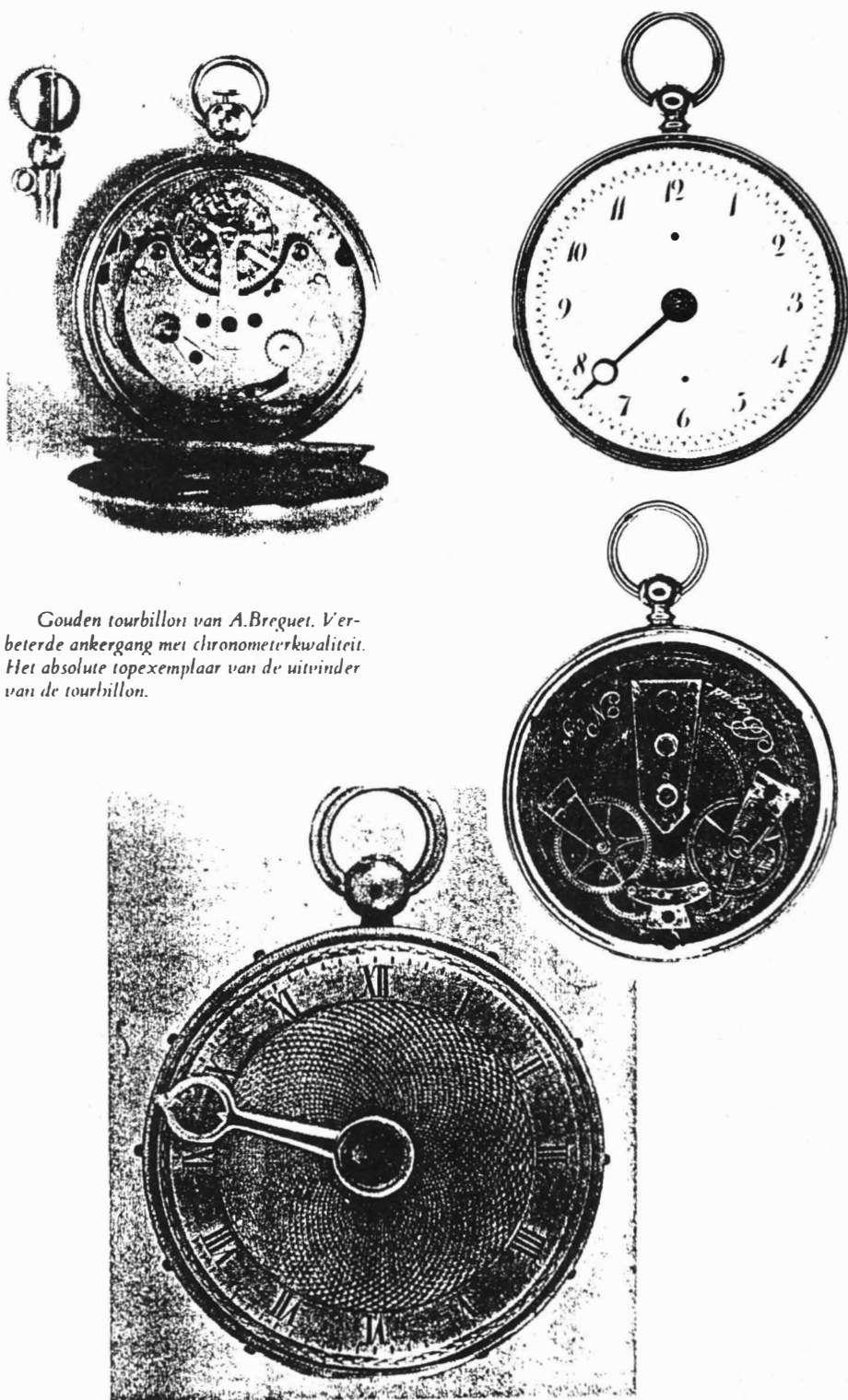
1 pelerine³³ in gedubbelde zijde, gegarneerd pet pels (10), 3 japonnen (10), 1 gazen sluier, 2 fichu's (3,5), 2 paar schoenen (2,5), 2 hoeden (12), 2 paar handschoenen (1), 1 *tour de cheveux*³⁴ (5), 1 paraplu (10), 4 hemden (6), 6 halsdoeken (0,75), 6 zakdoeken (0,50), 2 foulards (3), 1 onderrok in tricot (4), 1 onderrok in zwarte zijde (10), 3 katoenen jacquetten (5), 4 gegarneerde hoofdkapjes (0,5), 2 gewone bonnetten (3), 4 paar wollen kousen (1,5), 2 katoenen schorten (1,5), 2 zwarte, zijden hoofddoek, *serre-tête* (1,5).

³¹ Een borstrok (camisole) is een nachthemd dat niet langer kwam dan de heupen.

³² Een uurwerk dat het uur, halfuur en kwartuur luidt. Een soort hangklok die met grote precisie het uur aanduidt en wat men hier te lande (naar het Frans) een reguleur noemt.

³³ Een stuk stof, gewoonlijk kant of batist, rond de nek gewonden als een kleine sjaal, met neerhangende uiteinden. een modieus accessoire voor dag- en avondkledij tijdens de 19de eeuw. G. O'HARA, *Mode encyclopedie van 1840 tot de jaren '80*, Londen, 1986.

³⁴ Garnituur, soort fichu, die rond het haar werd gewikkeld.

Gouden tourbillon van A. Bréguet. Verbeterde anker gang met chronometerkwaliteit. Het absolute topexemplaar van de uitvinder van de tourbillon.

Afb. 8 Een gouden horloge van Bréguet met tastknopjes (à tact), uit omstreeks 1820, met cilindergang

Kleding van mevrouw Manilius

2 paar katoenen kousen (2), 6 batisten zakdoeken (1,5), 12 zakdoeken in percaline (0,5), 1 foulard (3), 1 onderrok in tricot (4), 1 onderrok in zwarte gedoubleerde zijde (10), 2 jaquetten (5), 2 kanten bonnetten (10), 3 geborduurde *chemisettes*³⁵ (5), 4 paar wollen kousen (1,5), 3 katoenen schorten (1,5), 1 schort in zwarte zijde (4,5), 1 sjaal in dubbele, rode gekruiste wol (75), 1 kasjmieren sjaal met franjes (6), 1 bronskleurige lakense mantel (45), 1 ratiné mantel³⁶ (20), 1 zijden japon in gedoubleerde Franse merinos (5), 2 katoenen japonnen (10), 1 sluier in geborduurde tule (25), 1 gazen sluier (2,5), 1 fichu (3,5), 1 ceintuur (2,5), 3 paar schoenen (2,5), 2 paraplu's (10), 2 *tour de cheveux* (3), 1 korset (6), 1 zijden reticule³⁷ (3), beurs (2,5), 2 hoeden (12).

Kinderkledij (Emma Manilius)

2 kamerjasjes (3), 2 katoenen voorschoten (1,5), 4 borstrokken (5), 6 japonnen (3), 1 mantel in gedoubleerd laken (20), 6 dagbonnetten (2), 3 nachtbonnetten (0,5), 1 reticule (2,5), 2 hemdjes (2), 6 hemden (2,5), 6 zakdoeken (0,75), 3 paar kousen (1), 2 paar schoenen (1,5), 2 fichu's (2).

Kledij van de huisbediende/koetsier³⁸ André Willems

1 fijn gegalonneerde uniformhoed (25), 1 geklede jas (*habit*) voor het voorjaar (10), 1 nieuwe, lakense redingote met uniformkraag (60), 1 blauwe rok (geklede jas of *habit*) (25), 1 pantalon (10), 4 hemden in fijn linnen (7,5), 2 gilets (3,75), 3 witte dassen (2,5), 1 zwarte zijden das (3), 1 paar schoenen (2,5), 1 paar laarzen (8), 3 boorden (0,5), 1 *toile cirée* voor hoed (3), 1 blauwe bloes (5).

Kledij van de kokkin Marie Chastain³⁹

1 nieuw, zwart, camelotten⁴⁰ manteltje (40), 1 gewoon camelotten manteltje (30), 10 hemden (4), 4 japonnen (5), 5 jacquetten⁴¹ (3), 2 sjaals (6), 8 bonnetten (2), 6 schorten (1,5), 2 paar schoenen (2), 6 paar kousen (1), 3 onderrokken (3), 4 halsdoeken (1).

³⁵ Halsinzetje met opstaand kraagje, van kant, batist of tule.

³⁶ In gekrulde wol.

³⁷ Zakvormig damestasje, vaak geborduurd, 1790-1830.

³⁸ Zijn koetsiersuitrusting bevond zich niet in het kasteel, daar hij die morgen met Alphonse naar Gent was gereden. Op een wollen paardendecken en portrail na, samen 30 florijnen, vermeldt de inventaris enkel kleren.

³⁹ Behoudens wat nepjuwelen (des petits bijoux) en wat zakgeld, voor een totale waarde van 15 florijnen, vermeldt de boedelbeschrijving enkel kledij.

⁴⁰ Goedkope wollen, met geitenhaar gemengde stof. In het Frans kreeg camelote de betekenis van waardeloze koopwaar. In de middeleeuwen werd de stof gemaakt van kameelhaar, van daar de naam. In de 17de en 18de eeuw bestond de stof uit een mengsel van kameelhaar, zijde en fluweel. In de 19de eeuw geweven van de haren van de angorageit. EKG, p. 210.

⁴¹ Kort, getailleerd manteltje voor dames.

Kleding van het kindermisje Josephine Bague⁴²

1 nieuwe lakense mantel (35), 1 nieuwe rok in merinoswol (18), 3 katoenen japonnen (5), 9 bonnetten (2), 5 hemdjes (onderhemden) (2), 6 hemden (4), 17 paar kousen (1), 2 paar schoenen (2), 1 sjaal in merinos (8), 5 fichu's (1,5), 4 onderrokken (3), 2 korsetten (7), 1 jacquet (4), 1 handtasje (2).

Eén enkel **sieraad**: 1 paar gouden oorringen (6,5)

* * *

Meubelen en accessoires

Slaapkamer

5 dubbele beddenbakken (37,5), 3 enkele beddenbakken (15), 1 wieg met beddengoed (15), 7 waterpotten (0,75), 1 grote nachtstoel in acajou met accessoires (22), 16 matrassen (32,5), 11 oorkussens (6), 8 peluwen (6/10/13), 13 paar dubbele beddenlakens (16), 20 paar gewone lakens (12), 22 wollen dekens (10), 1 gewatteerde bedspei (10), 1 nachtlamp met verguld porselein (10), 7 vloermatten, karpetten (7,5), 3 grote kartonnen dozen voor hoeden en kleren (5).

Andere kamers

1 grote tafel in acajou (60), 1 lange tafel voor de dienst (*servante*) o.m. om schotels op te plaatsen (40), 32 stoelen (1,75), 1 tafel in acajou (7,5), 2 gewone tafels (1,5), 1 schouwgarneet (10), 1 tafeltapijt (12), 2 kleinere, harige tapijten (4,5), 1 bank (1), 1 plooistoel (6), 2 vloermatten (7,5), 1 koffer (5), 1 buffet met huisvoorraad (30), diverse tafel- en voetmatten (12), 1 tochtscherm voor de haard (*paravent*) (9), 1 salonbelletje (14), 2 haardijzers⁴³ (6,5), 1 voetstoof met koperen accessoires⁴⁴ (5,5).

⁴² De inventaris vermeldt, op des petits bijoux (11) en 1 grote en 1 kleine schildpaddenkam na, enkel kledij.

⁴³ Ijzeren stangen in de haard die het brandhout dragen.

⁴⁴ Dit toestel, een met gloeiende houtskool gevuld voetbankje, werd door de rijkere dames gebruikt in de salon (tijdens het lezen, borduren, kantwerken), in de koets en zelfs in de kerk, om de voeten te verwarmen. Het werd ook wel eens onder de wijde rokken geplaatst. Dit inspireerde het gewone volk tot allerlei grappen in de stijl van het oude volksliedje dat mijn vader vaak zong:

D'er ging een wijveke naar 't lof,

't was om te doen een offerande.

En ze zette heur vierpotje onder heur rokske

en heel heur kuilke schoot in brande.

Labberdoes, labberdoes, enz.

Eetgerei, serviezen, garnituren

1 olieservies in wit sèvres (125), 4 bouillonserviezen in wit, verguld porselein (3), 90 kristallen bier- en wijnglazen (0,75), 12 likeurglazen (0,75), 1 theedoos in citroenhout met staal gegarneerd (25), 2 likeurserviezen (*cabarets*) (6,5), tafelzilver en andere serviezen (250), Engelse tafelmegarnituren (24), 2 witte kommen met toebehoren (5), klein zilverwerk (72), 12 geplatineerde koffielepels, 6 tafellakens (10), 5 dozijnen servetten (1/per servet), 2 roodkoperen schalen (2,5), 3 dessertdozen in wit ijzer (5), 2 lepels en 1 kristallen mosterdpot (4), 1 zilveren suikertang (5,5), 2 kristallen karaffen (2), 9 gewone messen en 1 groot keukenmes (tot. 5,5), lepels, vorken en keukenglazen en 10 gewone borden (19), 10 theekopjes, 2 theekannen, 2 gewone melkkannetjes (14), 1 koperen koffiekkan (10), 1 koffiemolen (5), 1 filter (4).

Toebehorend aan mevr. Manilius:

2 zilveren couverts (15), 1 zilveren couvert van kleinere afmeting (10), 1 zilveren dessertlepel (6), 6 bierglazen (0,5).

Vloer- en wandbekleding, decoratie, siervoorwerpen,

gelijkvloers: vloertegels en parket (in de kapel) - verdieping: parket - tapijten, vloermatten, karpetten - slaapkamers, woonkamer: behangpapier - 12 venstergordijnen in mousseline, 1 gordijn in blauwe satijn (8), 1 gordijn in blauwe zijde (3), 1 grote spiegel (85), 6 gordijnen (2,5), 1 schoorsteenkleed (schouwkleed) (4,5), 5 spiegels van kleiner formaat (7), 1 doosje in acajouwortel, 1 sabel (6), 1 dolk gegarneerd met ivoor, stenen en verguldsel (15), 2 platina kandelaars (15), 2 speldenkussens (kantwerkkussens) met toebehoren: scharen, etuis, zijde, zilveren vingerhoeden (20), 5 pennenmessen met meerdere lemmetten en paarlemoeren hecht (9), 2 gegraveerde kristallen ruiten (3), 1 gegarneerd *conservatif*(?) in schildpad, met etui (10) 2 grote, gegarneerde manden (5), 4 kleinere gegarneerde manden (1,5), 1 bloemenmand (7), 1 stenen, levensgroot Mariabeeld (15), 1 stenen vaas (7), kannetjes, aardewerk, grote vazen, enz. in glas en faience (10), 2 bronzen schalen met toebehoren (2,5), 1 paar sokkels (4,5), 1 volière (8), 1 pendule met slinger en sleutel (80), 1 schilderij op gedecoupeerd hout: katten naar natuur geschilderd (6), 1 madonna op koper geschilderd door Ballufoblong (15), 5 mooie geografische kaarten van Hérissou (1,5).

Voorraad

rode bordeauxwijnen (180), madeirawijn, chablis, e.a. (92), diverse huishoudvoorraden (100), flessen bier (8), flessen punch, 4 flessen likeur (30), 4 hammen (5,5), 2 suikerbroden (3), dozen aspic (8), 1 zak houtskool.

Varia

speelgoed (tot.15), bureaubenodigdheden: papier, pennen, inkt... (5), 1 gegraveerde plaat met 200 visitekaartjes, *L'improvisateur français*, werk in 12 boekdelen (21), 1 atlas met aardrijkskundige kaarten (10), 1 dameslorgnet (6), 1 gebedenboek van mevr. Manilius (2,5), 1 gebedenboek van het kindermisje (1,5), 1 in leder gebonden "Goede week" en 3 almanakken (12), 1 dubbel whistspel (10), fiches (*jetons*) voor het whistspel, 1 volledig lottospel (5), 1 tweeloop jachtgeweer met slagpin (50), 1 eenloop jachtgeweer met slagpin (20), 1 eenloop jachtgeweer met slagpin in gietijzer, gegaardeerd met koper (7,5), 1 werkmand (1), 1 grote mand (1), 2 kleine manden (1), 1 grote tenen mand met handvatten (4), naaigerei: katoen, naalden, lint, etui, vingerhoed, enz. (5), 1 spuit (*seringue*) met doos in acajou (15), 1 handwerk-tas met toebehoren, o.m. breinaalden en breiwerk (8), verschillende borstels: huis-houd- en kleeorbortels (17), 1 stallantaarn, 2 roskammen, 1 karwats (17).

BRONVERMELDING VERWERKTE ILLUSTRATIES

M. CONRADS, G. KLINKHAMER, *Elseviers kostuumgids, westerse kledingsstijlen van de vroege middeleeuwen tot heden*, Antwerpen, 1981.

Afb. 1, p. 94 *De vrouw draagt een voetvrije zijden japon met luifelhoed, parasol en reticule. De man heeft over zijn geruite vest een bruine redingote. Om de boord draagt hij een gestrikte das.*

Afb. 2, p. 90 *De vrouw draagt een zijden japon, hooggesloten, met korte pofmouwen en lange ondermouwen. Als accessoires een grote hoed met afhangende linten en een cachemir sjaal. De man draagt een frac, vest en broek met souspieds, platte schoenen met strikken en een hoge hoed.*

Afb. 5, p. 88 *Nauwsluitende redingote of zeer wijde garrick.*

L. BRUNIN, *Geschiedenis van het kostuum*, Antwerpen, 1963.

Afb. 3, p. 84 *Kledij 1832-1833, Louis-Philippe 1830-1848.*

Afb. 4, p. 83 *Lakense redingote en fluwelen broek; twee gilets; hoge hoed.*

Afb. 6, p. 85 *Man in négligé: lange, witte broek met voetriempje, habijt en hoge zijden hoed.*

Afb. 7, p. 85 *Jachtkledij.*

BIBLIOGRAFIE

ALEXANDER S., *De negentiende eeuw, een betwiste erfenis*, Kapellen, 1998.

BRUNIN L., *Geschiedenis van het kostuum*, Antwerpen, 1963.

- BOONE M., *De Gentse staten van goed als bron voor de kennis van de materiële cultuur; mogelijkheden en beperkingen (late middeleeuwen en vroege moderne tijden)*, in: DAELEMANS F., *Bronnen voor de geschiedenis van de materiële cultuur: staten van goed en testamenten. Handelingen van de studiedag te Brussel, 24.10.1986*, Brussel, 1988, XX+206 p. (Archief- en Bibliotheekwezen in België, Extranummer, 25-2).
- BOURGEOIS I., *Decoratieve voorwerpen en binnenhuisversiering te Gent in de 18e eeuw. Vloer- en wandbekleding, gordijnen, schilderijen, spiegels*, in: *Oost-Vlaamse Zanten*, 63e jrg., nr. 2, 1988.
- BRAUDEL F., *Civilisation matérielle économie et capitalisme (15e-18e siècle), I, Les structures du quotidien: le possible et l'impossible*, Parijs, 1979.
- CONRADS M., KLINKHAMER G., *Elseviers kostuumgids, westerse kledingstijlen van de vroege middeleeuwen tot heden*, Antwerpen, 1981. (Afkorting in tekst: EKG).
- COPPEJANS-DESMEDT H., *Bijdrage tot de studie van de gegoede burgerij te Gent in de 18e eeuw*, Brussel, 1952.
- PISTERS I., *Gentse woninginterieurs in de 18e eeuw, Bedden, tafels, toilet-, zit- en opbergmeubels*, in: *Oost-Vlaamse Zanten*, 63e jrg., nr. 2, 1988.
- SOLY H., *Materiële cultuur te Gent in de 18e eeuw. Een terreinverkenning*, in: *Oost-Vlaamse Zanten*, 63e jrg., nr. 1, 1988.
- TERRYNS C., *Tafelen en tafelgerei in Gent*, in: *Oost-Vlaamse Zanten*, 63e jrg., nr. 1, 1988.
- VAN RYCKEGHEM J., *Eenvoud en raffinement, Kleding en sieraden te Gent*, in: *Oost-Vlaamse Zanten*, 63e jrg., nr. 1, 1988.
- VOSKUIL J.J., *Boedelbeschrijvingen als bron voor de kennis van groepsvorming en groepsgedrag*, in: *Volkskundig Bulletin*, nr. 1, 1987, pp. 30-58.
- WEYNS J., *Volkshuisraad in Vlaanderen: Naam, vorm, geschiedenis, gebruik en volkskundig belang der huiselijke voorwerpen in het Vlaanderland van de Middeleeuwen tot de Eerste Wereldoorlog*, 4 delen, Brussel, 1974.

NEGENTIENDE-EEUWSE PLAATSNAMEN ALS NIEUWE STRAATNAMEN IN 'DE BOOMBOSVERKAVELING'

André Van De Sompel

Inleiding

Vanaf het midden van de twintigste eeuw werden in Vlaanderen op grote schaal landbouwgronden verkaveld voor woongebieden. Bij de keuze van de straatnamen lieten bevoegde instanties zich verleiden tot goedkeuring van nietszeggende en lukraak gekozen straatnamen.

De Nederlander De Wit stelde reeds in 1957 dat de karakteristieke streek- en veldnamen meer en meer verbasterd, onherkenbaar en onverstaanbaar werden. Wat nog erger was, vond hij, was dat ze totaal in onbruik raakten. Om te verhinderen dat die benamingen totaal zouden verdwijnen, kon men ze best toekennen aan de straten in de ontelbare nieuwe verkavelingen.

Voor de straatnamen van de verkaveling in het in de omgeving van Kalkendorp gelegen woningsuitbreidingsgebied langs de Boombosstraat vroeg de Gemeentelijke Cultuurraad begin 1996 suggesties. Samen met de toenmalige voorzitter van die raad, Eugene Bogaert, werd daarover nagedacht. We gingen op zoek en vonden plaatsnamen in negentiende-eeuwse bronnen.

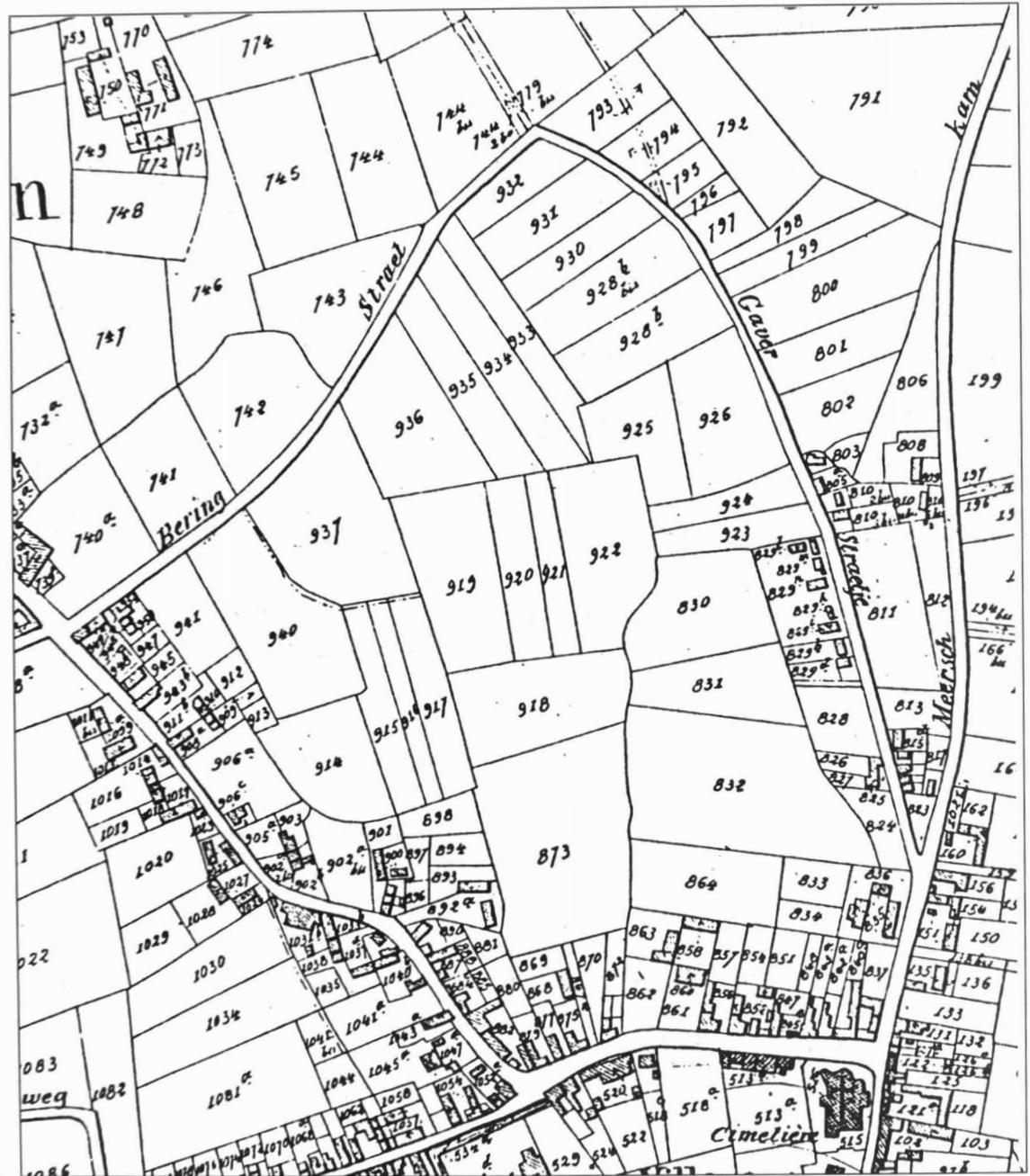
Dat resulteerde in een voorstel aan de gemeentelijke Cultuurraad, op datum van 26 maart 1996. Daarin werd de voorkeur uitgedrukt om nieuwe straatbenamingen op basis van oudere plaatsnamen te kiezen.

1. De toponiemen in de verkavelingsite

Het woonuitbreidingsgebied Boombos wordt begrensd door Kalkendorp, Vromondstraat, Berringstraat, Boombosstraat en Uitbergsestraat.

a. Plaatsnamen in gebruik in het begin van de 19e eeuw

Diegenen die thuis zijn in de toponymie zullen terecht opmerken dat een aantal 19e-eeuwse plaatsnamen in niets meer verwijzen naar de oorspronkelijke. Gronden konden bijvoorbeeld na verandering van toestand, opdeling of verkoop een andere benaming krijgen. Ook het niet of niet meer begrijpen van de oorspronkelijke benamingen, kon, zowel in de volksmond als bij gebieds- en taalvreemde ambtenaren,

Illustratie 1. Situering woonuitbreidingsgebied Boombos.

aanleiding geven tot vervormingen.¹

De plaatsnamen die we hierna bespreken, werden bij de oppuntstelling van het kadaster in het begin van de 19e eeuw genoteerd in twee werkdocumenten:

- een *Aanwijzend Tableau der Eigenaars Grond - Eigendommen en der zelve grootte* uit 1826, opgemaakt door en in gebruik bij de dienst Registratie der Domeinen te Aalst, met concordantietabellen tussen de toponiemen en de overeenkomstige kadasternummering.
- de *Aanwijzende Tabel der grond-eigenaren der ongebouwde en gebouwde vaste eigendommen*, Kalken, goedgekeurd op 14 juli 1834.

Om die plaatsnamen te situeren, maakten we gebruik van de parcellaire kaart van Popp (omstreeks 1860). We beperkten ons niet tot de weergave van de toponiemen uit het verkavelingsgebied. We hadden ook interesse voor de benamingen voor de gronden in de twee aanleunende gebieden (zie illustratie 3).

In een van die twee aanleunende gebieden, de Gaver, lag een oude omwalde hoeve met toegangsdreef. Die hoeve, met daarrond heel wat grondgebied, werd in het begin van de 19e eeuw bewoond door twee families Verstraeten, met als familiehoofden Bernard en Pieter.

De toponiemen uit het gebied omgeven door de Vromondstraat, Kalkendorp, de Uitbergsestraat (op Poppkaart: *Meerschkam*, moet zijn Meerskant) en de Vaarschootstraat (op Poppkaart: *Meerschstraat*), werden hieronder weergegeven per gebied (A, B of C ; zie illustratie 2). Op de Poppkaart draagt de Boombosstraat de benaming *Gaverstraetje*.

We hernoemen enkel die stukken grond waarvoor in het werkstuk van 1826 plaatsnamen stonden genoteerd.

Gebied A (Sectie C, nrs. 824 tot 953)

824: *Boombosch*

828: *den Logting*

829: *Cauterken*

830: *Berrinck*

¹ Een vergelijking van de oudere toponiemen met diegene die in de eind-twintigste-eeuwse kadasterfiches werden opgenomen, gaf een onthutsend resultaat. De benamingen werden in de loop van de negentiende eeuw blijkbaar door Vlaams-onkundige bedienden overgeschreven. Zo werden bijvoorbeeld de oorspronkelijke benamingen Muysenhol veranderd in *Muylenhof* en *De Braeke* in *De Craecke* en later in *De Kræcke*.

Op kadastrale kaarten werden namen genoteerd nu eens op het gehoor neergeschreven, dan weer uit oudere plaatselijke landkaarten gehaald. Prof. Dr. J. Lindemans had het over knoeiwerk van de *barbaren van het kadaster* (DE WIT R.J., *Kadaster; ruilverkaveling en toponymie*, Brussel, 1957, p. 18).

- 831: *Advocaetjen*
- 832: *Grooten Acker* (1 ha 15 a 20 c a groot)
- 833-836: *Hofstededorp*
- 844-848: *Huys dorp*
- 858-864: *Dorp*
- 867-873: *Verschuerens hofstede*
- 876-885: *Dorp en Dorphofstede*
- 886-888: *Vromondstraat*
- 889-890: *Dorp*
- 895-901: *Dorp*
- 916: *Kerkakker*
- 918: *Berrinck*
- 919: *Den agtersten Berrinck*
- 921: *Den Berrinck*
- 922: *Voorsten Berrinck*
- 923: *Kerkackerken*
- 925: *Byle*
- 926: *Kerkakker*
- 928-930, 933-934: *Kauter*
- 935-938: *Beeckstuk* (in 1834: ook nr. 939)
- 939-940: *Dam*
- 941: *Hofland*

Gebied B (Sectie C, nrs. 730-778)

- 730-731: *d'Haeye*
- 733-740: *Vromontstraat*
- 741-742: *Muysenhol*
- 744 en 746: *Bunderakker*
- 745: *Haentjensacker*
- 748-754, 760-764, 770-773: *Gaever*
- 755-756: *Lettereed*
- 766-767: *Gaveracker*
- 768-769: *Dreve*
- 774-776: *Den Buyst*
- 777-778: *Landegemsakker*

Gebied C (Sectie C, nrs. 779-823)

- 779-781: *Den Tuyn*
- 782: *Wegelacker*
- 783: *Kerkacker*
- 784: *Meirskant*

788, 790-791: *Braecke*

792: *Zandvleuge*

795: *Den Bosch*

796-797: *Kauterken*

801: *Langstuk*

802-803: *Beeckstuk*

816-817: *Boombosken*

821-823: *Boombosch*

b. Betekenis van de plaatsnamen in functie van de ontginningsgeschiedenis

Naar de ontginningsgeschiedenis van Kalken en specifiek naar het stuk grond gelegen tussen Kalkendorp, Vromondstraat, Vaarschootstraat en Uitbergsestraat, is nog weinig onderzoek verricht. Volgens J. De Wilde kan bij de studie van die geschiedenis op basis van de plaatsnamen het best gewerkt worden met kavelfiches. Daarmee kan men de oudere eigendomsgroepen samenstellen. We beschikken niet over de resultaten van zo een degelijk en nauwgezet plaatselijk tijdrovend onderzoekswerk.

Wanneer we de Poppkaart grondiger bekijken, dan moeten we, zonder veel opzoekingswerk te verrichten, vaststellen dat een aantal stukken grond doorsneden zijn door de latere aanleg van straten. Vooral voor de Boombosstraat gaat die stelling op. De toponiemen *Gaever*, *Berrinck*, *Boombos(ken)*, *Kauter* en *Kerkakker* behoren wellicht tot de oudste in dat gebied. De andere toponiemen werden gebruikt om bij een verdere opdeling van die gronden door vererving of door verkoop de nieuwe stukken grond te kunnen benoemen en te onderscheiden.

De hiernavolgende verklaring van de plaatsnamen moet gezien worden als een zeer vrije interpretatie van gegevens uit allerhande toponymische naslagwerken.

Enkele plaatsnamen verwijzen naar de natuurlijke gesteldheid, de onontgonnen toestand en naar de toestand kort na die ontginning. De benaming *Gaever* is een vrij algemene benaming voor moerassige en natte gebieden. De oude plaatsnaam *Berrinck* verwijst naar de woeste en onbebouwde toestand. De aanwezigheid van (kleine) bossen moet de naam *Boombosch* verduidelijken. De benaming *Kauter* verwijst naar een stuk grond dat, in tegenstelling tot de gronden die *Berring* of *Berrinck* genoemd werden, op het moment dat de benaming gegeven werd, op het punt stond bebouwd te worden. Onbewerkte stukken grond, eventueel in het kader van het drieslagstelsel, konden de naam *Braecke* krijgen. De benaming *Zandvleuge* verwijst naar een zandig gebied, mogelijk een zandige opduiking in het laaggelegen gebied, waar de winden het zand doen opwaaien. Verder zijn er de akkers. Een aantal stukken grond werden in 1826 nog met de benaming *Kerkakker* aangeduid. De verklaring ervan hoeft wellicht geen verdere uitleg dan dat die gronden ooit de kerk toebehoorden of dat het tiendrecht na het in cultuur brengen ervan toebehoorde aan de kerk (de novale tienden). De term *d'Haege* kan verwijzen naar een haag ter bescher-

ming van de landbouwgronden tegen de wind. Benamingen als *Hofstede*, *Logting* en *Tuyn* zijn evenveel getuigen van bewoning.

De benaming *Beeckstuk* verwijst naar stukken land die aan de rand van een beek gelegen zijn, in dit geval enerzijds aan een beek gelegen langsheen de Berringstraat en anderzijds gelegen langsheen de huidige Boombosstraat. Die Boombosstraat werd in een kadastrale mutatieschets van 1869 trouwens aangeduid als *Beekstraat*. De kronkelende afbakening van de zuidkant van de gronden nrs. 873, 918 en 922 doet in elk geval denken aan een natuurlijke grens in de vorm van een beek(je). *Dam* verwijst naar een waterkerend bouwwerk aan de bovengenoemde beek of als onderdeel van een overstromingspreventief bouwwerk ter bescherming van Kalkendorp. Vergeten we niet dat de huidige Uitbergsestraat een deel was van de winterdijk langs de Schelde en daardoor een van de oudste straten van Kalken is. De toestand van die verbindingsweg met vooral Uitbergen was meestal barslecht. Tussen de Uitbergsestraat en de Schelde lagen de meersen. Het moet ons dan ook niet verwonderen dat de benaming *Meirskant* eveneens voorkomt. De wegel die over de *Wegelakker* liep, verbond bestaande wegen.

Een aantal plaatsnamen duiden de (vroegere) eigenaars of pachters aan: *Landegemsacker*, *Haentjensacker* en *Verschuereus hofstede*. Het *Advocaetjen* was in 1826 eigendom van een rentenier uit Dendermonde en verwijst dan ook vermoedelijk naar het beroep van een (vroegere) eigenaar. In 1834 was het stuk grond eigendom van een Kalkense inwoner.

De vorm en de grootte van de stukken grond was een andere bron van naamgeving. De benaming *Groten Akker* spreekt voor zichzelf wanneer we de oppervlakte ten opzichte van de errond liggende stukken grond bekijken. Andere voor de hand liggende benamingen zijn *Bunderakker*² en *Langstuk*. Het toponiem *Byle* vindt een verklaring in de vorm van het stuk grond: die doet aan een bijl denken.

Een verklaring voor de benamingen *Muysenhol*, *Den Buyst* en *Lettereed* moeten we schuldig blijven.

2. Toponiemen als nieuwe straatnaam

In Laarne-Info-Kalken van mei 1999 werden *Hofstede*, *Bunderakker*, *Groten Akker*, *Zandvleuge* en *Dam* als nieuwe benamingen voor de straten uit de nieuwe verkaveling aan de bevolking voorgesteld. Tot 30 mei 1999 kon iedereen opmerkingen en

² Een bunder was een oppervlaktemaat en was 1,34 ha groot.

bezwaren indienen bij de gemeentelijke dienst Ruimtelijke Ordening.

De Gemeentelijke Culturele raad adviseerde de benaming *Hofstede* te vervangen door de benaming *Beekstuk*.

Op de gemeenteraad van 6 april 2000 viel de definitieve beslissing over de straatnamen: Zandvleuge, Bunderakker, Groten Akker, Beekstuk en Dam.

Het is een goede zaak dat enkele toponiemen als straatnaam aanvaard werden, maar het is evenzeer belangrijk te weten uit welke bronnen en uit welke tijdsperiode die gehaald werden.

Bronnen

Onuitgegeven bronnen

- Gent, Ministerie van Financiën, Archief Kadaster, Kalken.
Aanwijzende Tabel der grond-eigenaren der ongebouwde en gebouwde vaste eigendommen, Kalken, goedgekeurd op 14 juli 1834.
- Kalken, verzameling Marcel Meys.
Aanwijzend Tableau der Eigenaars Grond - Eigendommen en der zelve grootte uit 1826, opgemaakt door en in gebruik bij de dienst Registratie der Domeinen te Aalst, met concordantietabellen tussen de toponiemen en de overeenkomstige kadastrumnummering.
- Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, Kaarten en plattegronden, Poppkaart Kalken.

Werkstukken

- Voorstel straatbenaming door Eugeen Bogaert en André Van De Sompel, in opdracht van de gemeentelijke cultuurraad, dd. 26 maart 1996, ter bespeking in de Cultuurraad van 28 maart 1996.
- Vraag verduidelijking aangebrachte plaatsnamen of toponiemen door mevr. Edith Wylocke, 22 januari 1999.
- Brief Stichting Sint-Pietersfeest Kalken aan het College van Burgemeester en Schepenen van en te Laarne, 12 februari 1999, met twee schetsen: advies straatnamen verkaving Boombosstraat en situering en verklaring toponiemen. Met dank aan Marcel Meys.
- Vraag advies straatnaamgeving verkaveling Boombosstraat door het College van Burgemeester en Schepenen van en te Laarne aan de gemeentelijke Cultuurraad, 16 april 1999.
- Laarne-Info-Kalken, mei 1999, p. 6 en 7.
- Advies Gemeentelijke Cultuurraad Laarne aan het College van Burgemeester en Schepenen van Laarne, 12 augustus 1999.

- PELEMAN M., Nieuwe straatnamen verkaveling Boombos, in: Het Nieuwsblad, 18 januari 2000.
- Beslissing Gemeenteraad Laarne van 6 april 2000.

Bibliografie

- DE WILDE J., *Opvatting en uitbouw van de plaatselijke geschiedenis*, Voorlichtingsreeks nr. 1, Oost-Vlaams Verbond der Kringen voor Geschiedenis, Gent, 1949, p. 3-31.
- DE WIT R.J., *Kadaster; ruilverkaveling en toponymie*, in: *Nomina geographica Flandrica, Studiën 9*, Brussel, 1957.
- GYSSELING M., *Een inleiding tot de toponymie van Oost-Vlaanderen*, Voorlichtingsreeks nr. 3, Oost-Vlaams Verbond der Kringen voor Geschiedenis, Gent, 1950, 10p.

DE BOOMBOSSTRAAT: TWEE FOTO'S TER HOOGTE VAN HERBERG *DEN PLEZANTEN HOEK*

André Van De Sompel en Eugene Bogaert

Informatie: Louise Van De Wiele en
Petrus De Wilde

Foto's: René Borglioën ? Martha Troch
(deelnemers koffietafel)
Louise Van De Wiele (uitbaters herberg)

In aansluiting op het artikel *19e-eeuwse plaatsnamen als nieuwe straatnamen in 'De Boombosverkaveling'* vonden we het passend om twee foto's, genomen in de Boombosstraat, uit de periode kort vóór W.O. II te becommentariëren.

Illustratie 1. Koffietafel voor de vrouwelijke bewoners uit de wijk De Boombos, 1939.

De groepsfoto werd op 22 juni 1939 genomen ter gelegenheid van een koffietafel voor de vrouwelijke burens op het diamanten huwelijksjubileum van het echtpaar Stefaan Borglioën (1851-1942) en Amelia Odila Van De Weghe (1856-1942).

De groep poseerde in de Boombosstraat, aan de westgevel van het huis, toen bewoond door Remi Cotman (1891-1940) en Sidonie Van Acker (1892-1945), op het pleintje vóór herberg *Den Plezanten Hoek*. Die herberg, te situeren rechts van de gefotografeerde groep, werd sinds augustus 1935 gehouden door Eduard Van De Wiele (1869-1951) en Victorine Auman (1879-1965). Het bleek toen de enige herberg in de huidige Boombosstraat, vanaf de splitsing met de Uitbergensestraat, te zijn.

Café *Den Plezanten Hoek* was eigendom van de brouwerij Cremers uit het dorp. Dat waren trouwens de meeste andere herbergen uit de Uitbergensestraat eveneens. In dat deel van de wijk Boombos waren een tiental herbergen gevestigd.

Het uithangbord van café *Den Plezanten Hoek* bestond uit een bord met rode omlijsting met op een grijze achtergrond de in het rood geschilderde benaming.

Tussen het eerder vernoemde huis en de herberg liep een weg die de Boombosstraat met de Uitbergense straat verbond.

De jubilarissen hadden alle vrouwen uit de buurt uitgenodigd op een koffietafel in de voornoemde herberg. Zij baatten een winkel uit, onderverdeeld in twee specialiteiten: algemene dagdagelijkse winkelwaren, met als succesartikel ijscreem, en kledij. Naar verluidt kon men bij hen, in de winkel of in de keuken, ook een pintje drinken. Dochter Judith Borglioën (1898-1991) en Rene Casimir Praet (1898-1972) waren de laatste uitbaters van die winkel.

Wie op de foto prijkt, lijkt ons van minder belang. Belangrijker is dat we een idee krijgen van de klederdracht die de burens aantrokken om naar een feest te gaan. Een aantal oudere vrouwen droegen is zondags of bij feestgelegenheden zwarte voor-schotten van satijn. Wie goed kijkt, bemerkt enkele jongere dames met een sigaret in de hand of in de mond...

Muzikant Albert *Scheppers De Fré* (1911-1984), links van de groep, zorgde voor de muzikale noot.

In de herberg voerden na de koffietafel twee deelnemers een ludiek spel op, door Louise Van De Wiele *lappekettens* genoemd. Dat spel bestond erin dat twee vrouwen op de rug naast elkaar op de grond gingen liggen, de een met de voeten ter hoogte van het hoofd van de andere. Om beurten moesten ze de benen opwaarts bewegen, waarop ze moesten proberen op elkanders achterwerk te kletsen...

Het huis op de achtergrond van de foto werd in de loop van de jaren afgebroken. Rond de vroegere herberg werd een gevelsteen gemetseld. De verbindingsweg tussen de Boombosstraat en de Uitbergensestraat ligt er nog en komt in de Uitbergensestraat uit tussen de herberg Groenemeersen en het eethuis De Lindehof.

Illustratie 2. De uitbaters van de herberg *Den Plezanten Hoek* anno 1935.
Van links naar rechts: Edouard Van De Wiele, Maria Van De Vijver, Victorine
Auman en Edmond Troch.

Foto 2 werd genomen ter gelegenheid van de jaarmarkt van Kalkenkermis 1935. Edouard en Victorine hadden twee familieleden uit de Lokerense wijk Staakte op bezoek. Het was toen onder andere de gewoonte dat tijdens kermissen fotografen langskwamen om, wie het wilde, op de gevoelige plaat vast te leggen. De vier personen werden gefotografeerd vóór herberg *Den Plezante Hoek*.

EEN GALLO-ROMEINS BEELDJE GEVONDEN OP DE BELDERIKSITE (BEERVELDE)

Johan R.J. De Wilde

A. Vondstomstandigheden

Enkele jaren geleden werd op een bebouwd perceel ten oosten van de Reigerstraat op Beervelde-Lochristi een beeldje gevonden¹. Het perceel maakt deel uit van de Belderiksite aldaar². De vondst geschiedde bij het spitten in de moestuin dichtbij de walgracht tussen perceel D 710 (Grote Belderik) en D 706 (Kleine Belderik)³. Het betreft een losse vondst.

De plek behoort tot de heidegronden in het noordelijk gedeelte van de vroegere enclave Ertbuur. De vindplaats ligt 600 tot 700 meter ten noorden van de Laarnse toponiemen te Cattenaye en de Reiger, waar reeds eerder vondsten uit de Romeinse tijd werden gedaan⁴.

B. Beschrijving van de vondst (zie fig. 1)

Het hoofd en de nek van het beeldje ontbreken, evenals de benen, vanaf halverwege de dijten tot en met de voeten.

In bewaarde toestand is het figuurtje 6,7 cm groot. Het is vervaardigd in witgele keramiek en weegt 44 gram. Op de linkerzijde is een duidelijke naad te zien; het beeldje is dus vervaardigd door middel van twee vormhelften (voor- en achterzijde). Desondanks is het niet hol. Wel bevindt zich onderaan ongeveer in het midden een smal gaatje met een diepte van 1,8 cm. Dit kan erop wijzen dat het beeldje werd hersteld of dat het bij middel van een pin rechtop werd gesteld. Het gaat om een naakte vrouwenfiguur. Beide handen bevinden zich voor de borst. De rechterhand bevindt zich het hoogst en is leeg, de linkerhand bevindt zich iets lager en houdt een grote vogel (duif?) vast. De armen zijn te kort weergegeven in verhouding tot de rest van het lichaam. Navel en abdomen worden vrij sterk geaccentueerd. Op de rugzijde wordt enkel de ruggengraat door een ondiepe rechte gleuf aangegeven.

¹ De eigenaar van het perceel verkiest anoniem te blijven.

² Over de laat-middeleeuwse Belderiksite zie J. De Wilde, *De enclave Ertbuur van de vroege Middeleeuwen tot ca. 1600; peiling naar het ontstaan en de ontwikkeling van een plattelandsgehucht*, in: *Castellum*, XIII nr. 3-4, 1996, p. 53-56. Een studie over dit pachtgoed is in voorbereiding door ondergetekende.

³ Archief van de geschiedkundige kring Castellum. P.C. Popp, *Atlas cadastral de Belgique. Province de Flandre Orientale. Arrondissement de Termonde. Canton de Wetteren. Plan parcellaire de la commune de Laerne*, Brugge, z.j.

⁴ E. Balthau, *Archeologisch inventaris Vlaanderen. Band III. Laarne*, Gent, 1984, p. 139-143 (LA 28), p. 194-199 (LA 53) en p. 240-263 (LA 71).

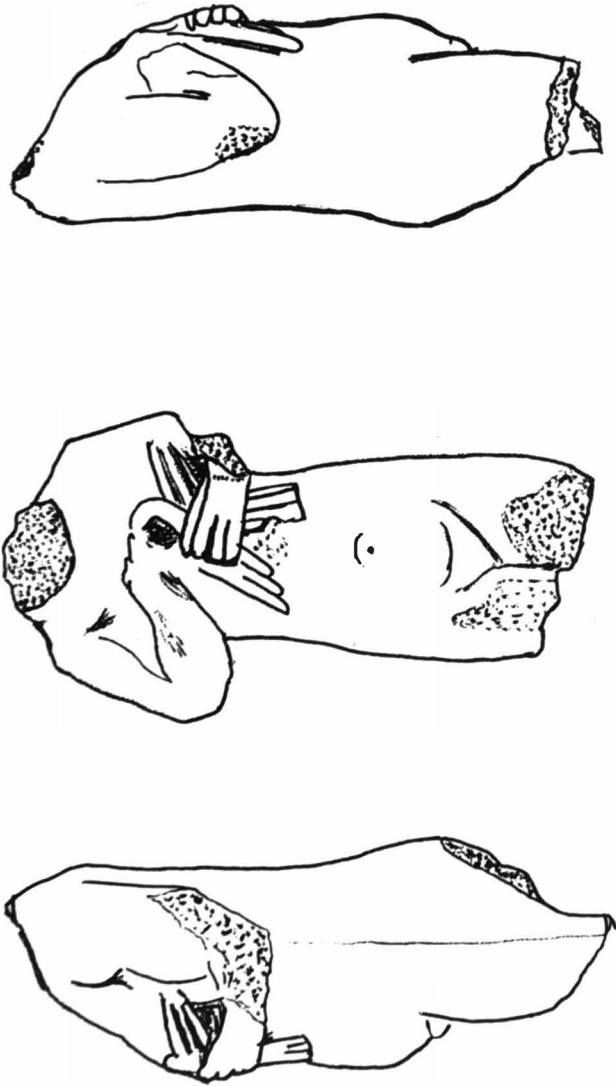

Fig. 1 Voor- en zijaanzichten van het Gallo-Romeins beeldje (Belderiks site).

C. Vergelijking met een ander exemplaar

Het Belderikfiguurtje is niet uniek. In 1947 werd in Beveren een nagenoeg identiek beeldje gevonden. De vondst werd 20 jaar later gepubliceerd⁵. De bij dat artikel gepubliceerde foto is wel wat wazig en vergroot, maar laat toch een vergelijking toe⁶. Net zoals bij het Belderikbeeldje zijn bij het exemplaar in Beveren de benen en het hoofd afgebroken. Voor de bewaarde gedeelten zijn de gelijkenissen frappant. De houding is identiek. Bijvoorbeeld: van de linkerhand is enkel de duim niet zichtbaar. De vogel wendt de kop naar de rechterhand; de vleugels van het dier worden weer gegeven door telkens 3 pennen, de staart door 5 pennen. De ene vleugel komt bij beide exemplaren gedeeltelijk voor de biceps van de linkerarm. Navel en abdomen worden op dezelfde manier gemarkeerd. Indien beide beeldjes even groot zijn - wat via de foto niet uit te maken is - dan zouden ze wel eens in dezelfde vorm vervaardigd kunnen zijn.

Het Beverense exemplaar werd geïnterpreteerd als een Venus met de duif. Venus zou fungeren als een soort moedergodin, terwijl de duif beschouwd werd als een symbool van het eeuwig leven⁷.

D. Belang van de vondst

Beeldjes in witte pijpaarde waren de minder dure vervangers van de bronzen beeldjes. Meestal werden zij hier ingevoerd uit Rijnlandse fabrieken, de vallei van de Allier, Bretagne en West-Frankrijk⁸.

Heel veel beeldjes geven vrouwen weer, vooral godinnen. De plaatselijke bevolking offerde ze als votiefgaven in de heiligdommen, stelde ze op in hun huizen of gaf ze mee als grafgiften aan de doden.

Aangezien het beeldje van de Belderiksite een losse vondst is, valt niet te achterhalen welke van bovenstaande categorieën hier van toepassing is.

Niettemin mag duidelijk zijn dat het figuurtje werd gebruikt in een religieuze context. In de regio van Laarne en Kalken zou dit meteen het eerste voorbeeld zijn van een vondst met religieuze inslag⁹.

⁵ M. De Wulf, *Gallo-Romeinse godenverering en invoerhandel in het Land van Waas, van Beveren en van Bornem*, in: *Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 70, 1967, p. 107-128.

⁶ Ibidem, p. 123. Waar het Beverense exemplaar zich heden bevindt, is ons onbekend.

⁷ Ibidem, p. 124. Venus is de Romeinse godin van de liefde en de seksualiteit. Zij assimileerde met de inheemse moedergodinnen.

⁸ P. Stuart, *Provincie van een imperium. Romeinse oudheden uit Nederland in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*, Leiden, 1986, p. 128-131.

⁹ Te Laarne werden immers gebruiksvoorwerpen gevonden (keramiek, een mantelspeld), te Kalken (Rot) munten en sporen van gebouwen.

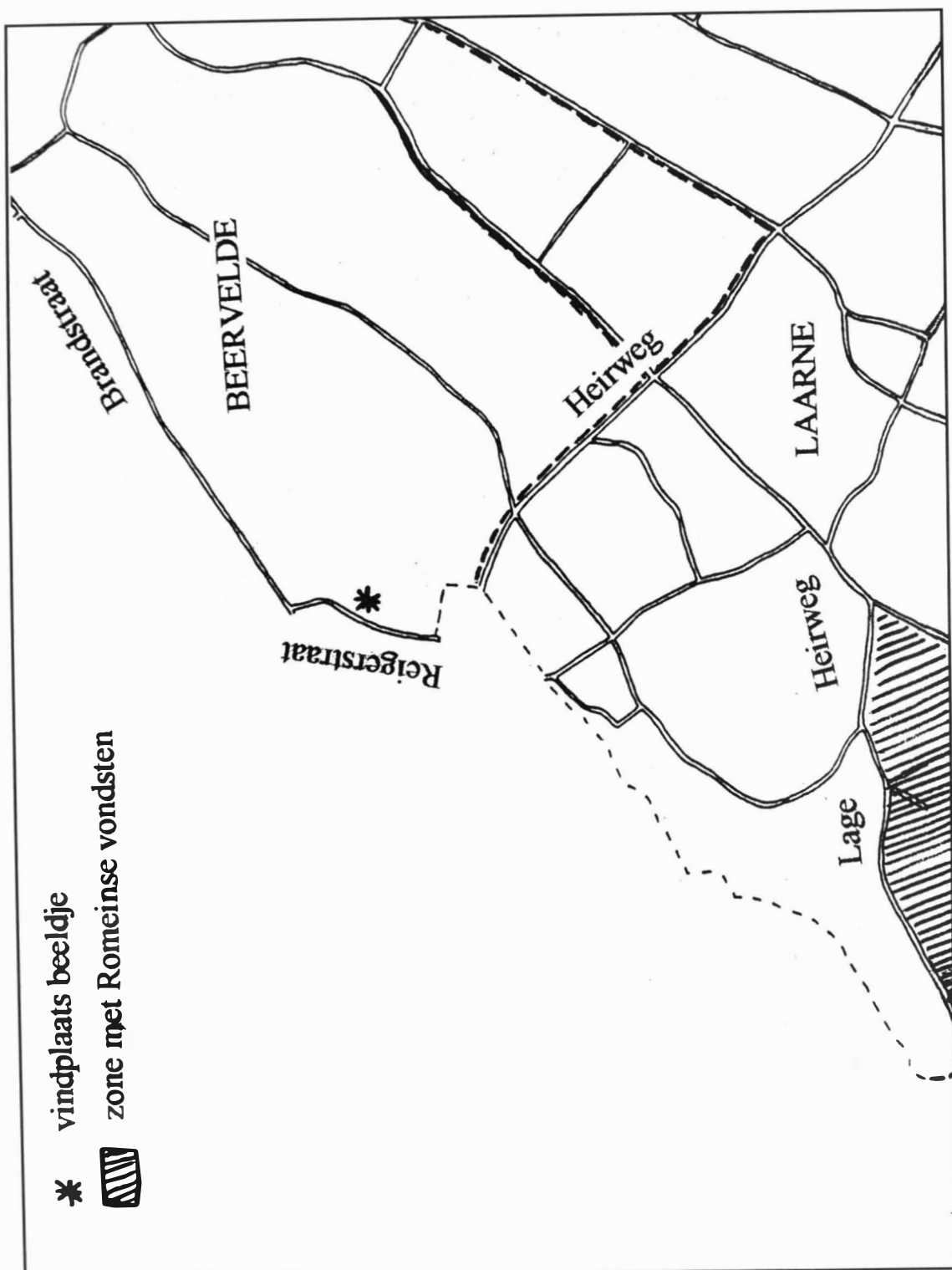

Fig. 2 *Situering van de Belderikvondst en de zone met andere Romeinse vondsten*

Beelden uit het verleden: Laarne

De ridderzaal in de zuidvleugel van het slot van Laarne herbergde tot in de 20e eeuw de wapenverzameling van de familie Christeyn, graven de Ribaucourt.

Deze foto uit de verzameling van Luc Walrave werd reeds gepubliceerd in "Laarne herzien" een uitgave van de Geschied- en Heemkundige Kring van Kalken en Laarne Castellum, z.p., 1991, p. 10.

Castellum

Driemaandelijks tijdschrift van de VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE

Dienst wettelijk Depot nr. B.D. 40.652

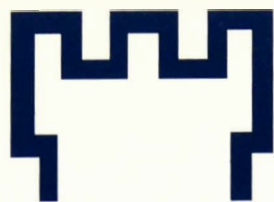
Oplage: 250 exemplaren

Omslagillustratie: Eeuwenoude linde op de erekoer van het slot van Laarne (ca. 1900)
(Foto familie Walrave-Desplenter)

INHOUD

Editoriaal	2
Materiële cultuur in een 19e-eeuwse Gentse industriëlenfamilie <i>A. Afschrift</i>	3
Negentiende-eeuwse plaatsnamen als nieuwe straatnamen in "De Boombosverkaveling" <i>A. Van De Sompel</i>	26
Beelden uit het verleden: Kalken	35
Een Gallo-Romeins beeldje gevonden op de Belderiksite (Beervelde) <i>J.R.J. De Wilde</i>	38
Beelden uit het verleden: Laarne	42

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdrage.
Teksten mogen worden overgenomen mits vermelding van de bron en de auteur,
en het toezenden van een exemplaar.

castellum

VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS
VAN KALKEN EN LAARNE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
JAARGANG XVII – NR. 3 – SEPTEMBER 2000

Afgiftekantoor: 9270 Laarne 1

castellum

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING
VOOR LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE**

BESTUUR

- Ere-voorzitter: **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries,**
Slot van Laarne, 9270 Laarne
- Voorzitter: **Marcel Meijs,**
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken, tel. (09) 367 55 06
- Bibliothecaris: **Antoon Afschrift**
Brandemanstraat 93, 9270 Laarne
- Penningmeester: **Lieven Hanselaer,**
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Redactiesecr.: **Johan R.J. De Wilde,**
Varensbos 29, 9920 Lovendegem
- Secretaris: **André Van De Sompel,**
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. (09) 367 83 54
- Leden **Eric Balthau,**
Termstraat 80, 9270 Laarne
Dirk Clerick,
Nerenweg 72, 9270 Kalken
Felix Waldack,
J. Van De Veldestraat 7, 9270 Kalken,
tel. & fax (09) 367 80 92,
e-mail: Felix.Waldack@advalvas.be

Verantwoordelijke uitgever: Johan R.J. De Wilde,
Varensbos 29, 9920 Lovendegem

EDITORIAAL

Ook voor dit kwartaalnummer opteerde het bestuur voor talrijke illustraties. Het voorliggend nummer telt drie bijdragen.

Eric Balthau peilt naar het waarom van een conflictsituatie in de kerk van Laarne in het begin van de 15e eeuw en besteedt daarbij aandacht aan de achtergrond van de twee betrokken families.

Johan De Wilde onderzocht de wetgeving van de Franse conscriptie (militaire dienstplicht) in de jaren 1798-1815. Meer bepaald komt het aspect van de broederdienst aan bod; uitgewerkt aan de hand van voorbeelden uit Laarnse families.

In "Beelden uit de verleden" gaat de aandacht naar de Bontinckmolen in het grensgebied van Kalken en Lokeren. De maalderij aldaar is nog steeds in werking.

We staan ook even stil bij het overlijden van Eugeen Bogaert.

Tijdens de Open Monumentendag Laarne, op 10 september 2000, wordt de geres- taureerde Aumansmolen officieel opengesteld.

De molen zal van 10 tot 18 uur vrij toegankelijk zijn voor het publiek en men voorziet maaldemonstraties en randanimatie.

Om die reden zal het laatste kwartaalnummer 2000 van dit tijdschrift ook een geschiedkundige bijdrage verschijnen over de Aumansmolen.

Daarnaast wordt een bijdrage voorzien met overzichten van Laarnse conscripts in het Franse leger (ca 1798-1814); zowel van jongens die stierven in militaire dienst, als diegenen die terugkeerden.

Het bestuur ijvert er ook voor de bibliotheekruimte in de Keistraat, waar onze boeken en tijdschriften opgeborgen zijn, nog dit jaar toegankelijk te maken voor de leden.

RUUTHEDEN OVER EEN VASTE PLAATS IN DE KERK VAN LAARNE IN 1425: FAMILIERUZIE OF UITING VAN SOCIALE EN POLITIEKE SPANNINGEN ?

Eric Balthau

Kerken zijn reeds sedert het ontstaan van het christendom plaatsen van rust en vrede. Sedert het einde van de 4de eeuw erkende de Kerk het recht van aangeklaagde en veroordeelde misdadigers, later ook van schuldenaars, om asiel te zoeken in kerkgebouwen. Hoewel in latere eeuwen hierop uitzonderingen werden gemaakt voor moordenaars, echtbrekers, verkrachters, ter dood veroordeelden en ballingen ligt het principe van het asielrecht nog steeds vervat in het huidige kerkelijk recht¹. In het kader van een groeiende beweging om de Godsvrede af te dwingen legden enkele concilies op het einde van de 10de eeuw de immuniteit of onschendbaarheid van het kerkgebouw vast². Niet alleen het kerkgebouw maar ook het kerkhof rond de kerk en het voorhof genoten van deze bijzonder vrede³. Profane handelingen, waaronder uiteraard geweldpleging, konden het interdict of de stopzetting van alle religieuze handelingen in het kerkgebouw tot gevolg hebben.

Kerken zijn echter geen plaatsen van rust en vrede gebleven. Tijdens de bekende vete tussen twee Gentse clans, de clan van Sint-Baafs en de clan Borluut, aan het einde van de 13de en aan het begin van de 14de eeuw had Jan Borluut in de Gentse Sint-Niklaaskerk een aanslag gepleegd op Arnulf Papenzoon, en na een kerkdienst werd op 7 januari 1296 Pieter de Visschere, een lid van de Borluut-clan, vermoord bij het westportaal van de Sint-Janskerk⁴. In 1354 werd op klaarlichte dag de Gentse poorter Heinric Alin in de Sint-Janskerk vermoord door de broers Simon en Goessin Rijn en enkele medeplichtigen, terwijl zijn broer Zeger Alin en een dienaar op het kerkhof om het leven werden gebracht⁵. Dergelijke geweldplegingen brachten uiter-

¹ W. NOLET, P.C. BOEREN, *Kerkelijke instellingen in de middeleeuwen*, Amsterdam, 1951, p. 103-104.

² J.-P. POLY, E. BOURNAZEL, *La mutation féodale X^e- XIIe siècle*, Nouvelle Clio, Parijs, 1991², p. 235 e.v.

³ R. C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, nr. 19, Brussel, 1954, p. 62-63; R. C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafprocesrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, jaargang XVIII, nr. 24, Brussel, 1956, p. 72-75.

⁴ W. BLOCKMANS, *Een middeleeuwse vendetta. Gent 1300*, Houten, 1987, p. 18 en 58-60.

⁵ P. ROGGHÉ, Het Alinshospitaal te Gent. De oorsprong van de vete tussen de Rims en de Alins, in: *Appeltjes van het Meetjesland*, 16, 1965, p. 132-145.

aard een grote commotie teweeg in de stedelijke gemeenschap van Gent en hadden allerlei gevolgen, zoals de stichting van jaargetijden en zelfs van een hospitaal. Voor een kleine plattelandsparochie als Laarne zijn er echter maar weinig bronnen die ons inlichten over dergelijke familievetes. Hoewel er geen moord met gepaard ging, was echter ook de kerk van Laarne in het begin van de 15de eeuw de plaats waar twee families meenden hun geschil te moeten oplossen.

Rond 1383 was er te Laarne een geschil ontstaan tussen Jan de Wilde en zijn echtgenote Katheline Blondeel enerzijds en Gheeraerd Luucx anderzijds⁶. Beide partijen waren zonder twijfel afkomstig van Laarne. De inzet van de twist was *een zitten of staan in de prochiekerke van Laerne*. Ook in de kerk van Laarne hadden sommige parochianen dus een vaste plaats die zij mochten gebruiken als staanplaats. Andere, ongetwijfeld meer vermogende families, konden zich echter ook een zitmeubel laten maken dat op deze plaats werd geïnstalleerd en dat enkel door hen tijdens de kerkelijke diensten mocht gebruikt worden. Op basis van welke argumenten beide partijen de plaats in de kerk opeisten weten niet, net zo min als wie oorspronkelijk rechten kon laten gelden. In elk geval nam de twist een dergelijke omvang aan dat de zaak voor het plaatselijke leenmannengerecht (*mannen*) werd gebracht. Het leenmannengerecht van de heerlijkheid Laarne, waarbinnen de plaatselijke heer overigens zowel de hogere als de lagere justitie bezat⁷, was dus blijkbaar niet alleen voor de criminele rechtspraak bevoegd⁸ maar ook voor de contentieuze rechtspraak. Dit belet uiteraard niet dat er tijdens deze twist ook criminele feiten, zoals slagen en vewondingen, kunnen gesteld zijn. Door het *wijsdomme ende zeggherscepe* van het leenmannengerecht werden Jan de Wilde en Katheline Blondeel in het gelijk gesteld waardoor zij de bewuste plaats in de kerk mochten gebruiken. Vermoedelijk overleed Jan de Wilde voor zijn echtgenote. Katheline Blondeel kon echter *haer leven lanc duerende* de bewuste plaats gebruiken *zonder onghebruuc of belet* van wie ook. Gheeraerd Luucx legde zich blijkbaar neer bij de uitspraak van het leenmannengerecht.

⁶ Deze casus berust op het vonnis, geregistreerd in Gent, Stadsarchief, reeks 301, registers van de schepenen van de keure, nr. 28, 1425-1426, f° 68r°/3.

⁷ P. BUYSE, *De heerlijkheid van Dendermonde en haar gerechtelijke organisatie (van haar oorsprong tot 1355)*, lic. verhandeling Rijksuniversiteit Gent 1979-1980, p. 127.

⁸ Op 24 april 1554 veroordeelde het leenmannengerecht van Laarne een zekere Machiel de Meyere wegens diefstal tot de dood door ophanging; Laarne, Archief van het kasteel van Laarne, familie-archief van Vilsteren, oorkonden, *ad annum*, uitgegeven door F. DE POTTER, J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen*, 4de reeks, arrondissement Dendermonde, deel 1, Gent, 1889, Laarne, p. 39, noot 2. Zie algemeen R. C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafprocesrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, jaargang XVIII, nr. 24, Brussel, 1956, p. 1-64, en specifiek P. BUYSE, *De heerlijkheid van Dendermonde en haar gerechtelijke organisatie (van haar oorsprong tot 1355)*, lic. verhandeling Rijksuniversiteit Gent 1979-1980, p. 127.

Na de dood van Katheline Blondeel gingen de poppen echter terug aan het dansen. Als een deel van de erfenis behoorde de plaats in de kerk -al of niet met een zitmeubel- toe aan haar zonen Pieter de Wilde en Lauwereins de Wilde. Vermoedelijk in 1425 (*onlancx leden*) begonnen opnieuw de problemen tussen de families de Wilde en Luucx om de bewuste plaats in de kerk. Twee keer kwam het in de kerk tot een handgemeen (*ruutheden*) tussen de twee families die met verbale en mischien ook slaande argumenten, vermoedelijk ter gelegenheid van een kerkdienst, de plaats opeisten.

Uiteindelijk beslisten Pieter en Lauwereins de Wilde om de tegenpartij voor de schepenen van de keure van Gent te dagen. Volgens de broers de Wilde hadden Pieter Luucx, Claeys Luucx en Jan Luucx, zonen van de waarschijnlijk intussen overleden Gerard Luucx, het plan opgevat om hen onrechtmatig (*bij faute*), dus tegen de uitspraak van het leenmannengerecht van Laarne uit 1383 in, de vaste plaats in de kerk afhandig (*onghebrukich*) te maken. Bovendien zouden zij ten onrechte beroep op de hulp van de schepenen (*vermet*) hebben gedaan om hun eis kracht bij te zetten. Dit bestond uit een plechtige verklaring dat het onderzoek van de schepenen hen zeker in het gelijk zou stellen⁹. Pieter en Lauwereins de Wilde eisten dan ook dat de gebroeders Luucx hen het rustig genot (*paysivel*) van de bewuste plaats in de kerk zouden garanderen, ofwel dat zij het beroep op de hulp van de schepenen zouden bevestigen, waardoor de rechtsgang verder zou gevolgd worden. De broers Luucx zagen waarschijnlijk de bui al komen. In een eerste reactie ontkenden zij dat zij officieel beroep op de hulp van de schepenen hadden gedaan. Personen die ondanks dit beroep toch in het ongelijk werden gesteld, werden immers zwaarder bestraft dan de rechtsregels normaal voorzagen¹⁰. Anderzijds weigerden zij afstand te doen (*sceedene*) van de plaats in de kerk omdat, volgens hen, hun moeder gedurende *goede wijle tzelve zitten of staen bezeten hadde*. Daarnaast voerden zij nog *vele meer redenen* aan om hun visie op de feiten kracht bij te zetten. Daarop werden de pastoor van Laarne en de kerkmeesters van Laarne als getuigen gehoord. De pastoor, als parochieherder belast met de zielezorg van al zijn parochianen, moet beide families immers goed gekend hebben en misschien was hij ook wel getuige geweest van de *ruutheden*. De kerkmeesters waren daarentegen belast met het materiële beheer van het kerkgebouw. Het toekennen van een vaste plaats in de kerk gebeurde onder hun verantwoordelijkheid en zij werden dan ook geacht te weten wie een vaste plaats in de kerk bezat en wie niet.

De argumenten van de broers Pieter Luucx, Claeys Luucx en Jan Luucx maakten blijkbaar weinig indruk op de Gentse schepenen. Op 11 januari 1426 wezen zij het *zitten of staen* in de kerk van Laarne toe aan de broers Pieter de Wilde en Lauwereins de Wilde en aan hun afstammelingen *van nu voort an te eeuweliken daghen*. Bovendien werden de broers Luucx veroordeeld tot het betalen van de gerechtskosten.

⁹ R. C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafprocesrecht in Vlaanderen*, p. 30.

¹⁰ *Ibidem*.

De vraag is of een dergelijk voorval alleen te herleiden is tot een eenvoudige familie- of burenruzie. Een analyse van de sociale omstandigheden, in het bijzonder de sociale netwerken waarin de twee families actief waren, is indicatief voor de methodes die rivaliserende families ook in plattelandsgemeenschappen gebruikten in hun strijd om de -lokale- macht.

De familie de Wilde treffen we reeds vanaf de eerste helft van de 13de eeuw te Laarne aan¹¹. Op 3 mei 1230 was *Theodericus Wilde* getuige bij de schenking van 2,5 bunder land en weiden, die *Bernardus de Vennem*, ridder, en zijn echtgenote *Juliana* in leen hielden van Giselbrecht van Zottegem, heer van Massemen, Laarne en Kalken, aan het klooster van Doornzele¹². Aan het einde van de 13de eeuw of het begin van de 14de eeuw was Yda, de echtgenote van Everardus Wilden, hoofdcijnsplichtig aan de Sint-Baafsabdij te Gent¹³. De naam de Wilde kwam toen echter ook in Kalken voor¹⁴. In 1330-1331 was een zekere Gillis de Wilde leenman van de heer van Laarne in Kalken¹⁵. Een zekere Jan de Wilde was in 1404 baljuw van Laarne en pachtte toen samen met Jan van Massemen, heer van Axel en Laarne, voor 3 jaar de tiende van de Sint-Baafs-abdij te Laarne¹⁶. Arend de Wilde was vermoedelijk zijn zoon¹⁷. Arend de Wilde komt voor als 2de schepen van Laarne op 4 oktober 1422¹⁸, 28 april 1423¹⁹, 5 maart 1424²⁰ en 3 september 1424²¹. Hij was geen schepen meer op 24 september 1434²², zodat hij vermoedelijk voor deze

¹¹ J. DE WILDE, De familie De Wilde te Kalken en Laarne, de oudste getuigenissen, in: *Castellum*, XII, nr. 4, 1995, p. 3-13; J. DE WILDE, De Wilde te Laarne: een familiechroniek, in: *Castellum*, VII, nr. 4, 1990, p. 9-92; J. DE WILDE, De Wilde te Laarne: een familiechroniek, in: *Castellum*, IX, nr. 4, 1992, p. 3-52.

¹² Gent, Rijksarchief, fonds Abdij van Doornzele, charters, 1 december 1297, vidimus voor Johannes, abt van Boudelo, en 4 oktober 1418, vidimus voor schepenen en raad van Gent.

¹³ E. BALTHAU, Hoofdcijnsplichtigen van de Gentse Sint-Baafsabdij te Kalken en te Laarne (1295-begin 14de eeuw), in: *Castellum*, XV, nr. 3, 1998, p. 13.

¹⁴ E. BALTHAU, o.c., p. 11: *Terricus Wilde*.

¹⁵ Gent, Rijksarchief, fonds abdij van Boudelo, nr. 9, f° 77v°-78v°; C. VLEESCHOUWERS, *Het archief van de abdij van Boudelo te Sinaai-Waas en te Gent. Deel II. Regesten der oorkonden*, Brussel, 1983, band 1, nr. 534, p. 452-453 (3 juli 1330) en nr. 539, p. 455-456 (15 november 1331).

¹⁶ Gent, Rijksarchief, fonds Sint-Baafs en Bisdome, K 498, f° 9r°; J. DE WILDE, De familie De Wilde te Kalken en Laarne, o.c., p. 6.

¹⁷ Gent, Stadsarchief, reeks 330, registers van de schepenen van gedele, nr. 13, 1405-1406, f° 54v° (= nieuwe f° 236v°): Arent de Wilde fs. Jan van Laarne ontvangt 30 s. par. van Jacop de Scepenen (30 juli 1406).

¹⁸ Gent, Stadsarchief, reeks 173, ambacht van de smeden, nr. 2, f° 25r°-26r°; met dank aan dhr. Johan De Wilde voor de verwijzing.

¹⁹ Beveren, Rijksarchief, Oud Archief Laarne, nr. 505, *ad datum* (28 april 1423).

²⁰ Beveren, Rijksarchief, Kerkarchief Laarne, nr. 27.

²¹ Gent, Stadsarchief, reeks LXXVIII, Sint-Elisabethbegijnhof, oorkonden, nr. 3.

²² Beveren, Rijksarchief, Oud Archief Laarne, nr. 505, *ad datum* (24 september 1434).

datum overleed²³. Waarschijnlijk had Arend de Wilde dus nog twee broers, nl. Pieter en Lauwereins. Lauwereins de Wilde komt voor als 3de schepen van de heerlijkheid Laarne op 24 september 1434²⁴ en op 18 juni 1435²⁵. Bovendien vinden we hem nog twee maal als Heilige Geestmeester, nl. in 1428-1429²⁶ en 1439-1440²⁷. Hij was geen schepen meer op 20 januari 1439²⁸ zodat hij vermoedelijk voor deze datum overleed. Ook in de tweede helft van de 15de eeuw vinden we leden van de familie de Wilde terug als schepen van de heerlijkheid Laarne. Op 10 maart 1450 komt Lauwereins de Wilde voor als 2de schepen²⁹. Simoen de Wilde vinden we terug als 3de schepen op 7 november 1473³⁰ en tussen 26 maart 1475 en 14 april 1476³¹.

Over de familie Luucx hebben we pas vanaf de 15de eeuw gegevens teruggevonden maar ook hier blijken verschillende leden van de familie schepen van de heerlijkheid Laarne te zijn geweest. Pieter Luucx komt voor als 3de schepen op 4 oktober 1422³², 28 april 1423³³, 5 maart 1424³⁴ en 3 september 1424³⁵. Jan Luucx wordt vermeld als 3de schepen op 20 januari 1439³⁶, 6 oktober 1439³⁷, 6 november

²³ In tegenstelling tot de stedelijke schepenbanken is de samenstelling van de schepenbanken van plattelandsheerlijkheden bijna niet bestudeerd; cfr. J. MERTENS, Heerlijkheden, in: W. PREVENIER, B. AUGUSTYN (eds.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. Studia 72, Brussel, 1997, p. 552-557. Onderzoek van 18de-eeuwse schepenlijsten van de heerlijkheid Laarne lijkt aan te tonen dat de meeste schepenen in functie bleven tot hun overlijden. In welke mate dit ook geldt voor de late Middeleeuwen is bij gebrek aan bronnen moeilijk aan te tonen.

²⁴ Beveren, Rijksarchief, Oud Archief Laarne, nr. 505, *ad datum* (24 september 1434).

²⁵ Laarne, Archief van het kasteel van Laarne, familie-archief van Vilsteren, oorkonden, geïnserieerd in een oorkonde d.d. 25 augustus 1532; met dank aan jkr. P. de Pessemier voor de mogelijkheid tot consultatie.

²⁶ Beveren, Rijksarchief, Oud Archief Laarne, nr. 505, *ad datum* (16 mei 1429); E. BALTHAU, Het ontstaan van de parochie Laarne en haar ontwikkeling tot het midden van de 16de eeuw, in: E. BALTHAU, E. L. SCHEPENS, R. BERTELOOT, I. HOLEMANS, *De bouwgeschiedenis van de Sint-Machariuskkerk van Laarne*, Laarne, 1992, p. 37.

²⁷ Beveren, Rijksarchief, Oud Archief Laarne, nr. 505, *ad datum* (8 november 1439); E. BALTHAU, Het ontstaan van de parochie Laarne en haar ontwikkeling tot het midden van de 16de eeuw, in: E. BALTHAU, E. L. SCHEPENS, R. BERTELOOT, I. HOLEMANS, *ibidem*.

²⁸ Beveren, Rijksarchief, Oud Archief Laarne, nr. 505, *ad datum* (20 januari 1439).

²⁹ Beveren, Rijksarchief, Oud Archief Laarne, nr. 505, *ad datum* (10 maart 1450 n.s.).

³⁰ Beveren, Rijksarchief, Oud Archief Laarne, nr. 505, *ad datum* (7 november 1473.).

³¹ Beveren, Rijksarchief, Oud Archief Laarne, nr. 505, *ad datum* (1475).

³² Gent, Stadsarchief, reeks 173, ambacht van de smeden, nr. 2, f° 25r°-26r°; met dank aan dhr. Johan De Wilde voor de verwijzing.

³³ Beveren, Rijksarchief, Oud Archief Laarne, nr. 505, *ad datum* (28 april 1423).

³⁴ Beveren, Kerkarchief Laarne, nr. 27.

³⁵ Gent, Stadsarchief, reeks LXXVIII, Sint-Elisabethbegijnhof, oorkonden, nr. 3.

³⁶ Beveren, Rijksarchief, Oud Archief Laarne, nr. 505, *ad datum* (20 januari 1439 n.s.).

³⁷ Beveren, Rijksarchief, Oud Archief Laarne, nr. 505, *ad datum* (6 oktober 1439).

1439³⁸ en 8 november 1439³⁹. In maart 1440 of 1441 wordt hij vermeld als 2de schepen⁴⁰ en op 10 maart 1450 vinden we hem terug als 1ste schepen⁴¹. Andere leden van de familie Luucx vinden we nog terug in de tweede helft van de 15de eeuw en in de eerste helft van de 16de eeuw. In 1518 behoorden Pieter Luucx en Gillis Luucx tot de 17 vooraanstaande inwoners van Laarne die zich met de baljuw en de schepenen borg stelden voor de aankoop van de oude torenspits van de Gentse Sint-Janskerk door de kerkmeesters van Laarne⁴². Op 25 augustus 1532 wordt Gillis Luucx vermeld als 1ste schepen van de heerlijkheid Laarne⁴³.

De families de Wilde en Luucx behoorden in de eerste helft van de 15de eeuw duidelijk tot de sociale bovenlaag in Laarne. Hoewel Laarne in het midden van de 15de eeuw slechts ongeveer 400 inwoners telde⁴⁴, droeg een schepenambt ook in deze kleine plattelandsgemeenschap bij tot het prestige van de persoon in kwestie en tot de sociale status van de familie waartoe hij behoorde. Het ligt dan ook voor de hand dat families, waarvan een lid schepen was geworden, er ongetwijfeld veel voor over hadden om een schepenfunctie binnen de familie te houden. In de late Middeleeuwen en de 16de eeuw komen sommige familienamen, zoals de Wilde en Luucx, dan ook veelvuldig voor onder de schepenen van Laarne. Het gevolg was uiteraard een bijna complete sociale immobiliteit. Enerzijds koos de heer van Laarne de schepenen onder de meest vooraanstaande en dus vermoedelijk rijkste inwoners van Laarne. Anderzijds trachtten die op hun beurt het binnendringen van nieuwkomers in de groep van schepenfamilies zoveel mogelijk te beperken⁴⁵. Rekening gehouden met het beperkte aantal bronnen mogen we op basis van de vermeldingen als schepen toch wel concluderen dat in het eerste kwart van de 15de eeuw de familie de Wilde sociaal belangrijker was dan de familie Luucx. Uit de schepencarrière van Jan Luucx mogen we afleiden dat dit verandert naar het midden van de 15de eeuw toe. De functie van eerste schepen in 1450 was ongetwijfeld

³⁸ Beveren, Rijksarchief, Oud Archief Laarne, nr. 505, *ad datum* (6 november 1439).

³⁹ Beveren, Rijksarchief, Oud Archief Laarne, nr. 505, *ad datum* (8 november 1439).

⁴⁰ Beveren, Rijksarchief, Oud Archief Laarne, nr. 505, *ad datum*. De datum is onleesbaar. Vermits Pasen op 27 maart 1440 viel kan het theoretisch zowel maart 1440 als maart 1441 zijn.

⁴¹ Beveren, Rijksarchief, Oud Archief Laarne, nr. 505, *ad datum* (10 maart 1450 n.s.).

⁴² E. BALTHAU, De aankoop van de oude torenspits van de Gentse Sint-Janskerk door de kerkmeesters van de Laarnse Sint-Machariuskerk in 1518, in: *Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde*, vierde reeks, 15, 1996, p. 125-132.

⁴³ Laarne, Archief van het kasteel van Laarne, familie-archief van Vilsteren, oorkonden, *ad annum* (25 augustus 1532); met dank aan jkr. P. de Pessemier voor de mogelijkheid tot consultatie.

⁴⁴ L. PEE, De bevolkingsevolutie in het Land van Dendermonde van 1469 tot 1620, in: *Demografische evoluties en gedrag patronen van de 9de tot de 20ste eeuw in de Nederlanden*, Studia Historica Gandensia 200, Gent, 1977, p. 171, volgens de haardentelling van 1469. Van de ongeveer 400 inwoners werden er ongeveer 160, die onder de armoedegrens leefden, niet belast.

⁴⁵ Een prosopografisch onderzoek van de schepenbank van Laarne in de late Middeleeuwen en de 16de eeuw is in voorbereiding door J. De Wilde en E. Balthau.

de bekroning van een jarenlange ambitie.

In welke mate deze schepenfamilies ook in een kleine plattelandsgemeenschap als Laarne een zekere huwelijkspolitiek voerden, weten we niet door een gebrek aan bronnen. De vrijheid om een levenspartner te kiezen nam trouwens ook toe naargelang men zich lager op de sociale ladder bevond. Het feit dat de broers Luucx tijdens het proces aanvoerden dat *haerlieder moeder tzelve zitten of staen bezeten hadde* kan er misschien op wijzen dat de twistende partijen verwanten waren. Wat uiteraard wel de kansen op een schepenfunctie deed toenemen, waren de relaties tussen de betrokken families en de heer van Laarne omdat de schepenen van de heerlijkheid precies door de heer benoemd werden. Hier lagen de kaarten van de familie de Wilde in het eerste kwart van de 15de eeuw beduidend beter. Jan de Wilde was immers aan het begin van de 15de eeuw baljuw van de heer van Laarne geweest en als dusdanig diens vertrouwensman bij uitstek. Bovendien waren Jan de Wilde en Jan van Massemen, heer van Laarne († maart 1421), ook zakenpartners. Samen pachtten zij immers de tiende van de Gentse Sint-Baafsabdij in Laarne. Het is dan ook geen toeval dat men Arend de Wilde, zoon van Jan, tenminste vanaf 1422 terugvindt als schepen.

Het feit dat de familie de Wilde de zaak voor de schepenen van de keure van Gent bracht kan op zich al indicatief zijn voor de sociale status van de familie. Ten minste sedert het einde van de 13de eeuw had Gent buitenpoorters, d.w.z. personen die niet in Gent maar op het platteland woonden, maar niettemin de rechten van het Gentse poorterschap genoten⁴⁶. Rond 1469 zou ongeveer 25 % van de bewoners van het platteland in Vlaanderen buitenpoorters van een stad zijn geweest. In sommige dorpen zou het aantal zelfs tot 50 % van de inwoners zijn opgelopen⁴⁷. Hoewel Laarne behoorde tot de kasselrij van het land van Dendermonde, waren in 1403

⁴⁶ Over de buitenpoorterie, zie J. DECAVELE, De Gentse poorterie en buitenpoorterie, in: G. ASAERT e.a. (reds.), *Recht en instellingen in de oude Nederlanden tijdens de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Liber amicorum Jan Buntinx*, Symbolae Facultatis Litterarum et Philosophiae Lovaniensis. Series A/Vol. 10, Leuven, 1981, p.63-83; J. VERBEEMEN, De buitenpoorterie in de Nederlanden, in: *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, 12, 1957, p. 81-99 en 191-217; E. THOEN, Rechten en plichten van plattelanders als instrument van machtspolitieke strijd tussen adel, stedelijke burgerij en grafelijk gezag in het laat-middeleeuwse Vlaanderen, in: *Machtsstructuren in plattelandsgemeenschappen in België en aangrenzende gebieden (12de - 19de eeuw)*. 13de Internationaal Colloquium Spa, 3-5 sept. 1986. *Handelingen*, Gemeentekrediet. Historische Uitgaven, reeks in-8°, nr. 77, Brussel, 1988, p. 469-490; M. BOONE, Droit de bourgeoisie et particularisme urbain dans la Flandre bourguignonne et habsbourgeoise (1384-1585), in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 74, nr. 4, 1996, p. 78-97.

⁴⁷ W. PREVENIER, J.-P. SOSSON, M. BOONE, Le réseau urbain en Flandre (XIIIe - XIXe siècle): composantes et dynamique, in: *Het stedelijk netwerk in België in historisch perspectief (1350-1850). Een statistische en dynamische benadering*, 15de Internationaal Colloquium, Spa, 4-6 sept. 1990. *Handelingen*, Gemeentekrediet van België. Historische Uitgaven, reeks in-8°, nr. 86, Brussel, 1992, p. 178.

slechts 2 inwoners van Laarne en Kalken buitenpoorter van de stad Dendermonde⁴⁸. Niet alleen omwille van de afstand tot Gent maar vooral om sociale en economische redenen was het buitenpoorterschap van Gent voor de inwoners van Laarne interessanter. De Gentse schepenen eisten de “exclusieve juridische bevoegdheid op in aangelegenheden waarin hun burgers betrokken waren, zowel in burgerlijke als in strafrechtelijke zaken, en waar ook de feiten zich hadden voorgedaan. Van hun recht van evocatie van processen waarin een poorter partij was, maakten ze gebruik om hun buitenpoorters en buitensteeds grondeigenaars te bevoordelen”⁴⁹. Vermoedelijk waren Pieter en Lauwereins de Wilde buitenpoorter van Gent. Hun buitenpoorterschap van Gent was overigens niet in tegenspraak met een functie van schepenen te Laarne⁵⁰. De verplichtingen enerzijds en de voordelen anderzijds die verbonden waren aan het buitenpoorterschap lijken er bovendien op te wijzen dat men de buitenpoorters vooral onder de meer welgestelden op het platteland moet situeren⁵¹. Zoals het geval van Lauwereins de Wilde aantoonde vindt men in Laarne toekomstige schepenen of oud-schepenen ook terug als kerkmeester of Heilige Geestmeester. De band tussen schepenfamilies en bepaalde ambten in de parochiestructuren werd ook in een grootstad als Gent vastgesteld⁵². De ambten van kerkmeester of Heilige Geestmeester werden dus waargenomen door de meest vooraanstaanden van het dorp en droegen op hun beurt bij tot de sociale status van de familie. Het feit dat zij als dusdanig ook verantwoordelijk waren voor het beheer van de kerkgoederen of de bezittingen van de armendis (o.a. het verpachten van de gronden) versterkte bovendien hun economische macht in de kleine plattelandsgemeenschap en gaf hen mogelijkheden tot sociale controle over sommigen van hun dorpsgenoten. Wie precies de kerkmeesters waren die in 1425 door de Gentse schepenen werden opgeroepen als getuigen, en vooral wat hun relatie tot de families de Wilde en Luucx was, weten we helaas niet. Rekening houdend met het beperkte aantal bronnen waarover we voor de 15de eeuw beschikken, lijkt echter ook hier de sociale status van de familie de Wilde in het eerste kwart van de 15de eeuw belangrijker te zijn dan die van de familie Luucx.

Ook de pastoor van Laarne werd in 1425 door de Gentse schepenen als getuige opgeroepen. Of hij echter op de hoogte was van het oorspronkelijke conflict tussen

⁴⁸ J. VAN SCHAFTINGEN, *Naer de groete armoede ende de onghereetschepe*. Dendermonde 1377-1405 volgens de stadsrekeningen, in: *Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde*, vierde reeks, 17, 1998, p. 226.

⁴⁹ J. DECAVELE, *o.c.*, p. 65.

⁵⁰ J. DECAVELE, *o.c.*, p. 68. Ook de meest vooraanstaande schepenfamilie te Laarne, de Coelins, die overigens ook verscheidene baljuws leverde, was van Gentse origine.

⁵¹ J. DECAVELE, *o.c.*, p. 78.

⁵² M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 - ca. 1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*, Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, jaargang 52, nr. 133, Brussel, 1990, p. 96-102.

Jan de Wilde en Gerard Luucx in 1383 is niet zeker. Jan Alverdoe wordt als pastoor van Laarne vermeld tussen 16 december 1353⁵³ en 15 maart 1401⁵⁴. De kans dat Jan Alverdoe in 1425 nog pastoor van Laarne was is weinig waarschijnlijk. Vermoedelijk was een zekere Clays Wouters pastoor van Laarne in 1439⁵⁵. Wie pastoor was in 1425 weten we niet zodat we ons ook geen idee kunnen vormen wat de relatie was tussen de twistende families en de pastoor.

De inzet van het meer dan 40 jaar durende geschil tussen de twee familie was dus *een zitten of staen in de prochiekerke van Laerne*. Het feit dat men de keuze had tussen een *zitten* of een *staen* wijst er op dat althans een deel van de families die dit recht hadden, opteerden voor een *zitten*, een zitmeubel in de kerk. Dit is meteen de oudst gekende informatie over het interieur van de kerk van Laarne in de middeleeuwen⁵⁶. Voor de Gentse Sint-Janskerk (de latere Sint-Baafskathedraal) dateren de eerste vermeldingen van *sedilia* of zitmeubels (*sittene*) van 1439. Welke vorm deze 15de-eeuwse zitbanken hadden en hoe ze versierd waren, is onbekend. Anderzijds was er een koorgestoelte waar de clerus sommige getijden onderhield en waar mogelijk ook leken zoals de kerkmeesters, Heilige Geestmeesters of de schepenen plaats namen. Voor de kerkbezoekers waren er weinig of geen banken; men volgde de kerkdiensten staande of wandelend (bij processies in de kerk). Vooral vanaf de 2de helft van de 15de eeuw hebben personen of groepen (ambachten, broederschappen) zelf zitmeubels (*siegen*) in de kerk geplaatst⁵⁷. De broederschap van Onze-Lieve-Vrouw-op-de-rade in de Sint-Janskerk liet in 1480-1481 een *siege* maken die stond opgesteld in of nabij het hoogkoor. Op het meubel, dat beschilderd was en voorzien van deurtjes, stond ook een Mariabeeld⁵⁸. Het Gentse wijnambacht had een zitmeubel in het koor van de Sint-Niklaaskerk⁵⁹. In 1514 bestelde het ambacht van de schrijnwerkers een zitbank met voetsteun die zou worden geplaatst

⁵³ Gent, Stadsarchief, reeks 301, registers van de schepenen van de keure, nr. 1, 1353-1354, f° 114v°/2.

⁵⁴ Gent, Stadsarchief, reeks 330, registers van de schepenen van gedele, nr. 12, 1400-1401, f° 77r°; E. BALTHAU, Het ontstaan van de parochie Laarne en haar ontwikkeling tot het midden van de 16de eeuw, in: E. BALTHAU, E. L. SCHEPENS, R. BERTELOOT, I. HOLEMANS, *De bouwgeschiedenis van de Sint-Machariuskerk van Laarne*, Laarne, 1992, p. 30.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ E. BALTHAU, De bouwgeschiedenis van de kerk van Laarne tot het einde van de 16de eeuw, in: E. BALTHAU, E. L. SCHEPENS, R. BERTELOOT, I. HOLEMANS, *De bouwgeschiedenis van de Sint-Machariuskerk van Laarne*, Laarne, 1992, p. 43-65. De vroegste gegevens tot nu toe dateerden van het begin van de 16de eeuw.

⁵⁷ E. DHANENS, *De artistieke uitrusting van de Sint-Janskerk te Gent in de 15de eeuw*, Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Schone Kunsten, jaargang 44, nr. 1, Brussel, 1983, p. 47-49.

⁵⁸ P. TRIO, *De Gentse broederschappen (1182-1580). Ontstaan, naamgeving, materiële uitrusting, structuur, opheffing en bronnen*, Verhandelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent XVI, Gent, 1990, p. 64.

⁵⁹ P. TRIO, *De Gentse broederschappen*, p. 53.

voor het altaar van Sint-Lieven dat aan de schrijnwerkers toebehoorde⁶⁰. In 1522 bestelde de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw in de Onze-Lieve-Vrouwerk een zitmeubel bij Joos de Moer naar het model van de zitbank van de schrijnwerkers in de Sint-Jacobskerk⁶¹. Het meubel liep van het altaar tot het secreet en was ongeveer 12,4 m lang. In 1492-1493 liet de broederschap van Sint-Rochus en Sint-Antonius in haar kapel in de Sint-Niklaaskerk een zitmeubel plaatsen⁶². De broederschap van Sint-Jacob in de Onze-Lieve-Vrouwerk beschikte over een zitbank in haar kapel in de Onze-Lieve-Vrouwerk⁶³. De broederschap van Sint-Anna in de Onze-Lieve-Vrouwerk liet begin 16de eeuw een *siege* plaatsen voor het altaar van Sint-Anna⁶⁴. Hoewel dergelijke zitmeubels in beperktere mate ook wel in plattelandskerken zullen zijn voorgekomen, zoals het geval in Laarne overigens aantoon, hebben we er niettemin geen concrete voorbeelden van teruggevonden.

De grootte, de vorm en de versiering van het meubel, en dus het geld dat men er aan kon besteden, droegen ongetwijfeld bij tot het prestige van de eigenaar, hetzij een familie hetzij een ambacht of broederschap. Daarnaast was ook de plaats van de *siege* belangrijk. Tijdens druk bijgewoonde diensten (begrafenissen, huwelijken) was het voor sociaal vooraanstaanden belangrijker om gezien te worden dan om zelf te zien. Tussen 1435 en 1439 stonden de broers Daneel van Massemen en Gerard van Massemen, zonen en erfgenamen van Mergriete van Gistel, vrouw van Kalken, hun *siege* in de Gentse Sint-Janskerk af aan de nering van de bakkers. In ruil kregen zij echter een nieuwe zitplaats in de askapel, toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw, de belangrijkste kapel van de ganse Sint-Janskerk. De familie van Massemen behoorde dan ook niet toevallig tot de oude Vlaamse adel en tot de sociale elite in het 15de eeuwse Gent⁶⁵.

Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat dergelijke zitmeubels soms de inzet werden van een proces. In juni 1417 werd voor de Gentse schepenen van de keure een proces gevoerd tussen Willem Uten Hove, Jan van Eeke, Jan van Roesselaer en Jan van Meeren, kerkmeesters van de Onze-Lieve-Vrouwerk van Sint-Pieters, en Jacop Bloumen, tevens namens zijn broers Gheerom, Pieter en Lodewijk *omme de vriheden, beset ende ghebruuc van eenre stede of scepe in Onser Vrouwen kerke voors. in den luchteren zijt coer neven sente Marien Magdalenen...mids dat zoe*

⁶⁰ P. TRIO, *De Gentse broederschappen*, p. 101, noot 499.

⁶¹ P. TRIO, *De Gentse broederschappen*, p. 101.

⁶² P. TRIO, *De Gentse broederschappen*, p. 147.

⁶³ P. TRIO, *De Gentse broederschappen*, p. 159.

⁶⁴ P. TRIO, *De Gentse broederschappen*, p. 161.

⁶⁵ E. BALTHAU, La famille van Massemen/ de Masmines. Aspects sociaux et matériels de la noblesse flamande ca. 1350-ca. 1450, in: J.-M. CAUCHIES (dir.), *Images et représentations princières et nobiliaires dans les Pays-Bas bourguignons et quelques régions voisines (XIVe- XVe s.)*. Publication du Centre européen d'Etudes bourguignonnes (XIVe - XVIe s.). Rencontres de Nivelles- Bruxelles (26 au 29 septembre 1996), n° 37, Neuchâtel, 1997, p. 191.

*eenen termijn van XXX jaren of meer tijts ijdel ende ombeseten ghelegghen hadde*⁶⁶. In 1420 deden dezelfde schepenen uitspraak in een geschil tussen twee adellijke vrouwen, de vrouw van den Moure en de vrouw van Pheenen, *omme tghebruuc ende besit van I stede dat men noumt een scip staende tSente Michiels in de kerke in Sente Katelinen cappelle*⁶⁷.

Zitmeubelen in de kerk waren dus in de late middeleeuwen duidelijk uitingen van de individuele of collectieve status van een sociale, economische en politieke elite. In die zin is de casus van 1425 te Laarne dan ook interessant omdat het hier duidelijk om een geval van imitatiegedrag gaat⁶⁸. Het innemen van een voorbehouden zitplaats, meestal in het koor van de kerk, was immers een privilege van de geestelijkheid, de adel en de rijke burgerij in de steden⁶⁹. Het bezit van een *siege* in de kerk van Laarne was dan ook een belangrijk element in de sociale en politieke rivaliteit tussen twee schepenfamilies en een veruiterlijking van de hiërarchie binnen de plattelandsgemeenschap.

⁶⁶ Gent, Stadsarchief, reeks 301, registers van de schepenen van de keure, nr. 24, 1416-1417, f° 125v°/6 (16 juni 1417).

⁶⁷ Gent, Stadsarchief, reeks 301, registers van de schepenen van de keure, nr. 25, 1419-1420, f° 90v°/11 (3 augustus 1420).

⁶⁸ W. PREVENIER, *Prinsen en poorters in de Bourgondische Nederlanden*, Antwerpen, 1998, p. 157-181.

⁶⁹ P. DE WIN, "Queeste" naar de rechtspositie van de edelman in de Bourgondische Nederlanden, in: *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis*, 53, 1985, p. 251, met uitgebreide literatuur vermeld in voetnoot 130.

BIJLAGE

Copie: Gent, Stadsarchief, reeks 301, registers van de schepenen van de keure, nr. 28, 1425-1426, f° 68r°/3.

Als vanden ghedinghe etc. tusschen Pietren den Wilden ende Lauwereinse den Wilde ghebroedere an deen zijde ende Pietren Luucx, Claeys Luucx, Jan Luucx, Gheeraerd Luucx kindren ghebroedre an dandre toecommende omme een zitten of staen in de prochiekerke van Laerne dat de vorn. kindren sWilden als hoer van Janne den Wilde ende Kathelinen Blondeels als haerlieder vader ende moeder waren mainteneerden hemlieden toebehorende zegghende dat in tijden voorleden dies mochte xlii jaer of daer omtrent leden zijn haer vors. vader ende de vorn. Gheeraerd Luucx in ghescille waren ende worden ter causen van dien doe ghewijst in manscepe bij welken mannen tvors. zitten of staen haren vors. vader ende moeder toeghewijst was ende hadde hare vors. moeder tzelve zitten of staen zindt den vors. wijsdomme ende zeggherscepe haer leven lanc duerende paysivel bezeten zonder ongebruuc of belet van yemene haer der in ghedaen te zine zonder onlanx leden, at de vorn. ghebroedere Luucx hemlieden bij faute der of ongebrukich maken wilden, vermet legghende van dat vors. es, verzochten mids dien de vors. kindre Luucx bedwonghen te hebbene dat zij hemlieden van den vors. zittene of stane paysivel zouden laten ghebruken ofte emmer dat up haerlieder vermet zij hem kennen of ontkennen zouden, up twelke de vorn. kindre Luucx ontkennende tvors. vermet zeyden dat haerlieder moeder tzelve zitten of staen bezeten hadde goede wijle ende weerden hemlieden van dien te sceedene maintenerende dat hemlieden toebehoorde met vele meer redenen etc. so waest naer de handlinghe etc. naer dorcondscip etc. ende ghehoort tguent dat bij den prochipape ende kercmeesters van Laerne omme te remedierene ende scuvene in toecommenden tijden zulke ruutheden als te II stonden tusschen de vorn. partijen omme tzelve zitten of staen in de vors. kerke ghesciet waren der toeghezeyt was, wijsden naer al dats voor hemlieden quam de vorn. ghebroedren sWilden vulcommen van haren vermete ende tvorn. zitten of staen hemlieden ende haren naercommeren toebehorende van nu voort an te eeuweliken daghen, de vorn. ghebroedren Luucx condamnerende in alle de wettelijke costen. Actum XI d. januarii a° XXV°.

DE BROEDERDIENST TEN TIJDE VAN DE FRANSE CONSCRIPTIE (1798 - 1815)

Johan R.J. De Wilde

Inleiding

Op 5 september 1798 (19 fructidor jaar 6) werd in Frankrijk een conscriptiewet uitgevaardigd, die de lichting van 200.000 jonge mannen voor het leger voorschreef. Vermits onze gewesten sinds 1795 door Frankrijk waren geannexeerd, moesten ook zij bijdragen tot de vorming van deze troepenmacht.

Het opmaken van de eerste conscriptielijsten werd de directe aanleiding voor het ontbranden van de zogenaamde Boerenkrijg in het najaar van 1798¹.

De Boerenkrijg mislukte echter en de Franse overheid kon haar conscriptiewetgeving ook hier opleggen. Gedurende ongeveer 15 jaar zou dit stelsel een bedreiging vormen voor de jonge mannen geboren tussen circa 1775 en 1795.

Door de institutionele ingrepen van de Fransen behoorde de municipaliteit Laarne vanaf 1796 tot het kanton Overmere. Bij de administratieve hervormingen in de loop van het jaar 1800 werd Laarne (met Kalken) overgeheveld naar het kanton Wetteren. Beide kantons behoorden tot het derde arrondissement Dendermonde in het Schelvedepartement (ongeveer het huidige Oost-Vlaanderen). Het departement stond onder leiding van een prefect. Gent fungeerde als hoofdplaats voor het Schelvedepartement. Elk arrondissement had een onderprefect: voor Dendermonde was dit Alexander De Vos in de stad Dendermonde.

Algemeen gesproken behandelden de volgende instellingen de administratie rond de conscriptie: de gemeente, het kanton, de recruteringsraad, de onderprefect van het arrondissement en de prefect van het departement.

Jaarlijks moest elke gemeente een lijst opstellen van de jongens die 20 jaar waren geworden. De gemeenten baseerden zich hiervoor op de parochieregisters. Uiteraard werden diegenen geschrapt die eerder overleden waren, alsook diegenen die naar een andere gemeente waren verhuisd (en daar op de lijst kwamen).

Elke gemeente stuurde haar lijst op naar de arrondissementshoofdplaats. De onderprefect aldaar maakte een gezamenlijke lijst op voor elk kanton en voor het arrondissement. Vervolgens stuurde hij die laatste lijst naar de prefect en de andere naar elk kanton.

Daarna kon de recruteringscommissie haar werk beginnen, gevolgd door de loting. Jongelui die hiervoor niet kwamen opdagen werden aan het begin van de

¹ Zie nu L. François, *De Boerenkrijg. Twee eeuwen feiten en fictie*, Leuven, 1998, p. 53 e.v.

lijst geplaatst en werden dus als eerste opgeroepen voor de dienst.

Zo kwam men tot de definitieve lijst per kanton.

Tijdens de Franse overheersing telden verschillende gezinnen meerdere jongens die in aanmerking kwamen voor dienst in het Franse leger. Wat voorzag de wetgeving in hun geval ? Indien er reeds een zoon was ingelijfd, wat gebeurde er dan met zijn jongere broer(s) ? Welke systematiek stak er achter de oproepingen? Wie kwam in aanmerking en waarom ?

In deze bijdrage bestuderen we de gevolgen van de conscriptie en de broederdienst in enkele kroostrijke Laarnse gezinnen. De kinderen werden er geboren in de periode 1770-1795.

Elke jongeman die medisch goedgekeurd was, kwam in aanmerking voor de dienstplicht. Na verloop van tijd voorzag de Franse overheid evenwel enkele uitzonderingen. Die bepalingen werden vastgelegd door het keizerlijk decreet van 8 fructidor van het jaar 13 (26 augustus 1805).

De eerste bepaling luidde : (kan voorlopige vrijstelling bekomen) *de genen die eenen broeder heeft tegenwoordig deel maekende, als Conscrit, van het actief leger, of die gestorven is in den krygsdienst.*

De voorwaarden voor de vrijstelling waren dus dat de conscrit een broer had die op dat ogenblik actieve legerdienst vervulde, of die in dienst gestorven was². In de praktijk werd dit ook uitgebreid tot soldaten die tijdens hun dienstitijd ongeschikt werden bevonden en met een *congé de réforme* naar huis werden gestuurd.

De vrijstelling bestond erin dat de begunstigde op het einde van de conscriptielijst van zijn klasse in zijn kanton werd geplaatst. Hoe verder achteraan, des te geringer de kans om opgeroepen te worden. De vrijstelling was dus slechts voorlopig van aard. De conscrits *à la fin du dépôt* konden eventueel nog worden opgeroepen indien alle andere jongens van hun klasse reeds waren aangeduid.

Er waren wel enkele beperkingen aan deze broederdienst. Zo was vrijstelling voor een kersverse conscrit onmogelijk indien zijn broer als vrijwilliger in dienst was getreden (*engagé volontairement*). En belangrijker nog: de gunstmaatregel gold ook niet wanneer reeds een andere broer op het einde van het depot was geplaatst. Per dienstdoende soldaat kon derhalve slechts één broer van vrijstelling genieten.

² De andere bepalingen golden voor de enige zoon van een weduwe, de oudste van drie wezen (zonder vader en moeder), het kind van een vader die minstens 71 jaar oud was, het kind van een weduwe die minstens 71 jaar oud was, en de conscrit die, in dezelfde klasse, een broer had met een lager nummer (die mocht niet afgekeurd worden, of deserteren).

1. De families De Bruycker-Vergaert en Loufs - Aelterman

Wij illustreren het bovenstaande aan de hand van de zonen in de families De Bruycker-Vergaert (dorp van Laarne) en Loufs-Aelterman (Termstraat).

Jan Frans De Bruycker, de oudste zoon van Lieven en Colette Vergaert (° 1782) werd opgenomen op de lijst van het jaar 11, maar werd nooit opgeroepen. Hun tweede zoon, Isaac (° 1784), werd ingelijfd bij het 7de linieregiment, waar hij op 17 december 1805 aankwam³.

Hun derde zoon Lieven (° 1785) genoot hierna van vrijstelling. Maar de vierde en laatste zoon, Jacob (° 1790), kon die gunstmaatregel niet meer inroepen en kwam bij het 4de linieregiment terecht op 20 maart 1809⁴.

In het gezin van Laureys Loufs en Livine Aelterman zagen net voor de Franse overheersing 3 zonen (en één dochter) het levenslicht.

De oudste, Adriaan François Loufs, geboren in 1786, behoorde tot de conscriptieklasse 1806⁵, en werd ingelijfd. Hij vertrok in oktober 1806 naar het 13de linieregiment. Hij overleed op 4 maart 1807 in het militair hospitaal van Vicenza (Italië). Zijn 4 jaar jongere broer Lieven Loufs werd op het einde van de depot van zijn klasse (1810) geplaatst, omdat hij een broer in dienst had⁶.

De derde en laatste zoon, Pieter Loufs, geboren in 1792, kon niet meer van vrijstelling genieten en kwam wel in aanmerking voor inlijving. Niettemin werd deze conscript van 1812 vervangen door zijn oudere broer Lieven: Pieter werd op 5 maart 1812 op het einde van het depot geplaatst, en Lieven vertrok naar het 75ste linieregiment⁷. Uit deze voorbeelden blijkt duidelijk dat slechts één broer de vrijstelling wegens broederdienst kon inroepen. Maar in bepaalde gevallen viel dit voorrecht weg, zoals duidelijk mag worden uit het volgende voorbeeld.

2. De familie Clinckspoor - Van Der Steen

In de jaren 1780 zagen 2 zonen het levenslicht in het gezin van Jan Clinckspoor en Maria Theresia Van Der Steen: Jan François (°1780) en Josse François (°1787). Jan François werd ingelijfd, maar negeerde de oproepingsbevelen.

³ Rijksarchief Gent, Fonds Schelvedepartement (verder afgekort: RAG, SD) nr. 6033; Kanton Wetteren, nr. 34.

⁴ RAG, SD nr. 6044; Kanton Wetteren, nr. 20 (loting) en 33 (algemene lijst). Over Isaac, Lieven en Jacob De Bruycker zie tevens RAG, SD nr. 3315/2.

⁵ RAG, SD nr. 6035; Kanton Wetteren, nr. 46 (in de loting: 70).

⁶ RAG, SD nr. 6044; Kanton Wetteren, nr. 125 (loting) en 89 (algemene lijst).

⁷ RAG, SD nr. 6056; Kanton Wetteren, nr. 5182 - 1334 - 42 (loting).

Hij werd veroordeeld als conscrit *réfractaire* op 26 september 1803 (3 vendémiaire 12). Uiteindelijk werd hij gearresteerd door de rijkswacht van Lokeren en naar zijn eenheid gebracht⁸. Hij diende als fusilier bij het 19de linieregiment tot zijn overlijden in het militair hospitaal van Montreuil-sur-Mer op 3 september 1806.

Door de weerspanningheid en de veroordeling van Jan François verloor Josse François⁹ jaren later het recht om op het einde van het depot te worden geplaatst - ook al was zijn broer uiteindelijk nog in dienst overleden! Sterker nog: hij werd ingelijfd. Hij keerde naar Laarne terug na een dienstdienst van 7 jaar en 3 maanden bij het 27ste regiment dragonders.

Broederdienst, en annulatie van broederdienst, vinden we ook terug in de volgende kroostrijke gezinnen.

3. De familie De Wilde-De Bruycker

Het echtpaar Jacobus De Wilde en Barbara De Bruycker kreeg 10 kinderen, waarvan er één in de wieg stierf¹⁰. De overigen, zeven jongens en twee meisjes, werden allemaal volwassen.

Het betreft: Petrus Franciscus (° 1770), Joannes Franciscus (° 1773), Petrus (° 1775), Livinus (° 1777), Livina Joanna (° 1779), Egidius/Gillis (° 1780), Judoca (° 1782), Isaac (° 1784), en Macharius (° 1788).

Vader Jacobus De Wilde overleed in april 1798; zijn weduwe bleef achter met 9 kinderen waarvan de oudste 27 jaar oud was en de jongste 9 jaar.

Dit gezin woonde in de Breestraat te Laarne nabij het huidige kruispunt van Klein Gent¹¹.

3.1. Livinus De Wilde (° 5 augustus 1777)

De conscriptie van het republikeinse jaar 7 (september 1798 - september 1799) deelde de dienstplichtigen volgens leeftijd op in 5 klassen: van de twintigjarigen tot de vijfentwintigjarigen. Volgens dit systeem hoorde Livinus De Wilde, toen 21 jaar oud, tot de tweede klasse¹².

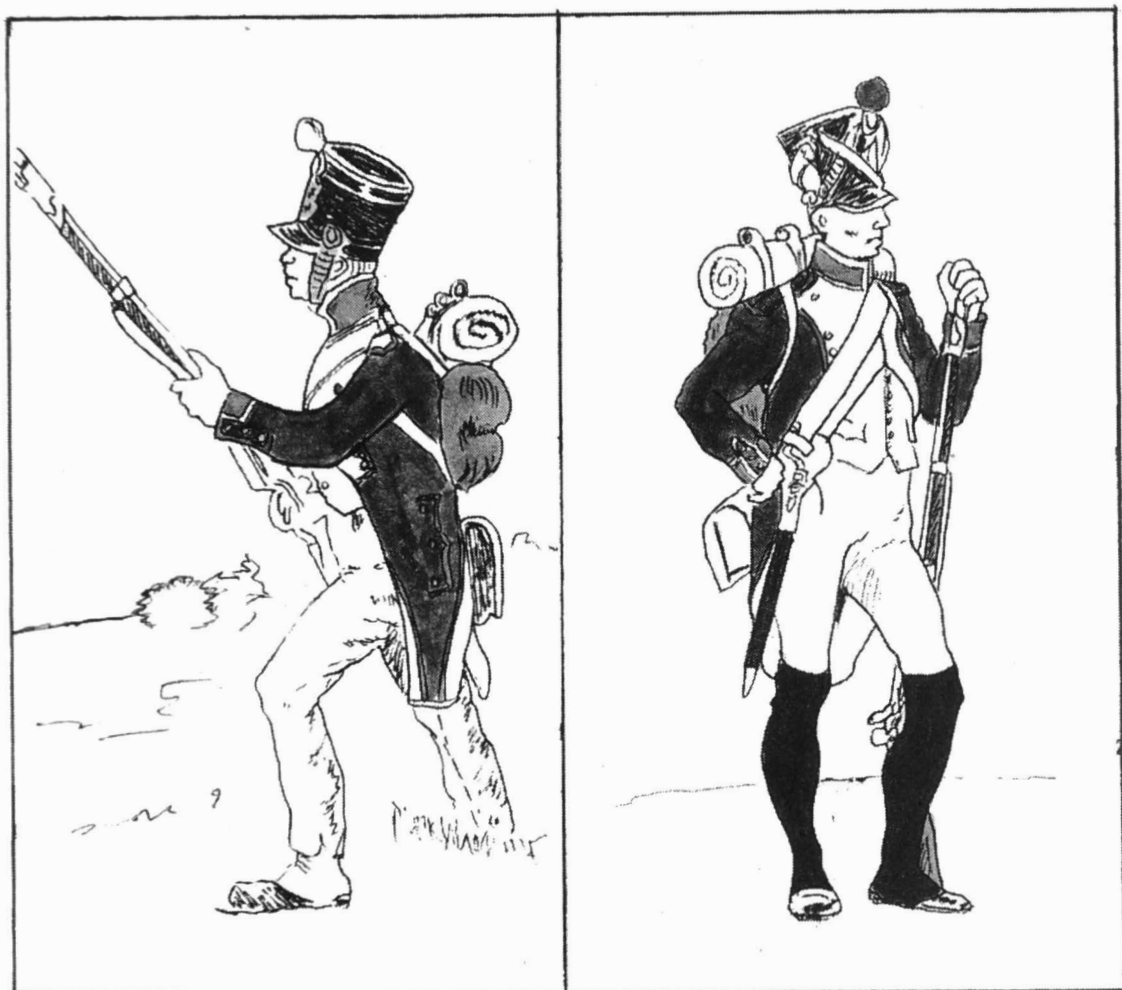
⁸ RAG, SD nr. 3170/15 vermeldt dat hij werd veroordeeld tot een boete van 1500 frank. Zie tevens SD nr. 3844/ 3 en 7. Er zijn sporen dat Jan François als *réfractaire* een tijdlang in de citadel van Rijsel heeft verbleven.

⁹ RAG, SD nr. 2060/30, nr. 22 en 28.

¹⁰ Zie over dit gezin reeds J. De Wilde, *De Wilde te Laarne. Een familiechroniek*, in: *Castellum* VII nr. 4, 1990, p. 51-58.

¹¹ Meer bepaald: Laarne, Sectie A nr. 509 (heden Breestraat nr. 20).

¹² RAG, SD nr. 3157/12. De lijsten zijn opgesteld in chronologische volgorde op basis van de leeftijd van de conscripts; de oudsten eerst.

Afb. 1. Fusilier in "tenue de route" (links) en in "grande tenue" (rechts).
 Het gros van de infanteristen in de linieregimenten bestond uit fusiliers.
 Enkele kenmerken van hun uitrusting: op het hoofd de shako met pompom,
 één schouderriem (banderole) met daaraan de patronentas (giberne) en de
 schede (fourreau) voor de bajonet, het geweer "model 1777", en de rug-
 zak (havresac) met daarop de soldatenjas (capote). Fusiliers droegen geen
 sabel.

De Franse overheid putte aanvankelijk conscripts uit de eerste klasse. Toen men het vereiste aantal soldaten niet haalde, ging men ook de lijsten van de tweede en de derde klasse aanspreken. Dit gebeurde in het voorjaar van 1799.

Op basis van hun geboortedatum kwamen daarvoor te Laarne 59 jongelui in aanmerking. Daaruit moesten er 17 worden aangewezen voor dienstplicht. En toen werd het even warm voor Livinus.

Maar blijkens de lijst die toen werd aangelegd, behoorde hij niet tot de uitverkorenen¹³. Enkele jaren later, op 27 juni 1804, trad hij in het huwelijksbootje met zijn eerste vrouw Livine Marie Walters.

Zijn oudere broers Petrus (° 1775) en Joannes Franciscus (° 1773) behoorden op basis van hun geboortedatum tot respectievelijk de vierde en de vijfde klasse van het jaar 7. Of zij ooit enige formaliteit hebben vervuld in het kader van de conscriptiewetten hebben wij niet kunnen achterhalen. Eigenlijk was alleen de oudste, Petrus Franciscus (° 1770), volledig buiten schot gebleven.

3.2. *Gillis De Wilde (° 22 oktober 1780)*

Wij staan wat langer stil bij de lotgevallen van Gillis De Wilde, omdat voor zijn conscriptieklasse heel wat meer bronnenmateriaal ter beschikking staat, en omdat zijn lotgevallen bijzonder representatief zijn voor het wedervaren van duizenden andere conscripts: verzet tegen de oproeping, onderduiken, een veroordeling als dienstweigeraar door de rechtbank, zich alsnog vrijwillig aanmelden in het kader van een amnestiemaatregel, de inlijving, een verplaatsing ver van huis en uiteindelijk de dood in een militair hospitaal in het buitenland.

Op basis van zijn geboortedatum behoorde Gillis tot de lichting van het jaar 10. De lichtingen van de republikeinse jaren 9 en 10 (van 23 september 1800 tot 22 september 1802) werden samen opgeroepen.

Tot die twee lichtingen behoorden de jongens geboren tussen 23 september 1779 en 22 september 1781.

De wet aangaande deze lichting werd geproclameerd op 11 mei 1802. De jaren 9 en 10 moesten elk 60.000 man opleveren; 30.000 man voor de actieve dienst en nog eens 30.000 voor de reserve¹⁴.

De onderprefect had zijn lijsten voor het arrondissement Dendermonde reeds klaar op 4 februari 1801 (voor het jaar 9) en op 26 november 1801 (voor het jaar 10)¹⁵.

¹³ RAG, SD nr. 7048 B/7. De keuze van die 17 jongens geschiedde wellicht door loting.

¹⁴ Het aandeel van het Schelvedepartement hierin bedroeg 2 maal 660 man, waarvan 10% bestemd was voor de ruitery en 90% voor het voetvolk. Het aandeel van Laarne bedroeg 2 maal 6 man. Zie RAG, SD nr. 8086/2.

¹⁵ RAG, SD nr. 2101/9 en 17.

In de laatste lijst is Gillis De Wilde opgenomen onder het nummer 823. Bij zijn naam is zijn grootte niet opgegeven; dit wijst erop dat hij zich niet op het gemeentehuis had aangemeld voor deze formaliteit.

Uit een schrijven van *maire* Jan Van Mossevelde blijkt trouwens dat vele Laarnse conscrits van de jaren 9 en 10 zich op 9 oktober 1802 niet op de *meyerye* hadden aangeboden. Volgens de wettelijke bepalingen moesten zij dus aan het hoofd van de lokale lijst worden geplaatst¹⁶.

Op 27 oktober 1802 (5 brumaire jaar 11) stuurde de burgemeester van Laarne exemplaren van de lotinglijst van de jaren 9 en 10 op naar de prefect, de kapitein van de recrutering en de brigadier van de Gendarmerie Nationale te Wetteren¹⁷.

Uiterlijk in december 1802 wist Gillis dat de Fransen hem konden oproepen. Burgemeester Jan Van Mossevelde stuurde hem op 12 december (21 frimaire jaar 11) een schrijven. Met 11 andere Laarnenaars moest hij zich naar Wetteren begeven volgens de orders van *den Lieutenant van 't recrutement*. Zij zouden op de eerstkomende dinsdag samenkomen op het gemeentehuis van Laarne om samen met Van Mossevelde naar Wetteren te trekken¹⁸. Aldaar zouden zij beoordeeld worden op hun lichamelijke geschiktheid. Drie conscrits van de twaalf boden zich echter niet aan bij de recruteringsofficier¹⁹.

Medio januari 1803 schreef Van Mossevelde dan een bevel aan 6 conscrits van de jaren 9 en 10. Zij moesten op 18 januari (28 nivôse) verzamelen in de *herberge de Croone alhier op den Herweg*, en zich onder leiding van Van Mossevelde naar Dendermonde begeven, waar de opgeroepen conscrits om 8 uur werden verwacht²⁰. Om ons onbekende redenen is dit niet doorgegaan.

Een tweede bevel hield wellicht een verzameling in op 5 maart (14 ventôse jaar 11). Een laatste bevel volgde op donderdag 10 maart 1803 (19 ventôse jaar 11). Het vertrek der conscrits werd ditmaal vastgesteld op maandag 14 maart (23 ventôse jaar 11). Wie om 8 uur 's morgens niet op de Markt van Dendermonde was, zou als deserteur worden beschouwd²¹.

¹⁶ RAB, Laarne Modern nr. 2, nr. 224 (17 vendémiaire 11). De *maire* stelt hier de vraag of de dienstweigeraars ook als eerste van de loting moeten worden beschouwd.

¹⁷ RAB, Laarne Modern nr. 2, nrs. 226-228. Ook in Lokeren bevond zich een rijkswachtafdeling.

¹⁸ RAB, Laarne Modern nr. 2, nr. 239 (21 frimaire jaar 11). Het schrijven was gericht aan: Bernard Colman, Jan Frans Seyssens, Pieter Livin Bracke, Jan Martens, Domin Schepens, Jan Van Nieuwenhuyze, Frans Pauwels, Gillis De Wilde, Livine Van Den Bossche, Jan Frans Clinckspoor, Livin Van Brussel en Pieter Van Geyt.

¹⁹ RAB, Laarne Modern nr. 2, nr. 245 (9 nivôse jaar 11). Gaven verstek: Jan Martens en Domin Schepens (conscrits jaar 9) en Livinus Van Brussel (conscrit jaar 10).

²⁰ RAB, Laarne Modern nr. 2, nr. 252 (23 nivôse jaar 11). Werden opgeroepen: Bernard Colman, Jan Frans Seyssens, Pieter Livin Bracke, Frans Pauwels, Gillis De Wilde en Livinus Van Den Bossche.

²¹ RAB, Laarne Modern nr. 2, nr. 264 (19 ventôse jaar 11). Het ging om dezelfde jongens; alleen Frans Seyssens was vervangen door André Luyck.

Die dag vertrokken de Laarnenaars Bernard Colman, André Luyck, François Pauwels, Gillis Dewild (sic) en Livin Wandenboch (sic) in een grote groep onder leiding van luitenant Philippe naar het Franse Metz. Kapitein Menié, belast met de recruterings voor het 13de infanterieregiment, stelde hiervan een lijst op²². Maar wat reeds bij eerdere lichtingen schering en inslag was, gebeurde ook nu weer. Talrijke conscrits deserteerden tijdens de verplaatsing naar hun eenheid.

Kapitein Menié stelde dan een lijst op waarin hij 150 jongemannen als *réfractaire* of dienstweigeraar aangaf. Onder hen vier Laarnenaars: Bernard Colman, Gillis De Wilde, Livin Van Den Broeke (sic) en Laurent Van Den Brandt. De lijst werd afgesloten op 9 april 1804 (19 germinal jaar 12)²³.

Deze aangifte van de recruteringsofficier leidde tot een gelijkluidend besluit van de prefect van het Scheldedepartement. Uiteindelijk werden de jongens op 13 floréal jaar 12 (3 mei 1804) door de Rechtbank van eerste aanleg van het derde arrondissement in Dendermonde publiek tot *réfractaire* verklaard²⁴. Dit hield in dat elke weerspannige samen met zijn ouders²⁵ veroordeeld werd tot een boete van 1500 frank²⁶, de proceskosten en de druk van de affiches. Deze tweetalige affiches werden namelijk op 250 exemplaren gedrukt (zie Afb. 2). Ze werden in alle gemeenten van het arrondissement aangeplakt. Te Laarne kan dit gebeurd zijn op het kastje dat rond de vrijheidsboom was opgericht.

In de periode van de veroordeling leefde Gillis reeds meer dan een jaar ondergedoken. Hij zou het uiteindelijk ongeveer drie jaar lang uithouden. Over die tijdsspanne weten we gewoon niets: zat hij thuis verborgen, hield hij zich dicht bij huis schuil in een bos of dook hij onder in de anonieme massa van een stad? Hoe waren zijn levensomstandigheden? De rijkswacht maakte jacht op de dienstweigeraars, bij de ouders ervan werd huiszoeking verricht en soms werden er aldaar *garnisaires* ingekwartierd. Ook werden andere conscrits aangespoord om de weigeraars te verklikken ...

Uiteindelijk meldde Gillis zich in het voorjaar van 1806 vrijwillig aan (zie Afb. 3). Hij gaf hierbij wellicht gevolg aan een circulaire van de prefect van het departement de dato 5 maart 1806 in het kader van een amnestiemaatregel²⁷.

²² RAG, SD nr. 4817/1. Volgens een begeleidende nota van kapitein Menié moesten de jaren 9 en 10 voor de 13de brigade de ligne 800 conscrits opleveren.

²³ RAG, SD nr. 3844/1.

²⁴ RAG, SD nr. 2682/10.

²⁵ Bizar is, dat in het geval van Gillis De Wilde (nr. 48 op de affiche) ook diens vader Jacobus nog steeds aansprakelijk wordt gesteld, terwijl laatstgenoemde in april 1804 reeds 6 jaar overleden was.

²⁶ Volgens artikel 9 van de Wet van 6 floréal jaar 11 en artikel 9 van de Wet van 17 ventôse jaar 8. Ook boetes van 500 of 1000 frank kwamen voor.

²⁷ Ook op 18 april en 18 november 1805 had de prefect in zijn brieven gelijkaardige maatregelen aangekondigd. Zie RAG, SD nr. 2226/4 en 28. Er waren reeds amnestiewetten en -besluiten afgekondigd in 1799, 1800, 1802 en 1803. Er zouden er nog volgen in 1807, 1810 en 1814.

A U N O M du IN DEN NAEM van het PEUPLE FRANÇAIS. FRANSCH VOLCK.

B O N A P A R T E Eersten Consulder Republiek, aen alle die deze tegenwoordige zullen zien salut, doen weten dat:

Gezien door de Rechtsbank der eerste instance, van 't derde Arrondissement van het Departement der Schelde, zittende tot Dendermonde, het Besluit van den Prefect van dees Departement, in dare van den eersten dezer maend, die op de klagte van den Capiteyn van 't 13. Regiment Infanterie van Ligne, belaft met het Recrutement in het Departement der Schelde, betuygt weder-spannige conscripts de perfoonen hier naer genoemt.

TE WEETEN:

- 1. Pieter Cornelius Meert, zoon van Pieter Francies en van Eleonora Merkaert, geboortig van Aelt, altaer woonende.
- 2. Cornelius Paulin, zoon van Pieter en van Joanna Philippina de Wylst, geboortig van Aelt, aldaer woonende, conscripts van 't jaer 9.
- 3. Joseph Galpaert Verhuts, zoon van Jacobus Bernardus en van Joanna de Noofse, geboortig van Aelt, aldaer woonende, conscrit van 't jaer 10

PEUPLE FRANÇAIS. B O N A P A R T E

Premier Consul de la République, à tous ceux qui ces présentes verront salut, faisons savoir que:

U par le Tribunal de première instance du troisième Arrondissement du Département de l'Escaut, séant à Termonde, l'Arrêté du Préfet de ce Département, sous la date du premier de ce mois, qui sur la dénonciation du Capitaine du 13. Régiment d'Infanterie de Ligne, chargé du Recrutement dans le Département de l'Escaut, déclare Conscrits réfractaires les individus ci-après dénommés,

ES AVOIR:

- 1. Pierre Cornil Meert, fils de Pierre François et d'Eleonore Merkaert, naef d'Alost y demeurant.
- 2. Cornil Paulin, fils de Pierre et de Jeanne Philippine de Wylst, naef d'Alost y demeurant, conscrits de l'an 9.
- 3. Joseph Galpaert Verhuts, fils de Jacques Bernard et de Jeanne Noofse, naef d'Alost, y demeurant, conscrit de l'an 10

Afb. 2. Hoofding van de affiche met de namen van veroordeelde conscripts réfractaires van de jaren 9 en 10 uit het arrondissement Dendermonde. Originele breedte: ca 43,5 cm. (RAG, Scheldepartement nr: 2682/10)

31

Numéro	NOMS.	PRÉNOMS.	LIEU DE NAISSANCE.	DOMICILE.	OBSERVATIONS.
13	32 Jacquemyns	D ^r	Dendermonde	Zele	28 Mars 1816
13	97 Maubour	Adrien Seb.	Dendermonde	Willems	28 Mars 1816
12	13 Baume	D ^r Jacques	Willems	Willems	
11	Hendrickx	Jean	Laarne	Willems	
10	Dewilde	Gille	Laarne	Willems	13 Jan 1816
11	Laureyns	Benoit Jos.	Laarne	Willems	
11	Van der	Jean	Laarne	Willems	
11	act. De Vylder	Jean	Laarne	Willems	
12	Laarne	Benoit	Zele	Zele	

Afb. 3. Overzichtslijst van het arrondissement Dendermonde met de namen van teruggekeerde conscripts réfractaires (RAG, Scheldedepartement nr. 2226/28). In het midden: "Dewilde Gille" uit Laarne.

Toen ging alles vrij snel. Op 25 april 1806 vertrok hij in een groep van 1072 conscrits richting Straatsburg. Daar was een *Dépôt Général de Conscripts*. Zij arriveerden er op 14 mei 1806 - evenwel met 141 conscrits minder die onderweg de biezen genomen hadden²⁸. Vandaar ging het verder naar Verona, waar ze een week later arriveerden²⁹.

Gillis werd ingelijfd bij het 13de linieregiment; een infanterie-eenheid. Hij kreeg het stamnummer 6156 en ontving er wellicht zijn volledige militaire uitrusting.

Uiteindelijk kwam hij dus in Noord-Italië terecht. De marsroute daarheen liep over de Mont Cenis, die in soldatenbrieven uit die tijd wordt vermeld. Ook Gillis schreef soldatenbrieven naar huis (of liet ze schrijven door een medesoldaat)³⁰.

Of Gillis in Italië aan militaire campagnes heeft deelgenomen weten we niet³¹. Hoe hij en zijn lotgenoten in Noord-Italië leefden, leren we uit de brieven van enkele andere conscrits. Op 6 maart 1807 stuurde Bartholomeus Maesschalk vanuit Palmanova³² een schrijven naar zijn verwanten in Kalken met de volgende verzuchtingen³³. Maesschalk noemde de omgeving van Palmanova *een geheel slecht land*. De mensen hadden er immers geen hemd om zich te kleden. Bij die mensen werden 5 tot 6 soldaten ingekwartierd. Hun voeding bestond uit:

- melk van trostarwe, gemengd met water *en dat zonder yet daer by*. Iets anders had Maesschalk daar nooit op tafel zien komen.
- savooien *met stecken*, gekookt in water en genuttigd met wat olie.
- rapen met *groese*.

Een ander geluid horen we bij B. Saelens, die begin 1807 een brief schreef naar zijn thuisadres in Deinze³⁴. Ook hij diende bij het 13de linieregiment in Palmanova. Hij verhaalde ondermeer dat zijn groep op weg naar Italië door Savoie en Piémont was getrokken, alwaar zij geen eten hadden kunnen kopen.

In Turijn waren zij ingescheept op platbodems. Zij hadden eerder over de Mont Cenis moeten trekken (*dry uren hoog*), waar Saelens zich verbaasde over de eeuwi-

²⁸ RAG, SD nr. 2226/71.

²⁹ RAG, SD nr. 3150/6.

³⁰ Nog niet teruggevonden. We kennen het bestaan ervan omdat zijn jongere broer Macharius De Wilde ze gebruikte om op het einde van de jaarlijkse conscriptielijst te komen, waar de kansen voor oproeping kleiner waren.

³¹ In 1806 voerde Napoléon oorlog tegen Napels. In hetzelfde jaar en in 1807 ook nog tegen Pruisen.

³² Palmanova is een heden weinig bekend plaatsje nabij Udine en Trieste (noordoosten van Italië).

³³ Bewaard in RAG, SD nr. 4920/1. Zoals zoveel andere soldatenbrieven bevatte ook deze een smeekbede om geld. Wij publiceerden deze brief in J. De Wilde, *Inhoudelijke aspecten van Vlaamse soldatenbrieven uit de tijd van Napoleon I*, in: *Castellum*, XVII nr. 1, 2000, p. 9-53, in het bijzonder p. 42-43.

³⁴ Uitgegeven door H. Maes, *Brieven van Deinse Napoleonisten*, in: *Bijdrage tot de geschiedenis der stad Deinze en van het land aan Leie en Schelde*, LII, 1985, p. 55-83 (in het bijzonder p. 69-71).

ge sneeuw. In Italië beviel het hem wel, want hij had er *zoo wel eten als 't huys*. Een laatste getuigenis over Palmanova komt van Joannes Baptiste Simoens³⁵.

Hij vond de stad *maer kleyn*; en de *rampaerden (vestingwallen) zijn hooger als de huysen*. Hij bemerkte er veel graansoorten, o.a. *turksche tarwe*, en vermeldde ook dat men er ploegde met ossen in plaats van met paarden.

De kampen in Italië golden als zeer ongezond; koortsen waren frequent in de regio's van Mantua, Allessandria, Pisa en Verona³⁶.

Het was in Palmanova dat Gillis De Wilde zijn einde vond. Hij werd er in het ziekenhuis opgenomen op 6 november 1807. Hij overleed er 12 dagen later op 27-jarige leeftijd. De doodsoorzaak (zoals dikwijls zeer kort aangegeven): koorts. In totaal had hij toen anderhalf jaar legerdienst achter de rug. Hij zou op dat ogenblik deel uitgemaakt hebben van het *53ieme Regt d'infanterie*. Ofwel was hij dus van eenheid veranderd, ofwel betreft het een vergissing³⁷.

Uit het hospitaal vertrok een *Extrait mortuaire* in tweevoud. Eén kopie belandde bij het bestuur van het Schelddedepartement (zie Afb. 4)³⁸. Een andere bereikte de gemeente Laarne, alwaar de inhoud ervan op 3 maart 1808 in de overlijdens-registers van de burgerlijke stand werd overgeschreven. Wij nemen aan dat de familie van de overledene hierover in dezelfde week bericht kreeg.

3.3. Isaac De Wilde (° 28 december 1784)

Isaac viel onder de conscriptie van het jaar 14 (23/09/1805-31/12/1805)³⁹. Per 1 januari 1806 schakelden de Fransen weer over naar de traditionele tijdrekening. Isaacs naam prijkt op de kantonnale lijst van Wetteren uit het jaar 14⁴⁰. Hij was 1m621 groot en had grijze ogen. Ten tijde van de administratieve afhandelingen van zijn lichting (najaar 1805-voorjaar 1806) leefde zijn broer Gillis nog

³⁵ Uitgegeven door V. Morre, *Brieven van conscrits als soldaat in de Franse legers van Napoleon*, in: Triverius, *Driemaandelijks tijdschrift van de heemkring Triverius-Brakel*, 15 nr. 3, 1985, p. 20-23.

³⁶ M. Baldet, *La vie quotidienne dans les armées de Napoléon*, Monaco, 1964, p. 165 en 210.

³⁷ Een gemakkelijk te begrijpen vergissing omdat zowel het 13de als het 53ste linieregiment in Noord-Italië gelegerd waren. Volledigheidshalve stippen wij aan dat in de loop van 1807 tientallen jongens, afkomstig uit het Schelddedepartement, in de hospitalen der Noord-Italiaanse steden overleden.

³⁸ Wij vonden een exemplaar terug in RAG, Fonds Nelis nr. 24 (pak I). Zie tevens M. Bovijn, *Napoleonisten van het arrondissement Dendermonde*, in: *Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde*, Reeks 3. Deel XX, 1972-1973, p. 33. In de registers van de burgerlijke stand te Laarne vond Bovijn 24 overlijdens van soldaten van Napoleon terug. Wij hopen in een volgende bijdrage hierop terug te komen.

³⁹ Vanaf 1 januari 1806 nam de Franse overheid opnieuw de Gregoriaanse kalender in gebruik.

⁴⁰ RAG, SD nr. 6033; *Canton de Wetteren. Conscriptie. Tableau général des conscrits de l'an XIV*, nr. 125. De conscrits van het jaar 14 waren geboren tussen 23 september 1784 en 22 september 1785.

Gillis De Wilde EXTRAIT MORTUAIRE

(a) Designer le nom de la commune ou est situé l'hôpital; designer aussi si l'hôpital est civil ou militaire, sédentaire ou ambulatoire.

COMMUNE de *Palmanova* (a)
HÔPITAL de *Palmanova*

(b) Designer les noms et nom du décédé, le corps et la compagnie dans lesquels il servait, s'il était enrôlé volontaire ou conscript embryon, et de quelle classe; dans ce cas, designer aussi la commune, le canton et le département ou il a été enrôlé: s'il était remplaçant, on le désignerait, ainsi que les prénoms, nom, commune, canton, département et classe de celui qu'il remplaçait.

Du registre des décès dudit hôpital a été extrait ce qui suit:
Le Sieur (b)

*Léon Desvelde, fonctionnaire, au
Cinquante-Deuxième Régiment
D'infanterie 1re et 2e bataillon 6ème Compagnie*

(c) Expliquer le genre de maladie ou de blessure dont il est mort.

natif de *Eschen* canton de *Eschen* département
de *Vosges* est entré audit hôpital le *18* du mois
de *Novembre* l'an *1807* et y est décédé le *18* du mois
de *Novembre* l'an *1807* par suite de *fièvre* (c)

Je soussigné, Econome dudit hôpital, certifie le présent extrait véritable et conforme au registre des décès dudit hôpital.

Fait à *Palmanova* le *18* du mois de *Novembre* *1807*

Nous, Commissaire des guerres chargé de la police de l'hôpital de *Palmanova* certifions que la signature ci-dessus est celle de *M. Protte* Econome, et que foi doit y être ajoutée.

Fait à *Palmanova* le *18* du mois de *Novembre* *1807*

N.B. On recommande la plus grande exactitude dans les actes de décès. Les prénoms et noms des décédés doivent être recueillis avec attention, ainsi que les lieux de naissance, cantons et départements, les noms et numéros des corps et compagnies; et le tout doit être écrit très-lisiblement et dans l'ordre indiqué à la marge.

Afb. 4. Attest van het overlijden van Gillis De Wilde, opgesteld in het hospitaal van Palmanova op 18 november 1807 (RAG, Extraits mortuaires nr. 24/1).

ondergedoken. Maar over Isaacs gebeurlijke militaire verplichtingen vonden we geen enkele aantekening.

Het kwam wellicht in zijn voordeel uit dat de conscriptie van het jaar 14 niet tot het einde werd doorgevoerd. Na het herinvoeren van de traditionele jaartelling werden de conscrits, geboren in de laatste maanden van 1785 bij die van het jaar 1786 (= conscriptiejaar 1806) gevoegd. Misschien had hij ook een hoog nummer getrokken bij de loting, zodat de kans op inlijving klein was.

Isaac huwde op 28 april 1813 in Laarne met Jeanne Jaacqueline Plaetinck.

3.4. *Macharius De Wilde* (° 4 oktober 1788)

Macharius was de laatste van het gezin die voor de conscriptie in aanmerking kwam. Gezien zijn geboortedatum in oktober 1788 viel, werd hij opgenomen in de conscriptielijsten van het jaar 1808. De jongens van deze lichting moesten zich evenwel reeds aanmelden in april 1807; Macharius was toen nog geen 19 jaar oud. Bij de keuring tekende men op dat hij 1m660 groot was en grijze ogen had.

Macharius diende bij de recruteringsraad een *certificat du corps* en een *déclaration du maire* in. Dit gebeurde voor 15 juli ⁴¹. Op dat ogenblik beschikte hij dus over een aanwezigheidsattest van zijn broer Gillis bij diens eenheid.

Bij het kantonnaal bestuur van Wetteren legde hij ook soldatenbrieven van zijn broer voor⁴², om aldus vrijstelling van dienst te bekomen. Zijn broer Gillis was in het voorjaar van 1807 inderdaad nog in leven. Nadat Macharius op 9 juli op het einde van de lijst was gezet, werd hij later evenwel *retiré du dépôt son frère étant jugé en activité*. Wij komen verder op deze nota terug.

De militaire overheid liet dus niet af. Op 16 maart 1809 verstuurde de maire van Laarne nieuwe certificaten voor enkele Laarnse conscrits uit de conscriptiejaren 1807, 1808 en 1809 naar de onderprefect in Dendermonde⁴³. Acht plaatselijke conscrits, waaronder Macharius, stonden immers *provisoirement placés à la fin du dépôt*, en hun bewijsstukken waren ontoereikend gebleken (*reconnues insuffisantes*).

Op 13 mei 1809 vroeg Macharius op het gemeentebestuur een uittreksel aan van de acte waaruit bleek dat zijn oudere broer Gillis in Franse dienst overleden was. Het werd met een begeleidend schrijven opgezonden naar de prefect van het Scheldedepartement (zie kader). Het document werd behandeld tijdens een zitting van de recruteringsraad van 13 juni 1809 in het kader van een *levée supplémentaire*.

⁴¹ RAG, SD nr. 4961. Deze bewijsstukken zijn evenwel niet bewaard gebleven.

⁴² RAG, SD nr. 6039; *Canton de Wetteren. Conscription 1808. Tableau des conscrits, suivant le rang qui leur a été assigné par le sort*, nr. 79: *a produit des lettres du frère à l'armée*. Zie tevens RAG, SD nr. 4818/7.

⁴³ RAB, Laarne Modern nr. 2, 16 maart 1809, nr. 55.

re. Maar de evaluatie van Macharius' verzoek berust niet bij de bewijsstukken⁴⁴. Macharius werd uiteindelijk toch opgeroepen: wellicht voor een van de aanvullende lichtingen uit het jaar 1809. De verklaring hiervoor ligt voor de hand. De gunstmaatregel voor een jongere broer van een soldaat in dienst verviel wanneer die oudere broer bij de Franse militaire administratie bekend stond als een conscrit *réfractaire*. Dat is de betekenis van de zin die wij hierboven in het Frans citeerden: Macharius werd *uit het depot genomen omdat zijn broer tijdens zijn diensttijd was veroordeeld*. Dat die oudere broer nadien in dienst overleden was, werd, zoals we reeds zagen bij de familie Clinckspoor, niet eens in aanmerking genomen.

Canton de Wetteren Monsieur L Aditeur au Conseil D'Etat
1808, n° 79 Préfet de Departement de L'Escaut

Le sieur Machaire De Wilde natif de Laerne Canton de wetteren. Conscriit de la classe de l'an 1808 designé sous le N° 79 a l'honneur de vous exposer que son frère Gilles dewilde Conscriit de la Classe de l'an 10 Republicaine est décédé en activité de service à l'hopital militaire de palma Nova le dix huit novembre Mil hui Cent Septe d'après l'acte de décès dressé par l'Econome du dit hopital transcrit au registre de décès de la dite commune de Laerne Comme il Conste par l'Extrait ci Joint que monsieur l'officier de l'Etat civil m'en a delivré.

Le petitionnaire a l'honneur de représenter très respectueusement qu'on ne pourroit lui (v°) apposer aucune negligence Car ayant dès le moment qu'il a été appelé à la conscription reclame la faveur d'être placé a la fin du depot et ne pouvant dans le moment meme fournir la preuve autentique de la presence de son frere sous le drapeau vous avez daigné Monsieur le préfet d'accorder un delai pour en Justifier.

Le temps utile n'a donc pas evanoue pour le petitionnaire il a Satisfait a ce qu'il lui etoit imposé et Se confie que vous voudrez bien Monsieur le Préfet le faire Jouir du benefice de la loi et le placer a la fin du depot.

C'est la Grace
(w.g.) macharius de wilde

Uit een overzichtslijst, opgemaakt te Laerne op 11 april 1815, blijkt ondubbelzinnig dat Machaire De Wilde uit Laerne jarenlang in dienst van *la France* was geweest. Hij had gediend bij het *3 Regiment tirailleurs de Garde Impériale*. Hij was er bevorderd tot korporaal - het feit dat hij kon lezen en schrijven was daar wellicht

⁴⁴ RAG, SD nr. 7050 B1. Macharius ondertekende het verzoek dat door een andere hand werd geschreven.

niet vreemd aan. Uiteindelijk zou hij toch deserteren na ongeveer 5 jaar dienst (in het voorjaar van 1814 ?)⁴⁵.

Bij gebrek aan bronnen in het fonds Scheldedepartement kunnen we niet achterhalen wanneer Macharius vertrok, of aan welke eenheid hij werd toegewezen⁴⁶. Streekgenoten van Macharius kwamen in het kader van buitengewone lichtingen tijdens de tweede helft van 1809 terecht bij de *Conscrits de la Garde* en de *Tirailleurs et conscrits de la Garde*⁴⁷. In het conscriptieregister van 1808 ontbreekt bij Macharius' naam elke aanduiding, maar wij veronderstellen dat ook Macharius in het kader van een buitengewone lichting bij één van de genoemde eenheden terecht kwam.

Want volgens Bucquoy bestond het derde regiment Tirailleurs nog niet in 1809⁴⁸. Het ontstaan ervan zou bij *Conscrits grenadiers* liggen, waarvan sinds 1809 twee regimenten bestonden. Die eenheden werden in 1811, steeds volgens Bucquoy, omgedoopt tot het derde en vierde regiment Tirailleurs van de Garde Impériale. De genoemde eenheden maakten deel uit van de *Jeune Garde*, die in 1809 door Napoléon Bonaparte werd opgericht⁴⁹.

Macharius' aanwezigheid in Laarne is alleszins geattesteerd in het najaar van 1814. Op 24 november ondertekende hij er immers een pachtcontract.

In april 1815 leefde hij in Laarne als landbouwer, vooralsnog ongehuwd. Hij huwde inderdaad pas op 25 juli 1815 met Theresia Plaetinck, een zuster van zijn schoonzus. Hij werd uiteindelijk nog 86 jaar oud († 1875). In 1857-1858 kwam hij dus in aanmerking voor de bronzen eremedaille die Napoléon III aan de ex-militairen van Napoléons campagnes toekende.

Bilan: in het gezin De Wilde werden uiteindelijk twee jongens in het Franse leger ingelijfd. Hun lot liep sterk uiteen: de eerste overleefde het niet, de andere kreeg promotie, maar deserteerde uiteindelijk toen de Franse militaire macht verbrokkelde.

⁴⁵ Het wedervaren van Macharius vertoont enige gelijkenis met dat van Julianus Van Steenberge uit Velzeke.

Na ongeveer 5 jaar dienst deserteerde laatstgenoemde eind december 1813 of in januari 1814 om naar huis terug te keren. In die periode verschrompelde de Franse militaire macht op alle fronten. Maar door die desertie verloor Julianus wel zijn recht op een pensioen. Zie N. Van Den Bossche, *Een Velzekenaar nam deel aan de Spaanse oorlog (1808-1814)*, in: *Jaarboek 1956-1957 van de Zottegemse Culturele Kring*, p. 152-172.

⁴⁶ De stamboekregisters der diverse Franse eenheden, bewaard in het Château de Vincennes nabij Parijs, zouden hier wellicht nadere informatie kunnen bieden.

⁴⁷ W. Van Waelvelde, *Overmeerse soldaten van Napoleon*, in: *Overmere*. Jg. 7 nr. 4, 1989, p. 28. A. Coucke, *Zeelse soldaten voor Frankrijk. De conscriptie te Zele gedurende de Franse overheersing (1795-1814)*, 1998², p. 191.

⁴⁸ E.-L. Bucquoy, *Les uniformes du premier empire. La Garde Impériale*, Paris, 1977, p. 48.

⁴⁹ G. Blond, *La grande armée 1804-1815*, Paris, 1979, p. 240. Als inleiding zie M. Baldet, *La vie quotidienne dans les armées de Napoléon*, Monaco, 1964, p. 76-110. De Jeune Garde bestond naast tirailleurs ook uit flanqueurs.

4. De familie Vlie(r)bergh - Verbruggen

Net zoals in het gezin De Wilde-De Bruycker werden in het gezin Vlie(r)berg-Verbruggen 10 kinderen geboren, waaronder 6 zonen: Lieven (1780), Isaac (1783), Pieter (1785), Frans (1787), Jacob (1788), Barbara (1790), Machaer (1792), Serafina (1794) en Bernardina en Marie-Trees (1796).

4.1. Lieven Vliebergh (° 26 december 1780)

Lieven Vliebergh behoorde tot de lichting van het jaar 10. Toen de conscriptielijsten van deze lichting in de loop van het jaar 1801 werden opgesteld, was Lieven *absent depuis quelques mois sans passeport*⁵⁰.

Niettemin zou hij later Domien Schepens (conscrit jaar 9) vervangen hebben⁵¹. In mei 1803 verklaarde hij dat hij wou toetreden tot het 61ste linieregiment⁵². Volgens andere bronnen zou hij later gedeserteerd zijn⁵³. Hoe het uiteindelijk met hem afliep is onbekend.

4.2. Isaac Vliebergh (° 29 juli 1783)

Isaac Vliebergh prijkt op de conscriptielijst van het jaar 12, maar werd blijkbaar nooit opgeroepen⁵⁴.

4.3. Pieter Vliebergh (° 9 juli 1785)

Dat lag wel anders met zijn twee jaar jongere broer Pieter. Die vinden we terug in het begin van de lijst van het conscriptiejaar 14⁵⁵. Hij werd ingelijfd bij het 106de linieregiment als fusilier en kreeg er het stamnummer 7013. Hij vertrok op 23 april 1806 en kwam op 13 mei in Straatsburg aan⁵⁶. Nog geen half jaar later bezweek hij in het hospitaal van *Venise* aan de koorts. Hij was 21 jaar oud. Het *extrait mortuaire*, opgesteld op 1 oktober, werd in de burgerlijke stand van Laarne ingeschreven op 22 november 1806⁵⁷.

⁵⁰ RAG, SD nr. 2101/17, nr. 641 en (herhaald) nr. 1257.

⁵¹ RAB, Laarne Modern nr. 2, correspondentie jaar 8 -12, nr. 304 (11 thermidor 11 = 30 juli 1803).

⁵² RAG, SD nr. 2110/56 (met zijn persoonsbeschrijving; hij was 1,627 meter groot).

⁵³ RAG, SD nr. 3118/17.

⁵⁴ RAG, SD nr. 3845/1, Lijst van het arrond. Dendermonde, nr. 407.

⁵⁵ RAG, SD nr. 6033. Arrondissement de Termonde. Canton de Wetteren. Conscription. Tableau général des conscrits de l'an XIV; nr. 7.

⁵⁶ RAG, SD nr. 2204/73.

⁵⁷ Een exemplaar bleef bewaard in RAG, SD nr. 8085.

4.4. Frans Vliebergh (° 17 mei 1787)

Na de inlijving en het overlijden van Pieter beriep zijn broer Frans, conscrit voor het jaar 1807, zich op de broederdienst. De Laarnse burgemeester Jan Van Mossevelde schreef in die zin een attest voor hem op 19 januari 1807 (zie Afb. 5).

Als bewijsstuk werd een kopie van het *extrait mortuaire* van Pieter Vliebergh toegevoegd. Frans werd dan ook *à la fin du dépôt* geplaatst⁵⁸.

4.5. Jacob Vliebergh (° november 1788)

Na de inlijving van een eerste zoon, en de vrijstelling van een tweede, kon de derde zoon volgens de voorschriften geen recht op vrijstelling meer laten gelden.

Indien hij een laag nummer trok bij de loting, was de kans op inlijving groot.

De volgende telg uit het gezin Vliebergh, Jacob, trok bij de loting van het jaar 1808 het nummer 66. Men kan zich indenken dat hij na het wedervaren van zijn oudere broer Pieter niet stond te popelen om in dienst te treden.

Jacob onttrok zich dan ook aan de dienst en werd als conscrit *réfractaire* veroordeeld tot een boete van 500 fr. Dit gebeurde op 20 januari 1808 in een openbare zitting van het *Tribunal de première instance du troisième Arrondissement du Département de l'Escaut, séant à Termonde*⁵⁹.

Jacob werd evenwel aangehouden en werd opgeleid naar de strafcompagnie in de citadel van Rijsel. Hij overleed in het hospitaal aldaar op 25 april 1810, nog geen 22 jaar oud. Zijn overlijden werd op 8 mei 1810 in de burgerlijke stand van Laarne ingeschreven.

4.6. Machaer Vliebergh (° 23 augustus 1792)

De jongste zoon van het gezin, Macharius, werd geboren in augustus 1792 en kwam derhalve op de conscriptielijst van het jaar 1812 terecht⁶⁰. Het register bevat echter geen nota's over het feit of hij al dan niet werd opgeroepen.

Bilan: de familie Vliebergh werd door het verlies van twee zonen wel zeer zwaar getroffen. Een derde zoon (Lieven) bleef wellicht vermist.

⁵⁸ RAG, SD nr. 4815/5.

⁵⁹ RAG, SD nr. 4949/1.

⁶⁰ RAG, SD nr. 6056; Canton de Wetteren. Liste du tirage des conscrits, nr. 5269-1421-129.

N° 166 de la liste générale. N° 166 assigné par le sort.

N° 166
Enlève
de son nom

Le Maire de la commune de Laarne
certifie que le sieur
François Vliebergh conscrit de la classe
de l'an 1807 est frère du sieur Pierre
Vliebergh mort à l'hôpital Militaire
de Paris le 17 Septembre 1806, alors en
activité de service au 106e Régiment d'infanterie
de ligne comme il est constaté par l'écrit
mortuair ci-joint.

Certifie de plus que ledit Pierre Vliebergh
consait bien à être désigné pour faire partie
du contingent qu'il n'a pas servi de
volontairement.

Certifie en outre que le dit François Vliebergh
n'a point de frère qui soit au motif, dit
il, placé à l'arsenal ni à la fonderie
dépôt à Willem à 19 janvier 1807.

— François Vliebergh

Afb. 5. De burgemeester van Laarne bevestigt dat François Vliebergh de broer is van de overleden conscrit Pierre Vliebergh (RAG, Scheldepartement nr. 8085)

Nabeschouwingen

Ten tijde van de Franse Republiek en het eerste Keizerrijk kwamen honderdduizenden jongemannen in Frankrijk en België in aanmerking voor inlijving. Enkel gehuwden waren vrijgesteld, maar de meeste Vlaamse jongens waren op het ogenblik van hun oproeping nog niet gehuwd.

De meesten hadden de vereiste lichaamslengte, en hadden geen handicap of afwijkingen die een afkeuring voor de dienst konden rechtvaardigen. Zich tegen betaling laten vervangen was slechts mogelijk voor de smalle bovenlaag van de beter gefortuneerden.

Alleen de broederdienst schonk voor sommigen een uitweg. In de loop der conscriptiejaren ontwikkelde zich een hele regelgeving omtrent dit recht op vrijstelling. Hoofdregel was dat de inlijving van een zoon een vrijstelling inhield voor één andere zoon. Maar de dienstplichtige mocht niet deserteren uit zijn eenheid, of ook het recht op broederdienst verviel.

In de praktijk heeft dit ertoe geleid dat een groot aantal gezinnen één of meer zonen zag vertrekken naar een leger op oorlogsvoet. Vroeg of laat liep dit uit op het overlijden van één, soms zelfs van twee conscripts uit hetzelfde gezin⁶¹. Dat het tijdelijk of definitief wegvallen van een nuttige arbeidskracht vooral in landbouwersgezinnen een harde dobber was, hoeft geen betoog. Naar de emotionele schade bij de families kunnen we enkel raden.

⁶¹ Vier van de vijf Laarnse families die in deze studie ter sprake kwamen, verloren een zoon in het Franse leger.

MOLENAARS OP DE MOLENSITE BONTINGMOLEN

Tekst: André Van De Sompel

Gegevens en illustraties: Marcel Vergaelen

Stadsarchief Lokeren

Marcel Meys

Petrus De Wilde

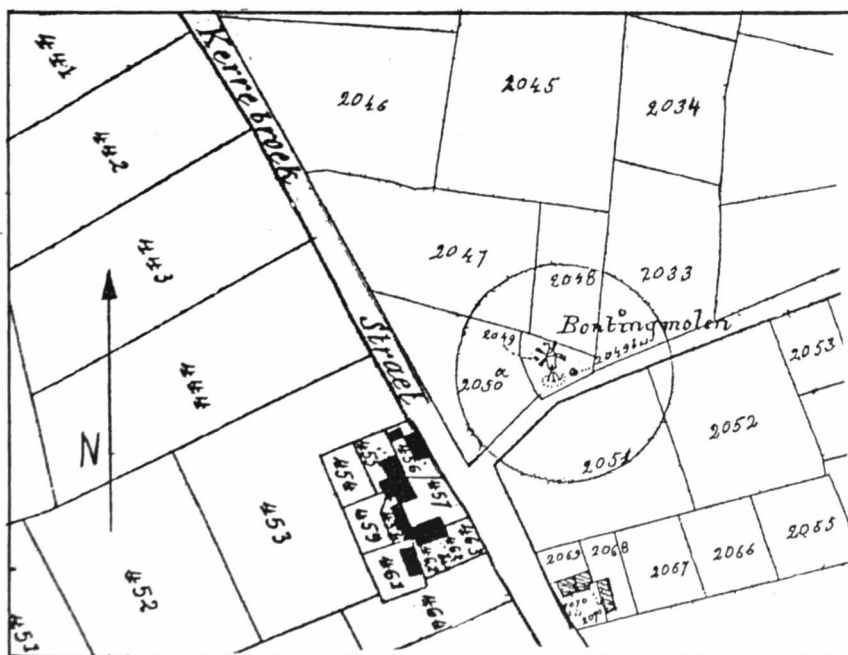
Verantwoording

Marcel Vergaelen zoekt in het kader van zijn genealogische opzoekingen informatie over de molenaarsfamilie Vergaelen. Hij is tevens gefascineerd door windmolens.

In deze bijdrage staan we stil bij een oude molensite gelegen op de grens van de gemeenten Kalken, Lokeren en Overmere: de *Bontingmolen*. Op die molen werkten in de tweede helft van de 18de eeuw en in het begin van de 19de eeuw twee generaties van de familie Vergaelen als molenaars.

1. Situering van de site aan de hand van de kaart van Popp (omstreeks 1860)

In het grensgebied van Kalken, Lokeren en Overmere stond tot in 1935 een houten korenwindmolen.

*Illustratie 1. Situatieschets van de molensite Bontinkstraat,
naar de kaart van Popp, omstreeks 1860.*

De korenwindmolen (Sectie C, nr. 2049) en de rosmolen (Sectie C, nr. 2049a)

2. De opeenvolging van de molenaarsfamilies op de *Bontingmolen*

Zonder diepgaand onderzoek te verrichten, kunnen we aan de hand van een aantal momentopnames toch een kort historisch overzicht geven.

Uit opzoekingswerk van Marcel Meys blijkt dat de molen reeds in de 17de eeuw bestond. In 1665 was er een *behuysde hofstede thenden de bontinckstr binnen de prochie van Calckene, gaende mette meulen gestaen thenden de zel(ve) straete op lokeren*. De molen stond op een molenberg en er was ook een rosmolen. De molen werd toen door de familie V(and)ermeere verkocht aan Pieter De Loire¹. De familie De Loire was afkomstig van Belsele – Sint-Niklaas.

In 1767 kwam het echtpaar Philippus Vergaelen – Isabella (Elisabetha) de Loire door *contracte van uytgrootinge*² van 15 september 1767 voor de som van 2000 gulden in het bezit van twee zesden van de molen en de hofstede. Ze hadden het deel van twee zusters van Isabella overgekocht: van Pieter Paelinck en zijn vrouw Marie Anna de Loire en van Pieter Jacobus Van Mossevelde en diens vrouw Joanna Marie de Loire.

In de Gazette van Gent van 12 en 16 februari 1778 werd de verkoop van de helft van de Bontingmolen aangekondigd:

In de herberg Den Koning van Spagnien bij Jan Baptist van den Abbeele op de Grote Markt in Lokeren wordt op 4, 11, 18 en 25 februari en 11 maart 1778 verkocht de 1/2 van eenen Koorn- Wind en Rosmolen met den Berg, de Op- en Afrede, genaemd den Bontingmolen, gestaan in de Bontingstraat te Lokeren, alsmede een huis met schuur, stallingen en erf daarmede gaand, gestaan binnen de parochie Kalken, omtrent den genoemden molen.

Het is mogelijk dat molenaar Thobias Paelinck (x Anna Catharina Van Damme, † 1826, 75 jaar oud) sinds die periode dat deel van de molen gekocht of gepacht heeft. Dat kunnen we afleiden uit de gegevens van de volkstelling van Kalken van 1796. Daarin stond hij vermeld als vijftigjarige molenaar die sinds 1779 op het einde van de Bontinkstraat woonde. Het gezin Paelinck had in 1796 twee zoons en een dochter.

De andere helft van de molen, of een deel van die helft, hoorde dus toe aan molenaar Philippus Vergaelen (overleden in Kalken in 1781, 66 jaar oud), gehuwd met Isabella (Elisabetha) De Loire (overleden in Kalken in 1795, 69 jaar oud). Een halfbroer van Philippus, Adriaan Vergaelen († 1809, 81 jaar oud), was molenaar te Uitbergen.

¹ RABeveren, Oud Archief Kalken, nr. 142. Verder onderzoek kan verricht worden in de Quoteboeken van Lokeren in het Stadsarchief van Lokeren.
In de 17de eeuw werd de naam meestal vermeld als De Loire, in de 18de eeuw werd het De Loire.

² Erfgenamen die op het ouderlijke hof bleven wonen, betaalden de andere rechtmatige erfgenamen hun erfdeel uit.

Uit de Staat van goed van molenaar Philippus Vergaelen, opgemaakt in 1783³, vernemen we dat hij, behalve zijn vrouw, acht kinderen naliet: Guillielmus (1747-1831), Ludovicus (1749-1809), Catharina (°1750), Judocus (1751-1808), Gillis (1755-1812), Theresia (1763-1827), Anna Marie (1764-1826) en Godelieve (1767-1791). Acht andere kinderen waren reeds overleden. Als onroerend goed in eigendom werd genoteerd dat het gezin Vergaelen – De Loore *twee deelen van sesse van eenen coorenwintmolen rosmolen met den beirghe en afrede genaemt den bontinck straet molen soo ende gelijk de selve met alle de staende & draeyende weircken reep ende gewanden*⁴ *hausels*⁵ *pas ende scheirp(h)aemers (...) mitsgaeders gelycke twee sesde parten van een behuysde hofstede grootd ontrent een gemette*⁶.

Het is mogelijk dat de broer van Isabella, Judocus De Loore, ook een deel van de molen in zijn bezit had.

De vermelding in de Staat van goed van Philippus Vergaelen van drie tonnen bier kan er op wijzen dat er ook herberg gehouden werd. Het was namelijk geen uitzondering dat de landbouwers het wachten op het gemalen graan zo aangenaam mogelijk maakten.

Er was ook schoenmakersgereedschap voor het maken van leren schoenen. In een winkelruimte lag een hoeveelheid leder.

Gillis Vergaelen, ook Aegidius genoemd, huwde met Maria Livina Van De Velde († 1824, 57 jaar) en werd schoenmaker. Ludovicus was gehuwd met Judoca Thiré en werd wagenmaker.

In 1796 bewoonden molenaars Guillielmus Vergaelen en diens broer Judocus en zuster Theresia, samen met inwonende knecht Jacobus Pieters (20 jaar) een woning die bij de molen hoorde.

Judocus huwde later met Anna Jacoba Cattoir (1752-1807) en verliet de molen. Guillielmus Vergaelen bleef evenmin op de molen en verhuisde naar Kalkendorp waar hij overleed.

Ook Theresia huwde op latere leeftijd met Charles Appermonde († 1827, 64 jaar oud). Dat gezin bleef op de molen werkzaam en had volgens de kadastrale gegevens van 1826 de percelen Sectie B, nrs. 454-456 in bezit. Volgens diezelfde kadastrale gegevens had de weduwe van Tobias Paelinck de percelen Sectie B, nrs. 457-460 en de weduwe van Livinus Baert de percelen Sectie B, nrs. 461-464 in bezit.

Waarschijnlijk kwam de molen na het overlijden van Charles Appermonde onder de familie Paelinck terug onder één eigenaar. Bevolkingsregisters, kiezerslijsten en patentlijsten vermeldten er voor de periode vanaf 1830 Livinus Paelinck († 1849, 73 jaar oud) als molenaar. Livinus was een eerste maal gehuwd met Coleta De Schaepdrijver († 1803, 40 jaar oud), een tweede maal met Joanna Carolina De

³ RABeveren, Oud Archief Kalken, nr. 246.

⁴ Een *gewande* was een soort katrol waarmee de zakken graan of meel werden verhandeld.

⁵ Een *hausel* was een weegtoestel.

⁶ Een *gemet* = 300 roeden. Eén roede had een oppervlakte van 7m2.

Maerschcalck (†1835, 74 jaar oud).

Na het overlijden van Livinus Paelinck ging de molen in korte tijd over op verschillende eigenaars. Livinus' schoonzoon en molenaar Franciscus Dalschaert († 1887, 84 jaar oud) nam in 1851 de molen over. Dalschaert was getrouwd met Petronella Paelinck (†1872, 70 jaar oud). In 1854 volgde een verkoop aan de molenaars Charles Remory (x Maria Coleta Dalschaert) en Joannes Janssens-Joanna Catharina Remory.

Jan Baptiste Buydens, gehuwd met Maria Rosalia De Smet, kocht de molen aan in 1857. Blijkbaar was hij de enige eigenaar van de korenwindmolen en de rosmolen, zoals blijkt uit de legger van het kadaster uit 1860. Op de tot de molensite gerekende woningen woonden:

- ❖ Kalken, sectie B, nummers 454 (tuin), 455 (boomgaard), 456 (huis): eigendom Joannes Baptiste Buydens, molenaar, Kalken.
- ❖ Kalken, sectie B, nummers 460 en 461 (tuin), 462 (huis), 462bis (huis), 463 (boomgaard), 464 (land): eigendom van Bernardus Penninck, landbouwer, Kalken.
- ❖ Kalken, sectie B, nummers 457 (boomgaard), 458 (huis), 459 (tuin): eigendom van Livinus Paelinck, molenaar, Kalken. Volgens onze gegevens was de eerder genoemde Livinus reeds enkele jaren overleden. Mogelijk gaat het hier over een van zijn erfgenamen of over een gelijknamig familielid.

Illustratie 2.
De houten korenwindmolen.
 Verzameling
 Stadsarchief Lokeren.

In de periode 1865-1872 werd de rosmolen aangepast tot of vervangen door een korenstoommolen. Om steeds over een voldoende watervoorraad te beschikken, werd daartoe in de onmiddellijke omgeving van de molen een diepe waterput gemaakt.

Een speurtocht naar de overlijdensdatum van Jan Baptist Buydens leverde geen volledig betrouwbaar gegeven op. Een notitie van het overlijden van ene Jan Baptist Buydens in 1880, 48 jaar oud en afkomstig van Ressegem, met de vermelding van ene Rosalia De Smet als moeder, vraagt verder onderzoek. In ieder geval werd de molen in 1883 verkocht aan de schoonzoon van Buydens, Theofiel Audenaert (°1850). Theofiel was gehuwd met Maria Leonie Buydens (1857-1934) en hij werkte op de molen minstens tot in 1895.

Naar het einde van de negentiende eeuw bleek de molen in verval. Hij werd in 1899 verkocht aan de Kalkense notaris Jules Tibbaut *en consoorten*.

In 1904 of in 1907 kocht de Overmeerse familie Van De Wiele de molen, die er, volgens Maurice Van der Schueren, *verdonderd* bij stond. De familie Van De Wiele bestond uit de weduwe van Augustien Van De Wiele, Joanne Looman, haar ongehuwde zoons Seraphien (1871-1912), Theophiel (1875-1955) en Frederik (1878-1944) en haar schoonzoon en dochter Emiel Van der Schueren (1871-1954) x Marie Octavie (1877-1928).

Illustratie 3. *De houten korenwindmolen kort vóór de afbraak, met half wiekenstel. Rechts het gebouwtje waarin de maalderij is ondergebracht. Verzameling Stadsarchief Lokeren.*

3. De afbraak van de houten windmolen

De molen was in 1934 kapot en werd volgens Maurice Theofiel Van der Schueren afgebroken tijdens het jaar daarop⁷. De Ruddervoordse opkoper van houten molens, Hilaire Van Haelemeesch, vervulde die karwei en vervoerde het overgrote deel van de grote, met inscripties getekende, eiken balken naar Ruddervoorde.

In de maalderij werd de stoominstallatie vervangen. Men werkte verder met een motor op *gaz pauvre*⁸. In een latere periode schakelde men over op een motor met benzine en diesel als brandstof. Maurice (°1914) en Adolf Van der Schueren ((1915-1993), x Julienne De Lausnay, °1923) hadden ondertussen het molenbedrijf overgenomen. Ze haalden met twee paarden de zakken graan of maïs af en ze werkten steeds met familie als personeel.

Volgens Maurice was een molen op de grensscheiding van meerdere gemeenten niet gemakkelijk tijdens de oorlogsjaren. Niet alleen kon elke gemeenten goederen aanslaan, maar ook de bezetter. Zo herinnert hij zich uit overgeleverde verhalen dat de Duitse bezetter in 1914 een handmolen aangeslagen had.

Maurice Van der Schueren laat de maalderij nog meermaals per jaar draaien. Op de voorpagina van dit nummer zien we hem bij die maalderij.

Illustratie 4. De houten korenwindmolen met op de voorgrond twee korenmijten. Verzameling Stadsarchief Lokeren.

⁷ Andere bronnen vermelden als jaar van afbraak 1937.

⁸ *Gaz pauvre*: een gas afkomstig van droge destillatie van hout en vette steenkool.

Bronnen

Onuitgegeven bronnen

Kalken, verzameling Marcel Meys. *Aanwijzend Tableau der Eigenaars Grond - Eigendommen en der zelve grootte* uit 1826, opgemaakt door en in gebruik bij de dienst Registratie der Domeinen te Aalst, met concordantietabellen tussen de toponiemen en de overeenkomstige kadasternummering.

Kon. Bib. Albert I, Kaarten en plattegronden, Poppkaarten en leggers van Lokeren en Kalken.

RABeveren, OAKalken, nrs. 142 en 246.

Uitgegeven bronnen

DE RUYVER L., *Kalken. Sint-Denijsparochie, overlijdens 1604-1900*, Gent, 1998.

MEYS M., *Volkstelling 1796 Kalken*, VVF Gent, 1998, p. 23, nrs. 1262-1270.

Bibliografie

Inventaris van de wind- en watermolens, Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen, Gent, 1962, pp. 136 en 138.

HUYS P., *Molen en Molenaar te kijk gesteld*, Molinologische opstellen 2, Gent, 1996.

Gesproken bronnen

Interview Maurice Van der Schueren door André Van De Sompel, 22 juli 1996.

Interview Maurice Van der Schueren door Marcel Vergaelen, 25 mei en 30 juli 2000

OPROEP

De zoektocht van Marcel Vergaelen gaat verder naar voorouders-molenaars. Waarschijnlijk was Jozef Vergaelen, vader van Philippus en Adriaan, afkomstig uit het Waasland of uit het Antwerpse en was hij ook molenaar. Verdere gegevens ontbreken momenteel. Ruben Verbist, een licentiaat geschiedenis, vermeldde in zijn voordracht *Molens in de Antwerpse vrijheid (1542-1794)* op 9 juni 2000 voor VVF-Mechelen ene Peter Vergaelen als molenaar in de periode 1599-1618.

Marcel Vergaelen is zeer geïnteresseerd in inscripties in bewaarde molenbalken, eventueel verwerkt in sierschouwen of voor andere doeleinden gebruikt.

Hij pleit voor het behoud (klassering als waardevol historisch efgoed) van de nog in werking zijnde maalderij en droomt zelfs luidop van de heroprichting of de overbrenging van een in verval zijnde staakmolen op die plaats. De site is volgens hem des te meer waardevol omdat in de ganse streek tussen het kanaal Gent-Terneuzen

en de Schelde (het Land van Waas) geen enkele van die oervlaamse staakmolens overeind bleef. Ook acht hij de inplanting van een moderne energiewindmolen in de nabijheid van die site niet onmogelijk. Voor die *luchtkastelen* zoekt hij daarom steun bij andere molenvrienden (of geestesgenoten).

Geïnteresseerden kunnen terecht bij:

Marcel Vergaelen
 Ertbuerhoek 21
 9080 Beervelde
 Tel/fax: 09/355.90.83
 e-mail: mjb.vergaelen@pi.be

AFGEVAARDIGDE bij het Verbond van de Kringen voor Heemkunde in Oost-Vlaanderen:

Marcel Meys, Kruisenstraat 31, 9270 Kalken

CONTACTADRES en RUILEXEMPLAREN:

André Van De Sompel, Kruisenstraat 70, 9270 Kalken

ADRESWIJZIGINGEN, NIEUWE ABONNEMENTEN en LIDMAATSCHAP CASTELLUM

Gewoon lid:	400,-
Steunend lid:	650,-
Erelid:	1.000,-
Beschermend lid:	2.000,-

Rekening: 393-0430850-65 Castellum:

Lieven Hanselaer, Koffiestraat 61, 9270 Kalken

De lijst van de beschermheren of -vrouwen, van de ereleden en de steunende leden zal jaarlijks in het laatste Castellumnummer verschijnen.

Errata bij Castellum XVII, nr. 3:

p. 1: het teken vóór het e-mailadres had hier geen enkele functie
 p. 27 en 29: illustratie 1 en 3 werden ten onrechte verwisseld

IN MEMORIAM EUGEEN BOGAERT (1931-2000)

Op 10 juli 2000 overleed thuis op 69-jarige leeftijd Eugene Bogaert. We namen op 15 juli 2000 afscheid van Eugene in de parochiekerk van Kalken.

Enkele passages uit de tekst van het bidprentje willen we even aanhalen:

*Eugeen,
Je jeugdherinneringen,
je zorg voor vrouw, kinderen en kleinkinderen,
je ervaringen uit je beroepsleven,
je sociale gedrevenheid en verdiensten in allerlei verenigingen,
je bezigheid in de tuin,
het waren slechts enkele onderwerpen voor urenlange gesprekken.
Je had een klare kijk op heel wat gebeurtenissen.*

Urenlange gesprekken over de plaatselijke geschiedenis en zijn klare kijk op heel wat gebeurtenissen zijn evenveel hoekstenen die het werk *Kalken, van de Franse Revolutie tot de gemeentefusie met Laarne. Bijdragen tot het historisch overzicht* (1997) schragen. Bovendien zijn de meeste illustraties afkomstig uit zijn unieke verzameling van momentopnames zowel uit de eerste helft van de twintigste eeuw als uit het verenigingsleven kort na de Tweede Wereldoorlog.

Tallose anekdotes en verduidelijkende gegevens over bepaalde, al dan niet politiek-getinte, gebeurtenissen uit het leven van zijn ouders en van andere familieleden, bijvoorbeeld met een kijk op de taak van de parochiegeestelijkheid of de situatie tijdens de moeilijke politieke periode uit het Interbellum, werden genoteerd.

Voor de mondelinge overlevering van al die levenservaringen zijn we Eugene ten zeerste dankbaar.

Aan zijn echtgenote, kinderen en kleinkinderen biedt het bestuur van de Vereniging voor Lokale Geschiedenis van Kalken en Laarne haar innige deelneming aan.

A. Van De Sompel

Castellum

Driemaandelijks tijdschrift van de VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE

Dienst wettelijk Depot nr. B.D. 40.652

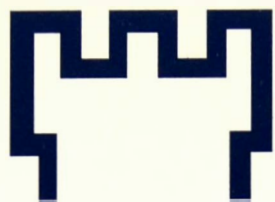
Oplage: 250 exemplaren

Omslagillustratie: Maurice Van der Schueren in de mechanische maalderij van de
Bontinckmolen
(Foto door Marcel Vergaelen, april 2000)

INHOUD

Editoriaal	2
<i>Ruutheden</i> over een vaste plaats in de kerk van Laarne in 1425: familieruzie of uiting van sociale en politieke spanningen? <i>Eric Balthau</i>	3
De broederdienst ten tijde van de Franse conscriptie (1798-1815) <i>Johan R.J. De Wilde</i>	15
Beelden uit het verleden: Molenaars op de molensite Bontingmolen	35
In memoriam Eugeen Bogaert	43

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdrage.
Teksten mogen worden overgenomen mits vermelding van de bron en de auteur,
en het toezenden van een exemplaar.

castellum

VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS
VAN KALKEN EN LAARNE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
JAARGANG XVII – NR. 4 – DECEMBER 2000

Afgiftekantoor: 9270 Laarne 1

castellum

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING
VOOR LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE**

BESTUUR

- Ere-voorzitter: **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries,**
Slot van Laarne, 9270 Laarne
- Voorzitter: **Marcel Meijs,**
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken, tel. 09 367 55 06
- Bibliothecharis: **Antoon Afschrift**
Brandemanstraat 93, 9270 Laarne
- Penningmeester: **Lieven Hanselaer,**
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Redactiesecr.: **Johan R.J. De Wilde,**
Varensbos 29, 9920 Lovendegem
- Secretaris: **André Van De Sompel,**
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. 09 367 83 54
- Leden **Eric Balthau,**
Termstraat 80, 9270 Laarne
Dirk Clerick,
Nerenweg 72, 9270 Kalken
Felix Waldack,
J. Van De Veldestraat 7, 9270 Kalken,
tel. & fax 09 367 80 92,
e-mail: Felix.Waldack@advalvas.be

Verantwoordelijke uitgever: Johan R.J. De Wilde,
Varensbos 29, 9920 Lovendegem

EDITORIAAL

Zoals aangekondigd, verschijnt in dit nummer een bijdrage over de Aumansmolen, die dit jaar werd gerestaureerd. A. Afschrift belicht verschillende aspecten van dit monument: de inplanting, de restauratie, de historiek en de eigenaars. Bij dit laatste schenkt hij veel aandacht aan het molenaarsgeslacht Auman, dat zijn naam aan de molen gaf.

Dit jaar verscheen in Castellum reeds heel wat informatie over de impact van de Franse dienstplicht op de Laarnenaars in het begin van de 19e eeuw. J. De Wilde publiceert ditmaal 2 lijsten van Laarnse jongemannen in die tijd: zij die het overleefden, en de minder fortuinlijke dorpsgenoten die niet terugkeerden. Dankbaar materiaal voor genealogen; maar eveneens met een bruikbare tip inzake de te volgen methodiek. De overlijdensregisters van de burgerlijke stand bleken immers niet voldoende te zijn om een lijst van de overleden soldaten op te stellen. De ontdekking van een fonds, dat overlijdensuittreksels bundelt van duizenden conscrits die in Franse dienst sneuvelden, leidde tot de aanvulling van de reeds bekende gegevens.

A. Van De Sompel brengt een bijdrage over feestliederen ter ere van Kalkense pastoors. Een laatste tekst handelt over het orgel in de kerk van Kalken, verzorgd door het Davidsfonds Kalken, waarover onze dank.

Naar jaarlijkse gewoonte nemen wij in dit nummer ook de lijst op van de beschermende leden, ereleden en steunende leden.

De officiële opening van de Castellumbibliotheek wordt verplaatst naar begin 2001. Waarschijnlijk zal die plaatsvinden naar aanleiding van onze jaarlijkse voordracht en receptie. Wij houden u via een rondschrijven op de hoogte.

Het voorbije werkjaar verzorgde het bestuur bijna 190 bladzijden met de meest uiteenlopende thema's uit de geschiedenis van Kalken en Laarne. Een gezonde financiële situatie en de positieve reacties op de kwalitatief hoogstaande inhoud van dit tijdschrift moedigen ons aan om de ingeslagen weg verder te gaan. Daarbij blijft de steun van onze trouwe leden onontbeerlijk. In 2001 blijven de lidgelden opnieuw ongewijzigd.

AUMANSMOLEN

Eén van de talrijke molens bemaald door het molenaarsgeslacht Auman

Antoon Afschrift

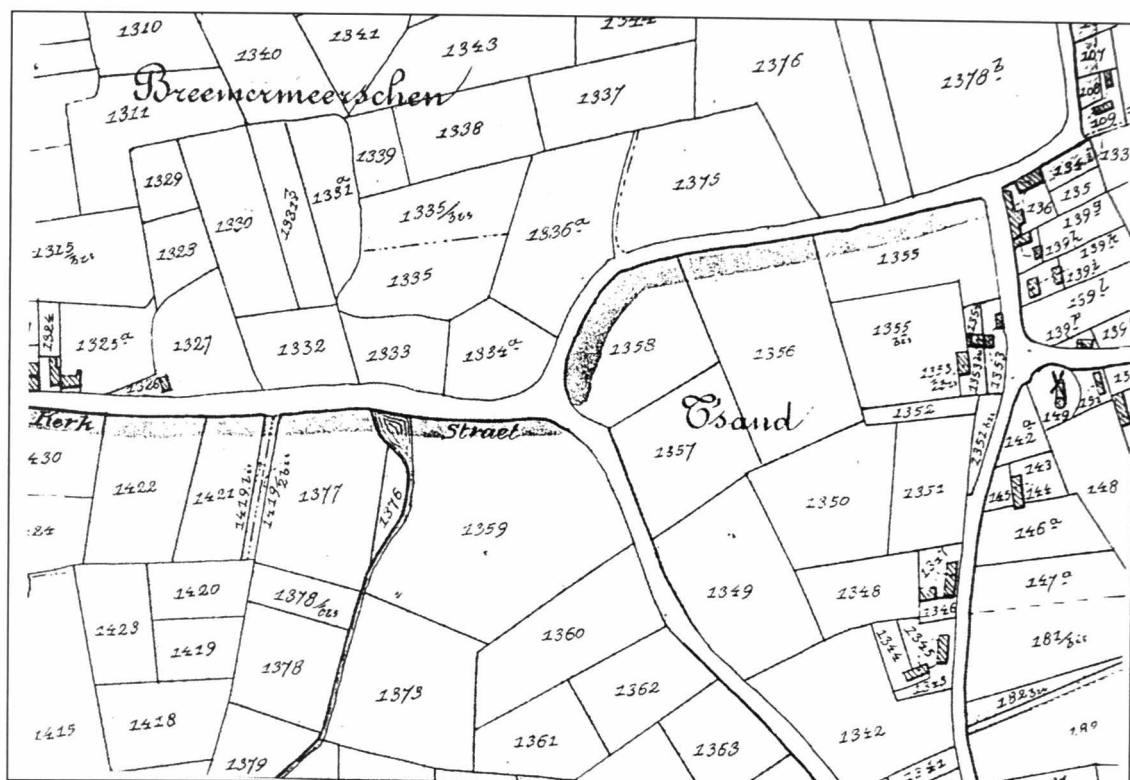
Inleiding

Gedurende de hele 19e en tot een eind in de 20e eeuw, heeft de Oostmolen, beter bekend als Aumansmolen, het landschap om en rond de wijk het Zand beheerst. Ten noorden van de Lepelstraat, in het begin van de Kerkstraat en de Brandemanstraat tot aan de molen, was er toen nog weinig of helemaal geen bebouwing. De molen stond nog helemaal vrij, op enkele lage boerderijtjes en arbeidershuisjes na (afb. 1). Die huisjes vonnden overigens helemaal geen hinderpaal voor de windvang¹, te meer daar de hoofdwinden vanuit het westen en zuidwesten, dus vanuit Koewege komen. De bescherming van de windvang, wat een feodaal recht was, had vnl. betrekking op de aanplant van hoogstammige bomen. Deze gewoonterechterlijke regels werden in het begin van de 19e eeuw nog in verzwakte vorm toegepast, als erfdienstbaarheid, maar zouden geleidelijk aan verdwijnen. *De landschappelijke verdwijning van het windvangrecht stak de economische crisis van de molen een handje toe.*²

Het moet schilderachtig geweest om vanuit de Lepelstraat (de Kolk), Oostrem of Koewege over de quasi onbelemmerde vlakte naar de statig wiekende molen te kijken. Vanaf 1928 werd op de Aumansmolen echter niet meer met windkracht, maar enkel met een stoommachine gemalen. De wieken en de draaibare kap werden later (1938) verwijderd. De molen geraakte stilaan ingebouwd en was steeds minder prominent aanwezig in het landschap. Van lieverlee verminderde de activiteit van het molenaarsbedrijf en kwam de molenromp stilaan tot verval, zodat de restauratie hoogdringend werd.

¹ In het feodale Vlaanderen werd de windvang in gewoonterechterlijke regels opgenomen. Deze waren verschillend van heerlijkheid tot heerlijkheid. Ze verboden het planten van hoge bomen en huizen in een bepaalde afstand. In het Brugse Vrije was dat 40 roeden (135 m). Zelfs nog na de afschaffing van het feodale recht werd het **recht op windvang** toegepast. Dit **windrecht** was het exclusief gebruik van de wind; daardoor kon de overheid het oprichten van molens reglementeren en belasten. In Vlaanderen evolueerde dit recht tot **magrecht**. P. BAUTERS, *Kracht van Wind en Water*, Leuven, 1989, pp. 119-131.

² P. BAUTERS, *Kracht van Wind en Water*, Leuven, 1989, p. 158.

Afb. 1. De omgeving van Aumansmolen in 1860.

De restauratie

De gemeente Laarne startte de procedure tot bescherming en restauratie van de molen op 25 november 1992 met het opstellen van een motiveringsverslag gericht aan het Bestuur voor Monumenten en Landschappen (B.M.L.) van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Daarin werd de site voorgesteld als *een goed bewaard en intact voorbeeld van een elektromechanische maalderij, omvattende het molenerf en de molenaarswoning*.³ Het doel was de molen te laten beschermen als monument en de onmiddellijke omgeving als dorpsgezicht. Van 31 oktober (tot en met 29 november) 1993 ging het onderzoek van start en op de vergadering van 1 december 1993 bracht de onderzoekscommissie volgend ongunstig verslag uit: *De verslaggevers zijn van mening dat het hier wel duidelijk een 19e-eeuwse molen betreft. De hypothetische inkeping van het jaar 1706 werd niet gevonden. De toestand van de molen is zeer slecht: houtworm, vochtproblemen, het regent binnen. De molen is zeer slecht onderhouden. Ook het molenaarshuis is totaal verbouwd in de jaren '30-'40. De binnenmechaniek is wel volledig en draait nog éénmaal per week. De verslaggevers staan ongunstig tegenover de bescherming.*⁴

³ GEMEENTEARCHEF LAARNE (G.A.L.), Restauratiedossier van de AumanSmolen.

⁴ K. C.M.L., verslag van de vergadering van 01. 12.1993.

Na beraadslaging bracht de Provinciale Commissie voor Monumenten en Landschappen (P.C.L.M.) dan ook ongunstig advies uit voor de bescherming van zowel de molen als het dorpsgezicht. De historische en industrieelarcheologische waarde bleek te gering en vormde zeker geen unicum binnen de provincie Oost-Vlaanderen.

Het B.M.L. volgde de redenering van de P.C.L.M. niet en meende diens argumenten als volgt te moeten weerleggen:

De molenromp is inderdaad aan een grondige herstelbeurt toe ... maar de toestand van het geheel is echter niet slechter dan deze van heel wat windmolens, kastelen en andere monumenten die reeds zijn beschermd. M.a.w. de staat van de Aumansmolen kan niet zomaar als argument tegen de bescherming worden gehanteerd... want... dit zou kunnen leiden tot "deklassering", wat strijdig is met de monumentenwetgeving. Het tweede argument zou wel van doorslaggevend belang kunnen zijn indien de erbij gevoegde bewering "er zijn weinig gegevens beschikbaar" steek hield... maar de steekhoudendheid van deze bewering moet in twijfel getrokken worden. De elektrische maalderij is inderdaad geen unicum, maar hoeft dat ook niet te zijn om voor bescherming in aanmerking genomen te worden.⁵

Derhalve meende het Bestuur dat zowel het algemeen als het lokaal belang (als materiële getuige van de lokale geschiedenis) van de site duidelijk is.

*Bijgevolg is de industrieel-archeologische waarde van de molen **niet** gering. Wat het dorpsgezicht aangaat kan evenmin van te geringe waarde gesproken worden. Ondanks verbouwingen aan de molenaarswoning, bezitten deze woning, de bijgebouwen en de molenromp met maalderij voldoende interessante aspecten... Besluit: de procedure dient te worden voortgezet.⁶*

Het besluit tot bescherming werd op 16 september 1994 door minister J. Sauwens ondertekend en verscheen in het Staatsblad van 24 november van hetzelfde jaar. Het was als volgt geformuleerd:

Monument: *de molenromp met elektromechanische maalderij, genaamd "Aumansmolen", met inbegrip van alle gaande werk en van het bijgebouw met de elektrische aandrijving en de slijpsteen.*

Dorpgezicht: *de onmiddellijke omgeving van de molenromp met elektromechanische maalderij, en omvattende het molenerfen de molenaarswoning gelegen te Laarne, Brandemanstraat.*

Getekend ten kadaster: Laarne, 1e afdeling, sectie C, percelen nrs. 149c, 148d, 151c, 148b.

⁵ G.A.L., Restauratiedossier van de Aumansmolen.

⁶ G.A.L., Restauratiedossier van de Aumansmolen.

Uiteindelijk werd in 2000 de restauratie uitgevoerd, zodat op open monumentendag van 10 september jl. de molen, in zijn toch enigszins herwonnen glorie, plechtig kon worden geopend.

* * *

De onderzoekscommissie had het wel bij het rechte eind, toen ze beweerde dat de molen 19e en niet 18e-eeuws is, zoals sommigen wel eens beweerden. Alhoewel er ten tijde van de verbouwing, in 1938, bovenin een balk zou gevonden zijn met een inkerving van het jaartal 1706, is het zeker dat er in de 18e eeuw op deze plaats geen molen stond. Sommige auteurs vermoeden, waarschijnlijk volkomen terecht, dat bedoelde balk een herbruikte balk van een andere molen moet geweest zijn. Dat die andere molen op diezelfde plaats zou gestaan hebben is uitgesloten. Voor het begin van de 19e eeuw stond er in Laarne maar één molen: de heerlijke korenwindmolen op de molenkouter langs de weg naar Wetteren. Deze molen zou in 1902 verkocht worden aan Theophile Schatteman - De Vijlder en in de volksmond de Schattemansmolen genoemd worden. Een en ander maakt duidelijk dat deze, tot het einde van de 18e eeuw, de enige molen te Laarne was:

- De heer van Laarne had het alleenrecht op de *maelrie*. Dit lezen we in een denombrement van 15 april 1513⁷ en het latere denombrement van 1792 vermeldt opnieuw hetzelfde recht van *maelderye* en *eenen coorenwindmolen, maelende staende op den voorseyden leene ende baronnie*⁸. Het was dus een ban of dwangmolen, wat betekent dat de inwoners van de heerlijkheid Laarne verplicht waren er hun graan te malen. Dit privilege zou uiteraard vervallen met het begin van de Franse Tijd (1794).
- De volkstelling van 1796 vermeldt als enige molenaarsfamilie te Laarne, de familie De Geest, Emmanuel en Pieter, mulders in de Meulestraet; dus op de heerlijke molen.
- Op de kaart van graaf de Ferraris (1771-1778), die o.m. voor militaire doeleinden werd vervaardigd, zou ongetwijfeld een opvallend bouwsel als een windmolen zeker niet ontbreken. In Laarne staat enkel de heerlijke windmolen aangeduid.

De Oostmolen of Aumansmolen⁹

De geschiedenis van Aumansmolen begint in de jaren 1805-1806. **Cornelis Janssens**, die op het *Sluyzeken* te Gent woonde, bouwde de stenen korenwindmo-

⁷ Brussel, Algemeen Rijksarchief, Denombrementen van de Wetachtige Kamer van Vlaanderen, nr. 3894. Met dank aan E. Balthau.

⁸ F. DE POTTER, J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten van de provincie Oost-Vlaanderen. Vierde reeks. Arrondissement Dendermonde*, deel 1, Gent, 1889, Laarne, p. 30.

⁹ Een belangrijk deel van de gegevens en de bibliografie werden opgetekend en bijeengebracht door E. Schepens, die ze bereidwillig afstond, waarvoor van harte dank.

len op het Zand¹⁰. Het was een grondzeiler, met bovenkruiwerk en draaiende kap, twee steenkoppels en luiwerk. Zoals alle grondzeilers had hij twee ingangen, een aan de zuidoost- en een aan de noordkant. Op 18 september 1806 stelde de eigenaar de nieuwe molen te koop of te huur met volgende advertentie in de "*Gazette van Gent*":

*Laarne - Te huur ofte koop bij C. Janssens op het Sluyzeken te Gent, een stenen molen, met land, te Laarne. Deze molen, "door zijn situatie, is één van de beste van het Departement" Mogelijkheid om de molen met landerijen te laten berenten tot 6.000 guldens tegen 5% interest (nr: 1305 van 18 september 1806).*¹¹

Nu was Cornelis Janssens geen onbekende voor de familie Auman. **Egidius (Gillis) Auman**, de vader van **Benedictus** was nl. gehuwd met **Judoca Francisca Janssens**, dochter van **Joannes** en zuster van, jawel, Cornelis, die mulder was op het *Sluyzeken* te Gent¹².

Benedictus Auman (°Destelbergen, 02.03.1775, †Laarne, 14.02.1865), huurde dus de molen van zijn oom en vestigde zich begin 1807 in de Oostmolen, met zijn echtgenote **Joanna Maria Verhoeven** (°Destelbergen, 1780, †Laarne 1865), hun zoon-tje Cornelis (°Destelbergen 1799, †Laarne 1868) en hun dochtertjes Virginie (°Destelbergen 23.02.1805, †Laarne 04.01.1879) en de pasgeboren Rosalia (°Destelbergen 18.01.1807, †Laarne 24.09.1810).

De molen werd verkocht aan de **familie Van Kerckvoorde**, landbouwers te Evergem.¹³ In 1845 werd de eigendom verdeeld onder de kinderen Van Kerckvoorde (Jacques-Frans & consoorten) en in 1852 kwam de molen in handen van Jean-François Van Kerckvoorde, eigenaar te Evergem. Bij een nieuwe verdeling, in 1865, erfde Pierre Van Kerckvoorde-Van Hoorebeke, eigenaar te

¹⁰ Laarne Secfie B nr. 149 - art. 317 (Afb. 89). *Inventaris van de wind- en watermolens in de provincie Oost-Vlaanderen naar gegevens van het Archief van het Kadaster. Eerste aflevering. De arrondissementen Aalst en Dendermonde*, Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen. Veertiende jaar, 1960, pp. 137-139.

¹¹ *Molenecho's*, 14e jrg., nr. 4, 1986, p. 179.

¹² GEMEENTearchief DESTELBERGEN (G.A.D.), Familiearchief Bibauw-Auman 1-Staat van goed en likwidatie te sterfhuize van Judoca Francisca Janssens & echtgenoot van Gillis Auman, opgemaakt dd. 18.05. 1819. 2-Likwidatie ten sterfhuize van Petronille Van Daele, †Gent 09.12.1806, driemaal gehuwd met o.m. Joannes Janssens, moeder van Cornelis, meester-molenaar en Judoca Janssens, gehuwd met Gillis Auman, mulder te Destelbergen.

¹³ Uittreksel uit procesverbaal van afpaling der gemeente Laarne dd. 29.04.1818. Section N, nr. 149, Moulin à vent et grains appartenant à Mr. Cornelis Janssens à Gand. *Inventaris van de wind en watermolen in de provincie Oost-Vlaanderen naar gegevens van het Archief van het Kadaster. Eerste aflevering. De arrondissementen Aalst en Dendermonde*, Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen. Veertiende jaar 1960, pp. 137-139.

Jan-Francies Van Kerckvoorde (°15.03.1815 - †25.01.1898), ongehuwde zoon van Gerulph, was burgemeester van Evergem van 1879 tot 1882 en gemeenteraadslid van 1857 tot 1882. WERK-GROEP A. DE vos, *Geschiedenis van Evergem*, Deel II, *Van de Franse Revolutie tot nu*, 1994, pp. 553, 554, 577, 581-582.

*Aumansmolen op het Zand.
Micheline Comhaire en
nichtje Jannon
(Foto Mevr. A. Woodall-Thibau)*

Lovendegem de "Aumansmolen" en eveneens de "Bautsmolen" (zie verder). In 1878 verkocht hij de molen aan Joseph De Beule, particulier te Laarne.¹⁴ In 1886 kocht mulder August-Benoit (zie verder) de molen, die tot op heden eigendom van de familie Auman bleef.

De windmolen ontsnapte ondertussen niet aan allerlei economische en technische ontwikkelingen. Niet alleen de voortschrijdende bebouwing, die steeds meer de windvang bedreigde, maar eveneens de economische noodzaak om dagelijks te kunnen malen, wind of geen wind, dwongen Auguste-Benedictus Auman ertoe een andere krachtbron in te schakelen: de stoommachine. Die werd in 1891 geplaatst, zodat de molenaar terzelfdertijd over een windmolen en een stoomgraanmolen beschikte. In 1907 werd de drijfkracht van de stoommachine verhoogd en een jaar later werd er een nieuwe geplaatst.

Toen Joseph Aurnan in 1923-24 de molen kocht, werd nog slechts uitzonderlijk met windkracht gemalen en in 1928 werd het gevlucht definitief stilgelegd. Volgens een getuigenis van Maria draaide Joseph opzettelijk het gevlucht af bij stormweer in de winter van 1928-29. Als hij hoog op de ladder moest kruipen om de zeilen op de

¹⁴ Joseph De Beule was de oudste van de vier zonen van Emmanuel De Beule (°1740, †1810), landbouwer op het Dorp, die van 1801 tot 1810 gemeenteraadslid was.

wieken te spannen, werd hij draaierig in zoverre dat hij zuchtte: "Die wieken worden nog eens mijn dood! Bij de eerste gelegenheid gaan ze er af".¹⁵ De restanten van de geklinknagelde molenwieken zijn nog te zien als hekstijlen aan de secundaire ingang van het erf.

Op het gelijkvloers lag toen een koppel stenen met onderaandrijving. Op de steenzolder lagen twee koppels Franse stenen voor het malen op windkracht. In 1938 werd de kap verwijderd en de kuip met een betonplaat afgedicht. De drijfkracht werd in 1943 nogmaals vergroot door over te schakelen op elektriciteit: in een aanbouwsel naast de molen werd een 35 pk. elektromotor geplaatst.¹⁶ Aumans molen was een elektrische maalderij geworden en is dat nog op heden. Op het gelijkvloers staan thans, verhoogd opgesteld, een haverpletter en twee koppels stenen. De rechtsdraaiende stenen (één koppel Franse en één koppel kunststenen, met een diameter van 150 cm, worden langs onder aangedreven zoals gebruikelijk in de mechanische maalderijen. De haverpletter en een steenkoppel worden nog altijd gebruikt à rato van één dag per week. Het gaat dan om klein boerengemaal: haver, die soms geplet, soms gemalen wordt, tarwe, rogge, gerst. Een van de belangrijkste onderhoudswerken was het scherpen van de molenstenen. Het steenkoppel werd opgetrokken met de steenreep. Het scherpen gebeurde met een speciale hamer en was een precisiewerk dat een uitstekende vaardigheid vereiste. Op de Aumansmolen gebeurde dit vroeger zowat om de maand, nu gebeurt dat nog uitzonderlijk. De aankoop van molenstenen was telkens een zware investering en de mulder liet de kans om tweedehandsstenen te kopen niet voorbijgaan. *Na de afbraak van de Bontinckmolen¹⁷ in 1935 werden twee Engelse molenstenen aangekocht door de familie Auman voor gebruik in de Aumansmolen. Die Engelse stenen waren harder en fijner dan de Franse¹⁸. Ze dienden om tarwe te malen.¹⁹*

Het luiwerk, dat vroeger met windkracht werd aangedreven maar nu met de elektromotor, werkt met een aandrukrol. Door het aandrukken hiervan op een riem, door middel van een hefboom met trekouw, gaat een hoger gelegen wiel ook meedraaien. Door dit laatste wiel steekt de lui-as waaraan de lui reep is bevestigd. De hele molen heeft een uitgebreid stelsel van riemen wat een interessant voorbeeld vormt van snelheidsreductie.

* * *

¹⁵ Getuigenis genoteerd op 26 oktober 2000.

¹⁶ Het betreft een elektromolen van het merk ASEA, wat een afkorting is van Allmäma Svenska Elektrisk Aktievolaget; een Zweeds-Duitse firma die in Brussel vertegenwoordigd was.

¹⁷ A. VAN DE SOMPEL, *Molenaars op de molensite Bontingmolen*, in: *Castellum*, jrg. XVII, nr. 3, pp. 35-40.

¹⁸ *In Vlaanderen gebruikte men de benamingen "Franse" en "Engelse" stenen als het om kwarts-gesteenten ging. Dit had niets met de herkomst te maken, want ook "Engelse" stenen waren van Franse oorsprong. "Frans" betekende zeer poreus en scherp. "Engels" wees op stenen die eerder dicht en vrij glad waren.* P. BAUTERS, *Kracht van Wind en Water*, Leuven, 1989, p. 88.

¹⁹ Getuigenis opgetekend (04.10.2000) door A. Van De Sompel bij mulder Maurice Van der Schueren, waarvoor dank.

Het molenaarsgeslacht Auman

Destelbergen

Benedictus kwam uit een oud molenaarsgeslacht dat sinds meerdere generaties gevestigd was te Destelbergen.²⁰ In 1746 werd deze familie voor het eerst vermeld: **Cornelius Hauman** (Destelbergen, 14.02.1746), zoon van **Adriaan Hauman** en Marie Van Damme, had nl. een hofstede op de molenkouter, waarop een korenwindmolen en een rosmolen stond, voor de helft in eigendom. De andere helft behoorde toe aan ene Joannes De Clercq.

Gillis²¹ (**Egidius**) **Andries Auman** (°Destelbergen 1745, †Destelbergen 1825), zoon van **Cornelis** en **Elisabeth Saye**, echtgenoot van **Judoca Janssens**, wordt rond 1767 vermeld met een leen, *bestaande in de maelderije en den Meulenwal, bestaande in een deel van den vrijen wind, ende dat niemand anders oock een meulen stellen ofte setten magh*. Van de acht kinderen die dit echtpaar kreeg waren er vijf die de molenaarsstiel uitoefenden:

- **Pieter (Petrus) Franciscus** (°13.11.1773), gehuwd met Maria Anna Van De Wiele (24.04.1812), huurde in 1816 de houten korenwindmolen "Ten Eede" of "Veldmolen"²² die op de Oomsakkers te Wetteren-ten-Eede stond. Deze molen was in 1799 eigendom van de reeds eerder geciteerde **Cornelis Janssens**, maar kwam in 1803 in de handen van de kinderen Adriaen Standaert, die hem in 1826 aan Pieter Auman verkochten. In 1876 erfden zijn kinderen Alphonse, Charles, Ange en Marie de molen en ze bemaalden hem tot 1901, jaar waarin de molen verkocht werd aan mulder Theofiel Van den Berghe-De Keukeleire.
- **Benedictus** (°02.03.1775) werd in 1807 mulder op de stenen korenwindmolen Aumansmolen te Laarne (waarover verder meer).
- **Jan-Hilarius** (°24.10.1781, †15.03.1865), gehuwd met Isabella Carolina Bracke (°1789, †26.11.1864), was eigenaar-mulder van de houten korenwindmolen op Meuleland te Destelbergen.²³ Hun dochter Stephania (°19.11.1829, †16.04.1873) huwde op 23.09.1856 met Hypolitus Amatus Maria Bibauw (†02.05.1873). In 1874 ging door erfenis de molen naar **Aimé en Stephanie Biebauw-Auman** en kinderen.

²⁰ R. POELMAN, L. GOEMINNE, *Het molenaarsgeslacht Auman te Destelbergen*, in: *Molenecho's*, 15e jrg., nr. 4, 1987, XIII p. 157-158.

²¹ De roepnaam wordt onderstreept.

²² Gemeente Wetteren, Sectie B, nr. 736 art. 25. *Inventaris van de wind- en watermolens in de provincie Oost-Vlaanderen naar de gegevens van het Archief van het Kadaster*, Eerste aflevering, Arrondissementen Aalst en Dendermonde, 1960, Derde band, Veertiende jaar, Gent 1962, p. 167.

²³ Gemeente Destelbergen, Sectie B, nr. 387, art. 14. P. BAUTERS, *Inventaris van de wind en watermolens in de provincie Oost-Vlaanderen naar gegevens van het Archief van het Kadaster*, Cultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen. 1961, Tweede band, Arrondissementen Gent en Eeklo, Vijftiende jaar, Gent 1962.

- **Alfons** (°24.05.1787, †05.04.1865), gehuwd met Coleta Everaert (23.11.1820), was mulder eigenaar van de stenen korenwindmolen op de Kerkkouter te Destelbergen²⁴. De molen bleef eigendom van de familie tot hij in 1887 verkocht werd aan De Buyst-Van de Velde.
- **Angelus** (°28.12.1793), gehuwd met Coleta Elewaut (10.08.1820), werd mulder te Zeveneken. Hun zoon Eduard (°12.06.1821) kon in de jaren veertig (ca. 1845) de houten korenwindmolen "Oudenbosmolen", wijk Oudenbos te Lokeren huren. De molen was oorspronkelijk eigendom van Lievin Van Dooresele en kinderen, te Lokeren.²⁵ Voor 1845 kwam hij door gifte (art. 2630/9) in handen van Van Dooresele Jean en **Walrave August**²⁶, die in 1848 burgemeester van Laarne zou worden. Walrave kende natuurlijk de molenaarsfamilie Auman en dat zal Eduard Auman wel geholpen hebben om de huur van de molen te bekomen. In 1861 werd August Walrave alleen eigenaar van de molen en zou dat blijven tot 1880. In dat jaar werd de molen verkocht aan Eduard Auman. In 1881 gebeurde er een nieuwe opbouw: de molen werd verdeeld in een korenwindmolen en een korenstoommolen. In 1903 verkocht Eduard Auman de molen aan **Ernest Hanus**. Beide molens werden in 1908 verenigd.
- **August Auman**, landbouwer te Destelbergen, kocht in 1863 de houten windmolen "Lindemolen" of "Steenmolen" te Lochristi.²⁷ Door erfenis en verdeling kwam hij in 1871 in handen van Eduard Auman, de molenaar te Lokeren-Oudenbos.

²⁴ Gemeente Destelbergen, Sectie B, nr. 238, art. 13. P. BAUTERS, op. cit.

²⁵ Lokeren Sectie C nr. 130 art. 616, *Inventaris van de wind en watermolens in de provincie Oost-Vlaanderen naar gegevens van het Archief van het Kadaster Derde aflevering, Arrondisseminten Oudenaarde en Sint-Niklaas*, Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen. Zestiende jaar, 1963, p. 132.

²⁶ Pieter Joseph Walrave, ontvanger van de gemeente Laarne (van 30.11.1830 tot 08.11.1831), was gehuwd met Serafina Van Doorsele en vader van Auguste, de latere burgemeester van Laarne. Ze woonden in de Lepelstraat nr. 42 (R.A.B., Bevolkingsregister, G.MA. Laarne, nr. 23-24).

²⁷ P. BAUTIERS, *Inventaris van de wind en watermolens in de provincie Oost-Vlaanderen naar gegevens van het Archief van het Kadaster*, Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen. 1961, Tweede band, Vijftiende jaar, Gent 1962. P. Bautres schrijft Anman wat zeker fout is. Alhoewel ik in de burgerlijke stand van de gemeente Destelbergen geen spoor van August heb gevonden, behoorde hij zeker tot de Destelbergse familie Auman, gezien de molen later geërfd wordt door Eduard Auman, molenaar te Lokeren (Oudenbos), zoon van Angelus (zie hoger).

Laarne

Benedietus Auman (°1774, †14.02.1865) en zijn vrouw Joanna Maria Verhoeven (°1780, †17.10.1865) zouden samen negen kinderen krijgen:

- Cornelis (°1799, †14.02.1868), Virginie (°1804, †04.01.1886), Rosalie (°1806, †24.09.1810), Constant (°06.02.1809), Petrus (°13.08.1811, †07.09.1858), Felicianus, Julianus (°17.07.1813), Charles-Louis (°10. 10.1815, †1899), Casimir (°29.09.1817, †10. 04.1841) en Eduardus (°21.12.1887).

Niet alle zonen oefenden de molenaarsstiel uit:

- **Cornelis** huwde op 18.05.1844 in Kalken met Francisca De Coster en werd herbergier in de Kruisenwijk.
- **Felicianus** werd landbouwer. Hij huwde Catherine De Wilde (°10.03.1817) en het paar kreeg acht kinderen:
 - Rosalie (°1840) overleed toen ze slechts 7 jaar was (13.10.1847).
 - Virginie (°30.12.1842) huwde op 18.04.1877 met Camille Theophile Van Stijvendael.
 - Cornelis (°16.02.1845) overleed tijdens zijn legerdienst als soldaat van het 1e regiment Jagers te paard, in het kamp te Leopoldsburg (12.09.1868).
 - Ursula (°19.03.1847) huwde op 03.11.1869 met Leopold Bollaert (°21.08.1840), smid te Heusden.
 - Joannes-Livinus (°21.08.1849).
 - Cecilia (°06.09.1851).
 - Jan (°18.12.1853) huwde op 29.04.1885 met Paulina Raman (°19.02.1861).
 - Casimir (°02.11.1859).
- **Casimir** overleed op 10.04.1841 toen hij met verlof was tijdens zijn militaire dienst in het regiment der Gidsen.
- **Constant** huwde in begin 1846 met Cecilia Clauwaert (°Zeveneken 1929, †20.12.1862) en keerde terug naar zijn roots in Destelbergen. Hij kon er nl. van zijn oom Jan-Hilarius *eenen houten graenwindmolen pagten, groot in grond met een molenberg en land daer tegen, tot twee en twintig aren, ./. voor en mits de jaarlijkse pagtsomme van drij honderd francs*²⁸. Constantinus had af te rekenen met zware tegenslagen: hij verloor twee jonge kinderen, Joannes Victor (29.10.1852) en Rosalia (03.05.1853). Toen zijn vrouw op drieënveertigjarige leeftijd overleed bleef hij achter met vier kinderen: Eulalia Maria (°30.10.1846), Theodorus (°19.03.1848), Seraphina (°04.05.1849) en Gustavus (°24.09.1855).
- **Petrus** bleef ongehuwd en werkte waarschijnlijk op de molen bij zijn vader. Hij kwam tragisch aan zijn einde toen hij op 47-jarige leeftijd verdronk *in het water vloeyende aan de Antwerpse poort te Gent*. Hij werd op 07.09.1858 om kwart voor zes 's avonds door twee politieagenten uit het water getrokken.

²⁸ G.A.D., *Familie-archief Bibauw-Auman*, Pachtcontract tussen Johannes-Hilarius Auman en Constantinus Auman, opgemaakt te Destelbergen op 21.04.1821.

- **Charles-Louis** huwde op 20 mei 1854 met Petronilla Thérèse De Ruysscher (°10.03.1817) en zou tot 1868 moeten wachten tot hij een molen kon kopen, nl. de zgn. Bautsmolen²⁹, een stenen graanwindmolen die slechts op 100 m ten westen van de ouderlijke molen, op de hoek van de Meersstraat, werd gebouwd in 1866 in opdracht van Pierre Van Kerckvoorde-Van Hoorebeke uit Lovendegem. In 1868 kwam Charles-Louis in bezit van de molen en vestigde hij er zich met zijn vrouw en twee kinderen, Octavie Marie (°14.12.1858) en Maria Mathilda (°18.11.1859). Het echtpaar had toen reeds twee dochtertjes verloren: Louise Marie Catherine (°18.08.1855, †1855) en Maria Francisca (°03.10.1856, †1857). Bij het overlijden van Charles Louis, wiens vrouw in 1894 gestorven was, erfde, volgens de *Inventaris* van het Kulturele Jaarboek (zie voetnoot 15) **Octave Auman** samen met de muldersknecht **Remi Drapier** de molen. Dit moet een vergissing zijn want Charles-Louis had helemaal geen zoon, maar wel een dochter **Octavie**.³⁰ Waarschijnlijk baatte Octavie, die met de muldersknecht Remi Drapier gehuwd was, het molenaarsbedrijf uit. In 1905 werd de molen verkocht aan **Henri Bauts-Van Rysseghem**.
- **Eduardus**, de jongste, huwde op 16 oktober 1850 met Rosalie Vliebergh (°27.09.1815, †06.05.1884) en trok zeer waarschijnlijk in bij zijn ouders. Hij zou de opvolger van zijn vader worden en het molenaarsgeslacht van de Oostmolen verder zetten. Het echtpaar kreeg vier kinderen waarvan de oudste twee het muldersgeslacht verderzetten:
 - I- **Auguste-Benedictus** (°23.08.1852) Volgde zijn vader op als mulder op de Aumansmolen. Hij huwde op 9 december 1886 met Maria-Theresia Plaetinck (°23.06.1863), zuster van hoofdonderwijzer Jozef Plaetinck-Van De Wiele, die in 1908 door erfenis eigenaar werd van de stenen windmolen "'t Snuifmeuleken"³¹ op het Dorp te Laarne.

Volgens een mondelinge getuigenis³² kwamen er in het gezin Auman-Plaetinck elf kinderen: Eduard, Thomas, Macharius-Joseph, Alfons, Flavie, Farailde, Louise en nog 4 kinderen die jong gestorven zijn. De tweede zoon, Thomas Raphael Adolf werd op 7-jarige leeftijd dood aangetroffen in bed naast zijn broer Joseph. Het

²⁹ Gemeente Laarne, Sectie C, nr. 1376, Art. 1373. *Inventaris van de wind- en watermolens in de provincie Oost-Vlaanderen naar gegevens van het Archief van het Kadaster. Eerste aflevering. De arrondissementen Aalst en Dendermonde*, Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen. Veertiende jaar 1960, pp. 137-139.

³⁰ R.A.B., Burgerlijke stand, Geboorten, Filmrol 1. 114466.

³¹ Op dat ogenblik was de zgn. *snuifmolen* nog een korenwindmolen. De eigenaar-mulder was toen Jozef Paelman, die de molen in 1861 oprichtte. Pas in 1906 werd de molen omgevormd tot tabaksmolen. Meer daarover in: *Geschiedenis en techniek van de laatste snuifwindmolen van België: te Laarne*, in: *Molenecho's*, 15e jaargang, nr 4, 1987.

³² Maria Auman (°08. 12.1925), dochter van Joseph en kleindochter van Auguste-Benedictus en Maria-Theresia Plaetinck. Getuigenis opgetekend op 21.10.2000. Waarvoor beste dank.

waren dan Eduard, Joseph en Alfons die voor de opvolging op de Aumansmolen zouden zorgen.

- **Eduard** (°09.12.1887) ging de Bundermolen in Lochristi³³ bemalen. Hij was gehuwd met Aurelia De Geest. Hun zoon Emile (°16.03.1924, †30.12.1999) was de laatste mulder van deze molen.
- **Macharis-Joseph** (°02.01.1891, †02.03.1965) huwde op 26.09.1923 Leontina de Visscher (°11.04.1893), dochter van Theophile en Maria De Visscher uit de Rivierstraat. Ze kregen 2 kinderen: **Marcel Eduard** (°03.08.1924, 24.08.1991) en **Flavia Maria** (°08.12.1925). Joseph was toen landbouwer, maar zou na verloop van tijd zijn vaders muldersbedrijf overnemen en tot aan zijn dood uitbaten, geholpen door zijn jongere broer **Alfons** (°21.03.1906, †07.07.1981) in Laarne en omgeving beter gekend als Fons de Ketser³⁴.

Na de oorlog (1940-45) nam **Marcel** geleidelijk aan het molenaarsbedrijf van zijn vader over om ca. 1950 definitief zijn vader op te volgen. Hij huwde op 03.10.1956 met Aline De Wilde (°20.11.1932, †13.07.1996). Maria huwde op 28.08.1962 met Alfons Verstraeten (°14.06.1918, †16.07.1990) en het echtpaar betrok de nieuwe

Alfons Auman, alias Fons de Ketser

³³ Gemeente Lochristi, Sectie A, nr. 532, Art. 116. P. BAUTERS, *Inventaris van de wind en watermolens in de provincie Oost-Vlaanderen naar gegevens van het Archief van het Kadaster*, Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen, 1961, Tweede band, Vijftiende jaar, Gent 1962.

³⁴ Over Fons de Ketser verscheen een mooi artikel in *Vlaamse Vriendenkring*, driemaandelijks tijdschrift, 7e jaargang, nr. 3, aug. 1975, p. 914.

woning die op de zuidkant van het erf enkele jaren voordien was gebouwd. Tijdens de oorlog was er voor de mulders veel geld te verdienen mits hard werken en af en toe risico te nemen om de strenge controles te ontwijken. Maar na de oorlog kregen de molenaars zware concurrentie van de 'rondmaalterijen'. Mobiele molentjes kwamen bij de boeren op het erf de gewenste hoeveelheid graan malen.

De Aumansmolen was ongetwijfeld een van de laatste molens waar, toen Marcel nog molenaar was, het *muldersschrift* nog niet in onbruik was geraakt. Het was een stelsel van tekens waarvan de vroegere mulders zich bedienden om het gewicht van de zakken aan te geven. Over de zak gebogen schreef de mulder, van onder naar boven, met houtskool de ietwat vreemde tekens op de zak. De schrijfwijze van deze tekens verschilde van streek tot streek en soms zelfs van molen tot molen. Achterdochtige boeren geloofden dan ook dat de mulder met deze geheimzinnige tekens enkel de bedoeling had hen op te lichten, ook al kenden ze de spreuk "Alle molenaars zijn geen dieven".³⁵

Van de zes kinderen die Marcel en Aline kregen, 5 zonen en 1 dochter, was het vnl. **Hugo** (°27.10.1960) die het meest zijn vader in de molen hielp en best vertrouwd geraakte met het molenaarsvak. Hij werd dan ook de logische opvolger en vanaf de jaren tachtig bemaalde hij de molen. Zoals hoger beschreven is de activiteit herleid tot één dag per week.

II- Thomas Raphaël Adolphe (°23.10.1854) huwde op 01.06.1881 met Felicita De Geest (°15.02.1855) en baatte de boerderij uit op het Dorp³⁶ (naast het huidige "Boldershof"?). In 1885 kocht het echtpaar de houten korenwindmolen "'t Stampkot" op de Molenkouter te Laarne.³⁷ Deze molen was oorspronkelijk opgericht in 1736 als oliemolen door Joannes Vlierbergh en in 1854 omgebouwd tot korenwindmolen. Hij was de eigendom van Pieter Francies Herrebaut, die gehuwd was met Anna Catherina De Visscher. Herrebaut behoorde tot de notabelen van de gemeente en was gemeenteraadslid van 1813 tot 1819 en van 1836 tot (†) 1840. De molen werd toen eigendom van Ange De Visscher, bakker te Destelbergen en in 1845 van Benoit-Auguste De Visscher, vader van dr. Florimond De Visscher, burgemeester van Laarne. **Macharius Leon** (°15.07.1889), gehuwd met Elodie Schepens (°25.02.1888, †03.01.1966), bemaalde met zijn vader de molen en werd uiteindelijk in 1941, wegens erfenis en afstand, eigenaar. Zijn zoon August volgde hem op en was de laatste molenaar.

³⁵ J. VERPAALLEN, *Nog springlevend in Laarne: mulderscijfers*, in: *Levende Molens*, 4e jrg., nr. 19, 7 okt. 1981.

³⁶ Dit volgens een getuigenis van Maria Auman (22.10.2000).

³⁷ Gemeente Laarne, Sectie C, nr. 832 art. 292. P. BAUTERS, *Inventaris van de wind- en watermolens in de provincie Oost-Vlaanderen naar gegevens van het Archief van het Kadaster. Eerste aflevering. De arrondissementen Aalst en Dendermonde*, Kultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen, Veertiende jaar, 1960, pp. 137-139.

De oudste zoon, **Camiel** (°01.04.1882), gehuwd met ? Luypaert, werd mulder op de houten windmolen, de "Getekotmolen", Geetstraat te Zaffelare, molen die hij in 1919 kocht.³⁸

De tweede zoon, **August Benedictus** (°23.09.1885) was herbergier in "Het Fontejntje", een nog steeds bekend café in de Achterstraat. **Theophiel** (°19.12.1887)³⁹ vestigde zich als landbouwer te Wetteren-ten-Ede.

Voor zover we hebben kunnen achterhalen, bemaalden de Aumans minstens een dozijn molens:

Destelbergen:	Molenkouter: houten korenwindmolen en rosmolen Meuleland: houten korenwindmolen Kerkkouter: stenen korenwindmolen
Wetteren:	Ten Eede of Veldmolen: houten korenwindmolen
Zeveneken:	houten korenwindmolen
Lochristi:	Lindemolen of Steensmolen: houten windmolen Bundermolen: stenen windmolen
Zaffelare:	Geetkotmolenstraat: houten windmolen "Getekotmolen"
Lokeren:	Oudenbos: houten korenwindmolen "Oudenbosmolen"
Laarne:	Aumansmolen: stenen korenwindmolen Bautsmolen: stenen korenwindmolen Stampkotmolen: houten oliewindmolen

Uit dit alles blijkt dat het molenaarsgeslacht Auman in Laarne en de omliggende gemeenten goed vertegenwoordigd was en in deze regio een belangrijke rol heeft gespeeld in het molenaarsbedrijf

³⁸ P. BAUTERS, *Oost-Vlaams molenbestand 1986*, Kultureel Jaarboek voor Oost-Vlaanderen, Bijdragen, Nieuwe reeks, nr. 25, p. 182.

³⁹ Datzelfde jaar, op 11 januari, werd een zoontje geboren dat slechts 11 dagen leefde en de naam Macharius Leon kreeg.

LAARNSE SLACHTOFFERS EN OVERLEVENDEN VAN DE FRANSE CONSCRIPTIE (1798-1814)

Johan R.J. De Wilde

De conscriptie was een geesteskind van de Franse revolutie. Voor het eerst deed een natie niet langer beroep op beroepssoldaten of vrijwilligers, maar rekruteerde zij jongelui in eigen land en dit in alle bevolkingsklassen. Het eerste decreet dat in Frankrijk inlijvingen op grote schaal oplegde, dateerde reeds van 14 februari 1793. In onze gewesten is de conscriptie pas goed bekend geworden door de wet van 5 september 1798, die de inlijving van 200.000 conscrits beval voor het hele Franse grondgebied.

Napoleon Bonaparte, die enkele jaren later in Frankrijk alle macht naar zich toe zou trekken, beseftte heel goed hoe gehaat de conscriptie wel was. Hij verklaarde: *Cette mesure est la plus détestable pour les familles. Mais elle fait la sûreté de l'Etat*. Om zijn plannen te verwezenlijken heeft hij er dan ook op grote schaal gebruik van gemaakt¹. In totaal zouden tussen 1800 en 1814 in Frankrijk 1 600 000 jongemannen opgeroepen zijn. Het gevolg is geweest dat honderdduizenden gezinnen in Frankrijk en het latere België ten gevolge van deze vorm van dienstplicht in angst, onzekerheid en rouw werden gedompeld. Wat deze conscrits tijdens hun dienst aan den lijve ondervonden, vinden we weerspiegeld in de brieven die zij naar huis verstuurd².

In deze bijdrage willen wij de gevolgen van de conscriptie nagaan voor de Laarnse jongemannen in die periode. Op basis van de archiefbronnen brengen wij daarom twee overzichten van Laarnse jongemannen die in de Franse regimenten werden ingelijfd.

De eerste lijst somt de jongens op die in dienst overleden zijn. Wij gebruikten hiervoor een andere methodiek dan tot hiertoe in andere bijdragen over dit onderwerp het geval is geweest. Een uitweiding over en een taxatie van de beschikbare bronnen bleek hierbij noodzakelijk.

De tweede lijst bevat dan weer de namen van de jongens die wisten te overleven en die naar Laarne terugkeerden. Hier schetsen we de omstandigheden waarin de lijst tot stand kwam. Deze bijdrage sluit af met een overzicht van de zeldzame Laarnenaars die door hun ouders werden vrijgekocht.

Wij hebben bewust afgezien van een lijst met een identificatie van de honderden

¹ G. BLOND, *La grande armée 1804-1815*, Paris, 1979, p. 18.

² Zie hierover J. DE WILDE, *Inhoudelijke aspecten van Vlaamse soldatenbrieven uit de tijd van Napoleon I*, in: *Castellum*, XVII nr. 1, 2000, p. 9-53.

Laarnenaars die op de Franse conscriptielijsten werden opgenomen om de eenvoudige reden dat een registratie op de lijst nog niet inhield dat de jongeman ook werd opgeroepen³. Dit geldt zeker voor de periode tot omstreeks 1805. Maar ook van hen die werden opgeroepen bestaat dikwijls geen informatie over het volledige verloop en de afloop van hun dienst.

1. Décédé en activité de service:

Laarnse conscrits overleden tijdens de dienst

Wij publiceren hier een vernieuwde lijst met de namen van jonge Laarnenaars die overleden tijdens hun dienstplicht in het Franse leger. Dit is immers niet het eerste overzicht van die aard. M. Bovyn wijdde reeds een uitvoerige bijdrage aan overleden soldaten uit het arrondissement Dendermonde⁴. Hij baseerde zich hiervoor op de overlijdensregisters van de burgerlijke stand van de gemeenten in dat arrondissement. Voor Laarne vond hij op die manier 24 overleden conscrits terug⁵. De ontdekking van duizenden overlijdensuittreksels, bewaard in het fonds Nelis in het rijksarchief te Gent⁶, dwong ons ertoe om de werkwijze van Bovyn te herzien⁷.

Dit fonds bundelt naar schatting ongeveer 12.500 overlijdensberichten van conscrits, geboren in (of toch minstens afkomstig uit) het Schelvedepartement. Die berichten zijn opgesteld in de periode van het jaar II tot en met 1814⁸.

Zij dragen als hoofding 'Extrait mortuaire'. Het zijn officiële uittreksels, opgemaakt in de tientallen Europese hospitalen waar de conscrits overleden⁹.

Het leeuwendeel ervan is in het Frans opgesteld¹⁰. Meestal vulde men voorgedrukte exemplaren in, maar er zijn ook volledig handgeschreven voorbeelden bekend.

³ Voor voorbeelden van dergelijke exhaustieve lijsten zie bij voorbeeld de uitstekende studie van A. COUCKE, *Zeelse soldaten voor Frankrijk. De conscriptie te Zele gedurende de Franse overheersing (1795-1814)*, Zele, 1998; E. SEYNAEVE, *Wakkense soldaten in dienst van Napoleon*, in: *De Roede van Tielt*, 31 nr. 2, 2000, p. 3-126.

⁴ M. Bovyn, *Overleden Napoleonisten van het arrondissement Dendermonde*, in: *Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde*, Reeks 3. Deel XX, 1972-1973, p. 1-64.

⁵ Ibidem, p. 30-33.

⁶ Volledige titel: *Extraits mortuaires de soldats belges morts à l'étranger* (inventaris nr. 269).

⁷ Niet alleen Bovyn ging op die manier te werk. Een blik op de inhoudstafels van verschillende Vlaamse genealogische, heemkundige en geschiedkundige tijdschriften leert ons dat, wat de periode van de Franse overheersing betreft, het thema van de overleden conscrits één van de meest aangesneden onderwerpen is.

⁸ In bijlage I brengen wij een licht verbeterde uitgave van de genoemde inventaris.

⁹ Over de wantoestanden in de hospitalen zie: M. Baldet, *La vie quotidienne dans les armées de Napoléon*, Monaco, 1964, p. 163-177. Verplegers en administratieven stalen de rantsoenen van de patiënten, en lieten hen vervolgens betalen voor brood en vlees. Er heerste een schrijnend gebrek aan hygiëne. Op de koop toe werden de patiënten er bestolen. Verschillende soldatenbrieven klagen over deze feiten: zie J. De Wilde, *Inhoudelijke aspecten*, p. 22-24.

¹⁰ De zeldzame Italiaanse exemplaren dragen als hoofding: *Estratto mortuario*, de Duitse: *Todtenschein*.

De *extraits mortuaires* hadden een aantal vaste rubrieken. In de hoofding prijkt de naam van de plaats en die van het hospitaal waar de overlijdensacte werd uitgeschreven.

De naam en voornaam van de overledene werden ingevuld, gevolgd door zijn rang en eenheid. Soms vindt men ook zijn stamnummer in die eenheid. Een handvol exemplaren geeft ook de leeftijd en/of zijn afstamming. Hierna werd ruimte voorzien voor de plaats van herkomst: de gemeente, het kanton en het departement. Men gaf ook aan wanneer de soldaat in het hospitaal was opgenomen, en wanneer hij er overleed. Men kon ook de doodsoorzaak noteren.

Het uittreksel sloot af met de dagtekening, en in een afzonderlijke paragraaf wetigde de directeur of de econoom van het ziekenhuis de vermelde gegevens.

Op de keerzijde vindt men soms een opsomming van de bezittingen van de soldaat bij diens aankomst in het ziekenhuis.

Beperkingen van de 'Extraits mortuaires'

Hoewel de militaire overheid aandrong op de grootste nauwkeurigheid bij het invullen van de overlijdensuittreksels, blijkt dit in de realiteit helemaal anders te zijn verlopen. Vlaamse familienamen en plaatsnamen zijn dikwijls sterk vervormd, wat de identificatie dan ernstig bemoeilijkt¹¹. Het kanton is meestal niet ingevuld.

Bij de doodsoorzaken valt op dat de meeste soldaten overleden ten gevolge van ziekte; verwondingen worden in de uittreksels zelden als doodsoorzaak opgegeven. Het dient ook gezegd, dat de doodsoorzaak meestal beperkt blijft tot het algemene *fièvre*.

Hoe verliep, na een overlijden, de berichtgeving naar de overheid en de familie van de overledene?

Vanuit het ziekenhuis vertrok het overlijdensattest in tweevoud (*en double expédition*) naar de administratie van het departement waaruit de overledene afkomstig was¹². In tweede instantie verwittigde de departementale administratie dan de gemeente van herkomst van de bewuste conscrit. Daarna werd de familie op de hoogte gebracht.

Hieruit blijkt duidelijk dat het lokale gemeentebestuur (in casu: de burgerlijke stand) slechts in tweede instantie werd verwittigd. Maar: verliep de doorstroming van het Scheldedepartement naar de lokale besturen wel rimpelloos? Werden alle *extraits* ook in de overlijdensregisters ingeschreven? Bij wijze van controle werden

¹¹ Enkel voorbeelden voor Laarne: Vanrislebergue (=Van Rijsselberghe), Vielberge (=Vlierberghe), Develde (=De Wilde), Roman (=Raman). De gemeentenaam Laarne komt in de volgende vormen voor: Lornay, Lorence, Olaerne, Looren, L'orné, L'Ornet, Lauers ...

¹² Op aanvraag van de kon het hospitaal ook rechtstreeks een uittreksel versturen naar de gemeente: dit is gebeurd in het geval van Bernard De Wilde (zie 1.5 in de tekst). Het thuisfront vernam het pijnlijke nieuws soms eerst via brieven van soldaten uit de streek.

de overlijdensattesten van het integrale departement doorgenomen, om aldus tot een volledig(er) overzicht van het aantal gestorven conscrits in de gemeente Laarne te komen. En met resultaat. Waar Bovijn in de burgerlijke stand van Laarne 24 uittreksels terugvond, bleek het genoemde fonds Nelis voor dezelfde gemeente niet minder dan 31 exemplaren te bevatten. Eén van de namen uit de burgerlijke stand van Laarne is echter geen Laarnenaar¹³. Daartegenover werden acht uittreksels van Laarnse conscrits teruggevonden, die niet in de burgerlijke stand van Laarne zijn ingeschreven¹⁴.

Aan het gebruik van de burgerlijke stand om het aantal overlijdens van Vlaamse soldaten in het Franse leger te kennen, kleven echter nog meer bezwaren. Bij een analyse van Bovijns overzicht blijken bijna alle overlijdensberichten uit de periode 1805-1812 te stammen. Dit kan geen juiste weergave zijn van de realiteit, alleen al omdat de conscriptie begon in het najaar van 1798, en verder liep tot 1813-1814. Welke was de sterfte vóór 1805 en na 1812?

Het geringe aantal overlijdensuittreksels uit de aanvangsjaren van de conscriptie wijst er in de eerste plaats op dat de Vlaamse jongens voor 1805 nog niet zo massaal werden ingelijfd als na die datum het geval was. Daarnaast zou verder onderzoek moeten uitwijzen of de Franse administratie toen reeds volledig op punt stond op het vlak van de registratie van overleden conscrits.

In 1813 was de situatie reeds helemaal anders. Eind 1812 was Napoleons Grande Armée bijna totaal ten onder gegaan in de uitgestrekte Russische sneeuwvlakten. Dit was voor Napoleon het begin van het einde. Niettemin bracht hij in 1813 met massale lichten van honderdduizenden jongens nog een nieuw leger op de been. Hiervan hebben er nog velen het leven verloren tijdens de schermutselingen en veldslagen in zowel Duitsland als Spanje. Na de Franse nederlaag in Leipzig (oktober 1813) bezweken nog eens duizenden soldaten tijdens een typhusepidemie in Mainz (november 1813).

Weerspiegelt dit alles zich in het aantal overlijdens in dat jaar? Wie het overzicht in bijlage I overloopt, ziet in één oogopslag dat 5 van de 21 bundels extraits bevatten uit het jaar 1813, en nog eens twee bevatten extraits uit 1814. Hierin zitten, alles samen genomen, naar schatting 3000 tot 3500 overlijdensberichten van Oost-Vlaamse conscrits. Het jaar 1813 is dus, op basis van de gegevens in het fonds Nelis, alleszins de koploper in het aantal overlijdens. Bij grondig nazicht bleek dat in 1813 nog vier Laarnenaars het leven verloren in het Franse leger, en een laatste

¹³ Namelijk Joseph De Cock, wiens naam noch in de parochieregisters, noch in de conscriptielijsten van Laarne terug te vinden is. Was hij afkomstig uit Lokeren of Leerne?

¹⁴ Met name Dierick, Everaert, Fonteyne, Haeghens, Van Acker, Van Damme, Vermeire en Verscheuren.

stierf in 1814. Deze overlijdens werden dus niet meer geregistreerd in de burgerlijke stand van Laarne. Het was vermoedelijk de Franse administratie van het Scheldepartement die in gebreke bleef door het niet doorsturen van de uittreksels naar de gemeente Laarne. Omwille van de verminkte weergave van plaats- en familienamen, die een juiste identificatie onmogelijk maakten? Of uit defaitisme?

Hierna volgen, in alfabetische volgorde, de namen van de 31 Laarnse conscrits die met zekerheid geïdentificeerd zijn. De gegevens uit de overlijdensregisters van Laarne, die verre van volledig zijn, en in enkele gevallen zelfs niet vrij van fouten, hebben wij aangevuld met informatie over de afstamming, geboortedatum¹⁵, woonplaats¹⁶, conscriptieklasse, leeftijd en lichaamsgrootte. Op het *Extrait mortuaire* bleken soms inlichtingen te staan, die niet altijd in de burgerlijke stand van Laarne waren overgeschreven. Ook die zijn in dit overzicht aangevuld. Verder gaat de aandacht naar details over desertie, arrestatie, veroordelingen, enz...

1.1 BRACKE Pieter

Zoon van Frans en Petronille Therese Hoogewys - ° Laarne, 12 juni 1789 (Quastraat)

Conscrit 1809, nummer bij de loting: 68 - 1m660

Eenheid: *novice matelot sur la frégate la Torinde*

Plaats en datum overlijden: Brest (Fra.), 22 februari 1810 - 20 jaar

Kwam op 5 juni 1808 aan bij het *Equipage de vaisseau an Paimboeuf 13 Bon*.

1.2 CALLE Jacob

Zoon van Jan Lieven en Josine Livine Schepens - ° Laarne, 6 december 1782 (Kerkstraat)

Conscrit jaar 12 (1803-1804)

Eenheid: 106de linieregiment, 1e Bat, 5e Cie (fusilier)

Plaats en datum overlijden: Vicenza (Ita.), 7 september 1808 (dysenterie) - 25 jaar

Aanvankelijk onttrok hij zich aan de legerdienst, maar hij meldde zich nadien toch vrijwillig aan. Op 23 april 1806 vertrok hij richting Straatsburg, waar hij op 13 mei aankwam¹⁷.

¹⁵ De geboortedatum wijkt wel eens af van de datum die in de Franse conscriptiedossiers is opgegeven. De Fransen baseerden zich immers op de parochieregisters, en meer bepaald op de dagtekening van het doopsel. Maar iedereen weet dat die niet altijd dezelfde is als de dag van de geboorte.

¹⁶ Steunend op de Laarnse Status Animarum van 1788-1789 (in privébezit) en de volkstelling van het jaar 4 (1796), bewaard in Rijksarchief Gent, Scheldepartement (verder afgekort: RAG, SD) nr. 6098 (oud nr. 1701).

¹⁷ RAG, SD nr. 2226/70.

Commune de Laarne **ETAT** nominatif des Conscrits réfractaires condamnés à l'amende, domiciliés dans la commune de *Laarne* sur les facultés desquels on demande des renseignements.

magistrat

N. ^o du Contrôle.	CLASSE de Conscript.	NOMS ET PRÉNOMS des Conscrits.	DATE des JUGEMENTS.	MONTANT des AMENDES.	OBSERVATIONS.
1491	10	Klinckespoor J. J.	9 ^{de} mars 12	1500	il a été au service 14 ^{de} Régiment d'inf. N ^o 3 ^{de} bataillon Il est actuellement militaire à l'armée L. 3 ^{de} rég. d'inf. d'Alger en voyage et inscrit aux listes Certificat n ^o 1
1496	14	Solman B.	17 ^{de} mars 12	1500	Certificat n ^o 1
1499	14	Vandenbroeck Lieve	14	1500	généraliste à l'armée N ^o 1
1490	11+12	Maes J. J.	14 ^{de} mars 12	1500	Certificat n ^o 2
1413	14	De Blau G.	1 ^{re} mars 13	1500	Certificat n ^o 2
1226	14	Deroot Gilles	14 ^{de} mars 12	1500	Certificat n ^o 6
1206		Schepens Jos.	23 ^{de} mars 12	1500	Certificat n ^o 5
	14	Vangrouke J. J.	17 ^{de} mars 12	1500	Certificat n ^o 6
1267	13	Maes J. J.	14 ^{de} mars 12	1500	il est actuellement généraliste à l'armée N ^o 1 Certificat n ^o 7
1264	14	Turbeken J. J.	14	1500	Certificat n ^o 1
1155	14	Demuyter J. J.	14 ^{de} mars 12	1500	Certificat n ^o 1
		Garcé G. J.	14 ^{de} mars 12	1500	Certificat n ^o 1

Afb. 1. Overzichtslijst van veroordeelde réfractaires uit Laarne d.d. 24 november 1807. (RAG, Scheldedepartement nr. 3170/15).

1.3 CLINCQSPOOR Johannes Frans

Zoon van Jan en Catharine Van den Steen - ° Laarne, 12 december 1780 (Eekhoek)

Conscrit jaar 10 (1801-1802) - 1 m759

Eenheid: 19de linieregiment, 2e Bat, 7e Cie (fusilier)), stamnummer: 1272

Plaats en datum overlijden: Montreuil-sur-Mer (Fra.), 3 september 1806 - 25 jaar

Weigerde zich aan te melden voor de eerste plichtplegingen in het kader van de conscriptie en werd daarom vooraan op de lijst geplaatst. Werd op 26 september 1803 (3 vendémiaire 12) als réfractaire veroordeeld tot een boete van 1500 frank (zie Afb. 1). Hij werd gearresteerd door de rijkswacht van Lokeren op 21 november 1805¹⁸. Oudere broer van Clincqspoor Josse Frans (zie 2.10)

1.4 COUTIGNIES Pieter Anton

Zoon van Pieter Anton en Josine Erffelinck - ° Laarne, 31 maart 1786 (Meirhoek - *Uckelghem*)

Conscrit 1806 - 1m644

Eenheid: 13de linieregiment, 3e Bat, 5e Cie (fusilier)

Plaats en datum overlijden: Vicenza (Ita.), 20 januari 1807 (fièvre) - 20 jaar.

Vertrok op 5 oktober naar zijn eenheid en kwam er aan op 17 december 1806¹⁹. Zijn jongere broer Jan (conscrit 1810) kreeg vrijstelling.

1.5 DE WILDE Bernard

Zoon van Jan Baptiste en Theresia Scheire²⁰ - ° Laarne, 22 december 1788 (Steentje)

Conscrit 1808, nummer bij de loting: 77 - 1m710

Eenheid: 3e Legion de réserve, 3e Bat, 4e Cie

Plaats en datum overlijden: Palais (Fra.), 1 december 1807 (fièvre maline) - 18 jaar.

Hij arriveerde op 27 augustus 1807 à la Légion de Rennes en overleed minder dan een half jaar later. Op 12 maart 1808 schreef het gemeentebestuur van Laarne een brief naar de econoom van het hospitaal om een bevestiging te vragen van het gerucht dat Bernard De Wilde overleden was²¹.

1.6 DE WILDE Gillis

Zoon van Jacobus en Barbara De Bruycker - ° Laarne, 22 oktober 1780 (Breestraat)

Conscrit jaar 10 (1801-1802)

Eenheid: 13de linieregiment of 53ste linieregiment, 3e Bat, 5e Cie (fusilier)

Plaats en datum overlijden: Palmanova (It.), 18 november 1807 - 27 jaar

¹⁸ RAG, SD nr. 3029/15 (overlijden), 3844/3 en /7, 4800/9 (veroordeling).

¹⁹ RAG, SD nr. 4795/18.

²⁰ In de burgerlijke stand wordt zijn moeder ten onrechte Margareta De Velde genoemd.

²¹ RAB, Laarne Modern nr. 2, 12 maart 1808.

Gillis De Wilde onttrok zich aanvankelijk aan de inlijving en werd daarom op 13 floréal 12 (3 mei 1804) als *réfractaire* veroordeeld. Hij meldde zich in het begin van 1806 vrijwillig aan. Via Straatsburg kwam hij in Noord-Italië terecht²². Oudere broer van Macharius De Wilde (zie 2.21), die geen vrijstelling kreeg van legerdienst omdat zijn broer *réfractaire* geweest was.

1.7 DE WILDE Pieter Lieven

Zoon van Simon en Marie Josephine De Clercq - ° Laarne, 23 oktober 1790 (Termstraat)

Conscrit 1810, nummer bij de loting: 75 - 1m552

Eenheid: Rég. de Walcheren (fusilier)

Plaats en datum overlijden: Middelburg, 4 oktober 1811 - 20 jaar

Vertrok in oktober 1809 naar het 12de regiment lichte infanterie, maar deserteerde op weg naar zijn eenheid. Op 19 november 1810 werd hij tot *réfractaire* verklaard en 9 dagen later veroordeeld. Hij meldde zich vrijwillig aan op 26 februari 1811²³.

1.8 DIERICK Jacob

Zoon van Lieven en Joanna Van De Velde, ° Laarne, 27 maart 1782

Conscrit jaar 11(1802-1803) - 1m693

Eenheid: 26ste linieregiment, 3e Bat

Plaats en datum overlijden: Niort (Fra.), 23 oktober 1804 (1 brumaire jaar 13) (fièvre putride) - 22 jaar

Stond op het ogenblik van zijn overlijden als deserteur bekend²⁴.

1.9 EVERAERT Jan Frans

Zoon van Livinus Frans en Pieternele Van Hecke, ° Laarne, 6 juni 1785 (Mageret)

Conscrit jaar 14(1805)

Eenheid: 53ste linieregiment, 2e Bat, 1e Cie (fusilier)

Plaats en datum overlijden: Palma (Ita.), 26 september 1807 (fièvre)²⁵ - 22 jaar

1.10 FONTEYNE Jan Baptist

Zoon van metselaar Gillis en Colette Paelinck - ° Laarne, 31 juli 1792 (Dorp)

Conscrit 1812, nummer bij de loting: 88 - 1m620

Eenheid: 148ste linieregiment, 2e Bat, 2e Cie (fusilier)

²² Over Gillis De Wilde zie reeds uitvoerig: J. De Wilde, *De broederdienst ten tijde van de Franse conscriptie*, in: Castellum XVII, nr. 3, 2000, p. 20-26.

²³ RAB, Laarne Modern nr. 68.

²⁴ Correspondentie over zijn overlijden in RAG, SD nr. 3029/8, extrait mortuaire in RAG, Nelis nr. 20.

²⁵ Extrait mortuaire in RAG, Nelis nr. 23.

Plaats en datum overlijden: Frankfurt am Main (Dui.), 23 oktober 1813 (fièvre adynamique) - 21 jaar²⁶

Werd aanvankelijk ingedeeld bij de 73ste cohorte van de eerste Ban van de Garde Nationale. Deze burgerwacht moest het binnenland beschermen terwijl de Grande Armée van Napoleon in 1812 Rusland binnenviel. De eenheden ervan werden later niettemin in de strijdmacht opgenomen.

1.11 HAEGHENS Serafin

Zoon van Lieven en Maria Theresia Lievens - ° Laarne, 21 januari 1791 (Kerkstraat)

Conscrit: (1811, nummer bij de loting: 44) - 1m624

Eenheid: geen (*dépôt général des refractaires* in Wesel)

Plaats en datum overlijden: Wesel (Dui.), 24 september 1813 (dissenterie) - 22 jaar²⁷

Studeerde omstreeks 1809-1810 als *clerc étudiant* in Zeveneken²⁸. Kwam als *étudiant ecclésiastique* niet in aanmerking voor inlijving. Hij studeerde in 1813 als seminarist in Gent. Toen de seminaristen aldaar weigerden om de nieuwe bisschop J.L. de la Brue te erkennen, werden ze allen uit het seminarie gezet en gedeporteerd naar een strafcompagnie in het Duitse Wezel, waar verschillende onder hen bezweken aan een epidemie²⁹ (zie Afb. 2).

1.12 LANGENAERDE Jacob

Zoon van Pieter Jan en Carola Dauwe - ° Laarne, 9 januari 1794 (Dorp)

Conscrit 1814

Eenheid: 51ste linieregiment, 2e Bat, 2e Cie (fusilier), stamnummer: 10908

Plaats en datum overlijden: Lille (Fra.), 1 juli 1813 (fièvre catarrhale adynamique) - 19 jaar.

1.13 LORE Thomas Joseph

Zoon van Bartholomeus (Albert) en Theresia Vervae - ° Laarne, 6 maart 1788

Conscrit 1808, nummer bij de loting: 61 - 1m818

Eenheid: 1er Rég. d'Artillerie à pied (2de kanonnier), stamnummer: 3223

Plaats en datum overlijden: La Fère (Fra.), 16 januari 1808 - 19 jaar.

²⁶ Extrait mortuaire in RAG, Nelis nr. 35.

²⁷ RAG, Nelis nr. 34.

²⁸ RAG, SD nr. 2678/37.

²⁹ Over de deportatie van de seminaristen in 1813 zie M. Cloet e.a., *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1991, p. 287-289; E. Balthau, E. Schepens e.a., *De bouwgeschiedenis van de Sint-Machariuskkerk in Laarne*, Laarne, 1992, p. 215. Een uitvoerige beschrijving in: P. Matthys, *Serafin De Keyser*, in: Heem- en Oudheidkundige kring Wichelen, 20 nr. 3, 1993, p. 61-118.

EXTRAIT MORTUAIRE

COMMUNE de *Nasch*
HÔPITAL de *Nasch*

Du registre des décès dudit hôpital a été extrait ce qui suit:

Le Sieur *Seraphin Haeghen*, faisant partie du
dépôt général des *refractaires*

natif d *Laeghem* canton d *Liège* département
d *Liège* est entré audit hôpital le *9* du mois
d *septembre* l'an *1813* et y est décédé le *24* du mois
d *septembre* l'an *1813* par suite d *Dysenterie chronique*

Je soussigné, Econome dudit hôpital, certifie le présent extrait
véritable et conforme au registre des décès dudit hôpital.

Fait à *Nasch* le *24* du mois d *septembre* *1813*

J. Duvivier

Nous, Commissaire des guerres chargé de la police de l'hôpital
d *Nasch* certifions que la signature ci-dessus est celle de
M. *Duvivier* Econome, et que soi doit y être ajoutée.

Fait à *Nasch* le *1* du mois d *janvier* *1814*

[Signature]

Vertrok op 11 juni 1807 naar zijn eenheid, waar hij op 16 juli aankwam³⁰. Zijn jongere broer Macharius (conscrit 1810) kreeg vrijstelling.

1.14 LOUFS Adriaen Frans

Zoon van Laureys en Livine Aelterman - ° Laarne, 15 mei 1786

Conscrit 1806 - 1m713

Eenheid: 13de linieregiment

Plaats en datum overlijden: Vicenza (Ita.), 4 maart 1807 (fièvre) - 20 jaar³¹.

Vertrok op 26 oktober 1806. Zijn jongere broer Lieven (conscrit 1810) kreeg vrijstelling, maar trad op als vervanger voor de derde zoon Pieter (conscrit 1812).

1.15 MINNEBO Willem

Zoon van Laureys en Petronilla Van Hoorde - ° Laarne, 4 januari 1786 (Rivierstraat)

Conscrit 1806 (?)

Eenheid: 13de linieregiment, stamnummer: 5747

Plaats en datum overlijden: Valvasone (Ita.), 5 januari 1808 (fièvre) - 22 jaar

1.16 RAMAN Josse³²

Zoon van koopman Adriaan Frans en Josine Aelterman - ° Laarne, 18 juni 1785 (Meulestraat)

Conscrit jaar 14 (1805) - 1m736

Eenheid: 2de regiment *chasseurs à cheval* (chasseur)

Plaats en datum overlijden: Maagdenburg (Dui.), 18 oktober 1807 (dysenterie) - 22 jaar

1.17 SCHEPENS Bernard

Zoon van Jacob en Catharina Van Mossevelde - ° Laarne, 14 mei 1784 (Meersstraat)

Conscrit jaar 13 (1804-1805) - 1m727

Eenheid: 7de linieregiment, 3e Cie (fusilier)

Plaats en datum overlijden: Vernon (Fra.), 8 april 1806 - 21 jaar

1.18 VAN ACKER Jacob Frans

Zoon van Jozef en Jacqueline Everaert, ° Laarne, 5 juli 1790 (Termstraat)

Conscrit 1810, nummer bij de loting: 53.

Eenheid: Regiment de Walcheren, 2e Bat, 1e Cie

Plaats en datum overlijden: Antwerpen, 16 oktober 1811 (hydropisie) - 21 jaar.

³⁰ RAG, SD nr. 4795/22 (inlijving), nr. 4948/1 en 8005/5 (overlijden).

³¹ RAG, SD nr. 4948/1 en 3029/18 (overlijden), nr. 4795/18.

³² Het extrait mortuaire noemt hem Joseph Roman: RAG, Nelis nr. 24.

DÉPARTEMENT

DE L'ESCAUT.

ARRONDISSEMENT

de Termoude.

Commune de Laerne.

N° 57.

EMPIRE

FRANÇAIS.

Laerne, ce 17 mars - 1809

Le Maire de la Commune de Laerne,

Monsieur le Comptable en chef
du Trésor public de Département de l'Escaut

Monsieur

Qu'il me soit permis de vous remercier de votre lettre du 18 décembre, par laquelle vous m'informez que le n° 53, jusqu'à présent sans éléger, forcé de me rendre l'année 1810, désigné sous le n° 53, avait été révoqué, j'ai fait de suite avec la Gendarmerie de Wallonie une visite domiciliaire tant chez le père de cet individu que chez ses connaissances particulières, mais nos démarches furent infructueuses; alors j'ai fait voir au père de ce réfractaire les maux aux quels son fils et lui allaient être livrés, et j'ai enfin parvenu à l'engager de faire venir volontairement son fils, et en effet ce dernier s'est présenté devant moi

Afb. 3. Aanhef van een verslag van de Laarne maire Rombauts over de réfractaire J.F. Van Acker d.d. 27 maart 1809 (RAG, Scheldedepartement nr. 3844/6).

De conscrits van 1810 werden reeds in februari 1809 opgeroepen. Vrij vlug werd duidelijk dat J.F. Van Acker een inlijving niet zag zitten. Maire Rombouts van Laarne bracht reeds op 27 maart 1809 verslag uit over het weerspanning gedrag van Van Acker (Afb. 3). Deze conscrit was op weg naar zijn eenheid gedeserteerd. De burgemeester was, vergezeld van de gendarmerie van Wetteren, zijn ouders en zijn kennissen gaan opzoeken - tevergeefs evenwel.

Daarop had de burgemeester aan vader Van Acker de straffen voorgespiegeld die vader en zoon zouden moeten ondergaan. Dit had als resultaat dat de conscrit zich inderdaad bij de burgemeester had aangemeld op 24 maart.

J.F. Van acker zou in totaal tot driemaal toe deserteren. Hij werd veroordeeld op 2 december 1809. De rijkswacht van Lokeren hield hem aan op 7 december 1810 te Desteldonk en op 24 december 1810 werd hij naar het depot van Rijsel gebracht, waar hij de 26ste aankwam³³.

1.19 VAN DAMME Pieter Jan

Zoon van Jan en Catharina Raes - ° Laarne, 18 mei 1794 (Termstraat)

Conscrit 1814

Eenheid: cuirassier au onzième regiment des cuirassiers quatrième escadron neuvième compagnie

Plaats en datum overlijden: Hamburg, 3 maart 1814 (fièvre) - 19 jaar³⁴

1.20 VAN DEN BOSSCHE Lieven

Zoon van Jan Frans en Maria Anna Verstraeten - ° Laarne, 2 mei 1781 (Rivierstraat)

Conscrit jaar 10 (1801-1802) - 1m788

Eenheid: 53ste linieregiment, 2e Bat (grenadier)

Plaats en datum overlijden: Parma (Ita.), 11 november 1809 (par suite de blessures) - 28 jaar

Onttrok zich aan de dienst en werd op 3 mei 1804 (13 floréal 12) veroordeeld tot 1500 frank boete. Meldde zich vrijwillig aan en vertrok op 25 april 1806 naar Straatsburg, waar hij op 14 mei aankwam³⁵.

Zijn jongere broers Domien (conscrit 1807) en Bartholomeus (conscrit 1812) werden later *provisoirement placé à la fin du dépôt*.

³³ RAG, SD nr. 3844/6 en 3848/17. Extrait mortuaire in RAG, Nelis nr. 30.

³⁴ RAG, Nelis nr. 38.

³⁵ RAG, SD nr. 3844/1, 2226/71 en 2682/10.

1.21 VAN DER MEULEN (Pieter-)Jan

Zoon van Jan Frans en Elisabet De Veirman - ° Laarne, 1 november 1790 (Holeinde)

Conscrit 1810, nummer bij de loting: 43 - 1m642

Eenheid: 100ste linieregiment, 4e Bat, 3e Cie (fusilier)

Plaats en datum overlijden: Wenen (Oost.), 21 oktober 1809 (fièvre) - 18 jaar

Kwam bij zijn eenheid aan op 28 maart 1809.

1.22 VAN POUCKE Jan Baptiste

Zoon van Gillis en Petronilla Impens - ° Laarne, 14 mei 1786 (Oostrem)

Conscrit 1806, nummer bij de loting: 72 - 1m668

Eenheid: 13de regiment lichte infanterie (voltigeur), stamnummer: 5873

Plaats en datum overlijden: Gratz (Oost.), 4 oktober 1809 - 23 jaar

Kwam reeds op 3 januari 1807 terecht in het ziekenhuis van Treviso, maar werd er ontslagen. Er zijn drie soldatenbrieven van zijn hand bewaard³⁶. Werde op 15 september 1807 als *réfractaire* veroordeeld tot een boete van 500 frank³⁷, maar dit was eigenlijk een administratieve fout, omdat hij toen reeds maanden in dienst was. In de herfst van 1809 kwam hij opnieuw in het ziekenhuis terecht, waar hij ditmaal overleed.

Niettemin bleef men jarenlang in het ongewisse over zijn lot. Pas in mei 1811 stuurde de kolonel van het 13de linieregiment op een extrait mortuaire naar de prefect van het Schelvedepartement³⁸. Op 13 juli 1811 verzond de onderprefect van Dendermonde dan een schrijven naar de burgemeester van Laarne.

1.23 VAN RIJSSELBERGHE Augustijn

Zoon van Jacob en Joanna Maria Van Heesvelde - ° Laarne, 28 november 1782 (Meirhoek)

Conscrit jaar 12 (1803-1804) - 1m702

Eenheid: 13de linieregiment, 2e Bat, 8e Cie

Plaats en datum overlijden: Capodistria (Ita.), 28 maart 1806 (fièvre) - 23 jaar

Vertrok naar zijn eenheid op 31 oktober 1804 en werd er ingelijfd op 13 november³⁹.

1.24 VERBEKE(N) Joseph

Zoon van Jan en Anna Maria De Wilde - ° Laarne, 3 november 1783 (Kasteelhoek)

Conscrit jaar 13 (1804-1805) - 1m662

Eenheid: 106de linieregiment, 2e Bat, 4e Cie (fusilier)), stamnummer: 2603

Plaats en datum overlijden: Wenen (Oost.), 8 december 1809 - 26 jaar

³⁶ Uitgegeven in: J. De Wilde, *Inhoudelijke aspecten ...*, p. 34 - 41.

³⁷ RAG, SD nr. 3170/15.

³⁸ RAG, SD nr. 3129/23.

³⁹ RAG, SD nr. 2204/43.

J. Verbeken werd veroordeeld als *réfractaire* (20 messidor 13= 4 juli 1805) (zie Afb. 1), maar bood zich vrijwillig aan. Hij arriveerde op 12 mei 1806 in Straatsburg, en 9 dagen later in Verona⁴⁰.

1.25 VERMEIREN Frans

Zoon van Jacob en Susanna Dossaert - ° Laarne, 24 november 1794 (Steentje)
Conscrit 1814

Eenheid: 13de regiment de tirailleurs de la Garde Impériale

Plaats en datum overlijden: Parijs (Fra.), 16 september 1813 (fièvre) - 18 jaar⁴¹

F. Vermeiren was gedeserteerd uit zijn eenheid en had in de militaire gevangenis van Montaigu gezeten.

1.26 VERSCHUEREN Jacob

Zoon van Simon en Christina Maria Bracke - ° Laarne, 18 april 1789 (Mageret)
Conscrit 1809 - 1m648

Eenheid: 34ste linieregiment (fusilier)

Plaats en datum overlijden: Brussel, 4 maart 1809 - 19 jaar⁴²

Vertrok op 31 oktober 1808 naar het 34ste linieregiment. Deserteerde daags nadien, maar werd op 30 november 1808 gearresteerd en naar zijn eenheid gebracht.

1.27 VERVAET Carolus

Zoon van Pieter Jan en Johanna Van Laere - ° Laarne, 25 december 1786 (Meulestraat)

Conscrit 1806 - 1m730

Eenheid: 13de linieregiment, 3e Bat, 7e Cie

Plaats en datum overlijden: Palmanova (Ita.), 18 april 1807 (fièvre) - 20 jaar

Kwam op 8 januari 1807 aan bij zijn eenheid.

1.28 VLIERBERGHE Jacobus

Zoon van Pieter Jacob en Johanna Maria Verbrugge - ° Laarne, november 1788 (Dorp)

Conscrit 1808, nummer bij de loting: 66 - 1m596

Eenheid: *réfractaire*, 1er Dépôt des conscrits, 2e Cie

Plaats en datum overlijden: Lille (Fra.), 25 april 1810 - 21 jaar

Jongere broer van 1.30. Hij werd op 20 januari 1808 veroordeeld als *réfractaire*. Na zijn aanhouding werd hij naar de strafcompagnie in de citadel van Rijsel gebracht.

⁴⁰ RAG, SD nr. 2103/56, 3216/55, 3170/15, 4905/1 en 3150/6.

⁴¹ RAG, Nelis nr. 37.

⁴² RAG, Nelis nr. 27.

1.29 VLIERBERGHE Jan Pieter

Zoon van bakker Isaac en Maria Anna De Bruycker - ° Laarne, 13 april 1787 (Dorp)

Conscrit 1807, nummer bij de loting: 91 - 1m703

Eenheid: 24ste linieregiment, 2e Bat, 6e Cie

Plaats en datum overlijden: Stettin (Dui.), 18 september 1807 - 20 jaar

J.P. Vliebergh vertrok op 18 maart 1807 naar zijn eenheid en werd er ingelijfd op 12 april. Zijn jongere broer Nicodemus (conscrit 1809) vroeg vrijstelling aan.

1.30 VLIE(R)BERGHE Pieter

Zoon van Pieter Jacob en Johanna Maria Verbrugge - ° Laarne, 8 juli 1785 (Dorp)

Conscrit jaar 14 - 1m658

Eenheid: 106de linieregiment, 3e Bat, 7e Cie (fusilier), stamnummer: 7013

Plaats en datum overlijden: Venetië (Ita.), 17 september 1806 - 21 jaar⁴³

Vertrok op 23 april 1806. Kwam te Straatsburg aan op 13 mei 1806. Zijn jongere broer Frans (conscrit 1807) kreeg vrijstelling. Oudere broer van 1.28.

1.31 WYNDAELE Alexis

Zoon van Emmanuel en Livina De Veerman - ° Laarne, 7 februari 1790

Conscrit 1810, nummer bij de loting: 33 - 1 m670

Eenheid: 7de regiment huzaren, 4e escadron, 4e compagnie (huzaar)

Plaats en datum overlijden: Gent, 6 oktober 1809 (typhus) - 19 jaar.

Kwam bij zijn eenheid aan op 11 maart 1809.

Van deze 31 jongens overleden er 10 in Italië, 9 in Frankrijk, 5 in Duitsland, 3 in Oostenrijk, 3 in België en 1 in Nederland. De strafcompagnies voor *réfractaires* (Lille, Middelburg, Wezel) eisten hun tol in 3 gevallen, maar de meeste conscrits overleden in een hospitaal aan een of andere ziekte.

Deze conscrits waren jong. We kennen telkens de leeftijd bij hun overlijden; ze waren tussen de 18 en de 28 jaar oud (gemiddeld 21 à 22 jaar). Vooral in de latere lichtingen waren ze steeds jonger toen ze werden opgeroepen.

Het is doorgaans onmogelijk om te bepalen hoe lang ze hadden gediend toen ze stierven. Hun verblijf in het ziekenhuis was van variabele lengte; soms enkele dagen, soms verschillende weken.

Wij beschikken over overlijdensattesten uit de volgende jaren:

1804	1	1807	8	1809	6	1811	2	1813	4
1806	4	1808	3	1810	2	1812	0	1814	1

* * *

⁴³ Extrait mortuaire in RAG, SD nr. 8085 en RAG, Nelis nr. 21.

2. rentrés dans leurs foyers: zij die terugkeerden

In het voorjaar van 1814 moest Napoleon uiteindelijk zwichten voor de geallieerde overmacht, gevormd door Oostenrijk, Pruisen en Rusland. Hij deed troonsafstand op 11 april en ging in ballingschap naar het eiland Elba.

Zijn soldaten waren niet langer gevangenen van het Franse militaire apparaat. De meeste jongelui wachtten geen demobilisatie af: ze deserteerden en keerden naar huis terug. Enkele Vlaamse jongens kregen een officieel document zoals een *congé* of een *feuille de route*, en werden als vreemdelingen naar huis gestuurd⁴⁴.

Slechts enkele zeldzame ijzervreters bleven vrijwillig in Franse dienst.

In de lente van 1815 werden in de Vlaamse gemeenten lijsten opgesteld van alle soldaten die in dienst waren geweest van een vreemde natie. Dit hield direct verband met de politieke en militaire gebeurtenissen. Op 26 februari 1815 verliet Napoleon zijn ballingsoord. In de weken daarna verwierf hij opnieuw de steun van het Franse leger. Op 20 maart zat hij wederom in zijn kabinet te Fontainebleau.

De geallieerden waren zwaar verontrust en namen tegenmaatregelen. Zij mobiliseerden en Napoleon werd buiten de wet gezet. Op hun instigatie werden lijsten van ex-militairen opgesteld. De geallieerden waren duidelijk beducht voor uitingen van loyaliteit tegenover Napoleon, of zelfs spionage vanwege zijn voormalige soldaten. In het Scheldepartement verstuurde de overheid haar richtlijnen op 29 maart 1815 (zie kaderstuk)⁴⁵. Zij spoorde de gemeenten aan om over elke ex-militair de volgende gegevens op te tekenen:

- 1) Naam en voornaam
- 2) Geboorteplaats (gemeente, kanton en arrondissement)
- 3) Geboortedatum
- 4) Leeftijd
- 5) De natie waarin de soldaat had gediend.
- 6) De duur van de dienst
- 7) Zijn eenheid
- 8) Laatste graad die hij had behaald
- 9) Beroep
- 10) Reden om het leger te verlaten.
- 11) Zijn gedrag

De Laarnse lijsten die toen werden opgesteld, tellen in totaal 46 namen⁴⁶. Dit aantal is enigszins misleidend, omdat het niet allemaal geboren en getogen Laarnenaars zijn. Zo zitten er ook vrij veel jongemannen uit de omliggende gemeenten tussen.

⁴⁴ Enkele voorbeelden hiervan in A. Coucke, *Zeelse soldaten ...*, p. 189.

⁴⁵ RAG, Scheldepartement nr. 2220/16.

⁴⁶ RAB, Laarne Modern nr. 68. Eén van de lijsten is onderaan beschadigd, waardoor voor enkele soldaten gegevens verloren zijn gegaan inzake de eenheid en de duur van de dienst.

INTENDANCE
DE L'ESCAUT
I^{RE} DIVISION

GAND, le 29 Mars 1815

Belges revenus de service
de l'Etranger

L'Intendant départemental de l'Escaut

A Messieurs les Maires des Communes du
même Département

Messieurs, indépendamment du travail que je vous ai demandé par ma Circulaire du 27 de ce mois, Son Excellence le Commissaire-général de l'Intérieur désire que je lui mette sous les yeux et sans retard, l'état général de tous les Belges qui, ayant servi chez quelque Puissance étrangère que ce soit, sont rentrés dans leurs foyers. Cet état, que je vous prie de rédiger dans les formes du modèle ci-joint, les comprendra tous, quelque soit leur âge, quelque fut leur grade dans les armées étrangères, la durée de leur service et la cause de leur retour. Veuillez donc vous occuper de suite de ce travail supplémentaire, me l'adresser immédiatement et m'accuser provisoirement la réception de la présente.

J'ai, Messieurs, l'honneur de vous saluer avec considération,

D'hane de Steenhuyse

De meeste daarvan gaven als geboorteplaats Heusden op, en voor enkelen van hen kunnen we met zekerheid aantonen dat zij afkomstig waren van de enclave Ertbuur. Deze voormalige Wetterse enclave viel op geestelijk vlak onder de parochie Heusden, tot zij in 1810 werd toegevoegd aan de gemeente Laarne⁴⁷.

Andere ex-militairen waren afkomstig uit Destelbergen, Kalken, Lochristi en Aalst. Over Laarnenaars die niet naar hun geboortedorp terugkeerden rept de lijst niet.

De lijsten in het archief Laarne bevatten in werkelijkheid meer dan de 46 namen die hier weerhouden zijn. Het betreft enkele namen waarbij verder weinig of geen gegevens opgetekend zijn⁴⁸, en ook drie beroepssoldaten.

⁴⁷ Zie hierover J. De Wilde, *Hoe de enclave Ertbuur deel ging uitmaken van de gemeente Laarne (1806-1810)*, in: *Castellum*, XIV nr. 2-3, 1997, p. 71-80.

⁴⁸ Griallerat D., Lamme.. A.F., Coppens A. en Schatteman Bernard.

Die laatste zijn:

- Gillis PREDON (°1767), die 18 jaar in Oostenrijkse en 12 jaar in Franse dienst was geweest
- Pierre LOUFS (° 1766), die 7 jaar in Oostenrijkse en 10 jaar in Pruisische dienst was geweest
- Jan DESMET (° 1769), met 4 1/2 jaar dienst voor Oostenrijk en 10 jaar dienst voor Pruisen.

Hierna volgen de voormalige conscrits die men in het voorjaar van 1815 te Laarne terugvond. Voor deze alfabetische lijst werd, waar mogelijk, de geboortedatum gecontroleerd en de afstamming en het juiste conscriptiejaar aangevuld. Door beschadiging van het bronnenmateriaal ontbreken op enkele plaatsen gegevens over de eenheid, duur van de dienst, enz...

2.1 AELTERMAN Pieter

Zoon van Frans en Carola De Vos, ° Heusden, 10 okt. 1794 (Ertbuur)

Conscrit 1814

Dienstperiode: 10 maanden

Beëindiging dienst: gedeserteerd

2.2 BEYST Josse

Zoon van Pieter Frans en Catharine Van Rijsselberghe, ° Laarne, 13 augustus 1790 (Rivierstraat)

Conscrit 1810, loting nr. 144 - 1m505

Eenheid: 112de linieregiment, 4e Bat, 2e Cie (fusilier)⁴⁹

Dienstperiode: 15 maand

Beëindiging dienst: gedeserteerd.

Volgens het conscriptieregister was hij slechts 1m505 groot; normaal gesproken was hij te klein om ingelijfd te worden.

2.3 BOONE Jacob

Zoon van Jacob en Isabelle van der Steene, ° Heusden, 2 februari 1784

Conscrit: jaar 13 (1804-1805) - 1m675

Eenheid: 7de linieregiment, 2e Bat, 7e Cie (fusilier)

Dienstperiode: 9 maanden

Beëindiging dienst: gereformeerd op 15 brumaire jaar 14 (6 november 1805)

Kwam in 1813 nog in aanmerking voor opname in de *Gardes d'honneur*⁵⁰.

⁴⁹ De 112e brigade de ligne (belge) werd gevormd met rekruten uit de 9 departementen van het latere België: G. Blond, o.c., p. 60.

⁵⁰ RAG, SD nr. 2161/43.

2.4 BOURGELJON Jan

Zoon van Jacob en Marie Therese Tolliers - ° Kalken, januari 1791

Conscrit 1811 - 1m570

Eenheid: 70ste linieregiment, 5e Bat, 4e Cie (fusilier)

Dienstperiode: een jaar

Beëindiging dienst: gereformeerd op 10 september 1812

Kwam in 1813 nog in aanmerking voor opname in de *Gardes d'honneur*.

2.5 BRACKE Adriaen

° Laarne, 22 maart 1776⁵¹

Eenheid: 7de regiment *artillerie à pied* (kanonnier 2de klasse)

Dienstperiode: 4 jaar en 10 maanden

Beëindiging dienst: gereformeerd op 17 november 1808

Kwam in 1813 nog in aanmerking voor opname in de *Gardes d'honneur*.

2.6 BRACKE Charles

Zoon van Joannes Franciscus en Petronella Livina De Pauw - ° Heusden, 9 maart 1793

Conscrit 1813

Eenheid: 105de linieregiment 3e Bat. 1e Cie

Dienstperiode: 20 maanden

Beëindiging dienst: gevangen door de geallieerden

2.7 BUYCK Jozef

Zoon van Gerard en Adriana Maria Loufs - ° Heusden, 6 februari 1790

Conscrit 1810, nummer bij de loting: 84 - 1m556

Eenheid: 3de regiment lichte infanterie, 1e Bat. 4e Cie (soldaat)

Dienstperiode: 5 jaar

Beëindiging dienst: *feuille de route*

Oudere broer van Pieter Jan (zie volgend nummer). Vertrok op 8 juni 1809 naar het 12de regiment lichte infanterie.

2.8 BUYCK Pieter Jan

Zoon van Gerard en Adriana Maria Loufs - ° Heusden, 7 september 1794

Conscrit 1814

Eenheid: 112de linieregiment, 6e Bat, 4e Cie (fusilier)

Dienstperiode: 2 jaar

Jongere broer van voorgaande.

⁵¹ Volgens de lijst van het gemeentebestuur; niet teruggevonden in de doopregisters van Laarne.

2.9 CELIE Frans

Zoon van Pieter en Joane Vermaelen, ° Laarne, 14 december 1787 (Kerkstraat)
 Conscriit 1807, nummer bij de loting: 12 - 1m709

Beëindiging dienst: gedeserteerd

Vertrok naar zijn eenheid op 6 februari 1807, maar deserteerde 2 dagen later.
 Vanaf 3 juli 1807 ingelijfd bij het 27 *dragons*.

2.10 CLINCKSPOOR Josse Frans

Zoon van Jan en Marie Therese Vanden Steene - ° Laarne, 5 juni 1787 (Eekhoek)
 Conscriit 1807, nummer bij de loting: 28 - 1m718

Eenheid: 27 *reg dragons 1 escadron 1 compagnie* (soldaat)

Dienstperiode: 7 jaar 3 maanden

Beëindiging dienst: gedeserteerd

Kwam bij zijn eenheid aan op 18 maart 1807. Jongere broer van Jan Frans, die overleed (1.3).

2.11 COLMAN Louis

Zoon van Jan en Petronella Audenaerde - ° Laarne, 29 augustus 1789 (Rivierstraat)
 Conscriit 1809, nummer bij de loting: 104 - 1m550

Eenheid: 9e regiment lichte infanterie, 1e Bat 4e Cie (soldaat)

Dienstperiode: 4 jaar

Beëindiging dienst: gevangen door de Engelsen

Vertrok niet vrijwillig naar het leger: de veldwachter van Laarne hield hem aan op 19 maart 1811.

2.12 DAUWE Frans

Zoon van Jacob en Maria Petronilla Scheire - ° Laarne, 5 februari 1793 (Lepelstraat)
 Conscriit 1813, nummer bij de loting: 47 - 1m 612

Eenheid: 88ste linieregiment, 3e Bat 1e Cie (soldaat), stamnummer: 8347.

Dienstperiode: 2 jaar 3 maanden

Beëindiging dienst: gevangen door de Pruisen, naar Zweden overgebracht en daar in dienst getreden.

Werd ingelijfd op 22 november 1812, samen met de volgende Laarnenaars:
 Louis De Wilde, Pieter Ronse, Lieven De Fau en Charles Bracke. Met uitzondering van de voorlaatste (hij werd in september 1813 gereformeerd na een verwonding) weten we niets over hen.

2.13 DAUWE Jacob

Zoon van Augustijn en Theresia Van Rijsselberghe - ° Heusden, 15 februari 1790
 Conscriit 1810

Eenheid: 3 *reg. de cuirassiers 1 compagnie* (soldaat)

Dienstperiode: 5 jaar

Beëindiging dienst: gedeserteerd

2.14 DE BEULE Jan Frans

Zoon van Emmanuel en Maria Anna Van Langenhove, ° Laarne, 15 november 1777 (Dorp)

Conscrit jaar 7 (?)

Eenheid: 46ste linieregiment, 2e Bat, 1e Cie (grenadier)

Dienstperiode: 8 maanden - als *remplacant*

Beëindiging dienst: gedeserteerd

2.15 DE FAUW Lieven

Zoon van Jan en Livine De Somere, ° Heusden, 8 maart 1793

Conscrit 1813

Eenheid: 88ste linieregiment, 3e Bat, 2e Cie (fusilier)

Dienstperiode: 11 maanden

Beëindiging dienst: gereformeerd

2.16 DE GROOTE Pieter Frans

Zoon van Jacob en Livine De Vylder - ° Laarne, 26 mei 1792 (Steentjen)

Conscrit 1812, nummer bij de loting: 24 - 1m575

Eenheid: Garde genie 2 compagnie (sapeur)

Dienstperiode: 2 jaar

Beëindiging dienst: gedeserteerd

Vervanger voor Emanuel Aelvoet, *servant dans la compagnie de reserve par substitution incorporé, n° 539.*

2.17 DE NOBELE Jan Pieter

Zoon van Pieter Willem en Rosalie Andriessen - ° Gent, 18 januari 1782

Conscrit jaar 11

Eenheid: 12 Reg. Cuirassiers 1 escadron 3 comp (soldat)

Dienstperiode: 7 jaar

Fungeerde na zijn dienstitijd als veldwachter in Laarne. Broer van volgende.

2.18 DE NOBELE Frans Joseph

Zoon van chirurgijn Pieter Willem en Rosalie Andriessen - ° Laarne, 5 februari 1787 (Lepelstraat)

Conscrit 1807, nummer bij de loting: 5 - 1m715

Eenheid: *train d'artillerie 5 co 3 bat bis* (marchal de logis)

Beëindiging dienst: gevangen door de Pruisen, vrijgelaten met *feuille de route*.

Broer van voorgaande. Hij vertrok naar zijn eenheid op 6 februari 1807 en kwam er aan op 26 februari. Op 20 december 1809 was zijn compagnie *détachée au Parc de 3e Corps D'armee en Allemagne*. Zijn jongere broer Emanuel (conscrit 1808) vroeg vrijstelling aan⁵².

⁵² RAG, SD nr. 2204/52 en 4811/1.

2.19 DE SMET Jan

° Aalst, 13 januari 1782

Conscrit jaar 11 (1802-1803)

Eenheid: 100ste linieregiment, 3e Bat, 8e Cie (fusilier)

Dienstperiode: 4 jaar

Beëindiging dienst: gereformeerd op 27 augustus 1805 (9 fructidor 13)

Kwam in 1813 nog in aanmerking voor opname in de *Gardes d'honneur*

2.20 DE WILDE Jan Baptiste

Zoon van Marie Therese De Wilde - ° Laarne, 20 september 1791

Conscrit 1811, nummer bij de loting: 132

Eenheid: 131ste regiment, 1e Bat (soldaat grenadier)

Dienstperiode: 1 jaar

Beëindiging dienst: gedeserteerd

2.21 DE WILDE Macharius⁵³

Zoon van Jacob en Barbara De Bruycker - ° Laarne, 4 oktober 1788 (Breestraat)

Conscrit 1808, nummer bij de loting: 79 - 1m660

Eenheid: 3de regiment tirailleurs van de Garde Impériale

Dienstperiode: 5 jaar

Beëindiging dienst: gedeserteerd

Jongere broer van Gillis De Wilde (1.6)

2.22 FLORE Jan

Zoon van Pieter en Petronella Verlinden - ° Lochristi, 7 april 1793

Conscrit 1813

Eenheid: 22ste linieregiment, 1e Bat 3e Cie (soldaat)

Dienstperiode: 16 maanden

Beëindiging dienst: gedeserteerd

2.23 HAGHENS Pieter Frans

Zoon van Jan Frans en Josine Marie Strobbe - ° Laarne, 31 juli 1791 (Eekhoek)

Conscrit 1811, nummer bij de loting: 72

Eenheid: 48ste linieregiment (sergeant)

Dienstperiode: 2 of 3 jaar

Beëindiging dienst: gedeserteerd

2.24 IKET Alexander

Zoon van Jozef en Johanna Mageleine - ° Destelbergen, 28 juli 1788

Conscrit 1808, nummer bij de loting: 54 - 1m588

⁵³ Zie uitgebreid over hem: J. De Wilde, *De broederdienst ...*, p. 28-30.

Beëindiging dienst: in Vlissingen gevangen door de Engelsen en bij hen in dienst getreden. Heeft een paspoort met aanduiding van *congé*.

Werd op 10 december 1807 veroordeeld als *réfractaire* (boete: 500 frank). Hij keerde terug na de arrestatie van zijn vader. Op 27 januari 1809 vertrok hij uit Gent naar het fort van Lillo, waar hij 2 dagen later aankwam. Broer van volgende.

2.25 IKET Pieter Jan

Zoon van Jozef en Johanna Mageleine - ° Destelbergen, 15 september 1793

Conscrit 1813

Eenheid: 116de linieregiment

Dienstperiode: 10 maanden

Werd wellicht in dienst genomen nadat zijn oudere broer Jacob (conscrit 1811) werd afgekeurd omdat die zijn linkeroog verloren was. Broer van voorgaande.

2.26 JANSSEN Macharius

° Heusden, 1 mei 1787⁵⁴

Eenheid: 12de regiment lichte infanterie, 5e Ba, 2e Cie (*chasseur*)

Dienstperiode: 27 maanden

Beëindiging dienst: gereformeerd 20 januari 1812

2.27 MINNAERT Jan

Zoon van Pieter en Therese Verhooten - ° Laarne, 9 maart 1792 (Oostrem)

Conscrit 1812

Eenheid: 6 Reg. 14 Bat. *Cannoniers a cheval* (soldaat)

Dienstperiode: 2 jaar

Beëindiging dienst: gevangen genomen door kozakken

2.28 ONGENAE Jacob

Zoon van Joos en Catharina Himpens, ° Heusden, 28 februari 1788

Conscrit 1808

Eenheid: 28ste regiment dragonders (dragonder)

Dienstperiode: 2 jaar

Beëindiging dienst: gevangen door de Pruisen

2.29 ROELS Jan Pieter

Zoon van Jozef en Petronella Theresia Haentjens - ° Laarne, 5 januari 1784 (Mageret)

Conscrit jaar 13 (1804-1805) - 1m732

Eenheid: 2e *escadron 6e comp. d'elite* (gendarme)

Dienstperiode: 9 jaar

⁵⁴ Volgens de lijst van het gemeentebestuur; niet teruggevonden in de doopregisters van Heusden.

Beëindiging dienst: *congé absolu de réforme*, gegeven te Parijs op 2 juni 1814

Behoorde aanvankelijk tot de reserve van het conscriptiejaar 13. Kwam bij het 27ste regiment dragonders op 2 augustus 1805.

2.30 ROMMEL Pieter

Zoon van Josine Petronelle Rommel - ° Laarne, 19 februari 1786 (Lepelstraat)

Conscrip. 1806 - 1m610

Eenheid: 5 bat. train d'artillerie principale (soldaat)

Dienstperiode: 7 jaar

Beëindiging dienst: gevangen door de Engelsen, heeft een *feuille de route*.

Kwam op 15 oktober 1807 bij het 14de linieregiment. Van zijn hand bezitten we nog één soldatenbrief, geschreven in Orléans. Woonde in 1815 te Lokeren.

Zijn oudere halfbroer Jan Calle (° maart 1776) trad op als vervanger voor Jan Baptiste Verstappen uit Sint-Gillis-Waas (conscrit jaar 11). Deze vervanging werd op 13 juli 1804 geregistreerd in Aalst en daags nadien aanvaard door de recruteringsofficier in Gent⁵⁵.

2.31 SCHOLLAERT Pieter

Zoon van Lieven en Marie Joanne Van Belle - ° Heusden, 5 juni 1794

Conscrit 1814

Eenheid: 14 reg. cuirassiers, 2e escadron 7e compagnie

Dienstperiode: 14 maanden

Beëindiging dienst: gedeserteerd

2.32 THIENPONT Charles

Zoon van Jacob en Elisabeth Penninck - ° Laarne, 10 december 1789 (Kasteelhoek)

Conscrit 1809, nummer bij de loting: 113 - 1m732

Eenheid: *1 reg. de grenadiers* 2e Bat, 2e Cie

Dienstperiode: 17 maanden

Beëindiging dienst: gevangen genomen door de Pruisen en bij hen in dienst gegaan.

Werd aanvankelijk op het einde van de lijst geplaatst omdat zijn vader ouder was dan 71 jaar. Trad op als vervanger van Joseph Van Mossevelde, conscrit 1812. Broer van volgende.

2.33 THIENPONT Seraphin

Zoon van Jacob en Elisabeth Penninck - ° Laarne, 15 mei 1792 (Kasteelhoek)

Conscrit 1812, nummer bij de loting: 120 - 1m675

Eenheid: *14 Bat train d'artil.* Stamnummer: 1589.

Dienstperiode: een jaar

Beëindiging dienst: gedeserteerd

⁵⁵ RAG, SD nr. 3851/1.

Broer van voorgaande. Vertrok op 19 februari 1813 naar bovengenoemde eenheid.

2.34 VAN DEN BOSSCHE Jan

Zoon van Frans en Maria Anna Verstraeten - ° Laarne, 20 februari 1780 (Rivierstraat)

Conscrit jaar 9 (?)

Eenheid: 2 *reg. cuirassiers*

Dienstperiode: 2 jaar 2 maanden

Beëindiging dienst: gedeserteerd

2.35 VANDER LINDEN Jan Baptiste

Zoon van Pieter Frans en Livina Klinckspoor - ° Laarne, 27 januari 1791 (Lepelstraat)

Conscrit 1811, nummer bij de loting: 75 - 1m660

Eenheid: 25ste linieregiment, 5e Bat 6e Cie

Werd op 5 juni 1812 ingelijfd bij de 73ste cohorte van de Garde Nationale; dit is de burgerwacht die het binnenland moest beschermen terwijl de Grande armée van Napoleon Rusland binnenviel. De eenheden werden later niettemin in de strijdmacht opgenomen.

2.36 VAN GEYT Pieter

Zoon van Jacobus Petrus en Catharina Van Brussel - ° Laarne, 15 april 1781 (Oostrem)

Conscrit jaar 10 - 1m648

Eenheid: 75ste linieregiment, 3e Bat 1e Cie (fusilier caporal)

Dienstperiode: 8 jaar

Beëindiging dienst: gedeserteerd

37. VAN HEESVELDE Pieter

Zoon van Jan Frans en Anna Catharine De Baer - ° Laarne, 26 december 1788

Conscrit 1808, nummer bij de loting: 29 - 1m685

Beëindiging dienst: gedeserteerd

Hij arriveerde op 16 augustus 1807 bij het légion de Rennes. Hij deserteerde uit het depot van het *9e regiment infanterie*, maar keerde vrijwillig terug op 28 september 1808. Na een tweede desertie werd hij aangehouden door de gendarmerie van Wetteren op 16 januari 1811. Op 16 april 1811 werd hij veroordeeld tot 10 jaar *boulot*.

2.38 VAN HOORDE Laurent

Zoon van Joos en Marie Therese Haentjens - ° Laarne, 20 december 1792 (Steentjen)

Conscrit 1812

Eenheid: 7 *train d'artillerie* 7 bat. (soldaat)

Dienstperiode: een jaar

Beëindiging dienst: gedeserteerd

2.39 VAN IMSCHOOT Pieter

Zoon van Lieven en Petronella Drieghe - ° Heusden, 25 augustus 1782

Conscrit jaar 11 (1802-1803)

Eenheid: ..., 3e bat. 6e cie

Dienstperiode: 9 jaar

Beëindiging dienst: krijgsgevangen in Dresden (1813) en naar Hongarije gebracht

2.40 VAN KERCKHOVE Dominique

Zoon van Gillis en Johanna De Meirleir - ° Laarne, 17 april 1784 (Rietveldstraat)

Conscrit jaar 13(1804-1805) - 1m662

Eenheid: 7de linieregiment, 1e Bat 1e Cie (soldaat)

Beëindiging dienst: *congé*

Vertrok op 29 april en bereikte zijn eenheid op 3 juni 1805⁵⁶.

In juni 1806 schreef zijn eenheid een certificaat voor hem (zie Afb. 4).

2.41 VAN NIEUWENHUYSE Frans Louis

Zoon van Pieter Frans en Catharine Celie - ° Laarne, 23 juni 1788 (Lepelstraat)

Conscrit 1808, nummer bij de loting: 23 - 1m592

Eenheid: 122ste linieregiment, 4e Bat

Dienstperiode: 6 jaar 9 maanden

Beëindiging dienst: gedeserteerd

2.42 VAN OVERMEIRE Pieter Frans

Zoon van Pieter Jan en Joanne Marie Verschueren - ° Laarne, 31 juli 1789 (Nieuwstraat)

Conscrit 1809, nummer bij de loting: 66 - 1m680

Eenheid: 34ste linieregiment (soldaat)

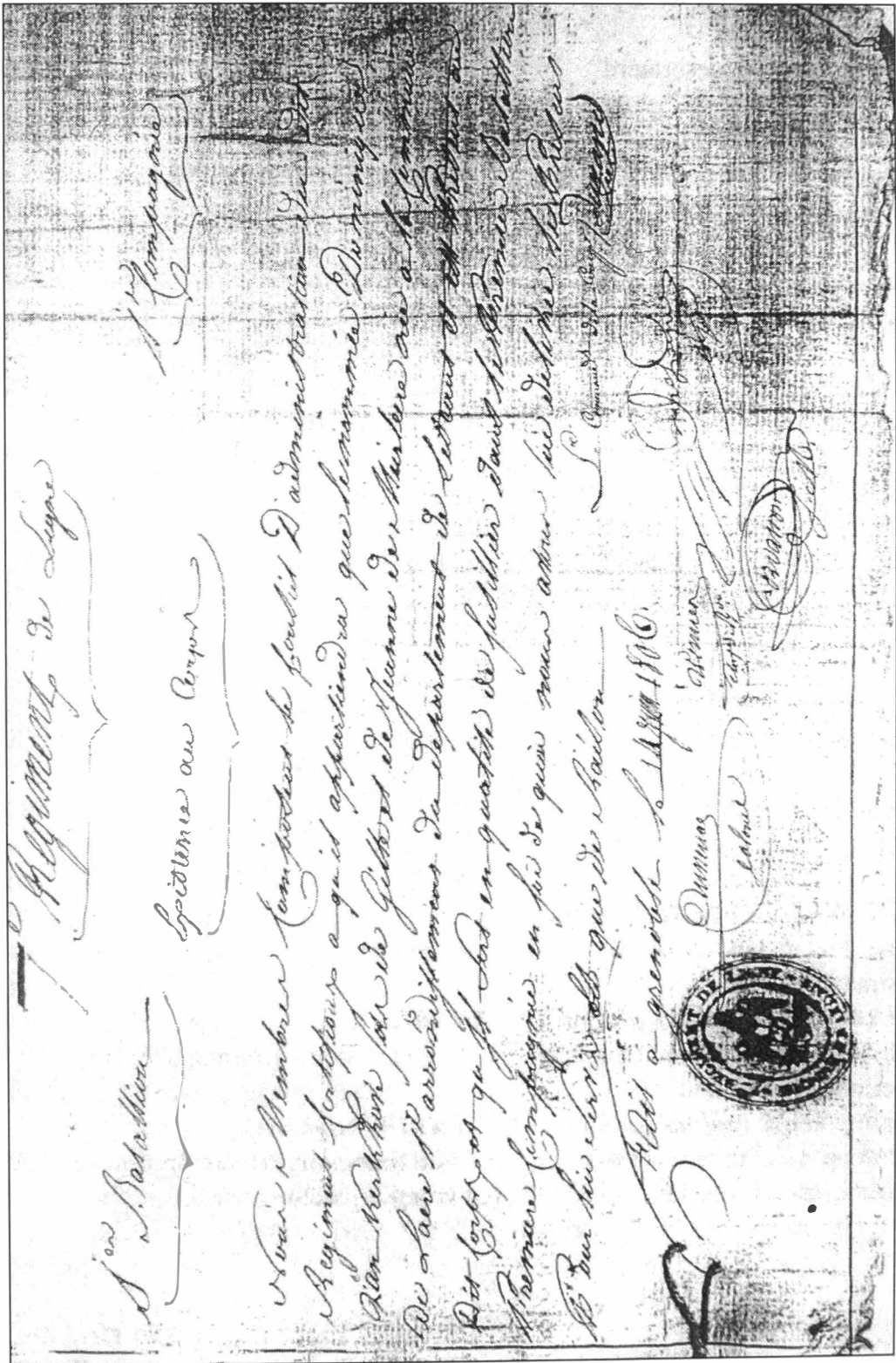
Dienstperiode: 9 maanden

Beëindiging dienst: *reformé au regt. le 12 juillet 1809 (miopie)*

Vertrok op 31 oktober en kwam bij het 34ste linieregiment aan op 6 november 1808. Zijn jongere broer Jan (conscrit 1810) vroeg vrijstelling aan⁵⁷.

⁵⁶ RAG, SD nr. 2204/04.

⁵⁷ RAG, SD nr. 4795/18.

Afb. 4. Aanwezigheidsattest van het 7de linieregiment voor Dominique Van Kerkhove d.d. 14 juni 1806
(RAG, Schelvedepartement nr. 8085).

2.43 VAN RYSELBERGHE Jacob Frans

Zoon van Jan en Marie Therese Claes - ° Heusden, 15 maart 1793

Conscrit 1813

Beëindiging dienst: gedeserteerd

2.44 VAN VERDEGHEM Pieter Jozef

Zoon van Lieven en Adriana Maria De Wilde - ° Laarne, 3 augustus 1785 (Heikant)

Conscrit jaar 14 (1805) - 1 m706

Eenheid: Comp. de Bouche de l'Elbe (gendarme)

Dienstperiode: 9 jaar

Beëindiging dienst: *congé provisoire* op 28 juni 1814

Was oorspronkelijk bestemd voor het 2de regiment *chasseurs à cheval*, waar hij op 26 november 1805 in dienst kwam bij de 8ste compagnie. Hij deserteerde op 2 januari 1806. Hij werd hierom op 2 mei 1806 veroordeeld te Doornik tot een boete van 1500 frank. Hij keerde vrijwillig terug op 14 april 1807⁵⁸. Op 13 mei sprak het Conseil de guerre te Doornik hem vrij waarna hij opteerde voor de rijkswacht (zie Afb. 5). In 1811 stonden de goederen van zijn ouders nog altijd onder sekwester omwille van zijn desertie. Zijn overste is toen tussengekomen bij de burgemeester van Laarne om Van Verdegems erfenis vrij te geven. De soldaat had immers 200 frank nodig om zijn paard te kunnen betalen⁵⁹.

2.45 VLIBERGH Pieter Macharius

Zoon van schoolmeester Jan Bernard en Marie Therese Paelinck, ° Laarne, 23 februari 1791 (Dorp)

Conscrit 1811 - 1m650

Eenheid: 70ste linieregiment (fusilier)

Dienstperiode: ? maanden

Beëindiging dienst: gereformeerd op 10 september 1812

Kwam in 1813 nog in aanmerking voor opname in de *Gardes d'honneur*

2.46 WILLEMS Jan

Zoon van Joris en Adriana Maria Verhofstade - ° Laarne, 3 januari 1791 (Rivierstraat)

Conscrit 1811, nummer bij de loting: 128 - 1m620

Eenheid: 131ste regiment, 6e bat. 2e cie (soldaat fusilier)

Dienstperiode: een jaar

Beëindiging dienst: gedeserteerd.

Deserteerde op weg naar zijn eenheid. Hij werd gearresteerd en naar een strafcompagnie te Middelburg gebracht, waar hij aankwam op 22 mei 1813.

⁵⁸ RAG, SD nr. 4800/8, 3130/24 en /34.

⁵⁹ Gegevens verschaft door zijn nakomeling Eddy Van Verdegheem, waarvoor onze dank.

EMPIRE FRANÇAIS.

DIVISION MILITAIRE.

Jugement

Du Conseil de guerre Spécial

Portant absolution et Mise en liberté de *P. J. Van derdeghem*

D E P A R L' E M P E R E U R.

CE JOURD'HUI Treizième Jour du Mois de mai
an Dix huit cent sept.

Le Conseil de guerre spécial séant à Courmay 26 Division M^{te}
division militaire de l'intérieur, créé par l'arrêté du Gouvernement, en date du 19
vendémiaire an 12, et composé, conformément à cet arrêté, de MM. Mabile

chef de Bataillon du génie président, Kolkerath Capitaine
de la Compagnie de réserve du 1er Régiment de Jemmapes, Dumont
Capitaine du génie, Demaille et Vénier Capitaine au 2^e
Régiment de chasseurs à cheval, Marcey Lieutenant
de gendarmerie impériale, à la résidence de Courmay
Lefevre Lieutenant au Régiment de Chasseurs à cheval,

M. Jean Louis Holland Capitaine 9th M^{te} au même Corps
faisant les fonctions de rapporteur et de commissaire impérial
tous nommés par M^{te} Legall Dutoit Capitaine adjudant.

de première Classe, Commandant de la Citadelle et place de Courmay
assistés du S^r, Ch. Guenard M^{te} de Logis au 2e Régiment susdit.

greffier, nommé par le rapporteur, lesquels ne sont parens ou
alliés ni entr'eux, ni du prévenu, au degré prohibé par les lois.

Le conseil convoqué par l'ordre du dit Commandant en Place
et Adjudant de Courmay s'est réuni en son domicile
à l'effet de juger le nommé Pierre P. J. Van derdeghem, fils de Louis et Adrienne
Marie-Louise, domicilié à Lacroix, canton de Wetzlar,
Département de l'Eure, né le 14 Août 1785 au dit Lacroix,
canton et Département et où il avait son domicile au moment
de son entrée au Service Civil le 1er 706 Millimètres chapeau
Et domicile habituel, front rond, yeux bruns, nez bien fait,
Bouche Moyenne, menton rond chapeau à cheval de la 8^e
Compagnie du 2e Régiment. Entré au Service le 25 Brumaire
an 12 en qualité de conscrit de la dite Année du Département
de l'Eure; fusillé par le Contrôle du Corps pour le 21 1712.
Département du 2 Janvier 1806 Jugé par Contumace le 2 Mai
Suspendu et rentré volontairement au Corps le 14 Avril 1807.

Afb. 5. Aanvang van de vrij spraak van P.J. Van Verdeghem door het Conseil de guerre Spécial te Doornik op 13 mei 1807 (RAB, Laarne modern nr. 68).

Bijna de helft van de soldaten (20) was gedeserteerd. Slechts 3 waren gedemobiliseerd met een geldig document van de Franse overheid. Tien soldaten waren krijgsgevangen genomen; daarvan waren er 3 in dienst getreden bij de Pruisen of de Engelsen. Ook het aantal gereformeerden is vrij hoog: negen conscripts werden lang voor de val van Napoleon ongeschikt bevonden voor de dienst. Van 4 van de 46 jongens zijn geen gegevens beschikbaar.

Meestal waren zij gewoon soldaat of fusilier geweest. Slechts enkele uitzonderlijke gevallen hadden promotie gekregen: korporaal, wachtmeester of sergeant. Enkelen hadden geopteerd voor de gendarmerie.

Van 39 soldaten kunnen we de diensttijd nagaan:

tot één jaar: 11	drie tot vier jaar: 2
één tot twee jaar: 9	vier tot vijf jaar: 3
twee tot drie jaar: 4	meer dan 5 jaar: 10

Ongeveer een jaar na hun terugkeer waren de meeste werkzaam in de landbouw en nog ongehuwd.

3. Vervangingen van Laarnenaars

De Franse conscriptiewetten voorzagen de mogelijkheid om zich te laten vervangen. In de wet van 26 augustus 1805 werden de modaliteiten definitief vastgelegd. Een conscrit, die bij de loting een laag nummer had getrokken en medisch geschikt was bevonden, kon zich enkel nog onttrekken aan de dienstplicht door een vervanger te betalen. Dit moest gebeuren via een notariële acte, en de rekruteringsraad moest de vervanger goedkeuren⁶⁰.

Alleen begoede families konden de kosten voor een vervanging op zich nemen. Seynaeve geeft in zijn studie talrijke voorbeelden van de bedragen die in Wakken voor een vervanger werden uitgekeerd; de meeste liggen tussen de 1700 en 3850 frank⁶¹. Maar na de desastreuze veldtocht in Rusland werden ook bedragen van 10.000 tot 15.000 frank neergeteld.

Men heeft berekend dat 5 % van de conscripts zich tegen betaling liet vervangen. In Laarne vermelden de conscriptielijsten de volgende personen:

Jaar 11

Lieven VAN RIJSSELBERGHE, zoon van Pieter en Livina Maria De Wilde werd vervangen door François Verplancken uit Scheldewindeke.

⁶⁰ G. Blond, *o.c.*, p. 407. Uitvoeriger in A. Coucke, *o.c.*, p. 256 e.v.

⁶¹ E. Seynaeve, *o.c.*, passim. De auteur wijst er terecht op dat dit de prijs was voor een hofstede.

De Laarnse dokter J.B. Pieters schreef op 7 augustus 1804 (19 thermidor jaar 12) een attest voor Van Rijsselberghe⁶².

Jaar 14:

- Adriaan VAN DEN ABEELE, zoon van Bernard en Isabelle Vervaet, werd vervangen door Pieter Lieven Stevens uit Melle (zie Afb. 6)
- Casimir BAUWENS, zoon van Jan Frans en Johanna Maria De Baer, werd vervangen door Jan Baptiste Nuyvelde uit Zele (zie Afb. 6).

Jaar 1806:

Pieter YDE, zoon van Frans en Marie Anne Vervaet, werd vervangen door Jozef Sergent uit Geraardsbergen (conscrit jaar 11)

Jaar 1810:

Jan Baptiste HELLAERT, zoon van Lieven en Joanna Jacoba Schatteman, werd vervangen door François Van Geert uit Gent. Garde Impériale

Jaar 1811:

Amand DAUWE, zoon van Joos en Thérèse Vervaet, werd vervangen door Emanuel Augustin Vandenabeele uit Gent. Garde Nationale.

Jaar 1812:

- Pieter Jozef VAN MOSSEVELDE, zoon van Jan en Colette Seghers, werd vervangen door Charles Thienpont (zie 2.32) uit Wetteren.
- Jacob DE VOS, zoon van Jan Domien August en Angeline De Waele, werd vervangen door Bernard Minne uit Gent.

Van deze vervangingen zijn vooralsnog geen contracten teruggevonden. Van twee van hen weten we dat ze tot de lokale elite behoorden: Casimir Bauwens en Pieter Jozef Van Mossevelde.

Casimir Bauwens was de zoon van Johannes Franciscus Bauwens(°1748 - †1811, de laatste baljuw van Laarne (1778-1795): van 1809 tot 1811 zetelde J.F. Bauwens als *notaire impérial* te Laarne.

Casimirs oudere broer Jan Albert (° Kalken), conscrit jaar 7, 2de klasse, had jaren tevoor reeds een schrijven naar het kanton Overmere gericht om vervanging te bekomen⁶³.

⁶² RAG, SD nr. 4945.

⁶³ RAG, SD nr. 4879.

Casimir was op 20-jarige leeftijd *écrivain* en werd op 9 april 1812 door Napoleon als notaris aangesteld in vervanging van zijn overleden vader. Later werd hij ook secretaris van zijn geboortedorp. Hij bleef ongehuwd en stierf in 1835.

Pieter Jozef Van Mossevelde was de zoon van Jan Van Mossevelde, de eerste *maire* van Laarne (1800 - 1807), die sinds 1798 ook *agent* was geweest.

BESLUIT

De overlijdens van Oost-Vlaamse jongens in het Franse leger hebben in de literatuur reeds heel wat aandacht gekregen. Met dit onderzoek hebben wij aangetoond dat er twee types van bronnen beschikbaar zijn. Tevens bleek dat de overlijdensuittreksels van het Scheldepartement, verzameld in het fonds Nelis, in dit opzicht een betere bron zijn dan de registers van de burgerlijke stand. Dit werd duidelijk aan de hand van een casus over de gemeente Laarne. De burgerlijke stand kwam immers in de chronologie slechts op de tweede plaats, na de registratie van de berichten op het niveau van het departement. De lokale overheid was voor de verwerking afhankelijk van de hogere overheid. Wanneer deze laatste haar taken niet vervulde, bleven de gemeenten in de kou staan. Vooral vanaf 1813 lijkt dit het geval geweest te zijn. Verder onderzoek zou moeten uitwijzen of de Franse departementale overheid na 1812 haar administratieve taken slechter uitvoerde dan voor die datum het geval was.

Toch kunnen wij niet stellen dat het fonds Nelis een volledige bron is. Het bevat immers bijna uitsluitend berichten over soldaten die overleden in het hospitaal. Er zijn daarentegen nauwelijks berichten over conscrits die de dood vonden op het slagveld. Bestond voor deze overlijdens een aparte procedure?

In het genoemde fonds is verder een grote lacune wat de veldtocht in Rusland betreft. Van de veldtocht die honderdduizenden soldaten het leven heeft gekost, is in het fonds geen enkel spoor terug te vinden⁶⁴. Op basis van dit fonds kan men bijgevolg ook niet tot een volledige lijst van de gesneuvelde conscrits komen. Een groot aantal conscrits werd trouwens al na de val van Napoleon als vermist opgegeven.

Na het vertrek van de Fransen werd de conscriptie vervangen door de Nationale Militie. De Vlaamse jongens werden van dan af opgeroepen voor dienst in het Hollands leger. Uit het archiefmateriaal van Laarne is reeds gebleken dat ook in die periode de deserties nog schering en inslag waren.

⁶⁴ Eén voorbeeld voor Laarne: de conscriptie van 1811 duidde vier Laarnenaars aan voor het 30ste linieregiment. In de slag bij Borodino (7 september 1812) verloor die eenheid 2/3 van haar effectieven. Welk was het lot van de vier Laarnenaars?

BIJLAGE I:

Rijksarchief te Gent, Fonds Nelis/Extraits mortuaires de soldats belges morts à l'étranger.

Bevat de nummers 20 tot en met 40, met overlijdensattesten in chronologische volgorde. Er is een verdere classificatie en onderverdeling volgens het alfabet.

Die laatste is, omwille van de sterke vervorming van de Vlaamse familienamen door Vlaamsonkundige ambtenaren, niet helemaal betrouwbaar.

20: jaren II-XIII	27: 1809 (2 pakken)	34: 1813 (letter H) **
21: jaren XIV- 1806	28: 1809 en 1810	35: 1813 (F, G, L, T, V)
22: 1806-1807	29: 1810	36: 1813 (C, S, Va)
23: 1807 (2 pakken)	30: 1811	37: 1813 (E, U, Va, Ve)
24: 1807 en 1808 *	31: 1811 en 1812	38: 1814
25: 1808 (2 pakken)	32: 1812	39: jaar III - 1814 ***
26: 1809	33: 1813 (letter D)	40: 1814

* De inventaris vermeldt enkel: 1807

** Bevat ook 1814; letter D.

*** De inventaris vermeldt ten onrechte: 1814, 1815, 1816.

FEESTLIEDEREN TER ERE VAN KALKENSE PASTOORS

Tekst: André Van De Sompel

Illustraties: Maurice Scheire

Achtergrondgegevens: Romain Lemaire en Petrus De Wilde

Uit het nalatenschap van mevrouw Paula Coleta Bauwens (1895-1988) uit de Bieststraat te Kalken, konden we dankzij de heer Maurice Scheire enkele “devotionalia” opdiepen.

We leren daaruit dat ter gelegenheid van het naamfeest van de Kalkense pastoor, waarschijnlijk tijdens een eucharistieviering, een feestlied gezongen werd.

Die feestliederen werden door parochiale godvruchtige genootschappen, in dit geval de Congregatie en de Derde Orde, opgedragen aan hun bestuurder, de dorpspastoor.

De liederen, aangetroffen in het nalatenschap van mevrouw Bauwens, waren gemaakt en gedrukt ter gelegenheid van het naamfeest van E.H. Ivo Botteldooren in 1927, 1932 en 1934 en het naamfeest van E.H. Alfons Vernimmen in 1939. Ivo Botteldooren (+ 1944) was pastoor van Kalken van 1905 tot 1936. Alfons Vernimmen (+ 1953) was er pastoor van 1938 tot 1944.

Als auteurs van die overigens weinig inhoudelijk waardevolle feestliederen kunnen meerdere personen in aanmerking komen: schoolmeesters, kosters en voormannen van katholieke verenigingen. Zij waren gemobiliseerd om het sociale leven onder leiding van de dorpsgeestelijkheid te beschermen.

'n zaLlgen S. IVo :
 In 't Werk VeeL VreUgD,
 'n herteLIJke DeUgD,
 'n Lang LeVen,
 'n zaLlg sterVen,
 't eeUWlg LeVen erVen.

SINT Ivo 1927.

Feestlied gezongen ter gelegenheid van het naamfeest van den

E. H. IVO BOTTELDOOREN

Pastoor van Calcken,
 bestuurder der Congregatie en der Derde Orde.

FEESTLIED.

1.

Zusters juicht ! uw schoonste klanken
 Dreunen wijd en zijd in 't rond,
 Om den Heer uw Gqd te danken
 Op dees heugelijken stond.

REFREIN.

Leve lang ons goede vader,
 Hem ons hert in liefde en dank
 Brengen wij hem weer te gader
 Huldegroet en feestgezing !

2.

Hij is 't die ons jonge jaren,
 Door zijn zorg en wijs beleid,
 Vrij bewaart van de gevaren,
 In den weg der deugd geleidt.

3.

Laat ons nu het woord hem geven,
 Tot zijn groot genot en vreugd,
 Trouw te blijven gansch ons leven,
 In het pad van eer en deugd,

4.

Hemel, waak op vaders wegen,
 Schenk hem vree, zijn deugd tot loon,
 Schenk op aard' hem uwen zegen,
 En hierna de hemelkroon.

H. ALFONSUS, 1939,
**Feestlied gezongen ter gelegenheid van het
 Naamfeest van de E. H. Alfons Vernimmen
 Pastoor van Kalken, Bestuurder der
 Congregatie en der Derde-Orde.**

Refrein : We juichen blij
 In 't heerlijk feestgetij,
 En smeecken in ons bede,
 Deel, Heer, Uw zegen mede,
 Ons duurb'ren Herder zoet,
 In ons midden zoo goed.
 En dat Hem zij gegeven,
 In 't vrome priesterleven,
 Te ijd'eren voor Gods eer,
 Zijne Moeder zoo teer.

1 Coupl. Laat ons blij gezang,
 Feest'lijk opwaarts rijzen,
 Laat ons huld' en dank,
 Uit 't blij gemoed ons gaan.
 Rond U weer geschaard,
 Om Uw feest te vieren,
 Wenschen w' u op aard'
 Zegen op Uw baan. Refrein.

2e Coupl. Zorgend onverpoosd,
 Als een ware Vader,
 Leidt g' Uw geest'lijk kroost
 Op 't reine pad der deugd.
 Leerend door Uw woord,
 Sterkend door Uw werken,
 Tracht Gij onverstoord
 't Welzijn onzer jeugd. Refrein.

3e Coupl. Mocht Ge menig jaar,
 Door ons liefd' omgeven,
 Voor Uw kinderschaar
 Den goeden Herder zijn,
 Dan weerklinkt hier weer,
 Dankend uit ons harten,
 't Loflied tot den Heer,
 Hoog in 't blij festijn. Refrein.

ORGELHISTORIEK

Davidsfonds Kalken
(informatieblaadje voorradig in Kalkenkerk)

Het orgel van de Sint-Denijskerk te Kalken werd gebouwd in 1712, door Louis de la Haijes. Dit gebeurde na een procesvoering met de overheid; want het was niet evident dat een orgelbouwer zowel orgelkast (uiterlijke vormgeving) als binnenwerk afleverde. Uit het fraaie front kan men afleiden dat dit instrument bestaat uit een hoofdwerk en een onderpositief.

In 1784 vernieuwde Pieter Van Peteghem het instrument door onder andere een klavierkoppeling mogelijk te maken en het orgel te voorzien van een kistpedaal (blokken) met twaalf toetsen.

In de loop der tijden zijn er verschillende ongelukkige wijzigingen aan het instrument gebeurd.

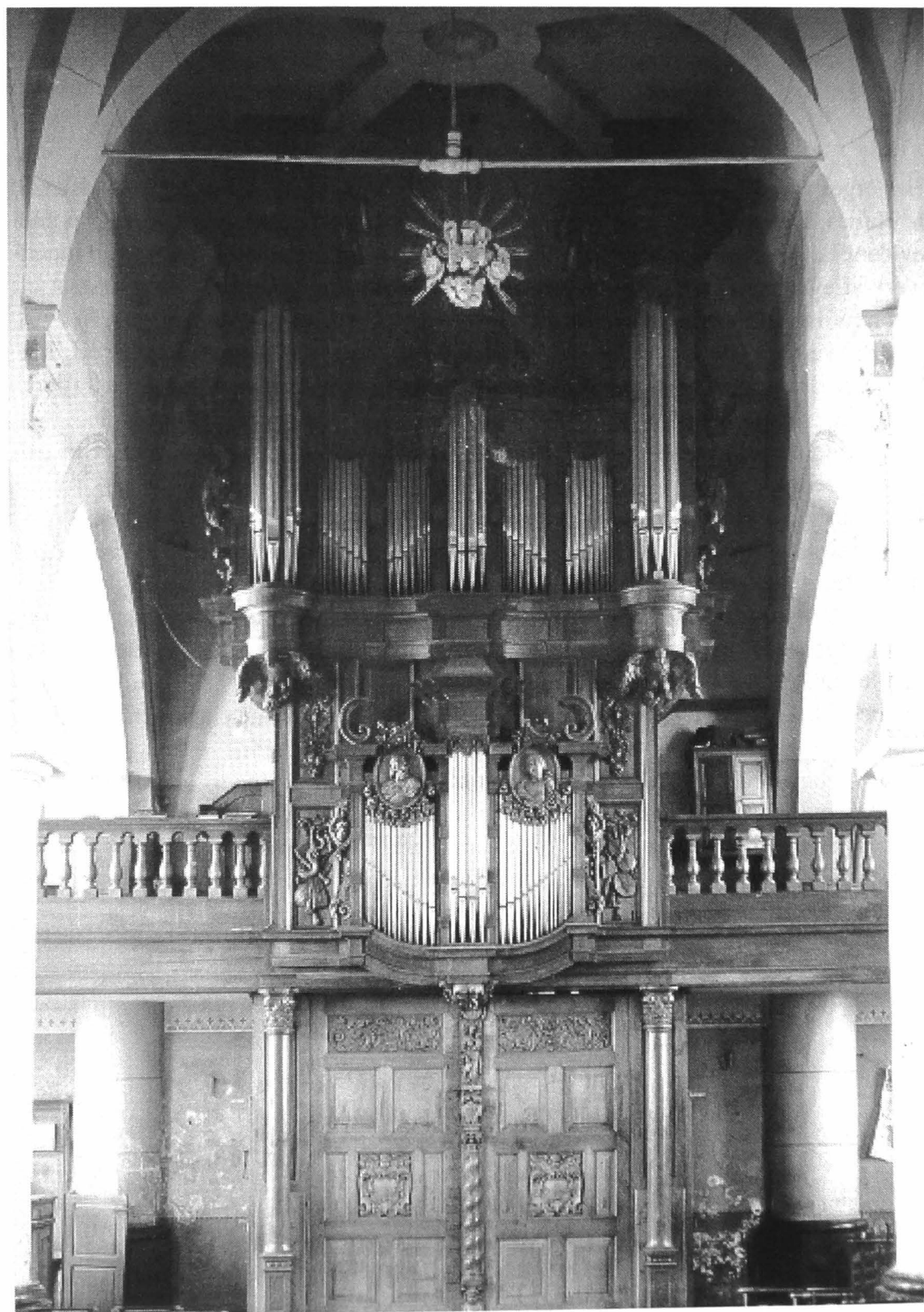
De algehele ombouw, op advies van Kan. G. Van Durme (1904-1998, lid van de bisschoppelijke orgelcommissie), is uitgevoerd door de firma Loncke in het begin van de zeventiger jaren. Het orgel werd ingespeeld op 30 april 1972.

Van het oorspronkelijke binnenwerk, zoals windladen, tractuur, klavieren en pijpwerk, is jammer genoeg niets bewaard gebleven. Het uitgangspunt voor de ombouw is uiteraard volgens typische inzichten van die tijd genomen.

Zo heeft het instrument nu twee handklavieren met mechanische tractuur en een zelfstandig pedaal, dat voorzien is van een elektrische tractuur.

Nieuwgebouwde orgels met gelijkaardig concept zijn onder andere die van Ekkergem (Gent), Doornzele en het orgel in het Conservatorium te Gent.

Het is uiteindelijk een orgel geworden met meer gebruiksmogelijkheden dan het oorspronkelijke historische instrument. Daardoor kan men er muziek uit verschillende stijlperiode op vertolken.

Dispositie**Linkerzijde van
de speeltafel****Positief**

Prestant 4'
 Fluit 4'
 Nazaard 2 2/3
 Schuiflet 1'
 Cimbel 2R

Hoofdwerk

Nazaard 2 2/3
 Prestant 8'
 Oktaaf 2'
 Larigot 1 1/3
 Prestant 4'
 Cimbel 3R
 Klaroen 4'

**Rechterzijde van
de speeltafel****Hoofdwerk**

Kornet 5R
 Seskwialter 2R
 Fluit 2'
 Fluit 4'
 Vulwerk 3R
 Trompet 8'

Positief

Klein Kornet 4R
 Gedekt 8'
 Oktaaf 2'
 Terts 1 3/5
 Vulwerk 2R
 Kromhoorn 8'
 (Nachtegaal)

Pedaal

Gedektbas 16'
 Gedekt 8'

Pedaal

Roerfluit 4'

Toetstractuur: Mechanisch

Pedaaltractuur: Elektrisch

Koppels:

V + I (Voetwerk + klavier 1)
 V + II (Voetwerk + klavier 2)
 II + I (Klavier 2 + klavier 1)

Toetsen:

Hoofdwerk: 56
 Positief: 56
 Pedaal: 30

Illustratie: Kalkenkerk, portaal en doksaal, Jacques DE SIE, 1672
 orgel, Loijs DE LA HAIJE, 1712
 © KIK, 80453B/1944

Opmerking: De schrijfwijze van de orgelbouwer werd onveranderd overgenomen van het informatiebladje én van de notities van het KIK.

Castellum

Driemaandelijks tijdschrift van de VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE

Dienst wettelijk Depot nr. B.D. 40.652

Oplage: 250 exemplaren

Omslagillustratie: Aumansmolen te Laarne volgens de Poppkaart (1860)

INHOUD

Editoriaal	2
Aumansmolen. Eén van de talrijke molens bemaald door het molenaarsgeslacht Auman <i>Antoon Afschrift</i>	3
Laarnse slachtoffers en overlevenden van de Franse conscriptie (1798-1814) <i>Johan R.J. De Wilde</i>	17
Feestliederen ter ere van Kalkense pastoors <i>André Van De Sompel</i>	52
Orgelhistoriek <i>Davidsfonds Kalken</i>	55
Lijst van beschermende leden, ereleden en steunende leden	58

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdrage.
Teksten mogen worden overgenomen mits vermelding van de bron en de auteur,
en het toezenden van een exemplaar.
